020892

H215.4/06

ئۇيغۇر تىلى گرامماتىكىسى

维吾尔语语法

易坤琇　高士杰　编著

LS 08.6.2

新财图书馆 T0223592

شىنجاڭ مالىيە-ئىقتىسات ئىنستىتۇتى
新疆财经学院
كۇتۇپخانىسىنىڭ كىتاپ تامغىسى
图书馆藏书章

中央民族大学出版社

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

责任编辑：戴佩丽
封面设计：赵秀琴

图书在版编目(CIP)数据

维吾尔语语法/易坤琇，高士杰编著.-北京：中央民族大学出版社，1998.2

ISBN 7-81001-940-6

Ⅰ.维… Ⅱ.①易… ②高… Ⅲ.维吾尔语(中国少数民族语言)-语法 Ⅳ.H215.4

中国版本图书馆 CIP 数据核字(97)第 29533 号

维吾尔语语法
易坤琇　高士杰　编著
※
中央民族大学出版社出版发行
(北京西郊白石桥路 27 号)
(邮政编码：100081　电话：68472815)
新华书店北京发行所发行
北京朝阳东方印刷厂印刷

850×1168 毫米　32 开　13 印张　334 千字
1998 年 2 月第 1 版　1998 年 2 月第 1 次印刷
印数：01—3000 册

ISBN 7-81001-940-6/H・62
定价：20.00 元

前　言

本书是中央民族大学维吾尔语专业高年级汉族学生使用的教材，也可供具有一定维吾尔语水平的自学者使用。

本语法是在广泛参考国内外各种突厥语语法和笔者多年从事维吾尔语教学、研究基础上于 1983 年编写成的。此次出版进行了部分修改补充。

本语法不仅系统地介绍了维吾尔语的词法和句法理论，还重点介绍了汉族学生所难以掌握的各种语言现象的意义及用法，并注意与汉语进行对比。

在编写过程中曾得到哈米提·铁木耳教授吐尔逊·吾守尔、吐尔逊·阿尤甫等维吾尔语专家的帮助。在此谨向他们表示由衷的谢意。由于笔者水平所限，缺点和错误在所难免，欢迎读者批评指正。

编著者

www.uyghurkitap.com

目　录

第一章　导论……………………………………………… 1
一、语法的性质……………………………………… 1
（一）语法和语法的特点………………………… 1
（二）语法意义，语法形式和语法手段…………… 4
（三）语法范畴…………………………………… 6
二、词法 ……………………………………………… 10
（一）词 ………………………………………… 10
（二）语素 ……………………………………… 11
（三）词的构成 ………………………………… 12
（四）词类 ……………………………………… 15
三、句法 ……………………………………………… 16
（一）句子和句子成分 ………………………… 16
（二）词组 ……………………………………… 19
第二章　名词 ……………………………………………… 20
一、名词的意义和语法特点 ………………………… 20
二、专有名词和普通名词 …………………………… 21
三、名词的数 ………………………………………… 22
四、名词的领属人称 ………………………………… 25
五、名词的格 ………………………………………… 27
六、数、格、领属附加成分与名词的结合顺序 ……… 48
七、名词构词法 ……………………………………… 49
方位词（名词的附类）…………………………… 64
第三章　形容词 …………………………………………… 66

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

一、形容词的意义和语法特点 …………………………… 66
二、形容词的种类 ………………………………………… 66
三、形容词的级 …………………………………………… 67
四、形容词起名词作用 …………………………………… 68
五、形容词构词法 ………………………………………… 70
第四章　数词 …………………………………………… 80
一、数词的意义和语法特点 ……………………………… 80
二、数词的种类 …………………………………………… 81
（一）基数词 ……………………………………………… 81
（二）序数词 ……………………………………………… 83
（三）分数词 ……………………………………………… 85
（四）概数词 ……………………………………………… 86
（五）区分数词 …………………………………………… 88
（六）集合数词 …………………………………………… 89
（七）人称数词 …………………………………………… 90
三、数词起名词作用 ……………………………………… 91
四、数词在算术四则上的用法 …………………………… 92
五、数词在计算时间上的用法 …………………………… 92
第五章　量词 …………………………………………… 94
一、量词的意义和种类 …………………………………… 94
（一）名量词 ……………………………………………… 94
（二）动量词 ……………………………………………… 95
二、量词的语法特点 ……………………………………… 95
第六章　副词 …………………………………………… 98
一、副词的意义和语法特点 ……………………………… 98
二、副词的种类 …………………………………………… 99
三、关于副词的一些问题 ………………………………… 102
四、副词构词法 …………………………………………… 104

第七章　代词……………………………………………… 108
一、代词的意义……………………………………………… 108
二、代词的种类……………………………………………… 109
（一）人称代词……………………………………… 109
（二）指己代词……………………………………… 113
（三）指示代词……………………………………… 115
（四）疑问代词……………………………………… 118
（五）确定代词……………………………………… 124
（六）否定代词……………………………………… 128
（七）不定代词……………………………………… 131
第八章　连词……………………………………………… 137
一、连词的意义……………………………………………… 137
二、连词的种类……………………………………………… 137
三、一些连词的用法………………………………………… 138
第九章　语气词…………………………………………… 144
一、语气词的意义…………………………………………… 144
二、一些语气词的意义和用法……………………………… 144
第十章　叹词……………………………………………… 152
一、叹词的意义和语法特点………………………………… 152
二、叹词的分类……………………………………………… 152
第十一章　摹拟词………………………………………… 156
一、摹拟词的意义…………………………………………… 156
二、摹拟词的语法特点……………………………………… 156
三、摹拟词的种类…………………………………………… 159
（一）象声词………………………………………… 159
（二）象形词………………………………………… 160
（三）表示感觉的词………………………………… 160
第十二章　后置词………………………………………… 161

www.uyghurkitap.com

一、后置词的意义及语法特点……………………………… 161
二、后置词的种类………………………………………… 162
三、常用后置词用法举例………………………………… 162
第十三章　动词概论…………………………………………… 169
一、动词的意义和语法特点……………………………… 169
二、动词的种类…………………………………………… 171
三、动词的语法形式……………………………………… 173
四、动词的词干形式……………………………………… 173
（一）动词的语态………………………………………… 173
（二）动词的能动—非能动形式………………………… 183
（三）动词的肯定—否定形式…………………………… 185
五、动词的非人称形式…………………………………… 185
（一）形动词……………………………………………… 185
（二）动名词……………………………………………… 193
（三）副动词……………………………………………… 214
（四）目的动词…………………………………………… 224
六、动词的人称形式……………………………………… 225
（一）动词的式…………………………………………… 225
（二）动词的人称………………………………………… 237
（三）动词的数…………………………………………… 238
（四）动词的时态………………………………………… 238
七、助动词………………………………………………… 311
（一）助动词 -باق 和 -كۆر …………………………… 311
（二）助动词 -بول ……………………………………… 311
（三）助动词 -بەر ……………………………………… 312
（四）助动词 -ئال ……………………………………… 313
（五）助动词 -ۋەر ……………………………………… 314
（六）助动词 -كەل ……………………………………… 314

(七) 助动词 باشلا- …………………………………… 315
(八) 助动词 چىق- …………………………………… 315
(九) 助动词 كەت- …………………………………… 316
(十) 助动词 ئەت- …………………………………… 318
(十一) 助动词 تاشلا- …………………………………… 320
(十二) 助动词 قال- …………………………………… 321
(十三) 助动词 قوي- …………………………………… 323
(十四) 助动词 ئۆت- …………………………………… 325
(十五) 助动词 يات-، ئولتۇر-، تۇر-، يۈر- ………… 325
八、系动词…………………………………… 329
(一) 判断系动词…………………………………… 329
(二) 过程系动词…………………………………… 331
(三) 引语系动词…………………………………… 333
九、动词构词法…………………………………… 334
第十四章 词组…………………………………… 340
一、联合词组…………………………………… 340
二、偏正词组…………………………………… 341
(一) 偏正词组的结合关系…………………………………… 341
(二) 偏正词组的分类…………………………………… 342
三、主谓词组…………………………………… 351
(一) 主语——动词谓语…………………………………… 351
(二) 主语——形容词谓语…………………………………… 352
(三) 主语 (سائەت) ——数词谓语 ………………… 353
四、连动词组…………………………………… 353
第十五章 句子…………………………………… 356
一、什么是句子…………………………………… 356
(一) 陈述句…………………………………… 356

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تور بېكىتى

（二）疑问句…………………………………… 357
（三）祈使句…………………………………… 358
（四）感叹句…………………………………… 359
二、句子成分…………………………………… 359
（一）主语…………………………………… 359
（二）谓语…………………………………… 362
（三）宾语…………………………………… 364
（四）定语…………………………………… 366
（五）状语…………………………………… 369
（六）句子的特殊成分…………………………… 373
三、单句和复句………………………………… 375
（一）单句…………………………………… 375
（二）复句…………………………………… 378
第十六章　引语和标点符号…………………… 389
一、引语……………………………………… 389
二、标点符号…………………………………… 393

第一章　导　　论

一、语法的性质

（一）语法和语法的特点

语音、词汇和语法是语言的三个要素。语音是语言的物质外壳，没有语音也就没有词汇和语法。词汇是语言的建筑材料，没有词汇也就没有语言，但是建筑材料本身还不成其为语言。孤立的词是不能传达思想起交际作用的。把词杂乱地凑在一起也不能传达思想起交际作用。只有把词按照一定的规律组成句子，才能传达思想起交际作用。要把词组成句子不外乎两个方面，一个是怎样把词组成句子，一个是组成句子的时候词本身要发生什么变化。例如在维语里 ئۇ ئوقۇغۇچى ياخشى 这句话是由三个词组成的，表达“他是好学生”的意思。若调换一下词的位置就成了：

① ياخشى ئوقۇغۇچى ئۇ.　（表示“好学生是他”的意思）

② ئۇ ئوقۇغۇچى ياخشى.　（表示“那个学生好”的意思）

③ ئوقۇغۇچى ئۇ ياخشى.　（不成为句子）

可见词在句中是有一定位置的，不能随意改动。又如在维语的 خەت يازدىم（我写信了），خەت يېزىۋاتىمەن（我正在写信），خەت يازىمەن（我要写信）等句中，-ياز（写）的不同意义是通过 -ياز 这个词的不同形式表示出来的。这些形式就是词的变化。词的变化和组词成句的方式在维语里都有一定的规则，这些规则的综合就是维语语法。

语法有自己的特点。其一是它的概括性。语法是从大量的语

www.uyghurkitap.com

言事实中抽象概括出来的，因此，语法中词的某种变化，某种结合能力，或是句子中的某种结构，都概括了一系列具体的词，一系列具体的词组，一系列具体的句子。比如，维语中名词的数、领属人称和格的变化几乎包括了所有的名词。

格（以与格为例）	领属人称（以第三人称为例）	数（以复数为例）	例 词
مەكتەپكە	مەكتىپى	مەكتەپلەر	مەكتەپ
شەھەرگە	شەھرى	شەھەرلەر	شەھەر
زاۋۇتقا	زاۋۇتى	زاۋۇتلار	زاۋۇت
ئوقۇغۇچىغا	ئوقۇغۇچىسى	ئوقۇغۇچىلار	ئوقۇغۇچى

维语中动词的能动、非能动，肯定、否定等形式几乎可以包括所有的动词。

否定	肯定	非能动	能动	例词
كەلمە-	كەل-	كەل-	كېلەلە-	كەل-
يازما-	باز-	ياز-	يازالا-	ياز-
سۆزلىمە-	سۆزلە-	سۆزلە-	سۆزلىيەلە-	سۆزلە-
ئوقۇما-	ئوقۇ-	ئوقۇ-	ئوقۇيالا-	ئوقۇ-

维语中 ئاق قار（白雪）、قىزىل گۈل（红花）、كۆك ئاسمان（蓝天）、چوڭ ئادەم（大人）、كىچىك بالا（小孩）、ئەقىللىق قىز（聪明的姑娘）、ئەمگەكچان خەلق（勤劳的人民）、بۈگۈنكى گېزىت（今天的报纸）、كېلەر زامان（未来的时代）……这些词组各有不同的意义，但是它们的结构是一样的，即前面的词都是定语，后面的词都是名词作中心语，这种词组结构概括的具体词组是很多很多的。

维语中 بىز باردۇق（我们去了），ئۇ يازدى（他写了），گۈل ئېچىلدى（花开了），قار ئېرىدى（雪化了），ئوت كۆكەردى（草绿了）……这些句子各有不同的意义，但它们都属于同一种结构。每个句子中都有两个成分，一个主语，一个谓语，这种句子结构所概括的具

体的句子也是很多很多的。

其二是稳固性。语言的稳固性主要表现在基本词汇和语法结构上。与基本词汇相比，语法结构变化更为缓慢，它的基础可以长期不变。例如在维语语法结构中主语位于谓语之前，宾语位于动词之前，定语、状语位于中心语之前的词序规则，名词数、领属人称、格的词形变化规则，动词语态、否定、式、体、时、人称、数的词形变化规则等早在一千多年前就已存在了。如：

təngri yarlï ķazu. （阙特勤碑 东 29）

愿上天保佑。

句中的主语 təngri 在谓语 yarlï ķazu 之前；təngri 为主格形式，yarlï ķazu 中的-zu（n）为第三人称祈使式形式。

tərt bulungdaķï budunuɑ̃ ķop baz ķïldïm. （毗伽可汗碑）

我把四方的人民都征服了。

句中定语 tərt bulungdaķï 位于中心语 budun 之前，状语 ķop 位于中心语 baz ķïldïm 之前，宾语 budunuɑ̃ 位于 baz ķïl-之前，budunuɑ̃ 的-u ɑ̃ 为宾格附加成分，bulundaķï 的-daķï 为范围特征格，bazķïldïm 中的-dïm 为陈述式一般过去时第一人称单数形式。

məning sabïmïn sïmadï. （阙特勤碑 南 12）

他们没有拒绝我的话。

句中 məning 中的-ning 为所有格，sabïmïn 中的-ïn 为宾格形式，-ïm 为第一人称单数领属人称附加成分，sïmadï 中的-ma 为否定附加成分。

我们说语法有稳固性的特点并不是说语法是永远不变的，如古代维语的工具格在现代维语中就已经消失，古代维语宾格的三种后缀在现代维语中只保留了一种。

其三是民族性。各个民族语言的语法都有自己的特点。如汉语的宾语在动词之后，而维语的宾语在动词之前。汉语有介词，维

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

语没有③维语有后置词，汉语没有；维语名词有数、格、领属人称的变化，汉语没有④维语动词有语态、能动非能动、肯定否定、式、时、人称、数等变化，汉语也没有。

“语法”这个术语除用来指语言中词的变化和组词成句的规则，即语言的语法构造本身外，还用来指语法学或语法书。语法学是人们对客观存在的语法规则的认识和解释，它的任务是把语法规则整理归纳出来，用以指导语言的实践。这就会带有研究者主观的认识因素。比如有的语法书认为维语有量词，有的认为没有；有的认为维语有六个格，有的认为有八个格或十个格；有的认为维语有物主代词，有的认为没有等等。在科学研究中，对客观存在的同一研究对象有不同的认识和说法是很自然的，也是难以避免的，只有通过对语法结构本身的深入研究，才能逐渐趋于统一。当然由于语法本身在不断发展，人们对语法规则的认识也在不断地深入，因此，不同的看法还会不断出现。

我们学习语法的根本目的，不是死记硬背一些语法术语和语法规则，而是要弄懂语法规则，通过反复练习和实践。正确地掌握和熟练地运用这些规则。这样就可以更准确地表达自己的思想，更好地理解别人的语言，同时还可以培养和提高从事维语翻译、教学和科研的能力。

（二）语法意义、语法形式及语法手段

从词的变化、组合中体现出来的各种关系的意义叫语法意义，表示语法意义的各种语言材料、方式叫语法形式。如维语 بۆك（维族小帽）、مەكتەپ（学校）、قوغۇن（甜瓜）、بالا（孩子）是名词原形，表示单数。在它们后面加上 -لار // -لەر 就成了复数，如 بالىلار، قوغۇنلار، مەكتەپلەر، بۆكلەر。这种单数、复数就是语法意义，而 -لار // -لەر 则是表示复数的语法形式。又如 ئېگىز تاغ（高山）、چوڭ دەريا（大河）、پايانسىز يايلاق（广阔的草原）、گۈزەل ۋەتەن（美丽的祖国）

中的 ئېگىز چوڭ، پايانسىز، گۈزەل 在词组里都修饰名词作定语，这就是语法意义，而定语在名词前，这就是语法形式。

任何一种语法现象都包含一定的语法意义，而语法意义必须用一定的形式表现出来，研究语法需要把语法意义和语法形式结合起来。

语言中表示语法意义的语法形式是多种多样的，但是构成这些语法形式的手段并不多。在维语里较常见的语法手段有下列几种：

1. 附加成分：

如 ساۋاقداشلار（同学们）、ساۋاقدىشىم（我的同学）、ساۋاقداشنىڭ（同学的）中的 -لار، -ىم، -نىڭ 都是附加成分。附加成分是维语里使用最多、最重要的语法手段。

2. 词序：

如 ياخشى كىتاب（好书）中的 ياخشى 是定语，而 كىتاب ياخشى（书好）中的 ياخشى 是谓语

ياخشى 在什么地方作定语，在什么地方作谓语是靠位置来确定的。位置不同，关系也就不同。

维语是一种词形变化比较发达的语言，比起汉语来词序要自由得多。如“我认识他”在维语里可以说 مەن ئۇنى تونۇيمەن 也可以说 ئۇنى مەن تونۇيمەن 或 .مەن تونۇيمەن ئۇنى

3. 虚词：

维语的虚词有连词、后置词和语气词，它们的作用各不相同，如 ۋە، ھەم، ياكى، ئەگەر 等只起连接的作用，چۇ، مۇ، لا، زە 等只表示语气，而 ئۈچۈن، توغرۇلۇق، بىلەن 等则表示目的、范围、工具等关系。虚词不能单独充当句子成分，但却起着重要的组织和联系作用。

4. 语调：

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

如 كەلدىم（我来了）与كەلدىم؟（我来了?）مەنمۇ بارىمەن（我也去）与 مەنمۇ بارىمەن؟（我也去?）就是由于语调的变化而表示陈述语气和疑问语气这两种不同的语法意义的。

在语法手段中，结合附加成分的手段是通过词本身的不同变化来表达各种语法意义的，一般称为“形态变化”或“词形变化”。这样的手段属于综合性手段。词序、虚词、语调等非词形变化的手段是分析性手段。

（三）语法范畴

语法范畴是对同类型语法现象包含的共同语法意义所作的抽象概括和归类。例如维语名词有单数、复数的区别，可以概括为“数”的范畴。维语动词有陈述式、假定式、祈使式的区别，可以概括为“式”的范畴。维语形容词有原级、减弱级、加强级和表爱级的区别，可以概括为“级”的范畴。语法范畴通常只指用综合性手段表现出来的那些语法意义的类别。

语法范畴具有鲜明的民族特点。由于各民族语言的语法不同，各种语言的语法范畴也不同。一些语言中有的语法范畴可能是另一些语言中所没有的。比如，维语名词有格、领属人称的变化，动词有能动、不能动，肯定、否定，人称，单复数的变化，汉语里却没有，而汉语有补语，维语却没有。又如，俄语名词有性的变化，维语却没有；维语名词有领属人称，非领属人称的变化，俄语却没有。另外俄语形容词的性、数、格的变化也是维语里所没有的。

在不同语言中性质相同的范畴所包含的内容并不完全相同，以格的范畴为例，英语名词有两个格，德语有四个格，俄语、土耳其语、柯尔克孜语、乌兹别克语等有六个格，而蒙古语和哈萨克语则有七个格。

各种语言中语法范畴的数量和内容是该语言本身历史发展的结果。在研究语法时不应把这种语言的语法范畴硬套在另一种语

言上，以免影响我们对某一语言的学习和掌握。

维语有以下各种语法范畴：

1. 数：

维语的名词（包括起名词作用的各种品词）、代词、动词都有数的范畴。一般用 -لار // -لەر 表示复数，不加 -لار // -لەر 表示单数。如：

（孩子们—复数）	بالىلار	（孩子）	بالا
（笔—复数）	قەلەملەر	（笔）	قەلەم
（你们）	سىلەر	（你）	سەن
（他们）	ئۇلار	（他）	ئۇ
（你们来了）	كەلدىڭلار	（你来了）	كەلدىڭ

2. 格：

维语的名词（包括起名词作用的其它各种品词）有格的范畴，表示名词在句中与其它词的关系。如主格（零形态）一般表示句中所叙述的主体，所有格（نىڭ）表示事物的“所有者”。

3. 人称：

维语的动词、名词（包括起名词作用的其它各种品词）和一部分代词有人称的范畴。动词的人称范畴表示动作进行者是第几人称。如：

（我读了——第一人称）	ئوقۇدۇم
（你读了——第二人称）	ئوقۇدۇڭ
（他读了——第三人称）	ئوقۇدى

名词、代词的人称范畴表示某事物属于第几人称或被第几人称所占有。这类人称变化一般叫做领属人称变化。如：

（我的笔—第一人称）	قەلىمىم
（你的笔—第二人称）	قەلىمىڭ
（他的笔—第三人称）	قەلىمى

www.uyghurkitap.com

第一、二人称有单复数的区别，第二人称有尊称、普称等区别。如：

(我读了——第一人称单数) ئوقۇدۇم

(我们读了——第一人称复数) ئوقۇدۇق

(你读了——第二人称、单数普称) ئوقۇدۇڭ

(您读了——第二人称、单数尊称) ئوقۇدىڭىز

(你们读了——第二人称复数) ئوقۇدۇڭلار

(我的笔——第一人称单数) قەلىمىم

(我们的笔——第一人称复数) قەلىمىمىز

(你的笔——第二人称单数普称) قەلىمىڭ

(您的笔——第二人称单数尊称) قەلىمىڭىز

(你们的笔——第二人称复数) قەلىمىڭلار

4. 语态：

维语的动词有语态范畴，表示动作和主体的关系。一般分以下几种：

基本态：(كەل- 来、 ئال- 拿)

强制态：(بارغۇز- 使去、يازغۇز- 使写)

被动态：(ئېلىن- 被拿、يېزىل- 被写)

自反态：(يۇيۇن- 自洗、ياسان- 自己打扮)

交互—集合态：(كېلىش- 来——多数人进行的)

(يېزىش- 写——多数人进行的)

5. 能动、不能动：

维语动词有能动、不能动的范畴，表示主体是否具备进行某种动作的能力。如：

(我能来——能动) كېلەلەيمەن

(我来——非能动) كېلىمەن

(他能去——能动) بارالايدۇ

（他去——非能动）　　بارىدۇ

6. 肯定、否定：

维语动词具有肯定、否定的范畴，表示动作者进行或不进行某动作。如：

（我喜欢——肯定）　　ياخشى كۆرىمەن

（我不喜欢——否定）　　ياخشى كۆرمەيمەن

（他走了——肯定）　　كەتتى

（他没有走——否定）　　كەتمىدى

（他能找到——肯定）　　تاپالايدۇ

（他不能找到——否定）　　تاپالمايدۇ

7. 式：

维语动词有式的范畴，表示说话者的语气。一般分为陈述式、假定式和祈使式。如：

（你写了——陈述式）　　يازدىڭ

（你如果写——假定式）　　يازساڭ

（你写吧——祈使式）　　ياز

8. 体：

维语动词有体的范畴，表示动作进行的状态。有完存体、未完成体和持续体等。如：

（我读过——完存体）　　ئوقۇغانمەن

（我一贯/将要读——未完成体）　　ئوقۇيمەن

（我正在读——持续体）　　ئوقۇۋاتىمەن

9. 时：

维语动词有时的范畴，表示动作发生的时间。一般分为过去时、现在将来时（或现在时）。如：

（我过去读）　ئوقۇيتتىم　（我现在/将来读）　ئوقۇيمەن

（我那时正在读）　ئو قۇۋاتاتتىم　（我现在正在读）　ئوقۇۋاتىمەن

10. **级：**

维语形容词有级的范畴，表示同类性质的不同程度。一般分原级、减弱级、加强级和表爱级。如：

ئاق （白——原级）　　ئاقراق （白一点儿——减弱级）

ئاپئاق （洁白的——加强级）　　ئاققىنا （白白的——表爱级）

一部分副动词也可加 راق- // رەك- 表示减弱的意思。如：

ئويلىنىپراق سۆزلەڭ. （你稍微考虑考虑再说）

ئۇ خاپا بولۇپراق قالدى. （他有点儿生气了）

一部分副词或带与格、位格的名词（或名词词组）也可加 راق- // رەك- 表示减弱的意思。如：

نېرىراق تۇر. （站远一点儿）

بېرىراق كەل. （过来一点儿）

بۇ يەردىرەك تۇر. （站这边一点儿）

بۇ يەرگىرەك ئۆت. （过这边一点儿）

个别形动词也可加 راق-//رەك- 表示减弱的意思。如：

پىشقانراق قوغۇننى ئەكېلىڭچۇ. （你拿熟点儿的瓜来吧。）

二、词　　法

词法是语法学的组成部分之一。包括词的构造、词的变化和词的分类等内容。

（一）词

词是语言中能自由运用的最小的意义单位。如 بىز شىنجاڭنى قىزغىن سۆيىمىز （我们热爱新疆）这个句子可分出 بىز، سۆي-، شىنجاڭ، قىزغىن 四个组成单位，也就是四个词。它们都表示一定的意义，在句中能自由地运用。如用 شىنجاڭ （新疆）一词可以造成 شىنجاڭ ياخشى يەر （新疆是个好地方）、ئۇلار شىنجاڭلىق نۇرغۇن

جايلىرىغا بارغان（他们去过新疆的许多地方）、ئۆيۈم شىنجاڭدا（我的家在新疆）等句子。同样 بىز ، قىزغىن ، سۆيـ- 也能自由运用。

（二）语素

语素或称词素。语素是语言中能表示意义的最小单位。如 قەشقەرلىك（喀什人）是由 قەشقەر（喀什）和 -لىك（表示在 قەشقەر 地方出生的人）两个语素组成的，دوستلىرىڭنى（把你的朋友们）是由 دوست（朋友）、-لار（表示复数）、-ىڭ（表示属于第二人称单数）及 -نى（表示动作对象）四个语素构成的。体现基本意义的语素叫词根。如 كىتابخانا（书店）、كۆڭۈللۈك（愉快）、دوختۇرلار（大夫们）、گېزىتنى（把报纸）等词中的 كىتاب（书）、كۆڭۈل（心）、دوختۇر（大夫）、گېزىت（报纸）便是词根。

词的能够加语素的部分叫作词干。词根可以是词干，因为它可以结合语素，如上面所举的 كىتاب ، كۆڭۈل ، دوختۇر ، گېزىت 等后面可加 -خانا ، -لۇك ، -لار ، -نى 等语素。同时，词根加上语素（一个或一个以上）后还可以是词干，因为它们后边还可以结合其它语素。如 كىتابخانىدىن（从书店）、باللىرىڭغا（给你的孩子们）كۆچۈرەلمىدىم（我没能够抄）中的 كىتابخانا 就是词根 كىتاب 结合 -خانا 这个语素构成的词干；باللىرىم 是词根 بالا 结合 -لار 和 -ىم 这两个词素构成的词干；كۆچۈرەلمىدىم 是词根 -كۆچ 结合 -ۈر ، -ەل ، -مى ، -دىم 这四个语素构成的词干。但 كۆچۈرەلمىدىم ، باللىرىڭغا ، خانىدىن 不是词干，因为它们后面不能加别的语素。

加在词根或词干后面（极少数加在前面）表示附加意义的语素叫附加成分。附加成分按其作用可以分为构词附加成分和构形附加成分两类。构词附加成分表示词汇意义，能构成新词。如：

چەك（界限）+ سىز ← چەكسىز（无限的）

نېفىت（石油）+ لىك ← نېفىتلىك（油田）

ياز（写）+ ىق ← يېزىق（文字）

新疆财经学院 图书馆藏书章

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

(飞行员)　　ئۇچقۇچى ← قۇچى + (飞) ئۇچ
(教师)　　ئوقۇتقۇچى ← قۇچى + (教) ئوقۇت
(展览馆)　　كۆرگەزمىخانا ← خانا + (展览) كۆرگەزمە
(不正确)　　ناتوغرا ←　　(正确) نا+توغرا

构形附加成分表示语法意义，能构成一个词的不同形态。如：

学校——复数	مەكتەپلەر ← لەر-	+	مەكتەپ
我们学校	مەكتىپىمىز ← ىمىز-		学校
向学校	مەكتەپكە ← كە-		

附加成分“لەر-”表示复数；

附加成分“ىمىز-”表示第一人称复数领属；

附加成分“كە-”表示前面的事物“مەكتەپ”是动用趋向的事物。

（三）词的构成

由一个语素构成的词叫单纯词。由两个或两个以上的语素构成的词叫合成词。

1. 单纯词：

二	ئىككى	广阔	كەڭ	花	گۈل
很	ناھايىتى	美丽	گۈزەل	书	كىتاب

2. 合成词：分派生词和复合词两类：

（1）派生词：由词根结合一个以上构词附加成分构成的词叫派生词。如：

园丁　　باغۋەن (باغ+ۋەن)
开始　　باشلا- (باش+لا-)
聪明　　ئەقىللىق (ئەقىل+لىق)
语言学　　تىلشۇناسلىق (تىل+شۇناس+لىق)
纺织业　　توقۇمىچىلىق (توقۇ+ما+چى+لىق)

（2）复合词：由两个或两个以上词根构成的表示一个新的概

念的词叫复合词。根据词根和词根之间不同的关系，复合词可分为以下几种类型。

A. 联合型：由两个意义相同、相近、相关或相反的词根并列组合而成。词根间要加连字号“-”。如：

健康，平安	ساق-سالامەت	幸福	بەخت-سائادەت
自由解放	هۆر-ئازاد	朋友	يار-دوست
不懈地	هارماي-تالماي	不屈不挠的	ئىگىلمەس-سۇنماس
正大光明	ئوچۇق-ئاشكارە	山岭	تاغ-داۋان
手脚，四肢	پۇت-قول	父母	ئاتا-ئانا
夫妻	ئەر-خوتۇن	田地	يەر-سۇ
姊妹	ئاچا-سىڭىل	兄弟	ئاكا-ئۇكا
内外	ئىچكى-تاشقى	先后	ئىلگىرى-كېيىن
高低	ئېگىز-پەس	日夜	كېچە-كۈندۈز
早晚	ئەتىگىنى-ئاخشىمى	来往	باردى-كەلدى
风霜	ئىسسىق-سوغۇق		

B. 偏正型：前一词根修饰、限制后一词根。如：

铁路	تۆمۈر يول	手稿	قوليازما
胃	ئاشقازان	公路	تاشيول
长者	ئاقساقال	玫瑰	قىزىلگۈل
前言	كىرىش سۆز	虚心	كىچىك پېئىل
生产	ئىشلەپچىقىرىش	喜欢	ياخشى كۆر-

C. 动宾型：前一词根表示动作所及的事物。如：

接班人	ئىزباسار	日益	كۈنساناپ
总之	ئىشقىلىپ	副，代替者	ئورۇنباسار

在维语里，这种类型的复合词不多。

D. 主谓型：前一词根表示被陈述的事物，后一词根是陈述前一词根的。如：

www.uyghurkitap.com

西方　كۈنپېتىش　东方　كۈنچىقىش

在维语里，这种类型的复合词很少。

E. 重叠型：在两个相同的词根间加连字号“—”或不加连字号“—”重叠而成，可加强原义或变更原义。一般可分为以下几种形式：

a. 把原来的词根重复一遍并在两词根间加连字号“—”。如：

成群的，成匹的　توپ-توپ　反复地、再三地　تەكرار-تەكرار

一片片、一块块　پارچە-پارچە　常常、时常　پات-پات

b. 把原来的词根重复一遍，并在第一个词根后加上“مۇ”。如：

陆续地，纷纷地　ئارقىمۇئارقا

齐动手地　قولمۇقول

挨着地、并排、并肩　يانمۇيان

各种各样的　خىلمۇخىل

c. 把原来的词根重复一遍，并在第二个词根后加上从格附加成分。同时在两个词根间加连字号“-”。如：

一个一个地　بىر-بىردىن　一点一点地　ئاز-ئازدىن

三个三个地　ئۈچ-ئۈچتىن　陆续地　ئارقا-ئارقىدىن

d. 把原来的词根重复一遍，并在第一词根后加上从格附加成分。如：

逐步地　پەيدىنپەي　唯一的　بىردىنبىر

e. 把原来的词根重复一遍，并在第一词根后加上从格附加成分，第二词根后加上与格附加成分。同时在两词根间加连字号“—”。如：

日益，一天天地　كۈندىن-كۈنگە

一月月地，一月比一月地　ئايدىن-ئايغا

一年年地，一年比一年地　يىلدىن-يىلغا

F. 谐音型：前后词根在语音上和谐，一般可起扩大词义的作

用，有时带有非正式，不喜欢等色彩。词根间要加连字号“—”。如：

茶之类的东西，茶点　چاي-پاي　食物　نان-پان

水果，瓜果　مېۋە-چېۋە　一点儿　ئاز-پاز

稍微　سەل-پەل　有时　ئاندا-ساندا

G. 复合缩写词，维语里，复合缩写词不多。这类词有的被缩写各词的第一个字母组成，有的由前一个词的第一个音节与后一个词组成，有的由前后两个词的第一个音节组成。若组成缩写词的第一个音节是开音节或以 ر 结尾时，需带上第二个音节起首的辅音字母。如：

中华人民共和国　ج خ ج < جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى

新疆维吾尔自治区　ش ئۇ ئا ر < شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى

联合国　ب د ت < بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى

共产党　كومپارتىيە < كوممۇنىستىك پارتىيە

党组　پارتگۇرۇپپا < پارتىيە گۇرۇپپىسى

州委　ئوبكوم < ئوبلاستلىق كومىتېت

区委　رايكوم < رايونلۇق كومىتېت

（四）词类

维语的词类是维语中的词根据语法特征的分类。语法特征包括词形变化、词与词的组合能力、词在句中的功用和词的构词法特征等。同一词类的词具有相同的语法特征，如名词都有数、格、领属人称的变化，都能为数词所修饰，都能作句子的各种成分，可以结合 -سىز، -چى، -لىق 等附加成分构成派生词，可以跟在语音上和谐的无意义的词构成谐音词如 كىتاب-مىتاب（书之类）、ئات-پات（马之类）等。一个词如果属于名词类它就具有上述的大部特征。反之，一个词如果具有上述大部或全部特征它就是名词。动词的语法特征与名词大不相同，动词都有语态，能动不能动，肯

www.uyghurkitap.com

定、否定，体，式及人称的变化，在句中主要作谓语。一个词如果属于动词，它就具有上述动词的大部或全部特征。反之，一个词如果具有上述大部或全部特征它就是动词。

词的语法特征和词的意义之间有着密切的关系。同一词类的词不但具有相同的语法特征，而且词义之间也有共同的地方。名词表示事物：ئۆي（房子）、رومان（小说）、قوغۇن（甜瓜）、قەلەم（笔）、دۇنيا（世界）；动词表示行为动作：-ئىشلە（做，工作）、-سۆزلە（说）、-بەر（给）、-ئاچ（开）、-خۇشاللان（高兴）、-يات（躺）、-ئولتۇر（坐）等；形容词表示特征：كەڭ（宽）、تار（窄）、ئېگىز（高）、پەس（低）、قىزىل（红）、قارا（黑）、ئەمگەكچان（勤劳的）、هورۇن（懒的）等。

维语的词一般可分为十二类。它们是名词、形容词、数词、量词、代词、动词、副词、后置词、连词、语气词、叹词和摹拟词。

维语里，大部分的词都能单独充当句子成分，有比较实在的意义，这种词叫实词；有一部分词只有语法意义，不能单独作句子成分，这种词叫虚词。维语中名词、形容词、数词、量词、代词、动词、副词、摹拟词和叹词属于实词，连词、后置词、语气词属于虚词。

三、句　法

句法是语法学的组成部分之一。包括词组的构成、句子的构成、句子成分和句子类型等内容。

（一）句子和句子成分

1. 句子：

句子是语言运用的基本单位。它由词或词组按语法规律构成，能表达一个完整的意思。在谈话时，句与句之间有停顿，在书写时，句末有句号、问号或感叹号。如：

科学的春天已经来到了。　　① ئىلىم-پەننىڭ باھارى يېتىپ كەلدى.

② سىلەر ھەر كۈنى گىمناستىكا ئوينامسىلەر؟ 你们每天做操吗？

③ كىرىڭ! 请进！

④ پاھ، بۇ يەر نېمىدېگەن سالقىن! 啊，这个地方多凉快啊！

⑤ كەمتەرلىك كىشىنى ئالغا باستۇرىدۇ، تەكەببۇرلۇق كىشىنى ئارقىدا قالدۇرىدۇ. 虚心使人进步，骄傲使人落后。

⑥ تىرىشىپ ئۆگەنسەك، نۇرغۇن يېڭى بىلىملەرنى ئۆگىنىۋالالايمىز.
如果我们努力学习，就能够学会许多新的知识。

根据表达的目的可以把句子分为陈述句、疑问句、祈使句和感叹句四种。述说一件事情的句子叫陈述句，如例①、⑤和⑥。表示询问的句子叫疑问句，如例②。表示命令或请求的句子叫祈使句，如例③。表示喜悦、惊奇等感情的句子叫感叹句，如例④。句子还可以按照结构的不同分成单句（如例①—④）和复句（如例⑤和⑥）两种。复句又可根据分句间的不同关系分成联合复句（如例⑤）和主从复句（如例⑥）两种。单句还可以从多种不同的角度进一步分成扩展句、非扩展句，完全句、不完全句，人称句、无人称句等等。

2. 句子成分：

句子成分是句子的组成成分。在句子里，词或词组之间都有一定的语法关系，根据不同的关系可以分为不同的成分。维语句子成分一般分为主语、谓语、宾语、定语和状语五种。

主语和谓语：一般句中都有主语和谓语。主语在前，是说话人在句中要陈述的对象，回答 كىم（谁）或 نېمە（什么）的问题（用“═══”表示），谓语在后，是对主语加以陈述的成分，说明主语 قانداق（怎么样）、كىم（是谁）、نېمە（是什么）或 نېمە قىل-（做什么）（用“——”表示）等。如：

① بۈگۈن ھاۋا ئوچۇق. 今天天气晴朗。

② ئۇ ئىنژېنېر. 他是工程师。

www.uyghurkitap.com

③ مەسىلە ھەل بولدى. 问题解决了。

④ مەن كۆردۈم. 我看了。

宾语：表示动作所及对象或动作产生的结果的成分叫作宾语（用“~~~~”表示）。维语里，宾语在动词之前，由宾格名词表示（有时宾格附加成分可以省略）。宾语回答 نېمە（什么）、نېمىنى（把什么）、كىمنى（把谁）的问题。如：

① بىز ۋەتەننى قىزغىن سۆيىمىز. 我们热爱祖国。

② سىلەر ئۇيغۇرچىنى چوقۇم ياخشى ئۆگىنەلەيسىلەر.
你们一定能学好维语。

③ مەريەم ياتاقتا خەت يېزىۋاتىدۇ. 玛丽亚在宿舍写信。

④ كىنونىمۇ ئېدىسون كەشىپ قىلغان. 电影也是爱迪生发明的。

定语：用在名词前面 修饰名词的成分叫作定语（用“（ ）”表示），被修饰的名词叫中心语。定语一般回答 قانداق（怎样的）、قايسى（哪一个）、كىمنىڭ（谁的）、نەنىڭ // قەيەرنىڭ（哪儿的）、قاچانقى（什么时候的）、قانچە（多少）等问题。如：

① ئاسماندا（ئاق）بۇلۇتلار ئۈزۈپ يۈرمەكتە، 天空飘浮着白云。

②（بۇ）ھېكايە ناھايىتى قىزىق. 这个故事很有趣。

③ مەن（ساۋۇتنىڭ）پىكرىگە قوشۇلىمەن. 我同意沙吾提的意见。

④（بىزنىڭ）ئەھۋالىمىز سىلەرنىڭكىگە ئوخشاش.
我们的情况跟你们一样。

⑤（كورلانىڭ）نەسپۈتى بەك ياخشى. 库尔勒的梨非常好。

⑥ تۈنۈگۈنكى يىغىنغا（ئىككى يۈزچە）ئادەم قاتناشتى.
昨天的会约有二百人参加。

状语：用在动词、形容词前，修饰动词或形容词的成分叫作状语（用“〔 〕”表示）。被修饰的动词或形容词叫作中心语。状语一般回答 قاچان（什么时候）、قانداق（怎样）、نەدە（在什么地方）等问题。如：

① بىز 〔ئەتە〕 بارىمىز. 我们明天去。

② سۆزىڭىز 〔ناھايىتى〕 توغرا. 您的话很对。

③ بىز 〔چوقۇم〕 تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرىمىز.
我们一定要实现四个现代化。

④ بىز 〔ئۇيغۇر خەلقىدىن〕 〔كەمتەرلىك بىلەن〕 ئۆگىنىمىز.
我们要虚心地向维族人民学习。

⑤ 〔سىنىپتا〕 كىم بار؟ 教室里有谁?

（二）词组

句子可以分成词和词组。词组是两个或两个以上的实词按照一定的语法关系组合起来，能作句子成分，但不能独立表达思想的语言单位。如：

① مەن قەلەم، دەپتەر ۋە سىياھ ئالدىم. 我买了笔、练习本和墨水。

② ئۇ سابىتىنىڭ ئاچىسىنىڭ قىزى. 她是沙比提姐姐的女儿。

③ تىل ئۆگىنىش ئاسان بىر ئىش ئەمەس.
学习语言不是一件容易的事情。

④ غەيرەتلەر كەلگەندە بىز توپ ئويناۋاتاتتۇق.
海拉提他们来的时候我们正在打球。

这些句子里的"قەلەم، دەپتەر ۋە سىياھ"；"سابىتىنىڭ ئاچىسى"、"تىل ئۆگىنىش"、"غەيرەتلەر كەلگەن"等这些两个或两个以上的实词都是按照一定的语法关系——联合、偏正、动宾、主谓等关系组合起来的。它们能作句子成分，但不能独立地表达思想。

www.uyghurkitap.com

第二章　名　　词

一、名词的意义和语法特点

名词是一种实词，它是表示事物名称的词类，包括人、物、自然现象、动植物、物质、山河、国家、地区、思想感情、概念等等。名词回答 كىم （谁）、نېمە （什么）、قەيەر （何处）的问题。如：

石油	نېفىت	运动员	تەنھەرىكەتچى
塔里木	تارىم	科学家	ئالىم
泰山	تەيشەن	实验室	تەجرىبىخانا
中国	جۇڭگو	钟表	سائەت
新疆	شىنجاڭ	雨	يامغۇر
高兴	خۇشاللىق	霜	قىراۋ
改革	ئىسلاھات	小麦	بۇغداي
共产主义	كوممۇنىزم	狮子	شىر
		镭	رادىي

名词有以下语法特点：

1. 有数、格及领属人称等语法范畴。

2. 在句中可以作主语、宾语、表语、状语和定语。

3. 名词可以被数量词、形容词修饰，但不能被副词修饰。名词还可以同后置词连用。

二、专有名词和普通名词

（一）专有名词的概念

专有名词表示各个事物专有的名称，如人名、地名、国名、江河名、民族名、书刊、文章名等。如：

英国	ئەنگلىيە	穆台里甫	مۇتەللىپ
法国	فرانسىيە	鲁迅	لۇشۈن
长江	چاڭجياڭ	乌鲁木齐	ئۈرۈمچى
《塔里木》	«تارىم»	上海	شاڭخەي
《福乐智慧》	«قۇتادغۇبىلىك»	维吾尔	ئۇيغۇر
《海底世界》	«دېڭىز ئاستى دۇنياسى»	哈萨克	قازاق

（二）普通名词表示同一类事物的概括名称。

如：

水	سۇ	学校	مەكتەپ
知识	بىلىم	大夫	دوختۇر
鼓舞，灵感	ئىلھام	国家	دۆلەت
成就	مۇۋەپپەقىيەت	法律	قانۇن
真理	ھەقىقەت	报纸	گېزىت
教育	مائارىپ	坎土曼	كەتمەن
政策，政治	سىياسەت	幸福	بەخت

维语里大多数名词都是普通名词。

注：专有名词若被用来泛指一类事物时便成了普通名词。如：

安倍（法国物理学家的名字） ئامپېر

爱克司光（德国物理学家的名字） رېنتگېن

普通名词若被用来专指某一事物时便成了专有名词。如：

巴哈尔——人名（春天） باھار

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

海拉提——人名（干劲，劲） غەيرەت

阿达莱提——人名（公平，公正，正义） ئادالەت

三、名词的数

名词按其形式及意义有单数和复数之分。

（一）单数名词的形式和意义

1．形式：

名词的原形就是名词的单数形式。即是说名词单数的形式是“零”。如：

鸽子	كەپتەر	苹果	ئالما
孩子	بالا	桃	شاپتۇل

2．意义：

（1）表示一个事物。如：

① ئۇنىڭ بالىسى شىنجاڭدا. 他的孩子在新疆。

② بىز بېيجىڭدا ئوقۇيمىز. 我们在北京学习。

③ بۇ رومان ناھايىتى قىزىق. 这部小说很有意思。

④ تۈنۈگۈنكى گېزىت قېنى؟ 昨天的报在哪儿?

（2）表示一类事物。如：

① ئۇلار شېئىرغا ئامراق. 他们喜欢诗。

② ئايروپىلان ئاسماندا ئۇچىدۇ، ماشىنا يولدا ماڭىدۇ.

飞机在天上飞，汽车在地上行驶。

③ بۇنداق سۆزلەر پېئىل دېيىلىدۇ. 这样的词叫做动词。

以上各句中的 شېئىر، ئايروپىلان، ماشىنا 及 پېئىل 都表示一类事物。

（二）复数名词的形式和意义

1．形式：

在名词词干后结合附加成分 لار- // لەر- 就构成名词的复数形式。如：

人们 ئادەملەر　孩子们 بالىلار

碗——复数 چىنىلەر　石榴——复数 ئانارلار

2. 意义及用法：

(1) 表示某一类或某一部分可计数事物的全部。如：

我国的高等院校 ① مەملىكىتىمىزدىكى ئالىي مەكتەپلەر

新招收的学生 ② يېڭى قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلار

工会 ③ ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى

青年团 ④ ياشلار ئىتتىپاقى

您的孩子们跟我们认识。 ⑤ سىزنىڭ بالىلىرىڭىز بىز بىلەن تونۇش.

客人们都到齐了吗？ ⑥ مېھمانلار كەپ بولدىمۇ؟

(2) 表示各种各样的或处于多处的难以计数的同类事物。如：

这些药我准备寄给母亲。 ① بۇ دورىلارنى ئاپامغا ئەۋەتمەكچىمەن.

② بىز ئۇلۇغ غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈردۇق.

我们取得了伟大的胜利。

③ ماۋۇ بۇغداي باشاقلىرىنى تېرىۋالايلى.

咱们把这些麦穗拾起来吧。

④ ئۇ ئېرىقلاردىكى توختام سۇلارنى ئىچىۋېرىپ ئېغىرلىشىپ كەتتى.

因为他老喝河沟里的死水，所以愈来愈没劲儿了。

⑤ ھەر جەھەتتىكى قىيىنچىلىقلارنى يەڭگەندىلا ئالغا باسالايمىز.

只有克服各方面的困难我们才能前进。

(3)表示该名词所指事物具有某种代表性、突出性的意思。如：

昨天吐尔逊他们来了。 ① تۈنۈگۈن تۇرسۇنلار كەلدى.

② ئايىم سائادەتلەرنى چاقىرغىلى كەتتى.

阿衣木叫沙阿达提她们去了。

③ ئۇنىڭ ئاكىسى ھازىر ئايروپىلانلارنى ھەيدەيدىغان بولۇپ كېتىپتۇ.

www.uyghurkitap.com

他哥哥现在连飞机都会开了。

④ غۇنچەمنىڭ ئاتا-ئانىسى ئۆز قىزىنىڭ كېسىلىگە نۇرغۇن چارىلارنى قىلدى، بېيجىڭلارغىمۇ ئەۋەتتى.

蕴倩木的父母为了治好女儿的病，想了许多办法，甚至把她送到了北京。

(4)某些名词的复数形式在一定的上下文中表示估计的意思。如：

① ئۇلار ھازىر تۇرپانلارغا يەتكەن بولسا كېرەك.

他们现在可能到吐鲁番一带了。

② ئۇنىڭ بالىسى ئون ياشلاردا بار.

他孩子有十来岁。

(5) 联合词组中最后一个名词的复数形式起概括作用，相当于汉语的“……等”。如：

① ئۇلار ئامېرىكا، ئەنگلىيە، ياپونىيىلەرگە بارغان.

他们去过美国、英国、日本等国家。

② بىزمۇ ئۈرۈمچى، غۇلجا، تۇرپان، قەشقەرلەردە تىل تەكشۈرۈشنى ئېلىپ بارغان.

我们也在乌鲁木齐、伊宁、吐鲁番、喀什等地进行过语言调查。

③ خەنزۇچە ئۆگىنىشتە باھار، مەرىيەم، سابىت، تۇردىلار ياخشى.

汉语学习上巴哈尔、玛丽亚、沙比提、吐尔地等人好。

④ مەن نەشپۈت، ئالما، ئۈزۈملەرنى ياخشى كۆرىمەن.

我喜欢香梨、苹果、葡萄等水果。

(6) يىل 一词的复数形式可以表示“年代”的意思。如“

① بۇ ناخشىلار 50-يىللاردا كەڭ تارقالغان.

这些歌在五十年代很流行。

② بىز 20-ئەسىرنىڭ 90-يىللىرىغا كىرىش ئالدىدا تۇرماقتىمىز.

我们即将进入二十世纪九十年代。

注一：在被数词修饰的名词后不能加复数附加成分。

注二：在被 نۇرغۇن ، كۆپ ، ئاز 等词修饰的名词后复数附加成分可加可不加。如：

少数人　　ئاز كىشى // ئاز كىشىلەر

许多书　　نۇرغۇن كىتاب // نۇرغۇن كىتابلار

四、名词的领属人称

在维语里，名词的领属人称表示名词所指事物为某一人称所占有，由一定的语法形式表示。

名词的领属人称分为第一人称、第二人称和第三人称三种。它们分别表示该名词所指事物属于说话者、听话者和被谈论者。第一人称领属附加成分有单、复数的区别；第二人称领属附加成分有普称、尊称、敬称及蔑称等四种。其中普称有单、复数的区别，尊称只有单数形式，敬称不分单复数，蔑称只有复数形式，与普称的复数形式相同。第三人称领属附加成分不分单复数。

名词的领属人称附加成分（简称领属附加成分）如下表（见26页）：

注一：当名词被 بىزنىڭ 或 سىلەرنىڭ 修饰时，该名词后的复数第一、二人称领属附加成分可以省略。如：

我们的学校　　بىزنىڭ مەكتىپىمىز // مەكتەپ

你们的功课　　سىلەرنىڭ دەرسىڭلار // دەرس

注二：以元音 ئا ، ئە ، ئى ، ئو ، ئۇ 结尾的某些名词结合第一、二人称（不包括敬称）单、复数领属附加成分时，要先增加辅音 ي 再结合元音起首的领属附加成分，同时，ي 前的元音 ئا ، ئە 不弱化为 ئى 。如：

دۇنيا （财产、财富）：

دۇنيايىم ، دۇنيايىڭ ، دۇنيايىڭىز ، دۇنيايىمىز ، دۇنيايىڭلار

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

人称	数		领属附加成分	例词
第一人称	单数		-م، -ىم، -ۇم، -ۈم	ئاچام، گېپىم، قۇشۇم، ئۆيۈم
	复数		-مىز، -ىمىز	ئاچىمىز، گېپىمىز، قۇشىمىز، ئۆيىمىز
第二人称	普称	单数	-ڭ، -ىڭ، -ۇڭ، -ۈڭ	ئاچاڭ، گېپىڭ، قۇشۇڭ، ئۆيۈڭ
		复数	-ڭلار، -ىڭلار، -ۇڭلار، -ۈڭلار	ئاچاڭلار، گېپىڭلار، قۇشۇڭلار، ئۆيۈڭلار
	尊称（单数）		-ڭىز، -ىڭىز	ئاچىڭىز، گېپىڭىز، قۇشىڭىز، ئۆيىڭىز
	敬称（单、复数）		-لىرى	ئاچىلىرى، گەپلىرى، قۇشلىرى، ئۆيلىرى
	蔑称（复数）		（同普称复数）	（同普称复数）
第三人称	单、复数		-سى، -ى	ئاچىسى، گېپى، قۇشى، ئۆيى

مەۋقە （立足点、立场、地位）：

مەۋقەيىم، مەۋقەيىڭ، مەۋقەيىڭىز، مەۋقەيىمىز، مەوقەيىڭلار

تۇتى （鹦鹉）：

تۇتىيىم، تۇتىيىڭ، تۇتىيىڭىز، تۇتىيىمىز، تۇتىيىڭلار

پەلتو （大衣）：

پەلتويۇم، پەلتويۇڭ، پەلتويىڭىز، پەلتويىمىز، پەلتويۇڭلار

ئارزۇ （愿望）：

ئارزۇيۇم، ئارزۇيۇڭ، ئارزۇيىڭىز، ئارزۇيىمىز، ئارزۇيۇڭلار

注意：سۇ “水”一词除结合第一、二人称（不包括敬称）单、

复数领属附加成分时要先增加辅音 ي 外，在结合第三人称领属附加成分时也要先增加辅音 ي，同时各音节中的元音 ئۆ 要变成元音 ئۈ。如：

سۈيۈم، سۈيۈڭ، سۈيىڭىز، سۈيىمىز، سۈيۈڭلار، سۈيى

注三：当事物的所有者是所有格人称代词时，往往省略。如：

① داداڭ كەلدى.（省略 سېنىڭ） 你父亲来了。

② ئاچام بار، سىڭلىم يوق.（省略 مېنىڭ） 我有姐姐，没有妹妹。

在特别强调事物的所有者时，则不得省略。如：

① سىنىڭ داداڭ كەلدى، ئۇنىڭ دادىسى كەلمىدى.

你父亲来了，他父亲没有来。

② مېنىڭ ئاچام بار، ئۇنىڭ ئاچىسى يوق.

我有姐姐，他没有姐姐。

注四：سىلىنىڭ باللىرى 中的 باللىرى 可表示“一个孩子”或“数个孩子”。表示“数个孩子”时还可通过动词的交互—集合态形式与它相配合。如：

سىلىنىڭ باللىرى كېلىشتى. 您的孩子们来了。

此外，还可用 سىلىنىڭ باللار 来表示。这时动词可用交互—集合态形式，也可用基本态形式。如：

سىلىنىڭ باللار كېلىشتى// كەلدى. 您的孩子们来了。

五、名词的格

格范畴的一般意义：

名词在句中作句子成分时就有一定的格的形式，所以格是表示名词的句法功能，确定该名词和句中其他成分的关系的。名词各格变化的总和叫做变格。

名词各格的形式、作用及意义：

主　　格

（一）形式

名词词干形式本身就表示主格形式，即名词主格形式的标志是“零”。

（二）意义和作用

1. 作主语：

表示说话人在句中陈述的事物，回答 كىم（谁）、نېمە（什么）、قەيەر（哪儿）等问题。如：

① سابىت ناخشا-ئۇسۇلغا ئۇستا.
沙比提能歌善舞。

② ياشلار مەملىكىتىمىزنىڭ كېلەچىكى ۋە ئۈمىدى.
青年是我们国家的未来和希望。

③ ئىستىقبالىمىز چەكسىز پارلاق.
我们的前途无限光明。

④ ۋەزىپە مۈشكۈل.
任务艰巨。

⑤ شىنجاڭ مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان.
新疆位于我国的西北部。

2. 作表语（后面系动词省略时可称谓语）：

说明主语是谁，是什么，是什么地方，是什么人。在句中可回答 كىم（是谁）、نېمە（是什么）、قەيەر（是什么地方）、نېمە ئادەم（是什么人）等问题。如：

① ئۇ ئايىم.
她是阿衣木。

② بۇ ئەنجۈر.
这是无花果。

③ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەركىزى — ئۈرۈمچى.
新疆维吾尔自治区的首府是乌鲁木齐。

④ تۇردىنىڭ ئاكىسى شائىر ئىكەن.
原来吐尔地的哥哥是诗人呢。

⑤ دادام مۇئەللىم ئىدى.
我父亲过去是教师。

3. 作定语：

从民族、性别、职业、职务、职称、学位、国籍、籍贯、原材料等方面来修饰中心语。如：

① تېيىپجان مەشھۇر (ئۇيغۇر) شائىر.　铁衣甫江是著名的维族诗人。

② بۇ (ئايال) ۋەكىلنىڭ ئىسمى ئانارگۇل ئىكەن.

原来这位女代表名叫阿娜尔古丽。

③ (دوختۇر) سابىتنى تونۇمسىز؟　你认识沙比提大夫吗？

④ (لىيەنجاڭ) ئەمەت يىغىندا قارشى ئېلىش نۇتقى سۆزلىدى.

连长艾买提在会上致了欢迎词。

⑤ (دوكتور) ئادىل ئەتە بىزگە ئىلمىي دوكلات بېرىدىكەن.

阿迪力博士明天要给我们作学术报告。

⑥ تۈنۈگۈن ئاخشام بىز (ئامېرىكىلىق) سەنئەتچىلەرنىڭ ئېسىل ئويۇنلىرىنى كۆردۇق.

昨天晚上我们观看了美国艺术家们的精彩演出。

⑦ فاكۇلتېتىمىزدا (قەشقەرلىك) ساۋاقداشلار ئانچە كۆپ ئەمەس.

我们系喀什同学不太多。

⑧ ئاۋۇ (پاختا) كۆڭلەكنى كۆرۈپ باقاي.　我看一下那件纺绸衬衣。

4. 作呼语：

用来称呼人或物的名称，以引起注意。如：

① باھار، قاچان پراكتىكىغا بارىسىلەر؟

巴哈尔，你们什么时候去实习？

② ساۋاقداشلار، بۇ جۈملىلەرنى تەرجىمە قىلىپ بېقىڭلار.

同学们，你们翻译一下这些句子。

③ ساۋۇت تاغا، قاچان كېتىسىلا؟　沙吾提大叔，您什么时候走？

④ قىزچاق، مەيەگە كەلگىنە.　小姑娘，到这儿来一下。

所　有　格

（一）形式

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

名词词干结合附加成分 نىڭ- 就构成名词的所有格形式。如：

مەكتەپ + نىڭ ← مەكتەپنىڭ

داۋۇت + نىڭ ← داۋۇتنىڭ

（二）意义和作用

表示占有者，在句中作定语或表语，回答 كىمنىڭ（谁的），نېمىنىڭ（什么的），قەيەرنىڭ（哪儿的）等问题。如：

① (داۋۇتنىڭ) دادىسى دوختۇر. 达吾提的父亲是大夫。

② تىل تاۋۇشى (تىلنىڭ) ماددىي پوستى. 语音是语言的物质外壳。

③ (تۇرپاننىڭ) ئۈزۈمى پۈتۈن دۇنياغا مەشھۇر.

吐鲁番的葡萄闻名于全世界。

④ بۇ شەپكە ئەسلى ئاكامنىڭ ئىدى. 这顶帽子本来是我哥哥的。

⑤ چېمپىيون ئاخىر جۇڭگونىڭ بولدى. 冠军最后成了中国的了。

⑥ بۈگۈن قويۇلىدىغان فىلىم سوۋېتنىڭ ئىكەن.

（原来）今天演的电影是苏联的。

注一：在语言环境清楚的情况下，被所有格名词修饰的中心词可以省略，由该所有格名词代起其作用。

如果省略的中心词 是主格形式时，代它起作用的所有格名词后可自由地结合附加成分 كى- 如：

① ئىمىننىڭ // ئىمىننىڭكى ئۇزۇنراق، تۇردىنىڭ // تۇردىنىڭكى قىسقىراق.

伊敏的长一点，吐尔地的短一点．

② بۇ باغ تاغامنىڭ // تاغامنىڭكى. 这个园子是我叔叔的。

如果省略的中心词是非主格形式时，代它起作用的所有格名词一定要结合附加成分 كى- 如：

① داۋۇتنىڭكىنى ئېلىڭ. 你拿达吾提的吧。

② سابىتنىڭكىگە قوشۇلىمەن. 我同意沙比提的。

③ - كىمنىڭ ئىستاكىنىدا قايناق سۇ بار؟ 谁杯子里有开水？

- باھارنىڭكىدە بار. 巴哈尔的杯子里有。

④ ساۋاقداشلارنىڭكىدىن كەلدىم.　　我从同学们那儿来。

⑤ ياتىقىمىزدىكى يۈك-تاقلار سىلەرنىڭ ئەمەس، مەريەملەرنىڭكىدىكى
سىلەرنىڭ.

我们宿舍里的行李不是你们的，玛丽亚他们宿舍里的是你们的。

⑥ سىلەرنىڭ زاۋۇتتىن غەيرەتلەرنىڭكىگىچە قانچە كىلومېتىر كېلەر؟

从你们工厂到海拉提他们工厂有多少公里？

⑦ بۇ ئىككىسىنىڭ تەلەپپۇزى ئادىلنىڭكىدەك ياخشى ئەمەس.

这两个人的发音没有阿迪力的好。

⑧ مېنىڭ ماركامۇ ئۇكىڭىزنىڭكىچىلىك بار.

我的邮票也有你弟弟的那么多。

结合 -كى 时，所有格 -نىڭ 中的 ڭ 可以省略。如：

داۋۇتنىكىنى ئېلىڭ.

سابىتنىكىگە قوشۇلمەن.

باھارنىكىدە بار.

注二：有时作定语的所有格附加成分要省略。

（1）有些专有名词（人名等除外）作定语修饰自己所属的那一类普通名词时，普通名词后要加第三人称领属附加成分，但作定语的专有名词后的所有格附加成分一定要省略。如：

تارىم دەرياسى　　　　بېيجىڭ شەھىرى

تۇرپان ناھىيىسى　　　　خۇنەن ئۆلكىسى

（2）有些名词作定语修饰名词时，由于两者结合很紧密，作定语的名词后的所有格附加成分要省略，只是在被修饰的名词后结合第三人称领属人称附加成分就行了。如：

دەرس ۋاقتى　　　　ئۆگىنىش ماتېرىيالى

ئىش كۈنى　　　　خەلق قۇرۇلتىيى

غۇلجا ئالمىسى　　　　جۇڭگو خەلقى

www.uyghurkitap.com

与　格

（一）形式：

名词词干结合附加成分 -غا // -قا // -گە // -كە 就构成名词的与格形式。如：

كۇتۇپخانا + غا ← كۇتۇپخانىغا

داۋۇت + قا ← داۋۇتقا

دېرىزە + گە ← دېرىزىگە

مەكتەپ + كە ← مەكتەپكە

注：在个别词干后与格形式为 -قە。如：

خەلق + قە ← خەلققە

شەرق + قە ← شەرققە

（二）意义和作用

可修饰动词、形容词在句中作状语，回答 كىمگە（给/对谁）نېمىگە（给/对什么）قەيەرگە（向/到哪儿）等问题。与格名词主要表示以下各种意思：

1. 表示动作的方向

① بىز يېقىندا قەشقەرگە بارماقچىمىز. 最近我们打算到喀什去。

② ۋەكىللەر زالغا كىرىشىپ كەتتى. 代表们进礼堂去了。

③ بۇ شارپىنى ئادالەتكە ئالغاچ بېرىڭ.

请你把这条围巾捎给阿达来提。

④ كۆپچىلىك سابىتقا ناھايىتى ئىشىنىدۇ. 大家都很信任沙比提。

⑤ بۇ ماتېرىياللارنى تارتمامغا سەپ قويغىن.

你把这些材料放到我抽屉里吧。

⑥ بۇرۇن مەن ماتېماتىكىغا بەك قىزىقاتتىم.

过去我对数学特别感兴趣。

2. 表示动作发生的目的

① بۇلار كېلەر يىلى پراكتىكىغا بارىدىكەن.
他们明年要去实习。

② ئۇكام ئېكسكۇرسىيىگە كەتتى.
我弟弟参观去了。

③ تۈنۈگۈن ئاخشام تىياتىرغا باردۇق.
昨天晚上我们看剧去了。

3. 与及物动词构成的强制态动词连用时，表示原及物动词所指动作的主体。

① بىز باھارغا ناخشا ئېيتقۇزدۇق.
我们让巴哈尔唱歌了。

② ھېلىقى رادىئونى ئەمەتكە رېمونت قىلدۇرماقچىمۇسىز؟
那个收音机你打算让艾买提修吗?

③ دەرستە مۇئەللىم ساۋاقداشلارغا سادىرنىڭ قوشاقلىرىنى تەرجىمە قىلدۇردى.
课堂上，老师让学生翻译了沙迪尔的歌谣。

4. 与及物动词构成的交互—集合态动词连用时，表示在句子主语的协助下共同进行原及物动词所指动作的主体。

① سىڭلىم ئاپامغا يوتقان تىكىشىپ بېرىۋاتىدۇ.
我妹妹在帮母亲缝被子。

② تۈنۈگۈن ئۇلار ئابلىزغا ئۆي كۆچۈشۈپ بەردى.
昨天他们帮阿不利孜搬家了。

③ بىز غۇنچەملەرگە بۇ ئۈستەللەرنى كۆتۈرۈشۈپ بېرەيلى.
咱们帮蕴倩木她们抬这些桌子吧。

5. 名词 ئورۇن “位置”结合领属人称附加成分再结合与格附加成分 -غا 表示“代替”的意思。

① ئەتە ئىشىم بار. ھېلىقى يىغىنغا مېنىڭ ئورنۇمغا قاتنىشىڭ.
明天我有事，您替我参加那个会吧。

② داۋۇتنىڭ ئورنىغا ئۇبۇل بارسۇن.
让乌布力代替达吾提去吧。

③ مەيەردە «مەسىلە» نىڭ ئورنىغا «سوئال» نى ئىشلىتىشكە بولامدۇ؟
在这里“سوئال”可以代替“مەسىلە”吗?

6. 表示动作的方式

① چېلەك سۇغا توشتى.
桶里盛满了水。

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

② كۆڭلىمىز شاتلىققا تولدى. 我们心里充满喜悦。

③ ئۇلارنىڭ زاۋۇتى گۈل-چىچەككە پۈركەندى.

他们工厂掩映在花丛之中。

7. 表示特征、数目或事物针对的事物。

① ئۇمۇ تىياتىرغا ئامراق. 他也喜欢戏剧。

② ئۇلارنىڭ ئۆيى زاۋۇتقا ناھايىتى يېقىن. 他们家离工厂很近。

③ بۈگۈن ئايغا// چېسلاغا 24. 今天 24 号。

④ ئەتە ھەپتىگە تۆت. 明天星期四。

⑤ بۈگۈن كۈنگە چارشەنبە. 今天星期三。

⑥ سىلەرنىڭ كېلىشىڭلار ئىشىمىزغا چوڭ مەدەت.

你们的到来对我们的工作是个很大的支持。

8. 部分后置词同与格名词结合构成后置词结构，在句中作定语或状语。

① بۇ ئىشنى كۆپچىلىكنىڭ پىكرىگە بىنائەن// ئاساسەن قىلىڭلار.

这件事您就按照大家的意见办吧。

② ئىمىن ئاكىسىغا قارىغاندا ئېگىزرەك. 依敏比他哥哥高一点儿。

③ يىغىندا پراكتىكىغا ئائىت// دائىر مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلدۇق.

会上我们讨论了有关实习的问题。

宾　　格

（一）形式

名词词干结合附加成分 -نى 就构成名词的宾格形式。如 كىتابنى ، كىنونى، خەتلەرنى، ۋېلىسىپىتنى 等。

（二）意义和作用

名词的宾格形式表示动作产生的结果（如：خەتنى ياز- 写信，ئۆينى سال- 盖房，تاماقنى ئەت- 做饭，پىلاننى تۈز- 订计划）或动作所及的对象（如：كىتابنى ئوقۇ- 读书，توپنى ئوينا- 打球，كىنونى كۆر-

看电影）。宾格名词与及物动词连用，在句中作宾语。

在句中，如果宾语紧靠动词表示的意义是泛指时，则宾格附加成分 نى- 应省略，如果宾语表示的意义是特指的，或宾语与动词之间隔有其他词时，宾格附加成分 نى- 不能省略。如：

① تۇردىلار دائىم توپ ئوينايدۇ. 吐尔地他们经常打球。

② تۈنۈگۈن چۈشتىن كېيىن كىنو كۆردۇق. 昨天下午我们看电影了。

③ لى خۇا دائىم ئۇيغۇرچە سۆزلەيدۇ. 李华经常讲维语。

④ ئادىل ماقالە يېزىۋاتىدۇ. 阿迪力在写作文。

⑤ تاماق يېدىڭلارمۇ؟ 你们吃饭了吗？

⑥ ئەتە ھېچنەگە بارمايمەن. ئۆيدە دەرس تەكرارلايمەن، گېزىت-ژۇرنال ئوقۇيمەن، كىر يۇيىمەن ۋە ئۆي تازىلايمەن.

明天我哪儿也不去，就在家复习功课，看报纸杂志，洗衣服和打扫房子。

⑦ تۇردىلار توپنى ياخشى ئوينايدۇ. 吐尔地他们球打得很好。

⑧ تۈنۈگۈن چۈشتىن كېيىن «ئاخىرقى دەۋردىكى پادىشاھ» دېگەن كىنونى كۆردۇق.

昨天下午我们看电影《末代皇帝》了。

⑨ لى خۇا ئۇيغۇرچىنى سۇدەك سۆزلەيدۇ. 李华维语讲得很流利。

⑩ ئادىل ھېلىقى ماقالىنى يېزىۋاتىدۇ. 阿迪力正在写那篇文章。

⑪ ھېلىقى تاماقنى يېدىڭلارمۇ؟ （那）饭你们吃了吗？

⑫ ئەتە ھېچنەگە بارمايمەن، ئۆيدە دەرسلىرىمنى تەكرارلايمەن، ھېلىقى سىز بەرگەن ژۇرنالنى ئوقۇيمەن، كىرلىرىمنى يۇيىمەن ۋە ئۆيىنى بىر ئاز تازىلايمەن.

明天我哪儿也不去，就在家复习（自己的）功课，看您给的那本杂志，洗洗（自己的）衣服和打扫一下房子。

位　格

（一）形式

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

名词词干结合附加成分 -دا // -تا // -دە // -تە 就构成名词的位格形式。如：

بازار + دا ← بازاردا　　　ئۆي + دە ← ئۆيدە

قىش + تا ← قىشتا　　　مەكتەپ + تە ← مەكتەپتە

（二）**意义和作用**

位格名词在句中作状语或表语，回答 نەدە // قەيەردە（在哪儿），كىمدە（在谁哪儿），نېمىدە（在什么上、用什么）等问题。

1. 位格名词作状语可表示以下各种意思：

（1）表示动作进行或特征存在的处所、范围。如：

① شىنجاڭدا 13 مىللەت ياشايدۇ. 新疆居住着十三个民族。

② زالدا كىنو قويۇلۇۋاتىدۇ. 礼堂在演电影。

③ ئەخەت يىغىندا ئىلمىي دوكلات قىلىۋاتىدۇ. 艾海提在会上作学术报告。

④ ئابلىزدىمۇ مۇنداق شەپكە بار. 阿不利孜也有这样的帽子。

⑤ قىيىن ئىش يوق ئالەمدە، كۆڭۈل قويغان ئادەمگە. 世上无难事，只怕有心人。

⑥ ئۇلار دائىم تۇرمۇشتا ۋە ئۆگىنىشتە بىزگە ياردەم قىلىدۇ. 他们经常在生活上和学习上帮助我们。

⑦ ئۇ خىزمەتتە ناھايىتى ئەستايىدىل. 他在工作上很认真。

（2）表示动作进行或特征存在的时间。如：

① چاغاندا بىزنىڭكىگە كېلىڭلار. 你们春节到我们这儿来吧。

② تەتىلدە ئۆيگە قايتماقچىمەن. 假期我准备回家。

③ بۇيەرقىشتا ئىسسىق ، يازدا سالقىن. 这个地方冬暖夏凉。

（3）表示动作进行所凭借的工具或方式。如：

① بىز ۋېلىسىپىتتە بارىمىز، ئۇلار ماشىنىدا بارىدۇ. 我们骑车去，他们坐车去。

② قەلىمىمدە يېزىپ بېقىڭ. 您用我的笔写写看。

③ ئۇلار پولۇنى قولدا يەيدۇ، بىز چوكىدا يەيمىز.
他们用手吃抓饭，我们用筷子吃。

④ مىكروبىنى كۆزدە كۆرگىلى بولمايدۇ، مىكروسكوپتا كۆرگىلى بولىدۇ.
肉眼看不见细菌，用显微镜才看得见。

⑤ ئۇلار دائىم سوغۇق سۇدا يۇيۇنىدۇ.
他们经常用凉水洗澡。

⑥ بىز ئىنگلىز تىلىدا سۆزلەشتۇق.
我们用英语交谈了。

（4）表示构成动作主体或客体的材料。如：

① بۇ ئۆيلەر تاشتا ياسالغان.
这些房屋是用石头建造的。

② ئۇلار بانبۇقتا سېۋەت توقۇۋاتىدۇ.
他们在用竹子编篮子。

（5）表示动作进行的状况。如：

① ئۇ چاغدا بوۋاملار نامراتلىقتا هايات كەچۈرەتتى.
那时我祖父他们生活在贫困之中。

② بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ گۇماندا قالدىم.
见到这种情况，我产生了怀疑。

③ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ھەممىمىز هاياجانلىقتا قالدۇق.
听到这个消息，我们都感到激动。

④ ئۇ ئەمدى يىتىملىقتا ياشىمايدىغان بولدى.
他不再孤独地生活了。

（6）表示动作进行的原因。如：

① ئۇ ئوغلىنىڭ دەردىدە قازا تاپتى.
他因痛失爱子而身亡。

（7）名词 ئورۇن “位置”结合领属人称附加成分再结合位格附加成分 -دا 表示“代替”的意思。如：

① ئەتە ئىشىم بار، ھېلىقى يىغىنغا مېنىڭ ئورنۇمغا قاتنىشىڭ.
明天我有事，您替我参加那个会吧。

② داۋۇتنىڭ ئورنىدا ئۇبۇل بارسۇن.
让乌布力替达吾提去吧。

③ مەيەردە «مەسىلە» نىڭ ئورنىدا «سوئال» كەلسە بولامدۇ؟
在这里“سوئال”可以代替 مەسىلە 吗？

www.uyghurkitap.com

2. 位格名词作表语可表示以下各种意思：

（1）表示句中主体所在的处所。如：

① ئۇلار هازىر ئۈرۈمچىدە. 他们现在在乌鲁木齐。

② توپ سېۋەتتە ئىكەن. 球在篮子里呢。

③ گېزىت ئايىمدا ئەمەس. 报纸不在阿衣木那儿。

（2）表示句中主体一贯或正在进行某事。如：

① ئادىللار هازىر يىغىندا (= يىغىن ئېچىۋاتىدۇ).
阿迪力他们在开会。

② دادام خىزمەتتە (= خىزمەت قىلىدۇ // خىزمەت قىلىۋاتىدۇ).
我父亲在工作。

③ ئۇكام تېخى كىچىك، ئوقۇشتا (= مەكتەپتە ئوقۇيدۇ // مەكتەپتە ئوقۇۋاتىدۇ).
我弟弟还小，在上学。

④ ئۇلار دەرستە (= دەرسكە قاتنىشىۋاتىدۇ). 他们在上课。

⑤ تۇردى مۇئەللىم دەرستە (= دەرس بېرىۋاتىدۇ).
吐尔地老师在上课。

（3）表示句中主体所指事物的本质所在。如：

① ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا. 有志不在年高。

② كۈچىمىز خەلقتە. 我们的力量在于人民。

③ ئىش ئۆملۈكتە، كۈچ بىرلىكتە. 成事在于齐心，力量在于团结。

④ ئەپەندىم بېشىدىكى سەللىسىنى ئېلىپ ھېلىقى كىشىگە سۇنۇپتۇ-دە:
—گەپ سەللىدە بولسا، قېنى، ئۆزىڭىز ئوقۇپ كۆرۈڭ، —دەپتۇ.
阿凡提把头上的缠头巾取下来，递给那个人说：“如果问题在缠头巾上的话，喏，您自己念念看”。

⑤ جىنىنىڭ قەستى شاپتۇلدا. 醉翁之意不在酒（魔鬼之意在桃子）。

从　　格

（一）形式

名词词干结合附加成分 دىن- // تىن- 就构成名词的从格形式。如：

ئۆي + دىن ← ئۆيدىن　　　ياتاق + تىن ← ياتاقتىن

كىنو + دىن ← كىنودىن　　　داۋۇت + تىن ← داۋۇتتىن

（二）意义和作用

从格名词在句中作状语或表语，回答 نەدىن // قەيەردىن（从哪儿），كىمدىن（从谁那儿），نېمىدىن（从什么上）等问题。

1. 从格名词作状语可表示以下各种意思：

（1）表示动作的起点：

A. 指处所、来源、时间等。

① ئۇنىڭ ئاكىسى قۇمۇلدىن كەلدى. 他哥哥从哈密来了。

② پوچتىخانىدىن بىرنەچچە ماركا ئالدىم. 我从邮局买了几张邮票。

③ ئابلىزدىن خەت كەلدى. 阿不利孜来信了。

④ بىلىم ئەمەلىيەتتىن كېلىدۇ. 知识来自实践。

⑤ كۈچ ئاممىدىن كېلىدۇ. 力量来自群众。

⑥ تەتىلىمىز پەيشەنبىدىن باشلىنىدۇ. 我们的假期从星期四开始。

⑦ ئۇلارنىڭ ئىمتىھانى يەتتىنچى ئاينىڭ 15-كۈنىدىن باشلىنىدىكەن.
他们的考试从七月十五日开始。

B. 指发展变化。

① شىنجاڭنىڭ سانائىتى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى ۋە كىچىكلىكتىن چوڭايدى.
新疆的工业从无到有，从小到大。

② ئۇ بىر ئاددىي دېھقاندىن بىر مەشھۇر ئالىم بولۇپ چىقتى.
他从一名普通的农民成了一名著名的科学家。

C. 指范围。

① بىرىنچى جۈملىدىن باشلاڭ. 你从第一句开始吧。

② كىچىك باللاردىن چوڭ ئادەملەرگىچە ھەممىسى ئۇنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاشنى ياخشى كۆرىدۇ.
从小孩到大人都喜欢听他讲故事。

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

③ بۇ ماقالىنى باشتىن يەنە بىر قېتىم كۆرۈپ چىقتىم.
这篇文章我从头又看了一遍。

（2）表示动作经过的处所等

① غەيرەتلەر هازىرلا قېشىمدىن ئۆتۈپ كەتتى.
海拉提他们刚从我身边过去。

② ئۇ ئاچقۇچىنى ئۆيدە ئۇنتۇپ قېلىپ، دېرىزىدىن كىرىپ ئالدى.
他把钥匙忘在家里了，所以从窗户进去拿的。

③ دېرىزىلەردىن يېتەرلىك يورۇق ئۆي ئىچىگە چۈشۈپ تۇراتتى.
充足的光线从窗户照进屋里。

④ هادىسىدىن ئۆتۈپ ماھىيەتنى كۆرۈش كېرەك.
要透过现象看本质。

⑤ ئۇلار تاغ-داۋانلاردىن ئېشىپ گېئولوگىيىلىك چارلاشنى ئېلىپ بارماقتا.
他们翻山越岭进行地质勘探。

⑥ هاۋا ئارمىيىسى بۇيرۇققا ئاساسەن ئاپەتكە ئۇچرىغان جايلارغا هاۋادىن زور مىقداردىكى قۇتقۇزۇش بۇيۇملىرىنى تاشلاپ بەردى.
空军奉命给灾区空投了大量的救济物资。

（3）表示动作的根据

① ئاياق تاۋۇشىدىن سىزنىڭ ئىكەنلىكىڭىزنى بىلگىلى بولىدۇ.
从脚步声就能知道是您。

② ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئورامىدىن بۇ ئىشقا قوشۇلمايدىغانلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ.
从他的口气就可以知道他不同意这件事。

③ بۇ قېتىمقى ئىمتىھان نەتىجىسىدىن باھارلارنىڭ ئۆگىنىشتە خېلى چوڭ ئىلگىرىلەشلەر بارلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ
从这次考试成绩就可以看出巴哈尔他们在学习上有很大进步。

（4）表示构成动作主体或客体的材料、成分

① بالا ياغاچتىن بىر نەرسە ئويۇۋاتىدۇ.
孩子正用木头刻一个东西。

② بۇ ئۆدەكلەر لايدىن ياسالغان، ئاۋۇ مېۋىلەر مومدىن ياسالغان.

这些鸭子是用泥做的，那些水果是用腊做的。

这些篮子是用竹子编的。　　　③ بۇ سېۋەتلەر بامبۇكتىن توقۇلغان.

④ ئۇلارنىڭ فاكۇلتېتىدا ئاسپىرانتلاردىن بىر سىنىپ ئېچىلدى.

他们系开办了一个研究生班。

⑤ يېقىندا ئوقۇتقۇچىلاردىن بىر ئۇمۇمخور ئۆمىكى تەشكىل قىلىنىدۇ.

最近要组织一个教师合唱团。

（5）表示动作的原因

① بوۋاي بىركۈنى دىققەتسىزلىكتىن چىنىنى سۇندۇرۇپ قويۇپتۇ.

有一天，老爷爷不小心把碗打碎了。

② ئۇ چاغدا ئۇ ئىلاجسىزلىقتىن يۇرتتىن ئايرىلدى.

那时他不得已离开了家乡。

③ غەزەپتىن ئۇنىڭ ساقاللىرى تىترەپ كېتىپتۇ.

他气得连胡子都抖动起来了。

④ ئۇ ھاياجانلىقتىن نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالدى.

他激动得不知道该说什么了。

⑤ ئېھتىياتسىزلىقتىن ئۇنىڭ كۆزەينىكى يەرگە چۈشۈپ سۇنۇپ كەتتى.

他不小心，眼镜掉在地上摔碎了。

（6）表示与动作有关的一个或部分事物所属的整体

① ئۈچتە ياخشى ئوقۇغۇچىلاردىن سابىت سۆھبەتكە قاتناشتى.

三好学生中沙比提参加了座谈。

② تۇغقانلىرىمدىن بىرى شىنجاڭغا كاماندىروپكىغا كەتتى.

我的一个亲戚到新疆出差去了。

③ مەملىكىتىمىزدىكى مەشھۇر تاغلاردىن پەقەت خۇاشىيەن تېغى ۋە تەيشىيەن تېغىنىلا كۆرگەنمەن.

我国的名山中我只去过华山和泰山。

④ ئۇ ماڭا ئۇيغۇرچە روماندىن ئىككىنى بەردى.

他给了我两本维文小说。

www.uyghurkitap.com

（7）表示引起某些心理状态发生的事物。

① مەن شۇ چاغدا ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن قاتتىق تەسىرلەندىم.

听了他的话我那时非常感动。

② داۋۇتتىن خاپا بولماڭ. 您别生达吾提的气。

③ بۇ ئىشتىن ئۈمىدسىزلەنمەيلى. 这件事咱们都别灰心。

（8）表示某些含有“离开”意义的动作所离开的事物。

① ئۇ ئاساسىي مەسىلىدىن چەتنەپ كەتتى. 他离开了主要问题。

② زىددىيەتتىن قاچماسلىق كېرەك. 不应该回避矛盾。

③ ئاممىدىن ئايرىلىشقا بولمايدۇ. 不能脱离群众。

④ شۇنداق قىلىپ، ئۇلار قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدى.

就这样，他们摆脱了困境。

（9）表示动作涉及到该从格名词所指事物的一部分。

① ئالمىدىن يەڭ. 您吃点儿苹果吧。

② سۈتتىن يەنە ئىچەمسىز؟ 您还要喝点儿奶吗？

③ كەمپۈتتىن ئېلىڭلار. 你们吃点儿水果糖吧。

④ پېچىنىدىنمۇ ئالسۇن. 让他也吃点饼干吧。

（10）表示动作的范围。

① تۇردى مۇئەللىم ئۇلارغا تىلشۇناسلىقتىن دەرس بېرىدۇ.

吐尔地老师给他们上语言学课。

② سابىتلارمۇ ئىنگلىزچىدىن ئىمتىھان بېرىدىكەن.

沙比提他们也要考英语。

③ ئۇلار پراكتىكا ئەھۋالىدىن دوكلات قىلىۋاتىدۇ.

他们在汇报实习情况。

④ ئۇ مۇتەللىپنىڭ تەرجىمىھالىدىن سۆزلەپ بەردى.

他讲了穆台里甫的生平。

（11）表示在特征方面被比较的事物。

① ئۈرۈمچى قەشقەردىن چوڭ. 乌鲁木齐比喀什大。

② ئۇ ئىنگلىزچىنى باھارلاردىن ياخشى سۆزلەيدۇ.

他英语讲得比巴哈尔他们好。

③ ئادىلنىڭ خېتى مېنىڭ خېتىمدىن چىرايلىق.

阿迪力的字比我的字漂亮。

2. 从格名词作表语时表示被表述的主体所属的整体、单位或出生的地方。如：

① ئۇ ئەڭ مەشھۇر رەسساملاردىن.

他是最著名的画家之一。

② بىز مەركىزىي مىللەتلەر شۆيۈەنىدىن، ئۇلار تىل شۆيۈەنىدىن.

我们是中央民族学院的，他们是语言学院的。

③ مەرىيەم كۇچاردىن، مەن غۇلجىدىن.

玛丽亚是库车人，我是伊宁人。

3. 在维语里有个别形容词、动词、副词和后置词要求从格名词。如：

① بىز سىلەردىن بەك مىننەتدارمىز.

我们非常感谢你们。

② ئۇنىڭ ئۆيى زاۋۇتتىن يىراق ئەمەس.

他的家离工厂不远。

③ ئايىمدىن سوراپ بېقىڭ.

您问问阿衣木吧。

④ ئۇلار رۇسچە ماتېرىياللاردىنمۇ پايدىلىنالامدىكەن؟

他们也能参考俄文资料吗？

⑤ دەرستىن كېيىن كۇتۇپخانىغا بارىمەن.

课后我去图书馆。

⑥ ئادىلدىن بۇرۇن داۋۇت ۋە سابىت كەلگەن.

阿迪力之前达吾提和沙比提来过。

⑦ يازلىق تەتىلدىن باشلاپ بىز ھەر كۈنى ئەتىگەن تۇرۇپ بەدەن چېنىقتۇردۇق.

从暑假开始我们就每天早起锻炼身体了。

⑧ 20-چىسلادىن تارتىپ مەن رۇسچە ئۆگىنىشكە قاتنىشىدىغان بولدۇم.

从 20 号开始我就要参加俄语学习了。

⑨ كېلەر ھەپتىنىڭ ئۈچىنچى كۈنىدىن ئېتىبارەن بىز دەرس تەكرارلاپ ئىمتىھان بېرىمىز.

从下星期三开始我们开始温课考试。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

止　格

（一）形式

名词词干结合附加成分 -غىچە // -قىچە // -گىچە // -كىچە 就构成名词的止格形式。如：

غۇلجا + غىچە ← غۇلجىغىچە

سىنىپ + قىچە ← سىنىپقىچە

ئۆي + گىچە ← ئۆيگىچە

بەت + كىچە ← بەتكىچە

（二）意义和作用

名词的止格形式表示动作终止的时间、处所、人或物。在句中主要作状语，有时也作表语，回答 قاچانغىچە（到什么时候为止）قەيەرگىچە // نەگىچە（到哪儿为止）كىمگىچە（到谁为止）نېمىگىچە（到什么为止）等问题，名词的止格形式常与名词的从格形式连用。如：

① ئۇلار بۇ يەردە قىشقىچە تۇرماقچى. 他们准备在这儿呆到冬天。

② مەن 83-يىلدىن 87-يىلغىچە مىللەتلەر شۆيۈەنىدە ئوقۇدۇم.
我从 83 年到 87 年在民族学院学习。

③ ئۇلار ئۈرۈمچىگىچە ۋېلسىپىتبىلەن بېرىپتۇ.
他们骑自行车一直骑到了乌鲁木齐。

④ بىز زال ئالدىدىن كۇتۇپخانىغىچە تازىلىدۇق.
我们从礼堂前一直打扫到了图书馆。

⑤ كىچىك بالىلاردىن چوڭ ئادەملەرگىچە ھەممىسى ئۇنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاشنى ياخشى كۆرىدۇ.
从小孩到大人都喜欢听他讲故事。

⑥ سىز تۆتىنچى جۈملىدىن سەككىزىنچى جۈملىگىچە تەرجىمە قىلىڭ.
请你从第四句翻译到第八句。

⑦ بىزنىڭ بۈگۈن تەكرارلايدىغان دەرسىمىز 1-دەرستىن 15-دەرسكىچە.
我们今天要复习的课是从第一课到第十五课。

注：名词的止格形式后面可以自由结合附加成分 -لىك，意义不变。如：

① ئۇلار بۇ يەردە قىشقىچىلىك تۇرماقچى.

② مەن 83-يىلدىن 87-يىلغىچىلىك مىللەتلەر شۆيۈەنىدە ئوقۇدۇم.

范　围　特　征　格

（一）形式

名词词干结合附加成分 -دىكى // -تىكى 就构成名词的范围特征格形式。如：

ئۇستەل + دىكى ← ئۇستەلدىكى

دوسكا + دىكى ← دوسكىدىكى

مەكتەپ + تىكى ← مەكتەپتىكى

كىتاب + تىكى ← كىتابتىكى

（二）意义和作用

范围特征格名词表示与某事物有关的空间或时间范围特征。在句中作定语，回答 نەدىكى // قەيەردىكى（在哪儿的）、نېمىدىكى（在什么上的）、كىمدىكى（在谁那儿的）、قايسى ۋاقىتتىكى（在什么时候的）قايسى جەھەتتىكى（在哪方面的）等问题。如：

① شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار ئۇيغۇر تىلىنى قوللىنىدۇ.

新疆的维吾尔人使用维吾尔语。

② سىلەر جەمئىيەتتىكى كۆپلىگەن كىشىلەر كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان مەسىلىگە ياخشى جاۋاب بەردىڭلار.

你们很好地回答了社会上许多人关心的问题。

③ تۇرمۇشتىكى قىيىنچىلىقلارنى ئۆزىمىز يەڭگەندۇق.

生活上的困难我们自己已经克服了。

④ بۇ خىزمەتتىكى كەمچىلىك.

这是工作中的缺点。

⑤ شەنبىدىكى تىياتىر ماڭا ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرات قالدۇردى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

星期六的剧给我留下了难忘的印象。

⑥ شۇ كۈندىكى گېزىت سىزدىمۇ؟
那天的报在您那儿吗？

注：在语言环境清楚的情况下，被范围特征格修饰的中心词可以省略，由该范围特征格名词代起其作用，即可有格的变化。这时，范围特征格名词在句中可作主语、表语、宾语或状语。如：

① قولىڭىزدىكى نېمە؟
您手里的是什么？

قولىڭىزدىكى 在句中作主语，其后省略了 نەرسە “东西” 一词。

② بۇ خەرىتە سىنىپىمىزدىكىمۇ؟
这张地图是我们教室的吗？

سىنىپىمىزدىكى 在句中作表语，其后省略了 خەرىتە “地图” 一词。

③ ئۇ كۆڭلىدىكىنى ئېيتتى.
他讲了心里话。

كۆڭلىدىكىنى 在句中作宾语。كۆڭلىدىكى 后省略了 گەپ 话” 一词。

④ بۇ دوسكا بىزنىڭ سىنىپتىكىدىن چوڭراق.
这个黑板比我们教室的大一点儿。

سىنىپتىكىدىن 在句中作状语。سىنىپتىكى 后省略了 دوسكا “黑板” 一词。

注二：被范围特征格修饰的名词为复数时，名词省略后，复数附加成分要结合在范围特征格后面。如：

① بىزنىڭ مەكتەپتىكىلەر (< بىزنىڭ مەكتەپتىكى ساۋاقداشلار) كەلدىمۇ؟
我们学校的（我们学校的同学们）来了吗？

② سىلەرنىڭ كافېدرادىكىلەرنى (< سىلەرنىڭ كافېدرادىكى يولداشلارنى) كۆرمىدۇق.
我们没看见你们教研室的。

形　似　格

（一）形式

名词词干结合附加成分 -دەك // -تەك 就构成名词的形似格形式。如：

تاغ + دەك ← تاغدەك

ئۆي + دەك ← ئۆيدەك

ئات + تەك ← ئاتتەك

كۈمۈش + تەك ← كۈمۈشتەك

（二）意义和作用

形似格名词表示与某个事物、动作或特征在形状、性质、程度等方面相似的事物。在句中作定语、状语或表语，回答 كىمدەك （象谁一样的）、نېمىدەك （象什么一样的）、قەيەردەك （象哪儿一样的）等问题。如：

① ئادىلمۇ سائىتىڭىزدەك بىر سائەت ئالدى.
阿迪力也买了一只您那样的表。

② ئۇلاردا پولاتتەك ئىنتىزام بار.
他们有钢铁般的纪律。

③ يۇرتۇممۇ بېيجىڭدەك ئىسسىق.
我老家也象北京这么热。

④ ئۇ ئاكىسىدەك شوخ ئەمەس.
他不象他哥哥那么调皮。

⑤ ۋەتىنىمىز باغدەك، باللىرىمىز گۈلدەك.
我们的祖国象花园，我们的孩子象花朵。

⑥ بىزنىڭ ئەھۋالمۇ سىلەرنىڭ ئەھۋالدەك.
我们的情况也跟你们一样。

注：形似格名词的意义一般还可以用与格名词结合 ئوخشاش 的形式表示。如：

① ئادىلمۇ سائىتىڭىزگە ئوخشاش بىر سائەت ئالدى.

② ئۇلاردا پولاتقا ئوخشاش ئىنتىزام بار.

③ يۇرتۇممۇ بېيجىڭغا ئوخشاش ئىسسىق.

④ ئۇ ئاكىسىغا ئوخشاش شوخ ئەمەس.

⑤ بىزنىڭ ئەھۋالمۇ سىلەرنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاش.

量 似 格

（一）形式

名词词干结合附加成分 -چىلىك // -چە 就构成名词的量似格形式。-چىلىك 附加成分较常用。如：

ئۆي + چىلىك // چە ← ئۆيچىلىك // ئۆيچە

چىنە + چىلىك // چە ← چىنىچىلىك // چىنىچە

كىتاب + چىلىك // چە ← كىتابچىلىك // كىتابچە

جوزا + چىلىك // چە ← جوزىچىلىك // جوزىچە

（二）意义和作用

量似格名词表示同某事物、动作、特征在量、程度等方面所相似的事物。在句中作定语、状语或表语，回答 كىمچىلىك // كىمچە "（在量或程度方面）和谁相同" نېمىچىلىك // نېمىچە "（在量或程度方面）和什么相同"、قەيەرچىلىك // قەيەرچە "（在量或程度方面）和哪儿相同" 等问题。如：

① بوۋامنىڭمۇ مۇشۇ بىغىڭلارچىلىك // بىغىڭلارچە بىر بېغى بار.

我爷爷也有一个园子，像你们的这么大。

② يېقىندا ئۇلارغا مۇشۇ ئۆيچىلىك // ئۆيچە بىر ئىشخانا بېرىلدى.

最近给了他们一间像这间屋子这么大的办公室。

③ مېنىڭ گۈللىرىم سىلەرنىڭ گۈللىرىڭلارچىلىك // گۈللىرىڭلارچە كۆپ ئەمەس.

我的花儿不像你们那么多。

④ ئايىم خەنزۇچىنى ئادالەتچىلىك يازالامدۇ؟

阿衣木汉文能写得像阿达莱提那么好吗？

⑤ كەلگەن كىشىنىڭ يېشىمۇ سىزنىڭ يېشىڭىزچىلىك بار.

来人的年龄也有你这么大。

⑥ ئۇكىڭىزمۇ مۇشۇ بالىچىلىك باردۇ؟

你弟弟也有这个孩子这么大吧？

六、数、格、领属附加成分与名词的结合顺序

当名词发生数、格、领属人称变化时，应先结合复数附加成

分，然后结合领属附加成分，最后才结合格附加成分。如：

请你叫一下他的孩子们。　　① ئۇنىڭ بالىلىرىنى چاقىرىپ قويۇڭا.

② بۇ دوستلىرىمىزغا سوۋغا بولسۇن.

让这个作为给我们朋友的礼物吧。

七、名词构词法

在维语里，名词主要通过两种方法构成：第一种方法是由名词或名词以外的实词（形容词、数词、动词）结合一定的附加成分构成；第二种方法是由两个词根结合在一起构成。第一种方法构成派生名词，第二种方法构成复合名词。

（一）派生名词的构成

1. 由名词结合下列附加成分构成：

（1）چى-：结合在某些名词后，表示与这些名词所指事物有某种关系的人。如：

工人	ئىشچى	事情	ئىش
劳动者	ئەمگەكچى	劳动	ئەمگەك
种/卖甜瓜者	قوغۇنچى	甜瓜	قوغۇن
渔民	بېلىقچى	鱼	بېلىق
牧羊人	قويچى	羊	قوي
猎人	ئوۋچى	猎	ئوۋ
卖/做靴子的人	ئۆتۈكچى	靴子	ئۆتۈك

（2）چە-：结合在表示民族名称的名词后，表示该民族语文。如：

维吾尔语（文）	ئۇيغۇرچە	维吾尔族	ئۇيغۇر
英语（文）	ئىنگلىزچە	英国人	ئىنگلىز
汉语（文）	خەنزۇچە	汉族	خەنزۇ

www.uyghurkitap.com

哈萨克语（文）	قازاقچە	哈萨克族	قازاق
俄语（文）	رۇسچە	俄罗斯	رۇس

（3）-خانا：结合在某些名词后，表示与这些名词所指事物有关的处所。如：

课堂	دەرسخانا	课，功课	دەرس
饭厅，食堂	تاماقخانا	饭	تاماق
实验室	تەجرىبىخانا	经验	تەجرىبە
书店	كىتاپخانا	书	كىتاب
茶馆	چايخانا	茶	چاي
医院	دوختۇرخانا	大夫	دوختۇر
客厅，宾馆	مېهمانخانا	客人	مېهمان

（4）-لىق // -لىك // -لۇق // -لۈك：

A. 结合在表示地名的名词后，表示在该地出生的人。如：

新疆人	شىنجاڭلىق	新疆	شىنجاڭ
北京人	بېيجىڭلىق	北京	بېيجىڭ
上海人	شاڭخەيلىك	上海	شاڭخەي
乌鲁木齐人	ئۈرۈمچىلىك	乌鲁木齐	ئۈرۈمچى
中国人	جۇڭگولۇق	中国	جۇڭگو
哈密人	قۇمۇللۇق	哈密	قۇمۇل

B. 结合在某些名词后，表示这些名词所指的人从事的职业、专业。如：

渔业	بېلىقچىلىق	渔人	بېلىقچى
狩猎业	ئوۋچىلىق	猎人	ئوۋچى
林业	ئورمانچىلىق	护林员	ئورمانچى
园艺	باغۋەنچىلىك	园丁	باغۋەن
建筑业	بىناكارلىق	建筑者，建筑师	بىناكار
手工织布业	باپكارلىق	（手工）织布工人	باپكار

炊事工作	ئاشپەزلىك	炊事员	ئاشپەز
语言学	تىلشۇناسلىق	语言学家	تىلشۇناس
史学	تارىخشۇناسلىق	史学家	تارىخشۇناس

C. 结合在某些名词后表示与这些名词所指的人有关的主义。如：

命令主义	بۇيرۇقۋازلىق	命令主义者	بۇيرۇقۋاز
教条主义	دوگمىچىلىق	教条主义者	دوگمىچى
经验主义	تەجرىبىچىلىك	经验主义者	تەجرىبىچى
机会主义	ئاغمىچىلىق	机会主义者	ئاغمىچى

D. 结合在某些名词后表示这些名词所指事物（多指植物）多的地方。如：

树林	دەرەخلىك	树	دەرەخ
麦地	بۇغدايلىق	麦子	بۇغداي
甜瓜地	قوغۇنلۇق	甜瓜	قوغۇن
芦苇地	قومۇشلۇق	芦苇	قومۇش
油田	نېفىتلىك	石油	نېفىت

E. 结合在某些指人的名词后表示与这些名词所指的人在意义上有某种连系的更加抽象的事物。如：

母性	ئانىلىق	母亲	ئانا
青春	ياشلىق	青年	ياش
孩子气	بالىلىق	孩子	بالا
领导	رەھبەرلىك	领导者	رەھبەر

F. 与某些名词结合，表示与这些名词所指事物有关物品。如：

伞	كۈنلۈك	太阳	كۈن
雨具，雨伞，雨衣	يامغۇرلۇق	雨	يامغۇر
（作袷袢的）衣料	چاپانلىق	袷袢	چاپان
（擦油手的）毛巾	مايلىق	油	ماي

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

衣料	كىيىملىك	衣服	كىيىم

（5）-دار：结合在某些名词后表示具有这些名词所指事物的人。如：

有过错的人	ئەيىبدار	过错	ئەيىب
有财产的人	مۈلۈكدار	财产	مۈلۈك
有钱人	پۇلدار	钱	پۇل
旗手	بايراقدار	旗	بايراق

（6）-دار，-دەر//-گەر：结合在某些名词后表示与这些名词所指事物有关的人。如：

建筑师	بىناكار	建筑	بىنا
艺术家	سەنئەتكار	艺术	سەنئەت
负责者	جاۋابكار	回答	جاۋاب
肇事者	سەۋەبكار	原因	سەۋەب
感兴趣者	ھەۋەسكار	兴趣	ھەۋەس
铜匠	مىسكەر	铜	مىس
商人	سودىگەر	商业	سودا
造谣者	ئىغۋاگەر	谣言	ئىغۋا

（7）-داش：结合在某些名词后表示在这些事物上具有共性、相似之处的人或物。如：

知己	سىرداش	秘密	سىر
同志	يولداش	路	يول
同学	ساۋاقداش	知识	ساۋاق
战友	سەپداش	阵线	سەپ
同音词	ئاھاڭداش	音	ئاھاڭ
同义词	مەنىداش	意义	مەنە

（8）-ۋاي，-مەن，-كەش，-پەز，-ۋان：结合在某些名词后表示与这些名词所指事物有关系的人。如：

园丁	باغۋەن	园子	باغ
旅店主人	سارايۋەن	旅店	ساراي
炊事员	ئاشپەز	饭	ئاش
卖烤包子的人	سامسىپەز	烤包子	سامسا
赶大车的人	هارۋىكەش	大车	هارۋا
劳动者，受苦人	مېھنەتكەش	劳动	مېھنەت
苦命人，受痛苦的人	دەرتمەن	痛苦，苦楚	دەرت
卖馕的人	ناۋاي	馕	نان

(9) -ۋاز (-باز)، -خور：结合在某些名词后多表示对这些名词所指事物有特殊嗜好的人。如：

赌徒	قىمارۋاز	赌博	قىمار
玩鸽子的，鸽子迷	كەپتەرۋاز	鸽子	كەپتەر
事务主义者	ئىشۋاز	事情	ئىش
文牍主义者	قەغەزۋاز	纸	قەغەز
本本主义者	كىتابباز	书	كىتاب
受贿赂者	پارىخور	贿赂	پارا
爱喝茶的人，有茶癖的人	چايخور	茶	چاي
高利贷者	جازانىخور	高利贷	جازانە
吸血鬼	قانخور	血	قان

(10) -دان：加在某些名词后表示名词所指事物的容器。如：

茶壶	چايدان	茶	چاي
水壶	سۇدان	水	سۇ
笔筒	قەلەمدان	笔	قەلەم
糖罐，糖果盒	قەندان	糖	قەن
子弹袋	ئوقدان	子弹	ئوق

(11) -نامە：结合在某些名词后表示与这些事物有关的成文的东西。如：

www.uyghurkitap.com

奖状	مۇكاپاتنامە	奖励	مۇكاپات
条约	شەرتنامە	条件	شەرت
证明书	گۇۋانامە	证明	گۇۋا
保证书	ۋەدىنامە	诺言，保证	ۋەدە
宣言	باياننامە	叙述，陈述	بايان

(12) -زار：结合在某些表示植物的名词后表示这些植物多的地方。如：

花坛，花多的地方	گۈلزار	花	گۈل
树丛	دەرەخزار	树	دەرەخ
茶园	چايزار	茶	چاي
花草地，草坪	چىمەنزار	花草	چىمەن
森林	ئورمانزار	森林	ئورمان

(13) -پەرەس：结合在某些名词后表示追求或崇拜这些事物的人或物。如：

向日葵	ئاپتاپپەرەس	太阳，阳光	ئاپتاپ
投机分子	پۇرسەتپەرەس	机会	پۇرسەت
拜火教徒	ئاتەشپەرەس	火	ئاتەش

(14) -شۇناس：结合在某些名词后，表示从事研究这些名词所指学问的专家。如：

语言学家	تىلشۇناس	语言	تىل
汉学家	خەنزۇشۇناس	汉族	خەنزۇ
历史学家	تارىخشۇناس	历史	تارىخ
文学家	ئەدەبىياتشۇناس	文学	ئەدەبىيات

(15) -چىلىق // -چىلىك：结合在某些名词后表示在这些名词所指事物基础上的关系。如：

亲戚关系	تۇغقانچىلىق	亲戚	تۇغقان
夫妻关系	ئەر-خوتۇنچىلىق	夫妻	ئەر-خوتۇن

合伙经营	شىرىكچىلىك	伙伴，同伙	شىرىك
交情	ئۈلپەتچىلىك	伙伴	ئۈلپەت

（16）-چاق // -چەك، -چۇق：结合在个别名词后，-چە 结合在某些名词后表示“指小”“表爱”的意思。如：

小姑娘	قىزچاق	姑娘	قىز
小马驹	تايچاق	马驹	تاي
小湖	كۆلچەك	湖	كۆل
小袋子	قاپچۇق	袋子	قاپ
小册子	كىتابچە	书	كىتاب
小箱子，手提箱	ساندۇقچە	箱子	ساندۇق
小枝子	شاخچە	枝，条	شاخ

（17）-پۇرۇش：结合在个别名词后表示贩卖这些名词所指事物的人。如：

茶叶贩子	چايپۇرۇش	茶	چاي
皮货商	تېرىپۇرۇش	皮子	تېرە
药商，药贩子	دورىپۇرۇش	药	دورا
书贩	كىتابپۇرۇش	书	كىتاب
古董商	ئاسار ئەتىقىپۇرۇش	古迹，古物，古董	ئاسار ئەتىقە

（18）-چۇق، -دۇق：结合在极个别的名词后构成名词。如：

椅子	ئورۇندۇق	位置	ئورۇن
玩具	ئويۇنچۇق	游戏，玩耍	ئويۇن

（19）-ستان // -ىستان：结合在某些名词后，表示这些名词所指的人居住的地方（一般指国家），此外还可结合在个别名词后表示这些名词所指事物多的地方。如：

阿富汗	ئافغانىستان	阿富汗人	ئافغان
印度	ھىندىستان	印度人	ھىندى
乌兹别克斯坦	ئۆزبېكىستان	乌兹别克人	ئۆزبېك

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

哈萨克斯坦	قازاقىستان	哈萨克人	ازاق
花坛	گۈلىستان	花	ۈل
墓地，陵园	قەبرىستان	坟墓	ەبر

（20）-ىزم：这种附加成分是随着俄语借词进入的。一般结合在名词后表示与这些名词所指事物有关的主义。如：

马克思主义	ماركسىزم	马克思	اركس
列宁主义	لېنىنىزم	列宁	ېنىن
唯物主义	ماتېرىيالىزم	材料，资料	اتېرىيال
现实主义	رېئالىزم	现实	ېئال
民主主义	دېموكراتىزم	民主主义者	ېموكرات

（21）-ىيە：

A. 结合在某些名词后，表示这些名词所指专家研究的学科或所在的研究机关。如：

生理学	فىزىئولوگىيە	生理学家	ىزىئولوگ
考古学	ئارخېئولوگىيە	考古学家	ارخېئولوگ
天文学	ئاسترونومىيە	天文学家	استرونوم
生物学	بىئولوگىيە	生物学家	ىئولوگ
地质学	گېئولوگىيە	地质学家	ېئولوگ
心理学	پسىخولوگىيە	心理学家	سىخولوگ
科学院	ئاكادېمىيە	院士	اكادېمىك

B. 结合在某些名词后，表示这些名词所指民族居住的国家。如：

日本	ياپونىيە	日本人	ياپون
德国	گېرمانىيە	日耳曼人	گېرمان
阿尔巴尼亚	ئالبانىيە	阿尔巴尼亚人	ئالبان
俄国	روسىيە	俄罗斯人	رۇس
土耳其	تۈركىيە	土耳其人	تۈرك

（22）-دارچىلىق ：结合在个别名词后，表示与该名词所指事物有联系的抽象概念。如：

作主，关照	ئاتىدارچىلىق	父亲	ئاتا
处世	جاھاندارچىلىق	世界	جاھان
做客	مېھماندارچىلىق	客人	مېھمان
交情	ئاغىنىدارچىلىق	朋友	ئاغىنە
交情	ئاشنىدارچىلىق	朋友	ئاشنا
睦邻关系	قوشنىدارچىلىق	邻居	قوشنا

（23）-خان：结合在极个别的名词后构成名词。如：

读者	كىتابخان	书	كىتاب
祈祷者，祷告者	دۇئاخان	祈祷，祷告	دۇئا
主人，东道主	ساھىبخان	主人，东家	ساھىب

（24）-تۇرۇق، -دۇرۇق：结合在极个别的名词后，表示与该名词有关的物品。如：

嚼子	ئېغىزدۇرۇق	嘴	ئېغىز
牛轭，桎梏	بويۇنتۇرۇق	颈，脖子	بويۇن

2. 由名词以外的品词结合各种附加成分构成

（1）由形容词结合下列附加成分构成：

A. -چىلىق // -چىلىك：结合在某些形容词后表示与这些形容词所指特征有关的事物。如：

干旱	قۇرغاقچىلىق	干燥的，干旱的	قۇرغاق
优点	ئارتۇقچىلىق	多余的	ئارتۇق
隔阂	ئايرىمچىلىق	个别，单独	ئايرىم
大家	كۆپچىلىك	多	كۆپ
缺点	كەمچىلىك	少	كەم

B. -لىق // -لىك // -لۇق // -لۈك：结合在某些形容词后，表示这些形容词所指特征的名称。如：

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

好处	ياخشىلىق	好	ياخشى
正确性	توغرىلىق	正确	توغرا
高度	ئېگىزلىك	高	ئېگىز
宽度	كەڭلىك	宽	كەڭ
长度	ئۇزۇنلۇق	长	ئۇزۇن
阴凉，凉爽	سۆرۈنلۈك	阴凉，凉爽	سۆرۈن

C. -چى ، -خاي 结合在个别形容词后构成名词。如：

左派	سولچى	左	سول
右派	ئوڭچى	右	ئوڭ
优等生	ئەلاچى	优良，优秀	ئەلا
左撇子	سولخاي	左	سول

（2）由动词结合下列附加成分构成：

A. -غۇچى // -قۇچى // -گۈچى // -كۈچى：结合在某些动词词干后表示进行这些动作的人或与这些动作有关的物。如：

学生	ئوقۇغۇچى	读	وقۇ-
作家	يازغۇچى	写	از-
辩护人	ئاقلىغۇچى	辩护	اقلا-
审查者	تەكشۈرگۈچى	检查，审查	ەكشۈر-
被除数	بۆلۈنگۈچى	被除，被分	ۆلۈن-
招待员	كۈتكۈچى	等待，招待	ۈت-
宾语	تولدۇرغۇچى	使满，补充	ولدۇر-

B. -غۇچ // -قۇچ // -گۈچ // -كۈچ：结合在某些动词词干后，一般表示进行这些动作所需的工具。如：

尺子	سىزغۇچ	画	ىز-
爆炸物	پارتلىغۇچ	爆炸	ارتلا-
钥匙	ئاچقۇچ	开	اچ-
过滤器	سۈزگۈچ	滤	ۈز-

指标	كۆرسەتكۈچ	指示，使看	كۆرسەت-

C. -غۇ// -قۇ// -گۇ// -كۇ، -غا// -قا// -گە// -كە-：结合在某些动词词干后表示进行这些动作所需的工具或与该动作有关的事物。如：

耕种，播种	تېرىلغۇ	被耕种	تېرىل-
酵母，麹子	ئېچىتقۇ	使发酵	ئېچىت-
过滤器	سۈزگۈ	滤	سۈز-
套子（套马用）	سالغا	放	سال-
纲	تۇتقا	抓，拿	تۇت-
条帚	سۈپۈرگە	扫	سۈپۈر-

D. -ق// -ىق// -ۇق// -ك// -ۈك، -اق// -ەك-：结合在某些动词词干后表示进行这些动作的结果、工具、处所或与这些动作有关的事物。如：

命令	بۇيرۇق	吩咐，命令	بۇيرۇ-
试验，测验，考验	سىناق	试，试验，考验	سىنا
冬窝子	قىشلاق	过冬，越冬	قىشلا-
号召	چاقىرىق	号召	چاقىر-
作业	تاپشۇرۇق	布置（作业等）	تاپشۇر-
愿望，要求	تىلەك	祝，请求	تىلە-
支柱	تىرەك	支撑，顶	تىرە-
尸体	ئۆلۈك	死	ئۆل-
行为，行径	قىلىق	做	قىل-
宿舍	ياتاق	躺	يات-
刀子	پىچاق	切，阉，剪裁	پىچ-
部分	بۆلەك	分	بۆل-

E. -ندى// -ىندى// -ۇندى-：结合在个别动词词干后表示与这些动作有关的人或物。如：

www.uyghurkitap.com

充军的人	پالاندى	流放，充军	الا-
散落物，飞尘	توزۇندى	飞散	وزۇ-
汇编，总和	يىغىندى	集合，收集	ىغ-
刨花，金属屑	قىرىندى	刨	ىر-
劈柴	يېرىندى	劈，剖	ار-
摘录	ئۈزۈندى	摘，拉断，打断	ۈز-

F. -دۇق：结合在个别动词词干后表示与这些动作有关的事物。如：

剩余，遗迹，残余	قالدۇق	剩下，留下	ال-
扔掉的东西，下脚料	تاشلاندۇق	被扔	اشلان-
疲劳，疲倦，劳累	هاردۇق	累	ار-

G. -ىنچا//-نچا：结合在极个别动词词干后表示与这些动作有关的事物。如：

披风，斗蓬	يېپىنچا	盖	اپ-
褥子	سېلىنچا	铺	ال-
外衣	پۈركەنچە	蒙住，包住	ۈركە-

H. -مچى：结合在个别动词词干后表示进行这些动作的人。如

擦皮鞋的	مايلامچى	上油，擦油	ايلا-
要饭的	تىلەمچى	祈求，要求	ىلە-
带头人，带路人	باشلامچى	带领，率领	اشلا-

I. -ماق//-مەك：结合在一些动词词干后表示与这些动作有关的事物。如：

钩子，挂钩	ئىلمەك	挂	ىل-
谜语	تېپىشماق	互相找	ېپىش-
油饼	قۇيماق	倒	ۇي-
闪电，火石，打火机	چاقماق	碰击	اق-

J. -ما//-مە：结合在某些动词词干后表示与这些动作有关的事

物。如：

酸奶干	سۈزمە	滤	سۈز-
展览	كۆرگەزمە	使看	كۆرگەز-
联合会	ئويۇشما	联合	ئۇيۇش-
印刷	باسما	压	باس-

K. -ۇم // -ۈم // -ىم // م：结合在某些动词词干后表示与这些动作有关的事物。如：

选举	سايلام	选	سايلا-
收入	كىرىم	进	كىر-
衣服	كىيىم	穿	كىي-
知识	بىلىم	知道，会	بىل-
关节，骨节	بوغۇم	扎，结扎	بوغ-
概念	ئوقۇم	知道，明白	ئۇق-
死	ئۆلۈم	死	ئۆل-

L. -كۈن // -گۈن // -قۇن // -قىن // -غىن：结合在某些动词词干后表示与这些动作有关的事物。如：

火焰	يانغىن	燃烧	ياذ-
洪水	تاشقىن	溢出	تاش-
囚犯	تۇتقۇن	抓	تۇت-
火花，火星	ئۇچقۇن	飞	ئۇچ-
被放逐者	سۈرگۈن	赶	سۈر-
雀斑	سەپكۈن	洒，撒	سەپ-
洪水	كەلكۈن	来	كەل-

M. -چەك، -ۈن // -ن، -مۇش // -مىش：结合在个别动词词干后表示与这些动词有关的事物。如：

行为，勾当	قىلمىش	做	قىل-
生活	تۇرمۇش	站，立，呆	تۇر-

www.uyghurkitap.com

过去	ئۆتمۈش	过	ئۆت-
会	يىغىن	搜集	يىغ-
媳妇	كېلىن	来	كەل-
结，疙瘩	تۈگۈن	打结	تۈگ-
未来，将来	كېلەچەك	来	كەل-

N. غاق- // قاق- // گەك-：结合在个别动词词干后表示与这些动词有关的事物。如：

蒲棒，柳絮	توزغاق	飞散，凋谢	توز-
镰刀	ئوغاق	割	ئور-
烂泥	پاتقاق	陷入	پات-
钩儿，风纪扣	ئىلگەك	挂，钩	ئىل-

O. چاق- // چەك-، چۈك-：结合在个别动词词干后表示与这些动词有关的事物。如：

夹缝，夹道	قىسىلچاق	挤，被夹	قىسىل-
乳房	ئەمچەك	吮，吃	ئەم-
靠背，靠山	يۆلەنچۈك	靠，依靠	يۆلەن-

P. ش- // ۇش- // ۈش // ش- 结合在某些动词词干后表示与这些动作有关的事物。如：

认识	بىلىش	知道，认识，会	بىل-
学习	ئۆگىنىش	学，学习	ئۆگەن-
关系，联系	باغلىنىش	被拴，被捆	باغلان-
乘法	كۆپەيتىش	增加，乘	كۆپەيت-
减法，欠款	ئېلىش	拿，取，买	ئال-
加法	قوشۇش	加，增加	قوش-
除法	بۆلۈش	分，除	بۆل-
外表，表面	كۆرۈنۈش	出现，显出露面	كۆرۈن-
认识，熟人	تونۇش	认识	تونۇ-

3. 由数词结合 -لىق//-لىك 构成名词：

统一，团结，个位	بىرلىك	一	بىر
第一名	بىرىنچىلىك	第一	بىرىنچى
第二名	ئىككىنچىلىك	第二	ئىككىنچى
第三名	ئۈچىنچىلىك	第三	ئۈچىنچى

（二）复合名词的构成

在维语里，复合名词各词根的关系为联合、偏正、主谓和谐音几种关系。

1. 联合关系：

词根间要加连字号“-”。从两个词根所表示的意义，又可分为以下三种：

（1）两个词根意义相同或相近

光荣	شان-شەرەپ	措施	چارە-تەدبىر
忧伤	قايغۇ-ھەسرەت	力量	كۈچ-قۇۋۋەت

（2）两个词根意义相关

馕茶	نان-چاي	手足，四肢	قول-پۇت
姊妹	ئاچا-سىڭىل	亲戚	ئۇرۇق-تۇغقان
饮食	يېمەك-ئىچمەك	海洋	دېڭىز-ئوكيان
		工商业	سودا-سانائەت

（3）两个词根意义相反

买卖	ئالدى-ساتتى	交往	بېرىش-كېلىش
是非	ھەق-ناھەق	黑白	ئاق-قارا

2. 偏正关系：

飞禽	ئۇچار قانات	眼镜	كۆزەينەك
挂钟	تام سائەت	公路	تاشيول
火山	يانار تاغ	腰带	بەلباغ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

榆树	قارىياغاچ	贵族	ئاقسۆڭەك
洗衣机	كىرئالغۇ	接班人	ئىزباسار
录音机	ئۈنئالغۇ	五子步枪	بەشئاتار
刀斧手，刽子手	كاللىكېسەر	（维族结婚时的）揭面仪式	يۈز ئاچقۇ

3. 主谓关系：

西方	كۈنپېتىش	东方	كۈنچىقىش
		子宫	بالياتقۇ

4. 谐音关系：词根间要加连字号“—”

笔之类的东西	قەلەم-پەلەم	书之类的东西	كىتاب-مىتاب
手之类的东西	قول-پول	刀之类的东西	پىچاق-مىچاق
桌子之类的东西	جوزا-پوزا	钱之类的东西	پۇل-مۇل

注：有的复合词也可结合构词附加成分构成名词。如：

亲戚关系 ئۇرۇق-تۇغقانچىلىق ← چىلىق ＋（亲戚）ئۇرۇق-تۇغقان

沉着，稳重 ئېغىر-بېسىقلىق ← لىق ＋（沉着的，稳重的）ئېغىر-بېسىق

野心家 قارانىيەتچى ← چى ＋（野心）قارانىيەت

方 位 词

（名词的附类）

（一）意义

表示事物方位的词叫做方位词。如：

柜子上面	ئىشكاپنىڭ ئۈستى	上，上面	ئۈست
床下	كارىۋاتنىڭ ئاستى	下，下面	ئاست
箱子里	ساندۇقنىڭ ئىچى	里，里面	ئىچ
校外	مەكتەپنىڭ تېشى	外，外面	تاش
礼堂前	زالنىڭ ئالدى	前，前面，面前	ئالد
楼后	بىنانىڭ كەينى	后，后面	كەين

（二）特点

方位词一般是在被所有格名词或所有格代词修饰后作句子的各种成分。如：

① ئۆينىڭ ئىچى ناھايىتى سالقىن.
屋里面很凉快。

② كىتابلارنى ساندۇقنىڭ ئۇستىگە قويۇپ تۇرۇڭ.
您把书暂时先放在箱子上面吧。

③ ئىشكاپنىڭ تېشىنىمۇ سۈرتۈش كېرەك.
柜子外面也要擦擦。

④ ھېلىقى ژۇرنال كارىۋىتىمنىڭ ئاستىدا ئىكەن.
原来那本杂志在我床底下呢。

⑤ ئۇلار ھازىرلا مۇشۇ بىنانىڭ كەينىدىن ئۆتۈپ كەتتى.
他们刚从这个楼的后面过去了。

⑥ زالنىڭ ئالدىدىكى قارىغايلار بەك چىرايلىق.
礼堂前的松树非常好看。

注一：在语言环境清楚的情况下方位词前的所有格名词或所有格代词可以省略。如：

① تېشى پال-پال، ئىچى غال-غال.
外强中干。

② ئادەمنىڭ تېشىغا قارىماي، ئىچىگە قارا.
人不可貌相。

注二：当方位词与前面的所有格名词紧密结合时，所有格附加成分可省略。如：

海底	دېڭىز ئاستى	国内	مەملىكەت ئىچى
礼堂前	زال ئالدى	山上	تاغ ئۇستى

www.uyghurkitap.com

第三章　形　容　词

一、形容词的意义和语法特点

形容词是表示事物或动作特征的词类。

形容词的语法特征如下：

（1）形容词可直接修饰名词、动词，在句中可作定语（如 باغدا قىزىل، سېرىق، ئاق گۈللەر ئېچىلىپ تۇراتتى. 园里红、黄、白色的花盛开着）、表语（如 ۋەزىپە مۈشكۈل 任务艰巨）或状语（如 ئۇ ئۇيغۇرچىنى توغرا ھەم ئىشتىك سۆزلەيدۇ 他维语讲得正确而流利）。形容词回答 قانداق（怎么样）、قاچانقى（何时的）等问题。

（2）许多形容词可以被程度副词修饰，如：ناھايىتى ياخشى（很好）、ئەڭ گۈزەل（最美丽的）、بەك ئىسسىق（非常热）等。

（3）许多形容词有级的变化。如：كۆپرەك（多一点儿）、ئاپئاق（洁白）、كىچىككىنە（小小儿的）等。

（4）许多形容词可以重叠表示加强和表示被修饰的事物都具有这种特征之意。如：

高高的楼房	ئېگىز-ئېگىز بىنالار
长长的文章	ئۇزۇن-ئۇزۇن ماقالىلەر
短短的故事	قىسقا-قىسقا ھېكايىلەر
很小很小的字	كىچىك-كىچىك خەتلەر

二、形容词的种类

（1）按构成分为单纯形容词（如 ياخشى 好、كۆك 蓝、ئېگىز 高）、

派生形容词（如 ئەقىللىك 聪明、بۈگۈنكى 今天的、تىرىشچان 努力的）和复合形容词（如 ئاددىي-ساددا 简朴、ئاچچىق-چۈچۈك 酸的、酸溜溜的、ئېگىز-پەس 高低不平的）。

（2）按是否能发生级的变化可分为有级变的形容词（如 چوڭ 大、تېز 快、ئەقىللىك 聪明）和无级变的形容词（如 ھازىرقى 现在的、تارىخىي 历史的、ناھىيىلىك 县的）。

三、形容词的级

在维语里，表示事物的形状、性质或动作的状态的形容词一般都有级的变化。维语形容词的级可分为以下几种：

（一）原级

形容词的原级表示事物或动作本身的性质。由形容词的“零”形态表示。如：

小	كىچىك	大	چوڭ
舒适，宽敞	ئازادە	明亮	يورۇق
容易	ئاسان	困难	قىيىن
清楚，开朗	ئوچۇق	甜	تاتلىق

（二）减弱级

形容词的减弱级表示事物或动作本身性质的减弱。减弱级由形容词词干结合 -راق // -رەك 表示。如：

小一点儿	كىچىكرەك	有趣一点儿	قىزىقراق
蓝一点儿	كۆكرەك	明亮一点儿	يورۇقراق
高一点儿	ئېگىزرەك	甜一点儿	تاتلىقراق

（三）加强级

形容词的加强级表示事物本身性质的加强。在维语里，有一部分形容词可通过重复第一音节（若为闭音节时则重复到元音处

www.uyghurkitap.com

为止）再结合辅音 پ 构成加强级。如：

洁白的	ئاپئاق	白的	ئاق
绯红的，通红的，红红的	قىپقىزىل	红的	قىزىل
蓝蓝的，蔚蓝的	كۆپكۆك	蓝的	كۆك
黑黑的	قاپقارا	黑的	قارا
新新的，崭新的	يېپيېڭى	新	يېڭى
明亮的，亮堂堂的	يوپيورۇق	亮的	يورۇق
清清楚楚	ئوپئوچۇق	清楚	ئوچۇق
完全正确	توپتوغرا	正确	توغرا
一模一样	ئوپئوخشاش	一样，相同	ئوخشاش

注：پاكىز（干净）、سېرىق（黄）、يېشىل（绿）的加强级是 پاكپاكىز（干干净净的）、ساپسېرىق（黄黄的、焦黄的）、ياپيېشىل（绿绿的、碧绿的、绿油油的）。

（四）表爱级

形容词的表爱级表示说话者以喜爱或强调的心情指出该形容词所指特征。表爱级由一些形容词结合附加成分 -غىنا // -قىنا // -كىنە // -گىنە 构成。如：

胖胖儿的	سېمىزغىنا	胖	سېمىز
酸酸儿的，辣辣的	ئاچچىققىنا	酸，辣	ئاچچىق
瘦瘦儿的	ئورۇققىنا	瘦的	ئورۇق
高高儿的	ئېگىزگىنە	高的	ئېگىز
小小儿的	كىچىككىنە	小的	كىچىك

四、形容词起名词作用

在维语里，为了达到修辞的目的，如避免重复使语言简明生动或使格言、谚语、诗歌的格律和谐等，形容词在句中有时可暂

时取得物体意义而起名词作用。起名词作用的形容词可发生数、格、领属人称的变化，在句中作各种成分。

形容词起名词作用又可分为以下两种情况：

(一)在语言环境清楚的情况下，当形容词修饰的名词省略时，形容词可起该名词的作用。如：

① قىزىللار ئاقلارنى يەڭدى (<قىزىل ئارمىيە ئاق باسمىچى ئارمىيىنى يەڭدى).

红军战胜了白匪军。

قىزىللار 为主格形式，在句中作主语；ئاقلارنى 为宾格形式，在句中作宾语。

② ياخشىنىڭ شاراپىتى تېگەر، يامانىنىڭ كاساپىتى (<ياخشى ئادەمنىڭ شاراپىتى تېگەر، يامان ئادەمنىڭ كاساپىتى).

接近好人受惠，接近坏人受罪。

ياخشىنىڭ 和 يامانىنىڭ 都是所有格形式，在句中作定语。

③ ئېگىزدە تۇرۇپ يىراقنى كۆرۈش كېرەك (<ئېگىز يەردە تۇرۇپ يىراق يەرنى كۆرۈش كېرەك).

要站得高看得远。

ئېگىزدە 为位格形式，作状语；يىراقنى 为宾格形式，作宾语。

④ بىلىملىكلەردىن ياخشى ئۆگىنەيلى (<بىلىملىك ئادەملەردىن ياخشى ئۆگىنەيلى).

我们好好地向有知识的人学习。

بىلىملىكلەردىن 为从格形式，在句中作状语。

(二)在语言环境清楚的情况下，形容词结合领属人称附加成分也可起名词作用。一般在需要具体指出某类事物中具有某个特征的事物时使用。如：

① — گېزىت قېنى؟

报在哪儿？

— سىزگە بۈگۈنكىسى كېرەكمۇ ياكى تۈنۈگۈنكىسى كېرەكمۇ؟

您要今天的呢还是要昨天的呢？

بۈگۈنكىسى 和 تۈنۈگۈنكىسى 都为主格形式，在句中作主语。

② ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار، چوڭىنىڭ ئېتى سابىت، كىچىكىنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

他有两个儿子，大的叫沙比提，小的叫吐尔地。 ئېتى تۇردى.
چوڭىنىڭ 和 كىچىكىنىڭ 都为所有格形式，在句中作定语。

③ — سىزگە قايسى قەلەم كېرەك؟ 您要哪支笔？
— ئاۋۇ كۆكىنى كۆرۈپ باقاي. 我看看那支蓝的。

كۆكىنى 为宾格形式，在句中作宾语。

在语言环境清楚的情况下，形容词词组也可起名词作用。如：

① بۇنىڭدىن ئەرزانراقى بارمۇ؟ 有比这便宜一点儿的吗？

بۇنىڭدىن ئەرزانراقى 为形容词词组，在句中作主语。

② مۇشۇ ئەڭ ياخشىسى. 这是最好的。

ئەڭ ياخشىسى 为形容词词组，在句中作表语。

形容词起名词作用应与形容词兼名词区分开。前者是在特定情况下为了某种目的临时地、偶而地用作名词，离开具体语言环境就会失去物体的意义，在词典上不需另立义项。后者指经常具有形容词和名词两类词的意义和用法的词。在词典上需要列为不同的义项，如 باتۇر “ 勇敢（形容词）、勇士（名词）”、كۆك “蓝（形容词）；天空、蓝空（名词）”、قېرى “老（形容词）；老人（名词）”、ھەربىي “军事的、军用的、军人的（形容词）；军人、军队（名词）” 等。维语里临时用作名词的形容词是很多的，而兼作形容词和名词的词则是有限的。

五、形容词构词法

在维语里，形容词通过两种方法构成。第一种方法是由形容词本身或名词、动词、副词结合一定的附加成分构成；第二种方法是由两个词根结合在一起构成。第一种方法构成派生形容词，第二种方法构成复合形容词。

（一）派生形容词的构成

1. 由名词结合下列附加成分构成：

(1) لىق- // لىك- // لۇق- // لۈك- ：

A. 结合在一些名词后表示具有该种事物或该种事物很多的意思。如：

(ئادەم) بىلىملىك　　知识，学识　　بىلىم

有知识的(人)，学识渊博的(人)

(يەر، شاپتۇل) سۇلۇق　　水，汁　　سۇ

有水的(地方)，多汁的(桃)

(كۆل، تاماق) تۇزلۇق　　盐　　تۇز

盐(湖)，太咸的(饭)

(زەربە، دۆلەت، هاراق) كۈچلۈك　　力量　　كۈچ

有力的(打击)，强(国)，烈性(酒)

有益的(书)　(كىتاب) پايدىلىق　　利益，好处　　پايدا

有关的(事情)　مۇناسىۋەتلىك　　关系　　مۇناسىۋەت

(ئىش)

有孩子的(家)　(ئۆي) بالىلىق　　孩子　　بالا

B. 结合在一些名词后表示具有与该名词所指事物有关的特征。如：

(كادىر، مەھسۇلات) يەرلىك　　地方　　يەر

地方（干部），土（产）

(رومان) تەسىرلىك　　影响　　تەسىر

感人的（小说）

(ئىش) كۈلكىلىك　　笑　　كۈلكە

可笑的（事情）

(ئۆزگىرىش) فونېتىكىلىق　　语音学　　فونېتىكا

语音（变化）

(نۇقتىئىنەزەر) ماركسىزملىق　　马克思主义　　ماركسىزم

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

马克思主义的（观点）

C. 结合在一些表示时间的名词后，表示“属于该时间范围的”的意思。如：

ئەتىياز	春天	ئەتىيازلىق (تېرىلغۇ)	春（耕）
ياز	夏天	يازلىق (تەتىل)	暑（假）
قىش	冬天	قىشلىق (كىيىم)	冬（衣）
چۈش	中午	چۈشلۈك (ئۇيقۇ)	午（睡）
كەچ	晚上	كەچلىك (تاماق)	晚（饭）

D. 结合在表示行政区划的名词后，表示“属于该行政区划级的”的意思。如：

ئۆلكە	省	ئۆلكىلىك (خەلق قۇرۇلتىيى)	省（人民代表大会）
ۋىلايەت	地区	ۋىلايەتلىك (ئىدارە)	地区（机关）
رايون	区，地区	رايونلۇق (پارتكوم)	区（党委）
ناھىيە	县	ناھىيىلىك (خەلق ھۆكۈمىتى)	县（人民政府）

E. 结合在一些表示牲畜或交通工具的名词后表示“骑该牲畜或乘坐该交通工具的”的意思。如：

ئات	马	ئاتلىق	骑马的
ئېشەك	驴	ئېشەكلىك	骑驴的
ۋېلسىپىت	自行车	ۋېلسىپىتلىك	骑自行车的
ماشىنا	汽车	ماشىنىلىق	乘汽车的

（2）-سىز：结合在名词后表示缺乏该种事物或该种事物很少的意思。如：

چەك	界限	چەكسىز	无限的

没有文化的，文盲	ساۋاتسىز	文化，知识	ساۋات
无益的，不利的	پايدىسىز	利益，好处	پايدا
无知识的，无学问的	بىلىمسىز	知识，学问	بىلىم
缺水的	سۇسىز	水	سۇ
无盐的、淡；乏味的	تۇزسىز	盐	تۇز

(3) چان- ：

A. 结合在一些名词后表示善于或爱好做某事以及喜爱或富于该名词所指事物的意思。如：

富于创造性的	ئىجادچان	创造	ئىجاد
善于讲话的	سۆزچان	话	سۆز
勤劳的，爱劳动的	ئەمگەكچان	劳动	ئەمگەك
爱沉思的	ئويچان	想法，念头	ئوي
喜爱孩子的	بالىچان	孩子	بالا
富有学识的，知识渊博的	بىلىمچان	知识，学识，学问	بىلىم

B. 结合在个别表示衣服名称的名词后，表示“穿着某种衣服的”的意思。如：

穿着衬衣的	كۆڭلەكچان	衬衣	كۆڭلەك
穿着背心的	مايكىچان	背心	مايكا

(4) چى- ：结合在某些名词后表示“爱干某事的”的意思。如：

爱捣蛋的	چاتاقچى	乱子，麻烦	چاتاق
爱嘲笑人的	شاڭخوچى	讥笑，嘲笑	شاڭخو
爱说大话的，爱吹牛的	پوچى	大话，牛皮	پو
爱冒险的	تەۋەككۈلچى	冒险	تەۋەككۈل

(5) چىل- ：结合在个别名词后构成形容词。如：

巧，精巧，精致	ئەپچىل	窍门	ئەپ
民主的，大众的	خەلقچىل	人民	خەلق
一贯的，彻底的	ئىزچىل	足迹，痕迹	ئىز

www.uyghurkitap.com

(6) -سىمان：结合在个别名词后表示“与某事物相类似的”的意思。如：

象人的，类人的	ئادەمسىمان	人	ئادەم
连锁的	زەنجىرسىمان	链条	زەنجىر
冠状的	تاجسىمان	冠	تاج
象猴子的	مايمۇنسىمان	猴子	مايمۇن

(7) -پەرەس：结合在某些名词后表示追求或崇拜这些名词所指事物的特征。如：

喜光的	ئاپتاپپەرەس	太阳，阳光	ئاپتاپ
追逐名利的	ئابرويپەرەس	威望	ئابروي
追求名位的	ئەمەلپەرەس	官职	ئەمەل
讲究穿着的	كىيىمپەرەس	衣服	كىيىم
崇拜偶象的	بۇتپەرەس	佛，佛象，偶象	بۇت

(8) -ۋى، -ي：主要结合在某些从阿拉伯语借入的名词后表示与这些事物有关的特征。如：

阶级的	سىنىپي	阶级	سىنىپ
学术的	ئىلمىي	学术	ئىلىم
历史的	تارىخي	历史	تارىخ
思想的	ئىدىيىۋى	思想	ئىدىيە
传统的	ئەنئەنىۋى	传统	ئەنئەنە

(9) -پەرۋەر：结合在少数名词后表示热爱这些名词所指事物的意思。如：

爱好和平的	تىنچلىقپەرۋەر	和平	تىنچلىق
爱国的	ۋەتەنپەرۋەر	祖国	ۋەتەن
爱人民的	خەلقپەرۋەر	人民	خەلق

(10) نا-، بى-：结合在某些从阿拉伯、波斯语借入的名词前表示没有这些事物的意思。如：

可怜的	بىچارە	办法	چارە
没事的，闲的	بىكار	事情	كار
直接的	بىۋاستە	手段，方式	ۋاستە
没办法的	نائىلاج	办法	ئىلاج
没良心的	نائىنساپ	良心	ئىنساپ

(11) -بەت：结合在某些从阿拉伯、波斯语借入的名词前表示在该名词所指事物方面不好的意思。如：

脾气坏的	بەتخۇي	脾气	خۇي
味道不好的，没味的	بەتتام	味道	تەم
行为不好的	بەتقىلىق	行为	قىلىق
不怀好意的	بەتنىيەت	心肠，心	نىيەت

(12) -كى // -گى // -قى // -غى：结合在个别名词或方位词后表示与这些事物有关的特征。如：

夏天的	يازغى	夏	ياز-
外面的	سىرتقى	外面	سىرت
秋天的	كۈزگى	秋	كۈز
晚上的	كەچكى	晚上	كەچ

(13) -انە 结合在个别名词后表示与该名词所指事物有关的特征。如：

友好的	دوستانە	朋友	دوست

2. 由动词结合下列附加成分构成：

(1) -ق // -ك // -ىق // -ىك // -ۇق // -ۈك：结合在某些动词词干后表示由这些动作的结果所构成的状态。如：

锁着的	سولاق	锁	سولا-
腐朽的	چىرىك	腐朽，腐烂	چىرى-
关着的	يېپىق	关，盖	ياپ-
关着的，扣着的	ئېتىك	关，扣	ئەت-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

断的，破的	سۇنۇق	断，破	سۇن-
死的	ئۆلۈك	死	ئۆل-

（2）-ڭغۇ // -ڭگۈ // -اڭغۇ // -ەڭگۈ：结合在某些动词词干后，表示进行这些动作已习以为常的意思。如：

爱哭的	يىغلاڭغۇ	哭	يىغلا-
散漫的	چېچىلاڭغۇ	散落，撒	چېچىل-
饱满的	كۆتۈرەڭگۈ	提，举	كۆتۈر-
慢条斯理的	ئېزىلەڭگۈ	慢腾腾	ئېزىل-

（3）-چان：结合在个别动词词干后或 ش 动名词后，表示勤于从事或易于出现这些动作的意思。如：

努力的	تىرىشچان	努力	تىرىش-
易溶解的	ئېرىشچان	融化，溶解	ئېرىش-
多变的	ئۆزگىرىشچان	变化	ئۆزگىرىش

（4）-چاق // -چەك ، -چۇق：结合在个别动词词干后，表示进行这些动作已习以为常的意思。如：

好自夸的	ماختانچاق	自夸	ماختان-
爱偷懒的	ئېرىنچەك	懒惰	ئېرىن-
爱打扮的	ياسانچۇق	打扮	ياسان-

（5）-غۇر // -قۇر // -گۈر // -كۈر：结合在少数动词词干后，表示在这些动作方面显得突出等意思。如：

沉默寡言的	جىمغۇر	安静	جىم-
善飞的	ئۇچقۇر	飞	ئۇچ-
敏感的	سەزگۈر	感觉	سەز-
锐利的	ئۆتكۈر	过	ئۆت-

（6）-غاق // -قاق // -گەك // -كەك ：结合在某些动词词干后，表示进行这些动作已习以为常的意思。如：

怕冷的	توڭغاق	发冷	توڭ-

滑的	تېيىلغاق	滑	تېيىل-
好打架的	ئۇرۇشقاق	打仗，打架	ئۇرۇش-
粘的	يېپىشقاق	粘	يېپىش-
爱笑的	كۈلگەك	笑	كۈل-
爱尥蹶子的	تەپكەك	踢	تەپ-

（7）-ما // -مە：结合在某些动词词干后，表示与这些动词有关的特征。如：

挂着的，吊着的	ئاسما	挂，吊	ئاس-
人工的，假装的	ياسالما	被制造，被修建	ياسال-
流动的	كۆچمە	搬	كۆچ-
折叠的	پۈكلىمە	折叠	پۈكلە-

（8）-لىق // -لۇق // -لىك // -لۈك：结合在某些 ش 动名词后，表示适合于这些动作的或与这些动作有关的特征。如：

好吃的	يېيىشلىك	吃	يېيىش
好骑的	مىنىشلىك	骑	مىنىش
好理解的	چۈشىنىشلىك	理解	چۈشىنىش
悲惨的，痛心的	ئېچىنىشلىق	难过，悲痛	ئېچىنىش
住的	ئولتۇرۇشلۇق	坐	ئولتۇرۇش
驻的	تۇرۇشلۇق	呆	تۇرۇش

（9）-لىق // -لىك：结合在某些带 -ئار // -ئەر 的形动词后，表示与这些动作有关的特征。如：

令人高兴的	خۇشاللىنارلىق	高兴的	خۇشاللىنار
悲惨的	ئېچىنارلىق	悲痛的	ئېچىنار
清楚的	چۈشىنەرلىك	明白的	چۈشىنەر
令人满意的	قانائەتلىنەرلىك	满足的	قانائەتلىنەر

3. 由表示时间的副词和个别表示地点的副词结合附加成分 -قى // -كى 构成，表示与时间或地点有关的特征。如：

www.uyghurkitap.com

بۇرۇن	从前，过去	بۇرۇنقى	过去的
ئاۋۋال	先，前	ئاۋۋالقى	原先的
هازىر	现在	هازىرقى	现在的
كېيىن	后，以后	كېيىنكى	以后的
بۈگۈن	今天	بۈگۈنكى	今天的
ئەتە	明天	ئەتىكى	明天的
بېرى	这边	بېرىقى	这边的
نېرى	那边	نېرىقى	那边的

4. 由形容词结合下列附加成分构成：

(1) -غۇچ، -ۇش//-ۈش، -ىمتۇل：结合在几个表示颜色的形容词后表示减轻这些形容词所指性质的程度。如：

سېرىق	黄	سارغۇچ	淡黄色的
قىزىل	红	قىزغۇچ	淡红色的
كۆك	蓝	كۆكۈش	淡蓝色的
ئاق	白	ئاقۇش	发白色的
قارا	黑	قارامتۇل	浅黑色的

(2) -سىز 结合在个别形容词后表示对这些形容词所指性质的否定。如：

ئېنىق	清楚	ئېنىقسىز	不清楚的
كېرەك	需要	كېرەكسىز	不需要的
لازىم	需要	لازىمسىز	不需要的

(3) نا-：结合在个别形容词前表示对这些形容词所指性质的否定。如：

توغرا	正确	نا توغرا	不正确的
مۇۋاپىق	适当的，合理的	نا مۇۋاپىق	不合适的
تونۇش	认识的，熟悉的	نا تونۇش	陌生的
مەلۇم	已知的	نا مەلۇم	不清楚的

（4）لىك-//لىق- 结合在一些由动词构成的形容词后表示与这些形容词相同的意思。如：

关着的，扣着的	ئېتىكلىك	关着的	ئېتىك
锁着的	سولاقلىق	锁着的	سولاق
挂着的	ئېسىقلىق	挂着的	ئېسىق
关着的	يېپىقلىق	关着的	يېپىق

（二）复合形容词的构成

复合形容词两个词根之间的关系为联合和偏正两种。

1. 联合关系：

由两个意义相同、相近、相关或相反的词根并列组合而成。词根间用连字号“—”。如：

低洼的	ئويمان-چوڭقۇر	平安	ئامان-ئېسەن
离奇的	ئاجايىپ-غارايىپ	弯弯曲曲的	ئەگىر-دوناي
饥寒交迫的	ئاچ-يالىڭاچ	俭朴	ئاددىي-ساددا
长长短短的	ئۇزۇن-قىسقا	花花绿绿的	ئالا-يېشىل
好好坏坏的	ياخشى-يامان	百折不挠的	ئېگىلمەس-سۇنماس

2. 偏正关系：

国际的	خەلقئارا	彼此的，互相的	ئۆزئارا
五年的，五年制的	بەشيىللىق	谦虚的	كىچىك پېئىل
		公道的	توغرا كېسەر

www.uyghurkitap.com

第四章　数　　词

一、数词的意义和语法特点

数词是表示事物的数目或顺序的词类。一般回答 قانچە // نەچچە（多少），قانچىنچى // نەچچىنچى（第几）的问题。

数词按其构成可以分为单纯数词（如 ئۈچ 三、ئالتە 六、ئەللىك 五十、سەكسەن 八十、يۈز 百、مىڭ 千），派生数词（如 تۆتىنچى 第四、يۈزچە 约一百）及复合数词（如 ئون ئىككى 十二、يۈز ئەللىك 一百五十）。在复合数词里，高位数在低位数之前，如 ئون بىر（十一）、ئۈچ يۈز يىگىرمە توققۇز（三百二十九）等。

复合数词中词根间的关系有三种：

（一）**相加关系**（11—99）

ئون بىر	(11)	يىگىرمە بەش	(25)
ئوتتۇز ئۈچ	(33)	قىرىق يەتتە	(47)
ئاتمىش تۆت	(64)	توقسان توققۇز	(99)

（二）**相乘关系**（×百、×千、×万、×十万、×百万、×千万、×亿……）

ئىككى يۈز	（二百）	ئالتە مىڭ	（六千）
ئون مىڭ	（一万）	سەككىز مىللىيون	（八百万）
توققۇز يۈز مىلىيون	（九亿）		

（三）**先乘后加关系**

ئۈچ يۈز قىرىق (340)

سەككىز يۈز ئوتتۇز بىر (831)

(2,477)　　　　ئىككى مىڭ تۆت يۈز يەتمىش يەتتە

(8,432,000)　　　　سەككىز مىليون تۆت يۈز ئوتتۇز ئىككى مىڭ

数词有以下语法特点：

（1）一般可单独修饰名词，也可以结合量词修饰名词。如：

一本书　　　　بىر كىتاب // بىر دانە كىتاب

两位学生　　　　ئىككى ئوقۇغۇچى // ئىككى نەپەر ئوقۇغۇچى

一封信　　　　بىر خەت // بىر پارچە خەت

（2）被数词修饰的名词一般不能带有复数附加成分。

（3）数词在句中一般都可作定语。

二、数词的种类

（一）基数词

表示事物一般数目的叫基数词。如：

بىر （一）　　ئىككى （二）

ئۈچ （三）　　تۆت （四）

ئون （十）　　ئون ئالتە （十六）

يۈز يىگىرمە بەش （一百二十五）　　ئون بەش مىڭ سەككىز يۈز （一万五千八百）

基数词在句中除作定语外，有时还可作表语及状语。如：

① مەملىكىتىمىزدە 56 مىللەت بار.　　我国有五十六个民族。

② بىزنىڭ فاكۇلتېتتا ئۇيغۇرلار 120، قازاقلار 90، ئۆزبېكلەر بەش، قىرغىزلار ئۈچ.

我们系维族120人，哈族90人，乌孜别克族5人，柯尔克孜族3人。

③ يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس.　　三思而行（量七次，裁一次）。

注：基数词 بىر 还有一些较特殊的用法。如：

1. 与名词连用除表示“一个”以外，还表示“某一个”、“有

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

一个”等意思。

① بىر يىغىندا ئۇ بىزگە دوكلات قىلغان.

他在一次会上给我们做过报告。

② بىر ئۇيغۇر بالا سىلىنى ئىزدەپ كەلدى. 有一个维族小孩找您来了。

③ يەكشەنبە كۈنى بىر يەرگە چىقامسىلەر؟

星期天你们要到什么地方去吗?

2. 表示“相同、一致”、“一起”等意思。

① بىز بىر فاكۇلتېتتا ئوقۇيمىز. 我们在一个系学习。

② بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسى بىر. 这些词的意思相同。

③ مەقسىتىمىز بىر. 我们的目的是一致的。

④ پىكرىڭلار بىر ئەمەس ئىكەن. 原来你们的意见是不一致的。

⑤ ئۇكام ئاتا-ئانام بىلەن بىر تۇرىدۇ.

我弟弟跟我父母住在一起。

3. 用在形容词和动词前加强该形容词和动词的意思。

① بىر سالقىن يەر ئىكەن بۇ. 这地方太凉快了。

② بىر ياخشى پۇرسەتنى قولۇمدىن بېرىپ قويۇپتىمەن.

我失去了一个非常好的机会。

③ ئەتە شىشەنگە بېرىپ بىر ئويناپ كېلەيلى.

咱们明天去西山痛痛快快地玩玩。

④ بۇ كىتابنى بىر كۆرۈۋېتەي. 让我好好地来看看这本书。

4. 重叠使用起连接作用,表示“一会儿……,一会儿……”等意思。

① ئۇ بىر بارىمەن دەيدۇ، بىر بارمايمەن دەيدۇ.

他一会儿说去,一会儿说不去。

② بىر نەچچە كۈندىن بۇيان ھاۋا بىر ئېچىلىدۇ، بىر تۇتۇلىدۇ.

近几天来,一会儿天晴,一会儿天阴。

③ بەدىنى بىر قىزىيدۇ، بىر مۇزلايدۇ.

他身上一会儿发热，一会儿发冷。

④ قىزچاق بىر ئاپىسىغا قارايدۇ، بىر ئاتىسىغا قارايدۇ.

小姑娘一会儿看着她妈妈，一会儿看着她爸爸。

⑤ بۇ بالا بىر يىغلايدۇ، بىر كۈلىدۇ. 这孩子一会儿哭，一会儿笑。

5. 可自身重叠或与其他一些词结合构成新词。

唯一的	بىردىنبىر	互相	بىر-بىر
一点儿	بىرئاز	一会儿	بىردەم
忽而，时而，一会儿	بىرتۇرۇپ	异常，反常	بىرتۇرلۇك
一下子,一口气,一举	بىريولى	比较	بىرقەدەر
·阵儿	بىرھازا	有人，某人	بىركىم
不知什么,东西,家伙	بىرنېمە	一些，若干	بىرمۇنچە
几，几个	بىرقانچە // بىرنەچچە	逐一,一个一个地	بىرمۇبىر

6. 可结合一些附加成分构成新词。

某个	بىرەر	某人	بىراۋ
突然，忽然	بىردىنلا	一样，一致	بىردەك
联合，结合	بىرلەش-	一起，一块儿	بىرگە
		一起，一块儿	بىرلىكتە
统一，团结；单（数）；个位；单位	بىرلىك		

（二）**序数词**

表示次序先后的叫序数词。维语的序数词由基数词和某些概数词结合附加成分 ـىنچى // -نچى 构成。如：

第三	ئۈچىنچى	第一	بىرىنچى
第四、五	تۆت-بەشىنچى	第十二	ئون ئىككىنچى
		第七、八	يەتتە-سەككىزىنچى

序数词在句中一般作定语，有时还可作表语和插入语。如：

① سىز 4-ۋە 5-جۈملىلەرنى تەرجىمە قىلىپ بېقىڭ.

请您翻一下第四和第五句。

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورى

我的电话号码是 2874。	② تېلېفون نومۇرۇم 2874 نىچى.

③ بۇ كىر ئالغۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، توك ئىقتىساد قىلىدۇ؛

ئىككىنچى، كىيىم-كېچەكنى ئانچە ئۇپراتمايدۇ؛

ئۈچىنچى، يېنىك ۋە چىداملىق؛

تۆتىنچى، باھاسى بىر قەدەر ئەرزان.

这种洗机的特点如下：
第一，省电；
第二，衣服磨损少；
第三，轻便结实；
第四，价钱比较便宜。

此外，序数词有时还可结合"دىن-"附加成分起联结作用。如：

تەتىلدە ئادىل بىز بىلەن خۇاشەنگە بارالمايدىغان بوپتۇ. بىرىنچىدىن، ئۇ بىر ئىنگلىزچە ئۆگىنىش كۇرسىغا قاتنىشىدىكەن، ئىككىنچىدىن ئۇنىڭ بىر تۇغقىنى كېلىدىكەن.

假期阿迪力不能跟我们去华山了。一是他要参加一个英语学习班，二是他有个亲戚要来。

注一：以 ە 结尾的基数词结合 نچى- 时，ە 要变为 ى，如 ئالتىنچى（第六）،يىگىرمىنچى（第二十）。

注二：按汉语的习惯表示"排行"、"年、月、日"、"星期"等的序数不用"第"字，而在维语里却都需要用序数词。如：

二哥	ئىككىنچى ئاكا
1991 年 9 月 10 日	1991-يىل 9-ئاينىڭ 10-كۈنى
星期一	ھەپتىنىڭ 1-كۈنى
二年级	2-يىللىق
十六号楼	16-بىنا
三十二教室	32-سىنىپ

一等奖　　1-دەرىجىلىك مۇكاپات

注三：بەش 加 -ىنچى 时 ئە 不弱化。

注四：汉语中表示“第一”的方式根据情况的不同可以用“头”、“正”、“元”、“初”等词，但在维语里一般都用 بىرىنچى。如：

正月/元月　　بىرىنچى ئاي

头一个星期　　بىرىنچى ھەپتە

初一　　بىرىنچى چىسلا

注五：维语里有几个比较特殊的表示顺序的词——تۇنجى（初、长、第一），ئوتتۇرانچى（中间的）和 كەنجى（最小的、最末的），如 تۇنجى قىز（长女），تۇنجى قېتىم（初次），كەنجى بالا（最小的一个孩子）等。

（三）分数词

1. 分数：

分母用基数词的从格形式。分子用基数词的主格形式，分母在前，分子在后。如：

$(\frac{1}{20})$　　يىگىرمىدىن بىر　　$(\frac{5}{8})$　　سەككىزدىن بەش

$(\frac{3}{1000})$　　مىڭدىن ئۈچ　　$(\frac{9}{100})$　　يۈزدىن توققۇز

分数进入句子被其所属整体修饰时，可直接结合领属人称附加成分，也可先结合 قىسىم 或 بۆلەك 构成动名词词组，然后再结合领属人称附加成分。前面的定语要带所有格。如：

① بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۆتتىن ئۈچى // تۆتتىن ئۈچ قىسمى // تۆتتىن ئۈچ بۆلىكى ئىچكىرىدىن كەلگەن.

这些学生四分之三来自内地。

② ئۇلار يازغان ماقالىلەرنىڭ بەشتىن ئىككىسى // بەشتىن ئىككى قىسمى // بەشتىن ئىككى بۆلىكى گىراماتىكا توغرۇلۇق.

他们写的文章五分之二是关于语法的。

③ بىزنىڭ سىنىپتىكىلەرنىڭ ئۈچتىن بىرىدە // ئۈچتىن بىر قىسمىدا

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

چتىن بىر بۆلىكىدە ئۈنئالغۇ بار.
我们班三分之一的人有录音机。

分数若带有整数时，整数要读作 “پۈتۈن ××”，然后再说后面的分数。如：

$2\frac{1}{3}$ （应读作 ككى پۈتۈن ئۈچتىن بىر

$4\frac{2}{5}$ （应读作 ت پۈتۈن بەشتىن ئىككى

“百分之几” 除用 “×× يۈزدىن” 这种格式表示外，还可用 پىرسەنت ××//××%” 表示。如“百分之九”除可用 “زدىن توققۇز” 表示外，还可用 “توققۇز پىرسەنت//9%” 表示。

2. 小数

小数点以前的数字用 “پۈتۈن ××” 表示，小数点以后的数按位数分别以 “ئوندىن//يۈزدىن//مىڭدىن” 的格式表示。如：

0.3 ى پۈتۈن ئوندىن ئۈچ

5.08 ن پۈتۈن يۈزدىن سەككىز

14.009 ن تۆت پۈتۈن مىڭدىن توققۇز

（四）概数词

表示大概数目的叫概数词。维语概数词的构成如下：

1. 在基数词后结合附加成分 -چە 或 -تەك//-دەك 构成。

تۈنۈگۈنكى كۆڭۈل ئېچىش يىغىنىغا ئۈچ يۈزچە//ئۈچ يۈزدەك ئادەم قاتناشتى.
昨天的联欢会约有三百人参加。

بۇ زالغا مىڭچە//مىڭدەك ئادەم پاتىدۇ. 这个礼堂可容纳一千来人。

ئۇ بىزگە قىرىقچە//قىرىقتەك بىلەت بەردى.
他给了我们四十来张票。

ئۇلارنىڭ مەكتىپىدىن ئەللىكچە//ئەللىكتەك ئوقۇغۇچى ئالىي مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنىپتۇ

他们学校有五十来个学生考上了大学。

2. 在大的基数词后或由 نەچچە 以相乘关系与基数词结合构成的概数词后结合附加成分 -لىغان//-لىگەن 构成（这类概数词有时可两个连用）。

① بۇ مىليونلىغان ئادەم كۆڭۈل بۆلىدىغان ئىش بولۇپ قالدى.

这成了千百万人所关心的事情了。

② بايرام كۈنلىرىدە مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئۆز خىزمەت ئورنىدا داۋاملىق ئىشلىدى.

节日里，成千成万的职工在自己的工作岗位上继续工作。

③ يېقىندىن بۇيان ھەر كۈنى ئونلىغان، يۈزلىگەن باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بۇ يەرگە ئېكسكۇرسىيىگە كېلىدۇ.

近来，每天都有成十成百的小学生来这里参观。

④ ھەر يىلى نەچچە يۈز مىڭلىغان چەتئەللىك مېھمانلار بۇ يەرگە ساياھەتكە كېلىدۇ.

每年都有几十万外宾来这里旅游。

⑤ مەكتىپىمىزدىن نەچچە مىڭلىغان مۇنەۋۋەر مىللىي كادىرلار يېتىشىپ چىقتى.

我们学校培养出了几千个优秀的民族干部。

⑥ ئۇ ئۆز قىسقىغىنا ھاياتىدا نەچچە يۈزلىگەن شېئىرلارنى يازغان.

他在自己短暂的一生中写下了几百首诗。

3. 在基数词后结合附加成分 -لەر//-لار 构成。

① ھەر كۈنى مەن سائەت ئالتىلەردە ئورۇندىن تۇرىمەن، يەتتىلەردە ئەتىگەنلىك تاماق يەيمەن.

我每天六点左右起床，七点左右吃早饭。

② بايا كەلگەن ئادەمنىڭ يېشى قىرىقلاردا بار.

刚才来的人有四十来岁。

4. 由两个相邻的基数词构成，两者之间用连字号“—”连结。

① ئۇ شىنجاڭغا يەتتە-سەككىز قېتىم بارغان.

他去过新疆七、八次。

② بۇ سۆھبەت يىغىنىغا ئوتتۇز-قىرىق ئادەم قاتناشتى.

这个座谈会有三、四十人参加。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

5. 在基数词后结合附加成分 -لاپ // -لەپ 构成。这种概数词般都是两个连用，中间用连字号“—”连接起来，在句中作状修饰动词。

قويلار يۈزلەپ-مىڭلاپ بىپايان يايلاقتا ئوتلاپ يۈردۈ.

羊儿成百成千地在辽阔的草原上吃草。

ياز كەلدى، كىشىلەر ئىككىلەپ-ئۈچلەپ بۇ دەرياغا سۇ ئۈزۈشكە كېلىشكە باشلىدى.

夏天来了，人们开始三三两两地到这条河里来游泳。

6. 由 نەچچە 结合 10 以上基数词构成。نەچچە 位于基数词后表示相加关系，位于基数词前时表示相乘关系。

几十个孩子　نەچچە ئون بالا　十几个甜瓜　ن نەچچە (قوغۇن)

几千名工人 نەچچە مىڭ ئىشچى　一百零几只鸭子 ئۆدەك ز نەچچە

注：概数除用概数词表示外，还可用句法手段表示。

تۈنۈگۈنكى سۆھبەت يىغىنىغا تەخمىنەن 30 ئادەم قاتناشتى.

昨天的座谈会大约有 30 人参加。

他的年龄有 40 上下（左右）。 ئۇنىڭ يېشى 40 نىڭ ئەتراپىدا بار.

他有许多维文小说。 ئۇنىڭدا نۇرغۇن ئۇيغۇرچە رومان بار.

ئۇلار تۈنۈگۈن سائەت 10 غا يېقىن كەتكەن.

他们是昨天快十点的时候走的。

（五）区分数词

在基数词或某些概数词后结合从格附加成分 -دىن // -تىن 构成。如：ئون نەچچىدىن، بەشتىن، ئۈچتىن، ئىككىدىن، بىردىن 区分数词可修饰名词，也可修饰动词。分别表示“都为若干”及“都若干”的意思。如：

我们给了他们每人一张照片。 ئۇلارغا بىردىن سۈرەت بەردۇق.

ھەربىر ياتاقتا تۆتتىن كارىۋات، بىردىن ئۈستەل، ئىككىدىن

ئورۇندۇق، بىردىن چايدان بار.
每个宿舍有四张床，一个桌子，两个凳子，一个暖水壶。

③ بۇ ئالمىلار ھەر بىر بالىغا ئىككىدىن بېرىلىدۇ.
这些苹果每个孩子给两个。

区分数词有时还可以两个连用，修饰动词。第一个区分数词的 -دىن // -تىن 可以省略。如：

① ئۇلار ئىككىدىن-ئۈچتىن // ئىككى-ئۈچتىن ئۇيغۇرچە سۆزلىشىشنى مەشىق قىلىشىۋاتىدۇ.
他们正在三三两两地练习维语会话。

② ئىككىدىن-ئىككىدىن // ئىككى-ئىككىدىن ئولتۇرۇڭلار.
你们两个两个地坐。

（六）集合数词

由基数词或某些概数词结合附加成分 "-ەيلەن // -يلەن" 构成，表示该基数词所指人数的总和。如：

十几个（人）	ئون نەچچەيلەن	一个	بىرەيلەن
三十六个（人）	ئوتتۇز ئالتەيلەن	俩（两人）	ئىككىيلەن
两三个（人）	ئىككى-ئۈچەيلەن	仨（三人）	ئۈچەيلەن

集合数词用来指人。在句中的作用基本上与名词相同，可作主语、表语、宾语、定语或状语，集合数词常用在起注解作用或起总括作用的地方。

① بۇ تۆتەيلەن ئۈرۈمچىدىن كەلگەن، بۇ بىرەيلەن غۇلجىدىن كەلگەن، ئۇ ئالتەيلەن قەشقەردىن كەلگەن.
这四位是乌鲁木齐来的，这一位是伊宁来的，那六位是喀什来的。

他们是四个，我们是八个。 ② ئۇلار تۆتەيلەن، بىز سەككىزەيلەن.

③ بىزنىڭ كافېدرادىن يەتتە-سەككىزەيلەننىڭ ئۆيى شىنجاڭدا.
我们教研室有七、八个人家在新疆。

你们认识刚才那两个人吗？ ④ ھېلىقى ئىككەيلەننى تونۇمسىلەر؟

⑤ سىلەر ئىككىيلەندە يەنە باشقا پىكىر بارمۇ؟

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

你们俩还有别的意见吗？

⑥ بىز تۆتەيلەن ئىنگلىزچە ئۆگىنىمىز، سىلەر ئالتەيلەن ياپونچە ئۆگىنىسىلەر، ئۇلار بەشەيلەن رۇسچە ئۆگىنىدۇ.

我们四个学英语，你们六个学日语，他们五个学俄语。

⑦ مەن، ئايىم، سابىت ئۈچەيلەن مەركىزىي مىللەتلەر شۆيۈەنىدىن.

我，阿衣木、沙比提三个是中央民族学院的。

（七）人称数词

既能表示人数的总合而且又能表示人称的数词叫人称数词由基数词（بىر 除外）或某些概数词后结合复数领属附加成分构成

人称数词在句中的作用与集合数词基本相同。当这种数词在句中作主语时，其谓语动词要按与之相适应的各复数人称变位；当这种数词结合所有格附加成分在句中作定语时，被领属的事物可结合与之相适应的领属附加成分，也可一律结合第三人称领属附加成分。如：

① بۇ تۆتى ئۈرۈمچىدىن كەلگەن، ئۇ ئالتىسى قەشقەردىن كەلگەن.

这四位是乌鲁木齐来的，那六位是喀什来的。

② بۇ ئالمىلار بەشىمىزنىڭكى.

这些苹果是我们五个人的。

③ بىزنىڭ كافېدرادىن يەتتە-سەككىزىمىزنىڭ ئۆيىمىز // ئۆيى شىنجاڭدا.

我们教研室我们七、八个人家在新疆。

④ ھېلىقى ئىككىسىنى تونۇمسىلەر؟

你们认识刚才那两个人吗？

⑤ سىلەر ئىككىڭلاردا يەنە باشقا پىكىر بارمۇ؟

你们俩还有别的意见吗？

⑥ بىز تۆتىمىز ئىنگلىزچە ئۆگىنىمىز، سىلەر ئالتەڭلار ياپونچە ئۆگىنىسىلەر، ئۇلار بەشى رۇسچە ئۆگىنىدۇ.

我们四个学英语，你们六个学日语，他们五个学俄语。

⑦ مەن، ئايىم، سابىت ئۈچىمىز مەركىزىي مىللەتلەر شۆيۈەنىدىن.

我、阿衣木、沙比提三个是中央民族学院的。

三、数词起名词作用

在语言环境清楚的情况下，有的数词可暂时取得物体意义而起名词作用。起名词作用的数词有格的变化，在句中作各种成分。如：

① ئىككى، تۆت، ئالتە، سەككىز جۈپ سان. 二、四、六、八是双数。

ئىككى، تۆت، ئالتە، سەككىز 为主格形式，在句中作主语。

② ئوتتۇزنىڭ يېرىمى ئون بەش بولىدۇ.

ئون بەش 为主格形式，在句中作表语；ئوتتۇزنىڭ 为所有格形式，在句中作定语。

③ بۇ قېتىمقى ئىمتىھاندا مەن ئۇيغۇرچىدىن 99 (نى). رۇسچىدىن 84 (نى) ئالدىم. 这次考试我维语得了 99 分，俄语得了 84 分。

99、84 为宾格省略形式，在句中作宾语。

④ بەشكە توققۇزنى قوشسا، ئون تۆت بولىدۇ. 五加九等于十四。

بەشكە 为与格形式，在句中作状语；توققۇزنى 为宾格形式，在句中作宾语。

⑤ ئۇ ئەمدى ئون سەككىزگە كىردى. 他刚满十八岁。

ئون سەككىزگە 为与格形式，在句中作状语。

在语言环境清楚的情况下，数词结合复数领属人称附加成分也可起名词作用，一般在需要指出某多数事物的某一个、某几个或第几个时使用。某多数事物用所有格名词或所有格代词表示，常省略。如：

① بىز ئاچا-سىڭىل جەمئىي ئۈچەيلەن، بىرىمىز دوختۇر، بىرىمىز ئوقۇتقۇچى، يەنە بىرىمىز تېخنىك.

我们姊妹共三人，一个是大夫，一个是教员，另一个是技术员。

三个 بىرىمىز 都是主格形式，都在句中作主语。

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

(بىز ئۈچ بالا، مەن ئىككىنچىسى، ئۇ ئۈچىنچىسى.
我们三个孩子，我是老二，他是老三。

ئىككىنچىسى 和 ئۈچىنچىسى 都是主格形式，在句中作表语。

(سىز بەشىنچىسىنى تەرجىمە قىلىڭ، سابىت ئالتىنچىسىنى تەرجىمە قىلسۇن.
你翻第五句，沙比提翻第六句。

بەشىنچىسىنى 和 ئالتىنچىسىنى 都是宾格形式，在句中作宾语

(بىزنىڭ ياتاقـقا يېڭىدىن ئىككى ساۋاقداش كۆچۈپ كەلدى، بىرىنىڭ ئېتى داۋۇت، بىرىنىڭ ئېتى ئىمىن.
我们宿舍新搬来了两个同学，一个叫达吾提，一个叫依敏。

两个 بىرىنىڭ 都是所有格形式，在句中作定语。

(بىزنىڭ تۆتىمىزگىلا بىلەت بېرىلدى
我们当中只有四个人得到了票

تۆتىمىزگە 为与格形式，在句中作状语。

四、数词在算术四则上的用法

加法：　　$3+4=7$

ۈچكە تۆتنى قوشسا، يەتتە (بولىدۇ).

减法：　　$10-8=2$

ۈندىن سەككىزنى ئالسا، ئىككىسى قالىدۇ.

乘法：　　$5\times6=30$

ش يەردە ئالتە 30 (بولىدۇ).

除法：　　$10\div2=5$

ۈننى ئىككىگە بۆلسە، بەش؛ (بولىدۇ).

五、数词在计算时间上的用法

（一）整点用基数词表示

سائەت（小时）一词放在数词前面。如：

我们八点动身吧。 ① سائەت سەككىزدە يولغا چىقايلى.

② ئۇلار كەچ سائەت 11 گىچە ئىشلىدى.

他们一直工作到夜里十一点。

（二）非整点用下列格式表示

（1）“××点过××分 سائەت××دىن××مىنۇت ئۆتتى”。如：

四点过十分。 ① سائەت تۆتتىن 10 مىنۇت ئۆتتى.

两点过五十二分。 ② سائەت ئىككىدىن 52 مىنۇت ئۆتتى.

（2）“××点差××分 سائەت××گە××مىنۇت كەم // قالدى // بار”。如：

① سائەت سەككىزگە ئالتە مىنۇت كەم // بار // قالدى.

八点差六分。

② سائەت بىرگە يىگىرمە بەش مىنۇت بار // قالدى // كەم.

一点差二十五分。

注：“××点三十分”还可以用“××点半（يېرىم）”表示；“××点十五分”还可以用“××点过一刻（چارەك）”表示。如：

① سائەت ئىككىدىن 30 مىنۇت ئۆتتى // سائەت ئىككى يېرىم بولدى.

两点过三十分了/两点半了。

② سائەت بەشتىن 15 مىنۇت ئۆتتى // سائەت بەشتىن چارەك ئۆتتى.

五点过十五分了/五点过一刻了。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

第五章　量　　词

一、量词的意义及种类

量词是表示计算单位的词类。可分为两类：

（一）名量词：表示事物的单位。

双，对	جۈپ	位	ەر
捆，卷	باغلام	个	ە
口	يۇتۇم	份	ىخە
张，封，块	پارچە	口	شلەم

名量词里有一些是表示度量衡单位的。如：

公尺	مېتىر	尺	
公里	كىلومېتىر	寸	ڭ
公斤	كىلوگىرام	斤	ڭ
克	گىرام	两	ر
里	چاقىرىم	亩；角	
元	يۈەن	磅	اق
分	پۇڭ	吨	نا

在维语里，有许多表示容积的名词可以借用为名量词。如

一箱子书	ساندۇق كىتاب
三间房子	ئېغىز ئۆي ؛
五车煤	ماشىنا كۆمۈر ى
两勺盐	كى قوشۇق تۇز
四杯茶	چىنە چاي ؛

一湖水　　　　　　　　　　　　　　　　　　　بىر كۆل سۇ

（二）动量词：表示动作的单位。

在维语里专门的动量词（如 قېتىم）极少，但表示次数、时间的名词可以借用为动量词。如：

来三次　　　　　　　　　　　　　　　　　　3 قېتىم كەل-

看一遍　　　　　　　　　　　　　　　　　　بىر قۇر كۆر-

演两场　　　　　　　　　　　　　　　　　　2 مەيدان قويۇل-

读四年　　　　　　　　　　　　　　　　　　4 يىل ئوقۇ-

呆一个月　　　　　　　　　　　　　　　　　بىر ئاي تۇر-

休息十五分钟　　　　　　　　　　　　　　　15 مىنۇت دەم ئال-

维语的量词比汉语少得多。在维语里数词一般都能直接修饰名词，表达多种事物的数量。如 ئىككى مەكتەپ（两所学校），بەش ماشىنا（五辆汽车），ئۈچ ئات（三匹马），تۆت قۇدۇق（四口井）等。而在汉语里，数词一般不能直接修饰名词，只有结合量词后才能修饰名词。如不能说“五汽车”、“三房子”、“两纸”、“七笔”，而要说成“五辆汽车”、“三间房子”、“两张纸”、“七支笔”。

二、量词的语法特点

（1）量词出现在数词后边，同数词一起组成数量词组，一般作定语或状语，有时也可作表语。

① دۇكانغا بارسىڭىز، ماڭا بىر قۇتا سىياھ، بىر-ئىككى تال قېرىنداش ئالغاچ كېلىڭ.

您要是去商店的话，顺便给我买瓶墨水和一两支铅笔来吧。

句中的 بىر قۇتا 和 بىر-ئىككى تال 都是定语。

我们去过喀什两次。　　　　② بىز قەشقەرگە ئىككى قېتىم بارغان.

句中的 ئىككى قېتىم 是状语。

www.uyghurkitap.com

③ جىڭلاپ باقتىم، 45 جىڭ ئىكەن. 我称了，是四十五斤。

句中的 45 جىڭ 是表语。

（2）量词与带有 -تىن //-دىن، -تەك //-دەك، -چە 等附加成分的概数或区分数词结合构成数量词组时，这些附加成分要移到量词后面。如：

① ئۇنىڭ دادىسى بېيجىڭدا 20 يىلچە// 20 يىلدەك ئىشلىگەن.
他父亲在北京工作了二十来年。

② ھەربىرىمىز بىر پارچىدىن ماقالە يازدۇق.
我们每人都写了一篇稿子。

（3）数量词组结合第三人称领属附加成分表示整体中的一部分，在句中起名词作用。如：

① بۇ ئالمىلارنىڭ ئون جىڭى داۋۇتنىڭ، بەش جىڭى سابىتنىڭ، يىگىرمە جىڭى باھارنىڭ.
这些苹果十斤是达吾提的，五斤是沙比提的，二十斤是巴哈尔的。

② جەمئىي ئۈچ قۇتا سىياھ، بىر قۇتىسىنى مەن ئالاي، ئىككى قۇتىسىنى سىز ئېلىڭ.
一共三瓶墨水，我要一瓶，你要两瓶吧。

③ ھېلىقى پۇلنىڭ ئالتە يۈەن سەككىز موسىغا بىر لۇغەت ئالدىم.
那个钱我用六块八毛买了一本词典。

在维语里，要询问某一事物的单价时，用基数词 بىر 结合带有第三人称领属附加成分的量词再结合 قانچە پۇل // نەچچە پۇل 或 قانچە // نەچچە 表示。在回答时，将 قانچە پۇل // نەچچە پۇل 或 قانچە // نەچچە 换成具体钱数即可。基数词 بىر 多省略。如：

① بۇ رەختنىڭ (بىر) مېترى قانچە (پۇل)؟ 这种布一米多少钱？

② بۇ قوغۇننىڭ (بىر) كىلوسى توققۇز مو ئىكەن.
这种甜瓜一公斤九毛呢。

（4）有一部分量词可结合附加成分 -لەپ //-لاپ 在句中作状语，修饰动词，表示动词是按这种量完成的意思。如：

① ئۇلار ئايلاپ-يىللاپ دالادا ئىشلەيدۇ. 他们成年累月地在野外工作。

② تۇخۇمنى دانىلاپ ساتامسىلەر ياكى جىڭلاپ ساتامسىلەر؟

鸡蛋你们论个儿卖还是论斤卖?

③ بۇ يەردىكى ئۈزۈملەر بەك ياخشى، ھەر يىلى توننىلاپ-توننىلاپ سىرتقا ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

此地的葡萄很好，每年都成吨成吨地向外出口。

www.uyghurkitap.com

第六章　副　　词

一、副词的意义和语法特点

副词是修饰动词、形容词或副词表示时间、状况、程度及: 点等意义的词类，如 ئەتە بار- （明天去），قەھرىمانلارچە كۆرەش قىل- （英勇斗争），ناھايىتى ئېگىز （很高），بېرى كەل- （到这边来），ەل كېيىن （稍晚） 等词组中划线的词就是副词。

副词的语法特点如下：

（1） 副词是一种不变化的词类，只有一少部分可结合附加 分 راق//رەك，表示减弱的意思。如：

（ نېرىراق تۇر. 站那边一点儿。

（ ئۇلار بالدۇرراق كەلسۇن. 让他们早点儿来。

（ بۇ مەسىلە توغرۇلۇق كېيىنرەك مۇزاكىرە قىلايلى.

关于这个问题，我们稍晚些时候讨论吧。

（2） 副词只能修饰动词、形容词或副词，不能修饰名词。如

（ بىز ھازىر كېتىمىز. 我们现在就走。

(بۇ رومان بەك قىزىق. 这本小说非常有趣。

(ئۇلار ناھايىتى قەھرىمانلارچە كۆرەش قىلدى. 他们战斗得很英勇。

（3） 有的副词可以要求从格名词（包括起名词作用的词） 自己的状语。如：

（ جوزىنى مەشتىن نېرىراق قويايلى.

咱们把桌子放得离火炉远一点儿吧。

(دەرستىن كېيىن كۇتۇپخانىغا باردىم. 课后我到图书馆去了。

(4) 有的副词名词化后可发生领属人称及格的变化，也可与后置词连用。如：

懒人的明天完不了。　① ھورۇننىڭ ئەتىسى تۈگىمەس.

② ئۇلارنىڭ بۈگۈنى بىزنىڭ ئەتىمىزدۇر.

他们的今天就是我们的明天。

明天的会挪到今天了。　③ ئەتىكى مەجلىس بۈگۈنگە يۆتكەلدى.

④ ئۇلارنىڭ مەجلىسى ئەتىگە قەدەر ئېچىلىدىكەن.

他们的会要开到明天呢。

二、副词的种类

（一）副词分类

副词按其构成可以分为单纯副词（如 بۇلتۇر 去年、بۈگۈن 今天、ناھايىتى 很、ئىنتايىن 非常）、派生副词（如 ئاساسەن 基本上、ھازىرچە 暂时）及复合副词（如 ئاستا-ئاستا 慢慢地、بىردەم 一会儿）。

（二）副词按其意义一般可分为以下几类

1. 时间副词：

表示动作进行的时间或事物特征存在的时间。

今年	بۇيىل	今天	بۈگۈن
后来，以后	كېيىن	明天	ئەته
刚才	بايا	昨天	تۈنۈگۈن
现在	ھازىر	晚上	كەچقۇرۇن
暂时	ھازىرچە	首先，先	ئاۋۋال
过去，从前	بۇرۇن	昨晚上，晚上	ئاخشام
		经常	دائىم

时间副词在句中一般作状语，有的也可以作主语或表语。回答 قاچان （什么时候）的问题。如：

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

① ئۇلار بۈگۈن كەلمىسە، ئەتە كېلەر.
他们今天不来的话，可能明天来。

句中的 بۈگۈن ،ئەتە 为状语。

② ئۇلار قەلبىمىزدە مەڭگۈ هايات.
他们永远活在我们心中。

句中的 مەڭگۈ 为状语。

③ بۈگۈن پەيشەنبە.
今天是星期四。

句中的 بۈگۈن 是主语。

④ مەجلىس ۋاقتى هازىر.
会议时间是现在。

句中的 هازىر 为表语。

2. 状况副词：

表示动作进行的状况。如：

面对面地	يۈزمۇيۈز	逐步地	قەدەممۇقەدەم
齐动手地	قولمۇقول	友好地	دوستلارچە
逐年地	يىلمۇيىل	突然，忽然	تۇيۇقسىزدىن
积极地	پائال	挨着	يانمۇيان
故意地	ئەتەي	特意地	ئاتايىن
残暴地，野蛮地	ۋەھشىلەرچە	英勇地	قەھرىمانلارچە
陆续地	ئارقا-ئارقىدىن	匆忙地	ئوپۇل-توپۇل

状况副词在句中作状语，回答 قانداق（怎样）的问题。如：

① ھەممىمىز تەنتەربىيە پائالىيىتىگە پائال قاتنىشىمىز.
我们都积极地参加体育活动。

② ئۇلار باتۇرلارچە پەنگە يۈرۈش قىلماقتا.
他们正在勇敢地向科学进军。

③ تۇرمۇشىمىز قەدەممۇقەدەم ياخشىلانماقتا.
我们的生活正在逐步好转。

④ پىكرىم بولسا، ئاللىقاچان ئۇنىڭغا يۈزمۇيۈز ئېيتاتتىم.
我要是有意见的话，早就和他当面谈了。

⑤ ئاستا-ئاستا سۆزلىگىن.　　你慢慢地讲吧。

⑥ ئوپۇل-توپۇللا ئاچچىقىڭ كەلمىسۇن.　　你别动不动就生气。

3. 地点副词：

表示动作进行或动作趋向的地点。如：

在/到那儿	ئاندا	在/到这儿	مۇندا
往/在这边	بېرى	往/在那边	نېرى
往外	تاشقىرى	往/向前	ئىلگىرى
往上	يۇقىرى		

地点副词在句中作状语，回答 نەگە (往/向哪儿)、نەدە (在哪儿) 的问题。如：

① نېرى كەت.　　过一边儿去。

② بېرى كەل.　　到这儿来。

③ نېرى تۇر.　　站一边儿去。

④ ئاندا بولايمىكىن، مۇندا بولايمىكىن،
يارىم ئاندا يالغۇز بولسا، ھەمرا بولايمىكىن.

我是呆在这儿呢，还是呆在那儿呢？
情人孤独一人在那儿，我是否要和他作伴儿呢？

⑤ مەن بارايمىكىن ئاندا،　　是我到情人那儿去呢？
يار كېلەرمىكىن مۇندا.　　还是他到我这儿来呢？
يارغا يار كېرەك بولسا،　　如果情人需要伴侣。
قول سېلىپ كېلەر مۇندا.　　他就会姗姗而来的。

4. 程度副词

表示动作或特征的程度。如：

更	تېخىمۇ	很	ناھايىتى
又，再	يەنە	太	بەك
相当地	خېلى	非常	ئىنتايىن
完全地	پۈتۈنلەي	一点儿	بىر ئاز

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

太，很　　　　　　راسا　　稍微，稍许　　　　ەل
大约，大致　　　تەخمىنەن　　简直，根本　　　ەقەت

程度副词在句中作状语，回答 قانداق ، قانچىلىك 等问题。如：

① ئۇ ئاڭلاشتا ۋە سۆزلەشتە خېلى ياخشى.　他在听说方面相当好。

② بۇ تاۋۇز بەك تاتلىق ئىكەن.　这个瓜甜极了。

③ ئۇلار شاھمات ئويناشنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدۇ.

他们很喜欢下棋。

三、关于副词的一些问题

（一）副词与形容词的区别

在维语里，副词与形容词都是形态变化较少的品词，有些词究竟应该划归形容词还是副词至今仍无定论。我们认为可从以下三方面加以区分：

（1）副词修饰动词、形容词或副词。如：

اھايىتى، بۇگۇن، پائال، بېرى، نېرى

形容词修饰名词或动词。如：

ىزىل، ياخشى، تېز، ئاسان

（2）副词在句中一般作状语，有时可作主语、表语，但不作定语。形容词在句中一般作定语或表语，有时可作状语。

（3）副词一般不能结合 -لىق // -لىك // -لۇق // -لۈك 构成名词，形容词一般都能结合 -لىق // -لىك // -لۇق // -لۈك 构成名词。

（二）时间副词与表示时间的名词的区别

时间副词与时间名词都是表示时间的词。有些表示时间的词究竟应该划归哪个词类有一定困难。我们认为可以从以下两方面加以区分：

（1）时间副词在句中可以直接作状语。如：

他今天要来。　　ئۇ بۈگۈن كېلىدۇ. ①

他现在好一点儿。　　ئۇ ھازىر بىرئاز ياخشى. ②

表示时间的名词结合位格附加成分后才能作状语。如：

他冬天来。　　ئۇ قىشتا كېلىدۇ. ①

他夏天好。　　ئۇ يازدا ياخشى. ②

（2）时间副词一般结合 -كى 构成形容词。如：

بۈگۈنكى، ئەتىكى، ھازىرقى، بايىقى، كېيىنكى، ئەمدىكى، بۈيىلقى،
ئاخشامقى، تۈنۈگۈنكى، ئۆلۈشكۈنكى، بالدۇرقى، كەچقۇرۇنقى، ئاۋۋالقى،
ئىلگىرىكى، بۇلتۇرقى، كېچىكى، بۇرۇنقى، بۇرناكۈنكى.

表示时间的名词一般结合 -لىق // -لىك // -لۇق // -لۈك 构成形容词。如：

قىشلىق، يازلىق، ئەتىيازلىق، ئەتىگەنلىك، كەچلىك، چۈشلۈك،
كۈزلۈك، كۈنلۈك، ئايلىق، يىللىق، ھەپتىلىك

（三）地点副词和与格、位格、从格名词（包括词组）的区别：

不加格附加成分能直接与动词在地点方面发生关系的词是地点副词。维语里，地点副词很少。有 ئىلگىرى، مۇندا، ئاندا، نېرى، بېرى 等。

维语的地点状语多用与格、位格、从格名词及名词词组表示。如：

مەكتەپكە، شەھەرگە، بۇ يەرگە، ئاۋۇ تاغقا
مەكتەپتە، شەھەردە، بۇ يەردە، ئاۋۇ تاغدا
مەكتەپتىن، شەھەردىن، بۇ يەردىن، ئاۋۇ تاغدىن

（四）维语里有一些表示时间的名词或名词词组可结合第三人称领属附加成分或结合一些修饰语起副词的作用。

كېچىسى، كۈندۈزى، قىش كۈنى، كۈز پەسلى، ھەر يىلى، بىر كۈنى،
ئۆتكەن يىلى، كېلەر يىلى، 1991-يىلى، 3-ئاينىڭ 4-كۈنى، كېلەر
ھەپتە.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

四、副词构词法

（一）派生副词：由词干结合下列附加成分构成。

1. لارچە-//-لەرچە-：结合在某些名词或起名词作用的形容词后，

兄弟般地	قېرىنداشلارچە	同胞，兄弟	قېرىنداش
英勇地	قەھرىمانلارچە	英雄	قەھرىمان
残暴地，野蛮地	ۋەھشىلەرچە	残暴，野蛮	ۋەھشىي
愚蠢地	ئەخمەقلەرچە	愚笨，傻瓜	ئەخمەق

2. ەن-：结合在借自阿拉伯语的某些名词或个别形容词后。

故意地	قەستەن	阴谋，企图	قەست
一般，总之	ئومۇمەن	大家，公家，全体	ئومۇم
基本上	ئاساسەن	基础	ئاساس
完全地	تامامەن	全体，整个，完结	تامام

3. ى-：结合在某些由时间名词结合 لىق-//-لىك-//-لۇق-//-لۈك- 附加成分构成的形容词后。

（在）夏天	يازلىقى	夏天的	يازلىق
（在）晚上	كەچلىكى	晚上的	كەچلىك
（在）中午	چۈشلۈكى	中午的	چۈشلۈك

4. چىلاپ-：结合在个别名词后。

象公鸡那样（叫）	خورازچىلاپ（چىللا-）	公鸡	خوراز
游蛙泳	پاقىچىلاپ（ئۈز-）	蛙	پاقا

5. ىچە-：结合在某些时间名词后。

整个冬天	قىشىچە	冬天	قىش
整个夏天	يازىچە	夏天	ياز
整个晚上	كېچىچە	晚上	كەچ

6. چە-：结合在一些时间副词后。

暂时	ھازىرچە	现在	ھازىر
稍后，随后	كېيىنچە	后，以后	كېيىن
今天暂时	بۈگۈنچە	今天	بۈگۈن

7. -دىن // -تىن ، -دا // -دە ، -غا：结合在某些形容词、名词、数词等后也可构成副词。

新，刚刚	يېڭىدىن	新	يېڭى
重新	باشقىدىن	其他	باشقا
突然地	تۇيۇقسىزدىن	突然的	تۇيۇقسىز
一下子	بىردىن	一	بىر
每天	كۈندە	天	كۈن
每年	يىلدا	年	يىل
每月	ئايدا	月	ئاي
每周	ھەپتىدە	周	ھەپتە
向前	ئالغا	前面	ئالد
白白地	بىكارغا	无事的，徒劳的，白白的	بىكار

（二）复合副词：词根之间的关系有联合、偏正、重叠及谐音等几种。

1. 联合关系：

两个词根的意义相近、相关或相反（多为表示时间的词）。如：

连忙，仓促	ئالدىراپ-تېنەپ	不懈地	ھارماي-تالماي
不屈不挠地	ئېگىلمەي-سۇنماي	这一两天	بۈگۈن-ئەتە
一年到头地	قىش-ياز	日夜地	كېچە-كۈندۈز
最近几天	ئەتە-ئۆگۈن	先后	ئىلگىرى-كېيىن
早晚	ئەتىگىنى-ئاخشىمى	多少	ئاز-تولا

2. 偏正关系：

一会儿	بىردەم	双手（给）	ئىككى قوللاپ (سۇن-)
		狼狈（逃走）	تۆت ئاياقلاپ (قاچ-)

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

3. 重叠关系

（1）把原来的词根重复一遍。如：

反复地，再三地	قايتا-قايتا	快快地	ئىتتىك-ئىتتىك
慢慢地	ئاستا-ئاستا	快快地	چاپسان-چاپسان
时而，不时	ئارىلاپ-ئارىلاپ	逐渐地	كېيىن-كېيىن
		渐渐地	بارا-بارا

（2）把词根重复一遍，并在第一个词根后加上 مۇ。如：

齐动手地，亲自	قولمۇقول	连续	ئارقىمۇئارقا
面对面地	يۈزمۇيۈز	并排，并肩	يانمۇيان
		逐步地	قەدەممۇقەدەم

这种复合副词若是由表示时间、处所等意义的名词构成时，则表示周遍性。如：

逐步，每年	يىلمۇيىل
逐月，每月	ئايمۇئاي
逐周，每周	ھەپتىمۇ ھەپتە
每季	پەسلمۇ پەسىل
挨门挨户地	ئۆيمۇ ئۆي
一个城市一个城市地	شەھەرمۇ شەھەر
一条街一条街地	كوچىمۇ كوچا
逐字地，一个字一个字地	سۆزمۇ سۆز
逐行地，一行一行地	قۇرمۇ قۇر

（3）把词根重复一遍，并在第二个词根后加上从格附加成分。如：

一点一点地	ئاز-ئازدىن	陆续	كەينى-كەينىدىن
		连续，陆续	ئارقا-ئارقىدىن

（4）把原来的词根重复一遍，并在第一个词根后加上从格附加成分。如：

长时间地	ئۇزۇندىن-ئۇزۇن	自古以来	ئەزەلدىن-ئەزەل
多多地	كۆپتىن-كۆپ	多余地	ئوشۇقتىن-ئوشۇق

（5）把原来的词根重复一遍，并在第一个词根后加上从格附加成分，在第二个词根后加上与格附加成分。如：

一月月地，一月比一月地	ئايدىن-ئايغا
一年年地，一年比一年地	يىلدىن-يىلغا
日益，一天天地	كۈندىن-كۈنگە
一季比一季地	پەسىلدىن-پەسىلگە

4. 谐音关系

略微，稍微，一点儿	سەل-پەل
一点儿	ئاز-پاز
连哄带骗地	ئالداپ-سالداپ
急急忙忙地	ئالدىراپ-سالدىراپ
有时，间或，稍微，多少	ئاندا-ساندا

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

第七章 代　　词

一、代词的意义

用来代替名词、形容词、副词、数词以及词组或句子的词叫代词。代词还有询问和指示的作用。如：

① ئۈرۈمچى — شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەركىزى. ئۇ پۈتۈن شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي مەركىزى،

乌鲁木齐是新疆维吾尔自治区的首府。它是新疆政治、经济和文化的中心。

句中的 ئۇ 是代替名词 ئۈرۈمچى 的。

② ئۇلار تىرىشچان، سىلەرمۇ شۇنداق.

他们很努力，你们也是这样的。

句中的“شۇنداق”是代替形容词“تىرىشچان”的。

③ خەقلەر ئۇنى ناھايىتى ئەقىللىق دەيدۇ. ئۇ راست شۇنداق ئەقىللىقمۇ؟

人们都说他很聪明，他真有那么聪明吗？

句中的“شۇنداق”是代替副词“ناھايىتى”的。

④ سىلەر 20، بىزمۇ شۇنچىلىك. 你们是 20 人，我们也是这么多。

句中的“شۇنچىلىك”是代替数词“20”的。

⑤ ئادىل ماتېماتىكىدا ياخشى، ئۇكىسىمۇ شۇنداق.

阿迪力数学好，他弟弟也是这样。

句中的“شۇنداق”是代替词组“ماتېماتىكىدا ياخشى”的。

⑥ تىل ئۆگىنىشمۇ ئاسان بىر ئىش ئەمەس ئىكەن، بۇنى بۇرۇن ئويلىنىپ باقمىغانىكەنمەن.

语言学习也是一件不容易的事，这点我过去没有想到。

句中的“بۇ”是代替句子“تىل ئۆگىنىشمۇ ئاسان بىر ئىش ئەمەس”的。

⑦ كىم چېمپىيون بولدى؟ 谁当冠军了？

句中的“كىم”是用来询问人的。

⑧ دېگىنىڭىز قايسى؟ 您说的是哪一个？

句中的“قايسى”是用来询问人或物的。

⑨ نېمە ئالماقچىسىلەر؟ 你们想买什么？

句中的“نېمە”是用来询问物的。

⑩ بۇ يولداش غۇلجىلىق، ئۇ يولداش ئۈرۈمچىلىك، ئاۋۇ يولداش كۇچارلىق.

这位同志是伊宁人，那位同志是乌鲁木齐人，那位同志是库车人。

句中的“بۇ”、“ئۇ”、“ئاۋۇ”是用来指人的。

代词代替哪种词类就具有哪种词类的语法特点。

2.不受其它词的修饰. 3.做谓有限很少'浙生.

二、代词的种类

代词按其意义可分为下列几种：

（一）人称代词　　（五）确定代词

（二）指己代词　　（六）否定代词

（三）指示代词　　（七）不定代词

（四）疑问代词

（一）人称代词

代替人或物的代词叫做人称代词。它有三个人称、两个数。第二人称有普称、尊称、敬称及蔑称四种称呼。其中普称及敬称有单、复数的区别，尊称只有单数、蔑称只有复数。

各人称代词可列表如下：

www.uyghurkitap.com

第一人称	单数		（我）	مەن
	复数		（我们）	بىز
第二人称	单数	普称	（你）	سەن
		尊称	（您）	سىز
		敬称	（您）	سىلى （ئۆزلىرى）
	复数	普称	（你们）	سىلەر
		敬称	（您）	ھەرقايسىلىرى （ھەربىرلىرى）
		蔑称	（你们）	سەنلەر
第三人称	单数		（他）	ئۇ
	复数		（他们）	ئۇلار

人称代词具有以下各种语法特点：

（1）有格的变化，能与后置词连用，在句中的作用与名词相同。（见 111 页表）

① مەن تىل-ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدىن، ئۇ سەنئەت فاكۇلتېتىدىن.

我是语文系的，他是艺术系的。

句中的 مەن ، ئۇ 都是主语。

② بۇ ژۇرنال سېنىڭمۇ؟

这本杂志是你的吗？

句中的 سېنىڭ 是表语。

③ سىلىنى بەك ئاۋارە قىلدىم.

我太麻烦您了。

句中的 سىلىنى 是宾语。

④ بۇ مېنىڭ ۋېلسىپىتىم ئەمەس.

这不是我的自行车。

句中的 مېنىڭ 是定语。

⑤ سەندە ئۇيغۇرچە رومان بارمۇ؟

你有维文小说吗？

句中的 سەندە 是状语。

人称代词的格变化如下表：

人称代词	格附加成分									
	主 格	所有格	与 格	宾 格	位 格	从 格	范围特征格	止 格	形似格	量似格
مەن	مەن	مېنىڭ	ماڭا	مېنى	مەندە // مېنىڭدە	مەندىن // مېنىڭدىن	مەندىكى	مەنگىچە	مەندەك	مەنچىلىك
بىز	بىز	بىزنىڭ	بىزگە	بىزنى	بىزدە	بىزدىن	بىزدىكى	بىزگىچە	بىزدەك	بىزچىلىك
سەن	سەن	سېنىڭ	ساڭا	سېنى	سەندە // سېنىڭدە	سەندىن // سېنىڭدىن	سەندىكى	سەنگىچە	سەندەك	سەنچىلىك
سىز	سىز	سىزنىڭ	سىزگە	سىزنى	سىزدە	سىزدىن	سىزدىكى	سىزگىچە	سىزدەك	سىزچىلىك
سىلى // ئۆزلىرى	سىلى // ئۆزلىرى	سىلىنىڭ // ئۆزلىرىنىڭ	سىلىگە // ئۆزلىرىگە	سىلىنى // ئۆزلىرىنى	سىلىدە // ئۆزلىرىدە	سىلىدىن // ئۆزلىرىدىن	سىلىدىكى // ئۆزلىرىدىكى	سىلىگىچە // ئۆزلىرىگىچە	سىلىدەك // ئۆزلىرىدەك	سىلىچىلىك // ئۆزلىرىچىلىك
سىلەر	سىلەر	سىلەرنىڭ	سىلەرگە	سىلەرنى	سىلەردە	سىلەردىن	سىلەردىكى	سىلەرگىچە	سىلەردەك	سىلەرچىلىك
ھەرقايسىلىرى // ھەربىرلىرى	ھەرقايسىلىرى // ھەربىرلىرى	ھەرقايسىلىرىنىڭ // ھەربىرلىرىنىڭ	ھەرقايسىلىرىغا // ھەربىرلىرىگە	ھەرقايسىلىرىنى // ھەربىرلىرىنى	ھەرقايسىلىرىدا // ھەربىرلىرىدە	ھەرقايسىلىرىدىن // ھەربىرلىرىدىن	ھەرقايسىلىرىدىكى // ھەربىرلىرىدىكى	ھەرقايسىلىرىغىچە // ھەربىرلىرىگىچە	ھەرقايسىلىرىدەك // ھەربىرلىرىدەك	ھەرقايسىلىرىچىلىك // ھەربىرلىرىچىلىك
سەنلەر	سەنلەر	سەنلەرنىڭ	سەنلەرگە	سەنلەرنى	سەنلەردە	سەنلەردىن	سەنلەردىكى	سەنلەرگىچە	سەنلەردەك	سەنلەرچىلىك
ئۇ	ئۇ	ئۇنىڭ	ئۇنىڭغا	ئۇنى	ئۇنىڭدا	ئۇنىڭدىن	ئۇنىڭدىكى	ئۇنىڭغىچە	ئۇنىڭدەك	ئۇنىڭچىلىك
ئۇلار	ئۇلار	ئۇلارنىڭ	ئۇلارغا	ئۇلارنى	ئۇلاردا	ئۇلاردىن	ئۇلاردىكى	ئۇلارغىچە	ئۇلاردەك	ئۇلارچىلىك

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

⑥ بىز ئۇلار بىلەن سۇ ئۈزۈشكە باردۇق.
我们跟他们游泳去了。

句中的 ئۇلار بىلەن 是状语。

（2）人称代词作主语时要求作谓语的动词在人称、数及称呼方面与自己一致。

① مەن بىر كۆڭلەك ئالدىم. 我买了一件衬衣。

② سىز نەگە بارسىز؟ 您上哪儿去？

③ ئۇ ئۇيغۇرچە بىلەمدۇ؟ 他会维语吗？

④ بىز بېيجىڭدا ئوقۇۋاتىمىز. 我们在北京学习。

⑤ سىلەر خەنزۇچىنى ياخشى سۆزلەيدىكەنسىلەر.
你们汉语讲得很好。

⑥ سىلى قاچان كېتىلا؟ 您什么时候走？

（3）所有格人称代词作定语时，要求其中心语结合与自己在人称、数、称呼方面一致的领属人称附加成分（详细情况见名词的领属人称附加成分部分）。

（4）人称代词没有领属人称的变化。

（5）人称代词不能被其他词语修饰。如要指明人称代词是怎样的人或说出它的具体数量时，往往在人称代词后补注，即用注解定语的形式加以说明。如：

① بىز ياشلار چوقۇم تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۈچۈن بارلىق كۈچىمىزنى تۆھپە قىلىمىز.
我们青年一定要为四化贡献自己的全部力量。

句中的 ياشلار，是用来指明代词 بىز 是怎样的人的。

② ئۇلار ئاكا-ئۇكا ئىككىيلەن بىر مەكتەپتە ئوقۇيدۇ.
他们兄弟俩在一个学校学习。

句中的 ئاكا-ئۇكا ئىككىيلەن 是用来指明代词 ئۇلار 是怎样的人和具体数量的。

③ سىلەر ئۈچۈڭلار قاچان كېتىسىلەر؟ 你们三个人什么时候走？

句中的 ئۈچۈڭلار 是用来指明 سىلەر 的数量的。

（二）指己代词

用以指人或物本身的代词叫做指己代词。指己代词有三个人称。如：

他自己	ئۆزى	我自己	ئۆزەم
我们自己	ئۆزىمىز	你自己	ئۆزەڭ
你们自己	ئۆزەڭلار	您自己	ئۆزىڭىز
您自己/您们自己/他们自己			ئۆزلىرى

维语的指己代词来源于 ئۆز（自己）加领属人称附加成分。

指己代词有以下各种语法特点：

（1）有格的变化，能与后置词连用，在句中的作用与名词相同。如：

① ئۆزىڭىز سۆزلەڭ.
您自己说吧。

句中的 ئۆزىڭىز 为主语。

② ھېلىقى ماتېرىيال ئۆزەمدە ئىكەن.
那份资料原来才是在我自己这儿。

句中的 ئۆزەمدە 为表语。

③ بۇ ئۆزەمنىڭ كۆز قارىشىم.
这是我自己的看法。

句中的 ئۆزەمنىڭ 为定语。

④ ئۇ ئۆزى بارمامدۇ؟
他自己不去吗？

句中的 ئۆزى 为注解定语。

⑤ يولدا ئۆزەڭلارنى ياخشى ئاسراڭلار.
你们一路上要多加保重（自己）。

句中的 ئۆزەڭلارنى 为宾语。

⑥ ئۇ ئۆزىگە ناھايىتى قاتتىق تەلەپ قويىدۇ.
他要求自己很严格。

句中的 ئۆزىگە 为状语。

⑦ ئۆزەم توغرۇلۇق تونۇشتۇرۇشقا ئەرزىيدىغان ھېچقانداق نەرسەم يوق.

www.uyghurkitap.com

关于我自己，没有任何值得介绍的东西。

句中的 ئۆزەم توغرۇلۇق 为状语。

（2）在句中作主语时要求动词谓语在人称和数方面与自己一致。如：

我自己写吧。　ئۆزەم يازاي.

你自己写吧。　ئۆزەڭ ياز.

您自己写吧。　ئۆزىڭىز يېزىڭ.

您自己写吧。　ئۆزلىرى يازسىلا.

让他自己写吧。　ئۆزى يازسۇن.

我们自己写吧。　ئۆزىمىز يازايلى.

你们自己写吧。　ئۆزەڭلار يېزىڭلار.

让他们自己写吧。　ئۆزلىرى يازسۇن.

（3）第一、二人称单、复数指己代词加 نىڭ- 作定语时，被它修饰的事物一般加第三人称领属附加成分，也可以加跟指己代词在人称、数方面一致的领属人称附加成分。如：

我自己的意见　ئۆزەمنىڭ پىكرى // پىكرىم

你自己的家　ئۆزەڭنىڭ ئۆيى // ئۆيۈڭ

我们自己的言行　ئۆزىمىزنىڭ سۆز-ھەرىكىتى // سۆز-ھەرىكىتىمىز

你们自己的认识　ئۆزەڭلارنىڭ تونۇشى // تونۇشۇڭلار

（4）为了简便起见，可以用 ئۆز 代替各人称单、复数指己代词的所有格形式来修饰名词，这时中心词的领属人称应与原指己代词的人称、数相一致。如：

① بالىلار، ئۆز (ەڭلارنىڭ) ئورنۇڭلاردا ئولتۇرۇڭلار.

孩子们，坐在你们自己的位子上。

这是我自己的看法。　② بۇ ئۆز (ەمنىڭ) كۆز قارىشىم.

③ بىز ئۆز (ىمىزنىڭ) سۆز-ھەرىكىتىمىزگە مەسئۇل بولىمىز.

我们对自己的言行负责。

(5) "ئۆزىدىن ئۆزى…"، "ئۆزەڭگە-ئۆزەڭ…"، "ئۆزەمنى ئۆزەم…"
等形式可紧缩成 "…ئۆز-ئۆزەمنى…" ، "ئۆز-ئۆزەڭگە…" ، "…ئۆز-ئۆزىدىن" 等形式。如：

① نېمىشقا ئۆز-ئۆزىڭىزنى ئەيىبلەيسىز؟

您为什么要自己责备自己呢？

② سەن ئۆز-ئۆزەڭگە جاۋابكار بولۇشۇڭ كېرەك.

你应该自己对自己负责。

③ بىز ئۆز-ئۆزىمىزدىن قانائەتلەنمەسلىكىمىز كېرەك.

我们不应该自满。

（三）指示代词

用来指人、物、地点、数、性质、程度的词叫指示代词。如：

就是这个，就是那个	ئاشۇ	这个	بۇ
就是那个	ئەنە شۇ	那个	ئۇ
就是这个	مانا بۇ	那个	ئاۋۇ
就是这个	ئۇشبۇ	就是这个，就是那个	شۇ
该	مەزكۇر	就是这个，就是那个	مۇشۇ
这，这个	مۇنۇ	这，这个	ماۋۇ

以上各词指人或物。

就是这样，就是那样	شۇنداق	这样	مۇنداق // بۇنداق
		那样	ئۇنداق // ئانداق

以上各词指性质、程度。

这么，那么，这么多，那么多	شۇنچە	这么，这么多	مۇنچە
		那么，怎么，那么多	ئانچە

以上各词指数量、程度。

这里，这儿	مەيە	那里，那儿	ئاشە
在那儿	ئەنە	这里，这儿	مەشە

以上各词指地点。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

指示代词有以下各种语法特点：

（1）一般都有指示和代替作用。

① بۇ كىتاب، ئۇ ژۇرنال. 这是书，那是杂志。

② بۇ كىتاب ئۇيغۇرچە، ئۇ ژۇرنال قازاقچە.
这本书是维文的，那本杂志是哈文的。

③ ماۋۇنى ئالىمەن. 我要买这个。

④ ماۋۇ رەسىمنى ياخشى كۆرىمەن. 我喜欢这张画儿。

⑤ قانچىنى ئالساڭ، شۇنچىنى ئالغىن. 你要多少就拿多少吧。

⑥ شۇنچە چاقىرساممۇ، ئۇ ئاڭلىمىدى. 我这么叫，他都没听见。

⑦ مېنىڭ پىكرىم مۇنداق. 我的意见是这样的。

⑧ مېنىڭ مۇنداق بىر پىكرىم بار. 我有这样一个意见。

例①、③、⑤、⑦中的 بۇ، ئۇ، ماۋۇ، شۇنچە، مۇنداق 既有指示作用，又有代替作用。例②、④、⑥、⑧中的 ماۋۇ، شۇنچە، مۇنداق، بۇ، ئۇ 只有指示作用，没有代替作用。

（2）用来指示并代替名词的指示代词有数的变化。如：

بۇ – بۇلار 这些

ئۇ – ئۇلار 那些

شۇ – شۇلار 就是这些，就是那些

ماۋۇ – ماۋۇلار 这些

（3）用来指示并代替名词的指示代词有格的变化，在句中的作用与名词相同。如：

① بۇ مېنىڭ ھەدەم. 这是我姐姐。

句中的 بۇ 为主语。

② ئۇلارنىڭ ياتقى ماۋۇمۇ؟ 他们的宿舍是这个吗？

句中的 ماۋۇ 为表语。

③ قايسىنى ياخشى كۆرسىڭىز، شۇنى ئېلىڭ.
您喜欢哪个，就要哪个吧。

句中的 شۇنى 为宾语。

④ ئاۋۇلارنىڭ رەڭگى قانداق؟ 那些的颜色怎么样?

句中的 ئاۋۇلارنىڭ 为定语。

⑤ ئۇكام مەشەدە تۇغۇلغان. 我弟弟就是在这儿出生的。

句中的 مەشەدە 为状语。

注：指示并代替名词的指示代词（指地点的除外）的单数形式结合所有格及宾格以外的格附加成分时要先结合所有格附加成分。如：

بۇنىڭغا، بۇنىڭدا، بۇنىڭدىن، بۇنىڭدىكى، بۇنىڭغىچە، بۇنىڭدەك، بۇنىڭچىلىك // بۇنىڭچە؛ ماۋۇنىڭغا، ماۋۇنىڭدا، ماۋۇنىڭدىن، ماۋۇنىڭدىكى، ماۋۇنىڭغىچە، ماۋۇنىڭدەك، ماۋۇنىڭچىلىك // ماۋۇنىڭچە …

例句：

① كىمگە كېرەك بولسا، شۇنىڭغا بەرگىن. 谁需要你就给谁吧。

② مانىڭدا سىز ئولتۇرۇڭ، ئانىڭدا مەن ئولتۇراي.

您坐这儿，我坐那儿吧。

③ ساۋۇت ئاسپىرانتلىققا قوبۇل قىلىنىپتۇ، بۇنىڭدىن خەۋىرىڭىز بارمۇ؟

沙吾提考上研究生了，你知道吗?

④ ماۋۇنىڭدىكى ئاچقۇچنى كىم ئەكەتتى؟ 这上边的钥匙谁拿走了?

⑤ بۇنىڭدەك ئەھۋاللارغا دىققەت قىلىش كېرەك.

类似这样的情况应该引起注意。

（4）用来指示并代替名词的指示代词也能与后置词连用。其单数形式与 بىلەن 或 ئۈچۈن 连用时要先结合 -نىڭ。如：

بۇنىڭ بىلەن	بۇنىڭ ئۈچۈن
ئۇنىڭ بىلەن	ئۇنىڭ ئۈچۈن
ماۋۇنىڭ بىلەن	ماۋۇنىڭ ئۈچۈن
ئاۋۇنىڭ بىلەن	ئاۋۇنىڭ ئۈچۈن

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

注一：在 شۇنچە ، مۇنچە ، ئانچە 后可以加上 ۋالا- 表示加强之意。如：

① شۇنچىۋالا چاقىرساممۇ، ئۇ ئاڭلىيالمىدى.
我叫了这么老半天他都没听见。

② شۇنچىۋالا ئاۋارە بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق. 没有这么麻烦的必要。

③ مۇنچىۋالا جىق ئىشنى ئۈچ كۈندە قانداق ئىشلەپ بولالايسىلەر؟
这么多的事情你们三天怎么能做完呢？

④ ئانچىۋالا ئالمىنى نەگە قويىمىز؟ 那么多的苹果我们放到哪儿呢？

注二：在 شۇنچە ، مۇنچە 后加上 لىك- 意思不变。如：

① بىلگىنىم شۇنچە // شۇنچىلىك. 我知道的就是这些。

② ئەتىگەندە پەقەت شۇنچىلا // شۇنچىلىكلا يېدى، قورسىقى ئاللىقاچان ئېچىپ كەتكەندۇ.
早上他只吃了这么一点儿，肚子早就饿坏了吧。

③ مۇنچە // مۇنچىلىك ئالدىراپ نېمە قىلىسىز؟ 你这么着急干什么？

④ مۇنچە // مۇنچىلىك ئاز نەرسىنىمۇ كۆتۈرەلمەيمەنمۇ؟
这么少的东西我能抬不动吗？

⑤ بارىدىغانلار ئانچە // ئانچىلىك كۆپ ئەمەس. 要去的人不怎么多。

（四）疑问代词

表示询问的词叫疑问代词。如：

كىم 谁——问人

نېمە 什么——问物

قەيەر // نە 哪儿——问处所

قېنى 哪儿——问处所

قاچان 什么时候——问时间

قانداق 怎么样——问性质、状态、方式

نېمىشقا 为什么——问原因

قانچە // نەچچە 多少——问数

多少——问数或量　　　　　　　　　　　　قانچىلىك // نەچچىلىك

哪一个——问人或物中的某一个　　　　　　　　　　　　قايسى

疑问代词具有以下各种语法特点：

(1) كىم، نېمە، قەيەر // نە 等疑问代词有数、格和领属人称的变化，在句中的作用与名词相同。如：

谁参加这个座谈会？　① بۇ سۆھبەت يىغىنىغا كىملەر قاتنىشىدۇ؟

你哪儿疼？　② نەرىڭ ئاغرىيدۇ؟

①句中的 كىملەر，②句中的 نەرىڭ 都是主语。

沙比提是他的什么人？　③ سابىت ئۇنىڭ نېمىسى؟

句中的 نېمىسى 是表语。

你们准备派谁？　④ كىمنى ئەۋەتمەكچىسىلەر؟

句中的 كىمنى 是宾语。

这是谁的帽子？　⑤ بۇ كىمنىڭ شەپكىسى؟

你们买什么书了？　⑥ نېمە كىتاب ئالدىڭلار؟

⑤句中的 كىمنىڭ，⑥句中的 نېمە 都是定语。

你们打算去些什么地方？　⑦ قەيەرلەرگە بارماقچىسىلەر؟

您在哪儿工作？　⑧ سىز نەدە ئىشلەيسىز؟

⑦句中的 قەيەرلەرگە，⑧句中的 نەدە 都是状语。

(2) قانداق، قايسى 等疑问代词在句中可作定语、表语。قانداق 还可修饰动词，作状语。如：

您需要什么样的杂志？　① سىزگە قانداق ژۇرناللار كېرەك؟

你们住在哪个楼？　② سىلەر قايسى بىنادا ئولتۇرىسىلەر؟

①句中的 قانداق，②句中的 قايسى 都是定语。

这本小说怎么样？　③ بۇ رومان قانداق؟

你的伞是哪一把？　④ كۈنلۈكىڭ قايسى؟

③句中的 قانداق，④句中的 قايسى 都是表语。

这个字怎么念？　⑤ بۇ خەت قانداق ئوقۇلىدۇ؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

⑥ ئۇ يەرگە قانداق بارىمىز؟ 那个地方我们怎么去呢？

⑤、⑥句中的 قانداق 都是状语。

(3) 代词 قانداق 与形容词一样，结合第三人称领属附加成分后起名词作用，可以有格的变化，在句中的作用也与名词相同。如：

① -- ئاۋۇ يوتقان قېپىنى كۆرۈپ باقايچۇ. ——我看看那个被套。

-- قاندىقى كېرەك؟ گۈللۈكمۇ، گۈلسىزمۇ؟
——您要什么样的被套？花的还是素的？

句中的 قاندىقى 为主语。

② -- ئادىل بىر كىر ئالغۇ ئالدى. ——阿迪力买了一个洗衣机。

-- قاندىقىنى ئالدى؟ «كىچىك ئۆدەك» ماركىلىقىمۇ، «مېيخوا گۈلى» ماركىلىقىمۇ؟
——他买的是什么样的？是小鸭牌，还是梅花牌？

句中的 قاندىقىنى 是宾语。

(4) 代词 قايسى 结合领属人称附加成分（第一、二人称只能结合复数形式）后起名词作用，可以有格的变化，也可与后置词连用。它在句中的作用也与名词相同。如：

① قايسىمىز بارىمىز؟ 我们谁去？

句中的 قايسىمىز 为主语。

② قايسىڭلارنىڭ ۋېلىسىپىتى بار؟ 你们谁有自行车？

句中的 قايسىڭلارنىڭ 为定语。

③ بۇلارنىڭ قايسىسىنى تاللايسىز؟ 您要选这里边的哪一个？

句中的 قايسىسىنى 为宾语。

④ ئۇ قايسىڭلار بىلەن كۆرۈشتى؟ 他见着你们谁了？

句中的 قايسىڭلار بىلەن 为状语。

قايسىڭلارنىڭ، قايسىمىزنىڭ 等修饰的名词一般都结合第三人称领属附加成分，但被 قايسىڭلارنىڭ 修饰的名词还可结合第二人称复数领属附加成分。如：

你要我们谁的自行车？ ① قايسىمىزنىڭ ۋېلسىپىتىنى ئالىسەن؟

② قايسىڭلارنىڭ ۋېلسىپىتى// ۋېلسىپىتىڭلار يوق؟

你们谁没有自行车？

قايسىمىز ، قايسىڭلار 等在句中作主语时要求动词谓语在人称和数方面与领属人称的人称和数一致。如：

我们谁写？ ① قايسىمىز يازىمىز؟

你们谁写？ ② قايسىڭلار يازىسىلەر؟

(5) نەچچە// قانچە 代替基数词，其作用与基数词相同。可单独用，也可直接修饰名词，还可与量词连用修饰名词或动词。如：

八加几等于三十二？ ① سەككىزگە قانچە قوشۇلسا 32 بولىدۇ؟

要去多少人？ ② قانچە ئادەم بارىدىكەن؟

你买多少斤葡萄？ ③ سىز قانچە جىڭ ئۈزۈم ئالىسىز؟

④ سىلەر تىل تەكشۈرۈشكە قانچە قېتىم قاتناشقان؟

你们参加过几次语言调查？

نەچچە// قانچە 可与 ‑سى، ‑يلەن، ‑دىن، ‑نچى 等附加成分结合表示顺序、区分、集合、人称等意思。它们的作用与所代替的各种数词相同。如：

你们的办公室在几号楼？ ① ئىشخاناڭلار نەچچىنچى بىنادا؟

给你们每人几个苹果？ ② بىرىڭلارغا قانچىدىن ئالما بەردى؟

他们几个人明天走？ ③ ئۇلار قانچەيلەن ئەتە كېتىدۇ؟

你们几个人去？ ④ قانچىڭلار بارىسىلەر؟

(6) قاچان 可以代替副词。在句中除直接用作状语外，还可以与个别格附加成分结合或与个别后置词连用作状语。如：

你是什么时候出生的？ ① سىز قاچان تۇغۇلغان؟

沙比提他们什么时候来？ ② سابىتلار قاچان كېلىدۇ؟

你们在这儿要呆到什么时候？ ③ بۇ يەردە قاچانغىچە تۇرىسىلەر؟

④ سىز قاچاندىن باشلاپ ئىنگلىزچە ئۆگەنىدىڭىز؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

您是从什么时候开始学英语的？

一些疑问代词的特殊用法：

1. كىم

（1）表示泛指的意思。如：

① كىم ياخشى بولسا، شۇنىڭدىن ئۆگىنىشىمىز كېرەك.
谁好，我们就应该向谁学习？

② كىمنىڭ پىكرى توغرا بولسا، شۇنىڭغا قوشۇلىمەن.
谁的意见正确，我就同意谁的。

③ كىمگە كېرەك بولسا، شۇنىڭغا بېرەيلى..
谁需要，我们就给谁吧。

（2）在 كىم 后结合附加成分 -لىكى // -كى 表示“不论是谁”的意思，也表示泛指。如：

كىمكى // كىملىكى يازمىسۇن، بولىدۇ دەيمەن. 不论谁写，我都说行。

2. نېمە

（1）表示泛指的意思。如：

① نېمە تېرىساڭ، شۇنى ئالىسەن. 种瓜得瓜，种豆得豆。

② ئۇنىڭدا نېمە كەم بولسا، شۇنى بېرەيلى。他缺什么我们就给什么吧。

（2）表示不同意或鄙视的意思。如：

① مۇنداق ئىشنى قىلدىم، ئانداق ئىشنى قىلدىم دېگەن نېمىلەرگە كىم ئىشەنسۇن.
他说他干了这个，干了那个，谁能相信呢。

② ئۇلار تازا هورۇن نېمىلەر ئىكەن! 他们真是些懒东西！

③ قانداق نېمىسەن؟ 你是个什么东西？

（3）名词化的形动词作主语，其谓语为 نېمىسى 时，表示说话者认为形动词所指动作的发生不妥当。如：

① مۇنداق قىلغىنىڭ نېمىسى؟ 你这样做是什么意思？

② سابىتنىڭ كەلمىگىنى نېمىسى؟ 沙比提没来是为什么？

（4）加在疑问句后表示怀疑的意思。如：

① سىرتتا يامغۇر يېغىۋاتامدۇ نېمە؟

难道外面在下雨吗？

② سەن بىزنى راست ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ نېمە؟

难道你真的把我们忘了吗？

(5) 与 دېگەن 结合表示“多么”之意。如：

① بۇ تاغ نېمىدېگەن ئېگىز؟

这座山真高啊！

② بۇ نېمىدېگەن ئوبدان تەكلىپ!

这是多好的建议呀！

③ پاھ، بۇ يەر نېمىدېگەن سالقىن!

啊！这地方多凉快呀！

3. نەچچە، قانداق، قاچان، نە، قەيەر 等也可表示“泛指”的意思。

① قەيەرگە// نەگە بىز كېرەك بولساق، بىز شۇ يەرگە بارىمىز.

哪儿需要我们，我们就上哪儿去。

② ئۇ قاچان كەلسە، مەنمۇ شۇ چاغدا كېلىمەن.

他什么时候来，我也什么时候来。

③ قانچە بولسا، شۇنچە بەر.

有多少你就给多少吧。

④ سىلەر قانداق بارساڭلار، بىزمۇ شۇنداق بارىمىز.

你们怎么去，我们也怎么去。

4. قاچان 可加上 لىققا 表示“什么时候”的意思。如：

① سىلەر قاچانلىققا پراكتىكىغا بارىسىلەر؟

你们什么时候去实习？

② بىز قاچانلىققا ئۇلار بىلەن كۆرۈشەرمىزكىن تاڭ.

不知道什么时候我们才能跟他们见面。

5. قانداق 后可加上 ـسىگە 修饰动词，表示“怎么”、“为什么”等意思。

① قانداقسىگە مەن يازسام بولمايدۇ؟

为什么我写就不行呢？

② قانداقسىگە ھازىر سائەت 10 بولىدۇ؟

现在怎么会是十点呢？

6. نەچچە، قانچە 后结合 ـلىك 表示对数、数量或量的提问。

① — بۇ يىغىنغا قانچىلىك// نەچچىلىك ئادەم قاتناشتى؟

——这个会有多少人参加？

— يىگىرمە ئىككى ئادەم قاتناشتى؟

——有二十人参加。

www.uyghurkitap.com

② —— بۇلتۇر قانچىلىك//نەچچىلىك بۇغداي ئالدىڭلار؟

——去年你们收了多少小麦？

—— بەش مىڭ جىڭ.　——五千斤。

③ —— سىز ئالغان ئۈنئالغۇ قانچىلىك بار؟　——你买的录音机有多大？

—— مۇشۇ لۇغەتنىڭچىلىك بار.　——有你这本词典大。

（五）确定代词

指出全部或每一个事物、性质、时间或数量的词叫确定代词。如：

ھەممە	所有的，大家，全体
پۈتۈن	所有的，全部的
بارلىق	所有的，全部的，一切
بارچە	所有的
ھەر	每
ھەركىم	任何人（都），不论谁（都）
ھەرنېمە	任何什么事情/东西（都），不论什么（都）
ھەرقايسى	各个，每个
ھەرقانداق	任何的，不论怎么样的
ھەرقاچان	不论何时，时时刻刻
ھەرقانچە	不论多么

确定代词的用法如下：

1. ھەممە، پۈتۈن، بارلىق، بارچە، ھەرقايسى 等确定代词代替数词，可直接修饰名词，作定语。

ھەممە ئوقۇتقۇچى	所有的教师	پۈتۈن دۇنيا	全世界
بارچە ئادەم	所有的人	ھەرمىللەت	各民族
بارلىق مەكتەپ	所有的学校	ھەرقايسى ئەل	各国

ھەممە، ھەرقايسى، بارلىق 等确定代词还有以下一些用法：

(1) ھەممە

A. 可以直接起名词作用表示“所有的人”、“所有的东西”、“所有的事情”等意思。如：

这件事大家都知道。 ① بۇ ئىش ھەممىگە مەلۇم.

他们把什么都告诉我了。 ② ئۇلار ماڭا ھەممىنى ئېيتىپ بەردى.

一切都准备好了。 ③ ھەممە تەييار بولدى.

B. 结合各人称复数领属附加成分后起名词作用，可以有格的变化，也可以同后置词连用。在句中的作用与名词相同。这种形式表示复数各人称的全部。如：

我们都同意。 ① ھەممىمىز قوشۇلىمىز.

句中的 ھەممىمىز 为主语。

这是我们大家的愿望。 ② بۇ ھەممىمىزنىڭ ئارزۇسى.

句中的 ھەممىمىزنىڭ 为定语。

他们我全都认识。 ③ ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى تونۇيمەن.

句中的 ھەممىسىنى 为宾语

他比你们都小。 ④ ئۇ ھەممىڭلاردىن كىچىك.

句中的 ھەممىڭلاردىن 为状语。

⑤ بۇ ھەممىمىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىش.

这是与我们大家有关的事情。

句中的 ھەممىمىز بىلەن 为状语。

C. 被 ھەممىمىزنىڭ 及 ھەممىڭلارنىڭ 修饰的事物一般加第三人称领属附加成分，但也可以加与它们相同的领属附加成分。如：

① ھەممىمىزنىڭ سالامەتلىكى // سالامەتلىكىمىز ياخشى.

我们大家的身体都很好。

② ئەتە ھەممىڭلارنىڭ دەرسى // دەرسىڭلار يوقتۇ؟

明天你们都没有课吧？

D. ھەممىڭلار، ھەممىمىز 等在句中作主语时要求动词谓语同领属人称的人称和数一致。如：

www.uyghurkitap.com

① ئەتە ھەممىمىز ئېكسكۇرسىيىگە بارىمىز. 明天我们都去参观。

② ئەتە ھەممىڭلار ئېكسكۇرسىيىگە بارىسىلەر. 明天你们都去参观。

(2) ھەرقايسى

ھەرقايسى 除直接修饰名词作定语外，还有以下一些用法：

A. 结合各人称复数领属附加成分后起名词作用，可以有格的变化，也可以与后置词连用。在句中的作用也与名词相同。这种形式表示复数各人称的每一个。如：

① ھەرقايسىڭلار ئۇيغۇرچىنى ياخشى سۆزلەيدىكەنسىلەر.

你们每个人维语讲得都很好。

句中的 ھەرقايسىڭلار 为主语。

② بۇ ژۇرناللارنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئارتۇقچىلىقى بار.

这些杂志各有千秋。

句中的 ھەرقايسىسىنىڭ 为定语。

③ ھەرقايسىڭلارنى بەك سېغىندىم. 我非常想念你们各位。

句中的 ھەرقايسىڭلارنى 为宾语。

④ ھەرقايسىمىزغا 20 جىڭدىن نەشپۈت بېرىلدى.

给了我们每个人 20 斤梨。

句中的 ھەرقايسىمىزغا 为状语。

⑤ ھەرقايسىڭلار بىلەن پەخىرلىنىمەن. 我为你们每一个人感到自豪。

句中的 ھەرقايسىڭلار بىلەن 为状语。

B. ھەرقايسىڭلار، ھەرقاسىمىز 等作主语时，要求动词谓语同领属人称的人称和数一致。如：

① ھەرقايسىڭلار ئۇيغۇرچە ناخشا بىلەمسىلەر؟

你们每一个人都会唱维文歌吗？

② ھەرقايسىمىز چەت تىلىدىن بەش ئالدۇق.

我们每个人外语都得了五分。

C. 被 ھەرقايسىمىزنىڭ 及 ھەرقايسىڭلارنىڭ 修饰的名词一般都

合第三人称领属附加成分。如：

我们每个人的工作 ھەرقايسىمىزنىڭ خىزمىتى

你们每个人的练习本 ھەرقايسىڭلارنىڭ دەپتەرلىرى

(3) بارلىق

A. 结合各人称复数领属附加成分后起名词作用，可以有格的变化，也可以与后置词连用，在句中的作用也与名词相同。这种形式表示复数各人称的全部，这点与 ھەممە 相同。如：

① بارلىقىمىز قوشۇلىمىز.

② بۇ بارلىقىمىزنىڭ ئارزۇسى.

③ ئۇلارنىڭ بارلىقىنى تونۇيمەن.

④ ئۇ بارلىقىڭلاردىن كىچىك.

⑤ بۇ بارلىقىمىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىش.

B. بارلىق 结合各人称领属附加成分后可以表示属于各人称的一切东西。如：

① بىز تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۈچۈن بارلىقىمىزنى تۆھپە قىلىمىز.

我们要为四化贡献自己的一切。

② ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بارلىقىنى ۋەتەنگە ۋە خەلققە بېغىشلىدى.

他们把自己的一切都献给了祖国和人民。

2. ھەرقانداق 代替形容词可以直接修饰名词及动词，在句中作定语或状语。

① ھەرقانداق كىشى ئۇنىڭ تىرىشچانلىقىغا ئاپىرىن ئوقۇيدۇ.

任何人都佩服他的勤奋。

② ھەرقانداق ئىشلىسەكمۇ، بۇ ئىش بۈگۈن تۈگىمەيدۇ.

不管我们怎样干，这件事情今天都完不了。

3. ھەرقاچان، ھەرقانچە 在句中作状语。

① ئۇلار ھەرقاچان ئۆز ۋەتىنىنى ئەسلەيدۇ. 他们时刻怀念自己的祖国。

② ھەرقاچان ئۇنى ئىزدىسىڭىز بولىدۇ. 你什么时候找他都行。

www.uyghurkitap.com

③ بۇ ۋەزىپە ھەرقانچە مۇشكۇل بولسىمۇ، ئۇنى ئۆز ۋاقتىدا ئورۇنلىشىمىز كېرەك.
这项任务不论多么艰巨，我们都要按时完成。

④ ھەرقانچە ھارسىمۇ، ئۇ ئۆگىنىشنى داۋاملاشتۇردى.
不管多累他都坚持学习。

（六）否定代词

用于否定句，一般表示“任何…（都不）”的意思。维语的否定代词包括 ھېچ 以及由它同一些疑问代词和个别其它词构成的复合词。如：

任何谁/无论谁/谁（都不）	ھېچكىم
任何什么/无论什么/什么（都不）	ھېچنېمە
任何地方（都不）	ھېچنە
任何地方（都不）	ھېچقەيەر
无论什么样的（都不）	ھېچقانداق
任何一个	ھېچقايسى
（没）多少	ھېچقانچە
任何时候（都不），从来（没）	ھېچقاچان
任何一个	ھېچبىر

否定代词的用法如下：

(1)ھېچكىم، ھېچنېمە، ھېچنە، ھېچ قەيەر 等否定代词代替名词，有格及领属人称的变化，也可与某些后置词连用，在句中的作用与名词相同。如：

① ئۇنىڭ نەدىلىكىنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن.
谁也不知道他在什么地方。

② بۇنىڭغا ھېچكىمنىڭ پىكرى يوق.
对此谁也没有意见。

③ ھېچكىمنى ئاۋارە قىلمىدۇق.
我们谁也没麻烦。

④ بۇ خەۋەرنى ھېچكىمگە ئېيتماي تۇرۇڭ.

这消息您先别告诉任何人。

⑤ بۇ ئىش ھېچكىم بىلەن مۇناسىۋەتسىز. 这件事与任何人都无关。

⑥ ماڭا ھېچنېمە كېرەك ئەمەس. 我什么都不需要。

⑦ ھېچنېمىڭىزنى كۆرمىدۇق. 您的什么东西我们都没有看见。

⑧ بۇ بالا ھېچنېمىدىن قورقمايدىكەن. 这孩子什么都不怕。

⑨ ھېچنەرىم ئاغرىمايدۇ. 我哪儿也不疼。

⑩ قاتتىق يامغۇر ياغقانلىقىدىن ھېچنەنى ئېكسكۇرسىيە قىلالمىدۇق.

因为下大雨，我们哪儿也没参观成。

⑪ تۈنۈگۈن ھېچنەگە بارمىدىم. 昨天我哪儿也没去。

⑫ ھېلىقى ماتېرىيالنى ھېچنەدىن تاپالمىدىم.

那份资料我们哪儿都没找着。

①句中的 ھېچكىم，⑥句中的 ھېچنېمە，⑨句中的 ھېچنەرىم 是主语；③句中的 ھېچكىمنى，⑩句中的 ھېچنەنى，⑦句中的 ھېچنېمىڭىزنى 是宾语；②句中的 ھېچكىمنىڭ 是定语；④句中的 ھېچكىمگە，⑤句中的 ھېچكىم بىلەن，⑧句中的 ھېچنېمىدىن，⑪句中的 ھېچنەگە，⑫句中的 ھېچنەدىن 是状语。

（2）ھېچقانداق 代替形容词，可修饰名词作定语。如：

① ئۆگىنىشتە ۋە تۇرمۇشتا ھېچقانداق قىيىنچىلىقىمىز يوق.

在学习上和生活上我们没有任何困难。

② ئۇ ھېچقانداق ئىشتىن ئۈمىدسىزلەنمەيدۇ. 他对任何事情都不失望。

③ مۇنداق قىلىشنىڭ ھېچقانداق زىيىنى يوق. 这样做没有任何害处。

（3）ھېچقايسى ، ھېچبىر ، ھېچقانچە 等否定代词代替数量词，可直接修饰名词作定语。ھېچقانچە 还可修饰形容词和动词，作状语。如：

① ئۇنىڭ ئۈچۈن ھېچقايسى // ھېچبىر دەرس قىيىن ئەمەس.

对他来说哪门课都不难。

② ئۇلار ھېچقايسى // ھېچبىر ئۇسۇلغا قوشۇلمىدى.

www.uyghurkitap.com

哪个方法他们都不同意。

③ ئۇ يەر ناھايىتى يېقىن، بېرىپ كېلىشكە ھېچقانچە ۋاقىت كەتمەيدۇ.
那个地方很近，去一趟花不了多少时间。

④ بۇ تېكىستلەر ھېچقانچە ئۇزۇن ئەمەس.
这些课文没多长。

⑤ ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ھېچقانچە بىلمەيمەن.
他的情况我不太了解。

ھېچبىر، ھېچقايسى 结合各人称复数领属附加成分后起名词作用，可以有格的变化也可与后置词连用。这种形式表示复数各人称中的任何一个。如：

① ھېچقايسىمىز // ھېچبىرىمىز كۆرمەيمىز.
我们谁都不看。

句中的 ھېچقايسىمىز // ھېچبىرىمىز 为主语。

② ئۇنىڭ پۈتۈن ئەس-يادى دېڭىز ساياھىتىدە بولغانلىقتىن، باشقا ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسىنى // ھېچبىرىنى خالىمايتتى.
他一心想航海，所以其他任何工作都不愿意干。

句中的 ھېچقايسىسىنى // ھېچبىرىنى 为宾语。

③ ھېچقايسىمىزنىڭ // ھېچبىرىمىزنىڭ مۇنداق شەپكىمىز يوق.
我们谁都没有这样的帽子。

句中的 ھېچقايسىمىزنىڭ // ھېچبىرىمىزنىڭ 为定语。

④ ھېچقايسىڭلارغا // ھېچبىرىڭلارغا پىكرىم يوق.
对你们谁我都没有意见。

句中的 ھېچقايسىڭلارغا // ھېچبىرىڭلارغا 为状语。

⑤ بۇ ئىش ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى // ھېچبىرى بىلەن مۇناسىۋەتسىز.
这件事跟他们都无关。

句中的 ھېچقايسىسى // ھېچبىرى بىلەن 为状语。

ھېچبىرىڭلار // ھېچقايسىڭلار، ھېچبىرىمىز // ھېچقايسىمىز 等作主语时，要求动词谓语与领属人称的人称和数一致。如：

① ھېچقايسىمىز // ھېچبىرىمىز قاتناشمايمىز.
我们谁也不参加。

② ھېچقايسىڭلار // ھېچبىرىڭلار كۆرمەڭلار.
你们谁也别看。

// ھېچقايسىڭلارنىڭ ، ھېچبىرىمىزنىڭ // ھېچقايسىمىزنىڭ 被 ھېچبىرىڭلارنىڭ 修饰的名词一般可以加第三人称领属附加成分，但也可以加与它们相同的领属附加成分。如：

① ھېچقايسىمىزنىڭ قىيىنچىلىقىمىز // ھېچبىرىمىزنىڭ قىيىنچىلىقى // يوق· 我们谁也没有困难。

② ھېچقايسىڭلارنىڭ // ھېچبىرىڭلارنىڭ ئوخشىمىغان پىكرى // پىكرىڭلار يوقمۇ؟ 你们谁也没有不同的意见吗？

（4）ھېچقاچان 可直接与动词连用作状语。如：

① ئۇ دەرسكە ھېچقاچان كېچىكىپ كەلمەيدۇ. 他上课从不迟到。

② مەن ھېچقاچان سىلەرنى ئۇنتۇمايمەن. 我任何时候都不会忘记你们。

（七）不定代词

表示说话人不清楚的事物、性质、数量和时间的代词叫做不定代词。大部分不定代词通过在疑问代词后结合附加成分 -تۇ (-تۇر) // -دۇ (-دۇر) 或在疑问代词前结合附加成分 -ئاللا 构成。如：

不知是谁	كىمدۇ // ئاللىكىم
不知是什么	نېمىدۇ // ئاللىنېمە
不知是怎样的	قانداقتۇ // ئاللىقانداق
不知是哪一个	قايسىدۇ // ئاللىقايسى
不知道是多少	قانچىدۇ
不知是什么时候	قاچاندۇ
不知是哪儿	قەيەردۇ // ئاللىقەيەر
不知是哪儿	نەدۇ // ئاللىنە
不知是为什么	نېمىشقىدۇ
某	پالانچى
某	پالان

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بەزى 有的

گايى 有的

不定代词的用法如下：

(1) ئاللىنېمە، ئاللىكىم، قەيەردۇ//نەدۇ، نېمىدۇ، كىمدۇ 等不定代词用来代替名词，有数及格的变化（数和格的附加成分要加在 دۇ- 的前面），也可与后置词连用（دۇ- 要加在后置词后面）。它们在句中的作用与名词相同。如：

① ئاخشام كىمدۇ// ئاللىكىم دوختۇر تۇردىنى چاقىرىپ كەتتى.

昨晚上不知是谁把吐尔地大夫叫走了。

句中的 كىمدۇ//ئاللىكىم 为主语、

② بايا ئايشەم كىرىپ ياستۇقۇڭنىڭ ئاستىغا نېمىنىدۇ// ئاللىنېمىنى قويۇپ چىقىپ كەتتى.

刚才阿衣夏木进来给你枕头底下不知道搁了个什么东西就走了。

句中的 ئاللىنېمىنى//نېمىنىدۇ 为宾语。

③ تۇيۇقسىزدىن يىراقتىن كىمنىڭدۇ// ئاللىكىمنىڭ ۋاقىرىشى ئاڭلاندى.

突然从远方传来不知是谁的叫喊声。

句中的 ئاللىكىمنىڭدۇ//كىمنىڭدۇ 为定语。

④ تالادىكى كىيىملىرىم بوراندا قەيەرلەرگىدۇ// ئاللىقەيەرلەرگە ئۇچۇرۇلۇپ كېتىپتۇ.

我在外边的衣服不知被风刮到哪些地方去了。

句中的 قەيەرلەرگىدۇ//ئاللىقەيەرلەرگە 为状语。

⑤ ئۇ كىم بىلەندۇ// ئاللىكىم بىلەن پاراڭلىشىۋاتىدۇ.

不知道他在跟谁聊天。

句中的 كىم بىلەندۇ//ئاللىكىم بىلەن 为状语。

以上带 دۇ-(دۇر-) 的不定代词经常同在意思上与自己相配合的词语连用。而且这些词语要与不定代词的格和数一致。如：

① ئاخشام كىمدۇ بىرى// بىرسى دوختۇر سابىتنى چاقىرىپ كەتتى.

② بايا ئايشەم كىرىپ ياستۇقۇڭنىڭ ئاستىغا نېمىنىدۇ بىر نەرسىنى//

بىر نېمىنى قويۇپ چىقىپ كەتتى.

③ تۇيۇقسىزدىن يىراقتىن كىمنىڭدۇ بىر ـــ نىڭ// بىر سىــ نىڭ ۋاقىرىشى ئاڭلاندى.

④ تالادىكى كىيىملىرىم بوراندا قەيەرلەرگىدۇ بىر يەرلەرگە ئۇچۇرۇلۇپ كېتىپتۇ.

⑤ ئۇ كىم بىلەندۇ بىرى// بىرسى بىلەن سۆزلىشىۋاتىدۇ.

以上不定代词加上与自己相配合的词语时，本身的格附加成分以及连用的后置词都可以省略。如：

① … نېمىدۇ بىر نەرسىنى// بىر نېمىنى …

② كىمدۇ بىرنىڭ// بىرسىنىڭ …

③ قەيەرلەردۇ بىر يەرلەرگە …

④ … كىمدۇ بىرى// بىرسى بىلەن …

注：与 نەلەردۇ// قەيەرلەردۇ، نېمىلەردۇ، كىملەردۇ 等相配合的词语各为، بىر كىملەر، بىر نېمىلەر، // بىر نەرسىلەر، بىر يەرلەر، بىر

（2） ئاللىقانداق، ئاللىقايسى، قايسىدۇ، قانداقتۇ 等可以用来代替形容词直接修饰名词作定语。这些不定代词一般与 بىر 连用。如：

① قانداقتۇ// ئاللىقانداق بىر نەرسە كۆزۈمگە كىرىۋالدى.

不知是个什么东西进到我眼里了。

② ئۇنى قايسىدۇ// ئاللىقايسى بىر يەردە كۆرگەن ئوخشايمەن.

我好象是在一个什么地方见过他。

不定代词 قايسىدۇ// ئاللىقايسى 结合各人称复数领属附加成分后起名词作用，可有格的变化，可与后置词连用，在句中的作用也与名词相同。这种形式常与 بىرىمىز، بىرىڭلار، بىرى// بىرسى 连用。如：

① قايسىڭلاردۇ بىرىڭلار ھەممە دەرستىن 5 نومۇر ئاپسىلەر.

不知是你们哪一个所有功课都得了五分。

② ھېلىقى ماتېرىيالنى قايسىڭلارغىدۇ// قايسىڭلاردۇ بىرىڭلارغا

www.uyghurkitap.com

بەرگەندەك قىلىمەن.
那份材料我好象不知道是给你们谁了。

③ قايسىمىزنىدۇ// قايسىمىزدۇ بىرىمىزنى بۇ سۆھبەت يىغىنىغا قاتناشتۇرىدىكەن.
不知道是要我们谁参加这个座谈会。

④ بۇ مەسىلە توغرۇلۇق ئۇلارنىڭ قايسىسىدىنىدۇ// قايسىسىدۇ بىرسىدىن سورىغانىدىم.
关于这个问题我不知道是问过他们谁了。

(3) قاچاندۇ، نېمىشقىدۇ 代替副词，可直接修饰动词作状语。قاچاندۇ 可与 بىرچاغدا 连用。如：

① قاچاندۇ بىر چاغدا ئۇ بۇ ئىشنىمۇ ماڭا ئېيتقان.
不知道在什么时候他也告诉过我这件事。

② قاچاندۇ بىرچاغدا مەنمۇ مۇنداق بىر ئەھۋالنى ئۇچراتقان.
不知道是在什么时候我也遇到过这种情况。

③ نېمىشقىدۇ ئۇلار ھازىرغىچە تېخى قايتىپ كەلمىدى.
不知道为什么他们到现在都还没回来。

④ نېمىشقىدۇ مەن بۇ بىرنەچچە سۆزنى يادىمدا زادى تۇتالمايۋاتىمەن.
不知道为什么我怎么也记不住这几个词。

(4) پالانچى، پالان، بەزى، گايى 等不定代词可直接修饰名词作定语。如：

① مەيەرگە پالانچى// پالان يىل، پالانچى// پالان ئاينىڭ پالانچى// پالان كۈنى پالانچىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن ياشلار ئىتتىپاقىغا ياكى پارتىيىگە كىردىم، دەپ تولدۇرىسىز.
这儿填写你某年某月某日经某人介绍加入共青团或共产党。

② بادالىڭغا بەزى ساۋاقداشلار بارغان، بەزى ساۋاقداشلار بارمىغان.
有的同学去过八达岭，有的同学没去过。

③ يېقىندىن بۇيان ھاۋا گايى ۋاقىتتا سوغۇق، گايى ۋاقىتتا ئىسسىق بولۇۋاتىدۇ.
近来天气有时候冷，有时候热。

上述不定代词可直接起名词作用。پالانچى 可以表示“某人”，بەزى 及 گايى 可以表示“有的时候”。如：

① ئۇ پالانچىنىڭ بالىسى مەكتىپىمىزنىڭ سەنئەت فاكۇلتېتىدا ئوقۇيدۇ دەيدۇ.
他说某人的孩子在我们学校艺术系学习。

② بەزىدە// گايىدا بولىدۇ دەيسەن، بەزىدە// گايىدا بولمايدۇ دەيسەن، زادى بولامدۇ، بولمامدۇ؟
你有时候说行，有时候又说不行，到底是行还是不行？

بەزى 及 گايى 可以结合复数附加成分起名词作用，表示“有些人”的意思。如：

① بەزىلەر// گايىلار گېزىت، ژۇرناللار كۆرۈۋاتىدۇ، بەزىلەر// گايىلار دەرس تەكرارلاۋاتىدۇ.
有些人在看报纸杂志，有些人在复习功课。

② بېلەتنى بەزىلەرگە// گايىلارغا بەردىم، بەزىلەرگە// گايىلارغا تېخى بەرمىدىم.
有些人我给票了，有些人我还没有给票。

بەزىلەر 及 گايىلار 结合第一、二人称复数领属附加成分表示“我们有些人”及“你们有些人”，结合第三人称领属附加成分表示“他们有些人”或“他们/它们中的一些”等意思。如：

① بۇ قېتىمقى ئىمتىھاننى بەزىلىرىمىز// گايىلىرىمىز ياخشى بەردۇق، بەزىلىرىمىز// گايىلىرىمىز ئانچە ياخشى بېرەلمىدۇق.
这次考试我们有些人考得好，有些人考得不太好。

② بەزىلىرىڭلار// گايىلىرىڭلار بۇ كۆرگەزمىگە بارغانسىلەر.
你们有些人去看过这个展览吧。

③ بەزىلىرى// گايىلىرى ئىشچى، بەزىلىرى// گايىلىرى ئوقۇغۇچى.
他们有些是工人，有些是学生。

④ — بۇ جۈملىلەر توغرىمۇ؟
这些句子对吗？
— بەزىلىرى// گايىلىرى توغرا ئىكەن، بەزىلىرى// گايىلىرى توغرا ئەمەس ئىكەن.
有些对，有些不对。

被 بەزىلىرىمىزنىڭ // گايىلىرىمىزنىڭ 和 بەزىلىرىڭلارنىڭ // گايىلىرىڭلارنىڭ 修饰的事物一般结合第三人称领属附加成分，但也

www.uyghurkitap.com

可以结合与它们相同的领属附加成分。如：

① بەزىلىرىمىزنىڭ // گايىلىرىمىزنىڭ ئۆگىنىشى // ئۆگىنىشىمىز

② بەزىلىرىڭلارنىڭ // گايىلىرىڭلارنىڭ كۆز قارىشى // كۆز قارىشىڭلار

گايىلىرىڭلار // بەزىلىرىڭلار ، گايىلىرىمىز // بەزىلىرىمىز 作主语时，要求动词谓语与领属人称的人称和数一致。如：

① بەزىلىرىمىز // گايىلىرىمىز بارىمىز.

我们有些人去。

② بەزىلىرىڭلار // گايىلىرىڭلار سۇ ئۈزۈشنى ياخشى بىلىدىكەنسىلەر.

原来你们有些人很会游泳。

第八章 连　　词

一、连词的意义

连词也叫连接词，是用来连接词、词组或分句的词。有的连接词连接同等的成分，如 سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىك（工业和农业）中的 ۋە。有的连词连接的两个成分有偏有正。如 ئەگەر يامغۇر ياغمىسا، بارىمىز（如果不下雨，我们就去）中的 ئەگەر。

二、连词的种类

连词按构成可以分为三类：

①单纯连词：　　… بىلەن، ھەم، ۋە، ئەگەر

②派生连词：　　… شۇڭلاشقا، جۈملىدىن، شۇنداقلا

③复合连词：　　… شۇنىڭ بىلەن بىللە، شۇنىڭ ئۈچۈن

按连词所连接的成分的性质和它本身的含义，可分为联合连词和从属连词两类。

①联合连词：用来连接同等的词、词组或分句。它可以表示并列关系（如 ۋە ،بىلەن ،ھەم 等）、转折关系（如：لېكىن ،بىراق 等）、选择关系（如 ياكى ،يا 等）、进层关系（如 بولۇپمۇ ،بەلكى 等）。

②从属连词：一般用来连接从句。它可以表示原因（如 چۈنكى）、结果（如 شۇنىڭ ئۈچۈن）、假设（如 ئەگەر）、让步（如 گەرچە）、提示（如 كى）、时间（如 دە）、说明（如 يەنى）和总结（如 دېمەك）等意思。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

三、一些连词的用法

（一）ۋە（和、及、同）

处于同等成分中间，把它们并列地连接起来。如：

① داۋۇت ۋە ساۋۇت ياخشى ئوقۇغۇچىلاردىن.

达吾提和沙吾提是好学生。

② جەسۇرا نە ۋە قەيسەرلىك بىلەن كۈرەش قىلايلى!

让我们英勇顽强地战斗吧！

③ ئۇ ناخشا ئېيتىش ۋە ئۇسسۇل ئويناشقا ئۇستا.

他擅长唱歌、跳舞。

④ بىزگە ئاپتاپ ۋە يېڭى ھاۋا كېرەك.

我们需要阳光和新鲜空气。

（二）ھەم（和、及、同、以及、而且、也）

1. 处于同等成分中间，把它们并列地连接起来。这种用法与 ۋە 相同。ۋە 的上述例句都可以用 ھەم 代替。

① داۋۇت ھەم ساۋۇت ياخشى ئوقۇغۇچىلاردىن.

② جەسۇرانە ھەم قەيسەرلىك بىلەن كۈرەش قىلايلى!

③ ئۇ ناخشا ئېيتىش ھەم ئۇسسۇل ئويناشقا ئۇستا.

④ بىزگە ئاپتاپ ھەم يېڭى ھاۋا كېرەك.

2. 位于第二分句有关的词后，表示“也”的意思。可用“مۇ”代替。

① ئۇ غۇلجىلىق، مەن ھەم // مۇ غۇلجىلىق.

他是伊宁人，我也是伊宁人。

② ئايشەم رۇسچىنى ياخشى بىلىدۇ، ئىنگلىزچىنى ھەم // مۇ ياخشى بىلىدۇ.

阿衣夏木俄语很好，英语也很好。

③ ئۆتكەن ئايدا بىز ۋەزىپىنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇنلىدۇق، بۇ

ئايدا ھەم// مۇشۇنداق.
上个月我们提前完成了任务，这个月也是如此。

3. 重叠使用，连接同等成分

① ھەم قىزىللىشىش ھەم ئىقتىساسلىشىش كېرەك.
要又红又专。

② ئادىل ھەم شېئىر يېزىشنى ھەم رەسىم سىزىشنى بىلىدۇ.
阿迪力又会写诗，又会画画儿。

③ سىلەر ھەم مېنىڭ ساۋاقدىشىم، ھەم مېنىڭ مۇئەللىمىم.
你们既是我的同学，又是我的老师。

④ ھەم بوران چىقىۋاتىدۇ، ھەم قار يېغىۋاتىدۇ.
又在刮风，又在下雪。

（三）بىلەن（**和、跟、及、与**）

处于同等成分中间，把它们并列地连接起来。如：

① نىياز بىلەن مەرىيەم ئۇيغۇر.
尼牙孜和玛丽亚木是维族。

② ئۇلار ئاڭلاش بىلەن يېزىشتا ياخشى.
他们在听、说方面很好。

③ ئۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ دادىسى ئىككىلىسى مەشھۇر رەسسام.
他和他父亲两个人都是著名的画家。

④ گراماتىك كاتېگورىيە بىلەن لوگىكىلىق كاتېگورىيە بىر نەرسە ئەمەس.
语法范畴和逻辑范畴不是一回事儿。

注：ۋە ،ھەم ،بىلەن 在用法上的区别：

①ۋە ،ھەم 能连接句子 بىلەن 则不能。

②ھەم 能重叠，ۋە ،بىلەن 则不能。

③ھەم ،ۋە 能连接形容词，而 بىلەن 则不能。

（四）بىراق، ئەمما، لېكىن（**但是、可是、然而**）

位于在意义上互相对立的同等成分中间，使它们发生转折关系。这些连词有时可以省略。如：

① بۇ ماقالە ئۇزۇنراق، بىراق ئانچە تەس ئەمەس.
这篇文章比较长，但不太难。

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

② ئۇ جاۋاب بەردى، بىراق توغرا جاۋاب بەرمىدى.
他回答了，但是回答得不对。
③ بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا ئېيتتىم، ئەمما ئۇ ئىشەنمىدى.
这件事情我告诉他了，但他不相信。
④ دۇرۇس، ئالدىمىزدا نۇرغۇن قىيىنچىلىقلار بار، لېكىن بىز بۇ قىيىنچىلىقتىن ھېچ قورقمايمىز.
是的，我们面前有很多困难，但是我们一点儿也不害怕这些困难。

（五）ياكى（**或者、或**）

连接同等成分，表示选择关系，可以单独使用，也可以重叠使用。如：

① گېزىتنى ياكى ژۇرنالنى ئوقۇساڭ بولىدۇ. 你可以读报纸或杂志。
② سەن بار، ياكى باھار بارسۇن. 你去，或者让巴哈尔去。
③ ياكى مەن بىلەن، ياكى باشقا يولداشلار بىلەن سۆزلەشسىڭىز بولىدۇ.
你可以跟我谈，或者跟别的同志谈。
④ ياكى مەن ئۇنتۇپ قالدىم، ياكى سىز ماڭا بەرمىدىڭىز، ئىشقىلىپ، سىز دېگەن نەرسىنى ئىزلەپ تاپالمىدىم.
要不就是我忘了，要不就是你没有给我，总之，你说的东西我没有找着。

注：ياكى 可由 يا 代替，ياكى…ياكى… 可由 يا…يا… 代替。

（六）مەيلى（**无论、不论、不管**）

位于从句中，表示不论出现从句所指的任何条件，主句所指的结果都不会改变。如：

① مەيلى كەلسۇن، مەيلى كەلمىسۇن، بۇ ئىشنى چوقۇم قىلىمەن.
不管他来不来，这件事情我一定要做。
② مەيلى يامغۇردا بولسۇن، مەيلى شامالدا بولسۇن، بىز مەڭگۈ سىلەر بىلەن بىللە بولىمىز.
不管是风里雨里，我们将永远跟你们在一起。

③ بۇ رومان مەيلى ئىدىيىۋى جەھەتتىن بولسۇن، مەيلى بەدىئىي
جەھەتتىن بولسۇن، ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى رومانى ھېسابلىنىدۇ.

这部小说不论在思想性方面还是在艺术性方面都可算是他最好的一部小说。

④ مەيلى قانداق ئىشنى قىلمايلى، ئەستايىدىل قىلىشىمىز كېرەك.

不管做什么事情我们都要认真地做。

⑤ مەيلى كىم كەلمىسۇن، زادى كىرگۈزمە.

不管谁来，都别让进来。

注一：مەيلى 后面的词语总是没有选择性的，从形式上说，它或是列举不能选择的几项，如①、②、③句，或是含有一个疑问代词，如④、⑤句。

注二：مەيلى … مەيلى … 可以用… ياكى … مەيلى 代替，

如：

مەيلى ئۇ كەلسۇن، ياكى كەلمىسۇن …

مەيلى يامغۇردا بولسۇن، ياكى شامالدا بولسۇن …

注三：مەيلى 在句中一般都可以省略，但在长句中为了使句子关系更加清楚，以不省略为好。

（七）چۈنكى（因为，由于）

位于从句前，表示从句所指某事是主句所指某事的原因。带 چۈنكى 的从句位于主句后面。如：

① ئۇ كەلمىدى، چۈنكى ئۇ بۈگۈن دەم ئالىدۇ.

他没有来，因为他今天休息。

② بىر نەچچە بىلدىن بۇيان سابىت ھەممە جەھەتتىن تېز ئالغا باستى،
چۈنكى ئۇ ئۆزىگە ناھايىتى قاتتىق تەلەپ قويىدۇ.

几年来，沙比提各方面都进步得很快，因为他要求自己很严格。

③ ئۇ سۆزىڭىزنى ئاڭلىمىدى، چۈنكى ئۇنىڭ كۆڭلى ئۆز جايىدا ئەمەس.

他没有听见你的话，因为他心不在焉。

（八）يەنى（即、即是说）

www.uyghurkitap.com

连接词语或句子，表示后面部分是用来解释或说明前面部分的。如：

① ئازاتلىقتىن كېيىنكى بىرىنچى يىلى يەنى 1950-يىلى، يېزىمىزدا تۇنجى ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى.

解放后的头一年，即一九五〇年，我们乡办起了第一所中学。

② بۇ يىل مەھسۇلاتىمىز بۇلتۇرقىدىن 20% ئاشتى، يەنى 30 مىڭ جىڭ ئاشتى.

我们今年的产量比去年增加了百分之二十，即增加了三万斤。

③ مەن ئۆتكەن ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا كەلگەن، يەنى ئۆتكەن ئاينىڭ 27-كۈنى كەلگەن.

我是上月底来的，即是说是上月二十七号来的。

（九）دېمەك（也就是说、即是说、可见）

位于从句前，表示承接上文，得出结论的意思。如：

① يامغۇر توختاپ قالدى، دېمەك كېتىشىمىزگە توغرا كەلدى.

雨停了，就是说我们该走了。

② ئۇ تا ھازىرغىچە كەلمىدى، دېمەك ئۇ كەلمەيدىغان بولدى.

他直到现在还没有来，可见他不会来了。

（十）كى：位于主句后，表示“提示”

即表示主句所说的意思不完全，后面还有从句来补充。如：

① ھەممىمىز بىلىشىمىز كېرەككى، سالامەتلىك بىرىنچى.

我们都应该知道，健康第一。

② ئۇ شۇنداق ياخشىكى، ھەممىمىز ئۇنى ياخشى كۆرىمىز.

他是这样的好，我们都喜欢他。

③ مەن ئىشىنىمەنكى، سىلەر ئۆز ۋەزىپەڭلارنى چوقۇم ئاجايىپ ياخشى ئورۇنلىيالايسىلەر.

我相信你们一定能够出色地完成自己的任务。

④ ئۇلار شۇنداق تىرىشىدۇكى، ھەتتا تاماق يېگەندىمۇ، يول ماڭغاندىمۇ،

چۈش كۆرگەندىمۇ ئۆگەنگەن نەرسىلىرىنى ئويلاپ يۈرىدۇ.
他们是如此的努力，甚至连吃饭、走路、做梦都在想所学的东西。

（十一） دە （一……就……）

连接作谓语的两个动词或分句，表示前一动作或事情一结束就发生后一动作或事情。如：

① بۇ قىزچاق مېنى كۆردى-دە، قېچىپ كەتتى.
这个小姑娘一见我就跑了。

② بىز دەرستىن چۈشتۇق-تە، سۇ ئۈزۈشكە باردۇق.
我们一下课就去游泳了。

③ تاڭ ئاتتى-دە، ئۇلار يولغا چىقتى.
天一亮他们就上路了。

④ يامغۇر توختىدى-دە، كۈن چىقتى.
雨一停就出太阳了。

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

第九章　语气词

一、语气词的意义

语气词是一种虚词。它是用来给词、词组或句子增添各种不同的语气的词。多用在句末、或词及词组后。如：

① پەقەت سوتسىيالىزملا جۇڭگونى قۇتقۇزالايدۇ.

只有社会主义能够救中国。

这本杂志是你的吗？　　② بۇ ژۇرنال سىزنىڭكىمۇ؟

句①中的 پەقەت…لا 表示限制语气；句②中的 مۇ 表示疑问语气。

二、一些语气词的意义和用法

（一）مۇ（吗）：表示疑问

1. 位于句末要求回答"是"或"不是"的问题。

甲．你是伊宁人吗？　　① ئا: سىز غۇلجىلىقمۇ؟

ئە: ھەئە، مەن غۇلجىلىق. // ياق، مەن غۇلجىلىق ئەمەس، چۆچەكلىك.

乙．是的，我是伊宁人。//不，我不是伊宁人，是塔城人。

甲．这件衬衣是你的吗？　　② ئا: بۇ كۆڭلەك سىزنىڭكىمۇ؟

ئە: ھەئە، مېنىڭكى // ياق، مېنىڭكى ئەمەس.

乙．是的，是我的。//不，不是我的。

甲．今天是星斯三吗？　　③ ئا: بۈگۈن مەيتىگە ئۈچمۇ؟

ئە: ھەئە، ئۈچ // ياق، ئۈچ ئەمەس، تۆت.

乙．是的，是星期三。//不，不是星期三，是星期四。

甲．这本小说你看过吗？　　④ ئا: بۇ رومانىنى سىز كۆرگەنمۇ؟

ئە: ھەئە، كۆرگەن. // ياق، كۆرمىگەن.

乙．是的，看过。//不，没有看过。

2. 在语言环境清楚的情况下，مۇ 位于词或词组后可以构成简短的问句（在这种简短问句中被省略的成分是不言而喻的），也要求回答“是”或“不是”的问题。

① ئا: ھېلىقى ماقالىنى كىم يازغان؟ داۋۇتمۇ؟

甲：那篇文章是谁写的？是达吾提吗？

ئە: ھەئە، داۋۇت. // ياق، داۋۇت ئەمەس، سابىت.

乙：是的，是达吾提。//不，不是达吾提，是沙比提。

② ئا: ئەتە چۈشتىن كېيىن سۆھبەت مەجلىسىنى ئاچىمىز.

甲：明天下午我们开座谈会。

乙：是按小组吗？　　ئە: گۇرۇپپا بويىچىمۇ؟

甲：是的/不。　　ئا: ھەئە // ياق.

乙：是在宿舍吗？　　ئە: ياتاقتىمۇ؟

甲：是的，是在宿舍。　　ئا: ھەئە، ياتاقتا.

甲：你写吧！　　③ ئا: سىز يېزىڭ!

乙：是用粉笔吗？　　ئە: بوربىلەنمۇ؟

ئا: ھەئە، بوربىلەن // ياق، بوربىلەن ئەمەس، ماۋبى بىلەن.

甲：是的，是用粉笔。//不，不是用粉笔，是用毛笔。

④ ئا: سىلەر قاچان كېتىسىلەر؟ كېلەر ھەپتىنىڭ ئۈچىنچى كۈنىمۇ؟

甲：你们什么时候走？是下星期三吗？

ئە: ھەئە، كېلەرھەپتىنىڭ ئۈچىنچى كۈنى. // ياق، كېلەر ھەپتىنىڭ ئۈچىنچى كۈنى ئەمەس، ئەتە.

乙：是的，是下星期三。//不，不是下星期三，是明天。

（二）چۇ（呢）

www.uyghurkitap.com

1. 在语言环境清楚的情况下用以表示问语的省略。

① مەن كۈتۈپخانىغا بارىمەن، سەنچۇ (بارامسەن)؟

我到图书馆去，你呢（去吗）？

② ئا: ئاۋۇ ئېگىز تاغقا ئاتلىق چىققىلى بولمايدۇ.

甲：那座高山骑马上不去。

乙：步行呢（能上去吗）？ ئە: پىيادىچۇ (چىققىلى بولامدۇ)؟

甲：我需要红纸。 ③ ئا: ماڭا قىزىل قەغەز كېرەكتى.

乙：蓝的呢（可以吗）？ ئە: كۆكچۇ (بولامدۇ)؟

④ ئۇ كېلىشكە ئۇنىمىسىچۇ (قانداق قىلىمىز)؟

他要是不答应来呢（我们怎么办）？

2. 加在祈使式动词后表示恳求、商量、亲切、喜爱等。

① بىزگە بىر ئۇيغۇرچە ناخشا ئۆگىتىپ قويۇڭچۇ.

您教我们一个维文歌吧

明天的报告让我们也听听吧。 ② ئەتىكى دوكلاتنى بىزمۇ ئاڭلايلىچۇ.

③ توختاپ تۇرچۇ، سەندە ئازراق ئىشىم بار ئىدى.

你等一下儿吧，我有点儿事找你。

小姑娘，到这儿来。 ④ قىزچاق، مەيەرگە كەلگىنچۇ.

3. 加在动词假定式后

（1）表示恳求的口气（用于第一、二人称）。如：

① بۇ مەسىلىنى يەنە ئويلىنىپ باقساڭلارچۇ.

这个问题请你们再考虑考虑吧。

② ۋاقىت توشتى، گەپ قىلماي ئۇخلىساقچۇ.

时间到了，咱们别说话了，睡觉吧。

（2）表示后悔、遗憾的意思。如：

① كۈنلۈكنى ئەكەلسەڭچۇ، يامغۇردا قالمىغان بولاتتۇق.

咱们把伞带来就好了。就不会淋雨了。

② ئاغرىپ قالمىسامچۇ، سىلەر بىلەن بىللە باراتتىم.

我要没生病就好了，就跟你们一起去了。

4. 位于词、词组或某些分句后（其后常跟有插入语 قارىسىلا // قارا // قاراڭ），表示提醒对方特别注意前面的词、词组或分句表示的意思。

① ھازىرچۇ، قاراڭ، ھەممە يەردە ئەتىيازلىق تېرىلغۇ باشلاندى.

现在呢，你瞧，各处都开始春耕了。

② بىزچۇ، قاراڭ، توپ مۇسابىقىسىغا يامان قىزىقىمىز.

我们呢，你瞧，对球赛感兴趣极了。

③ شىنجاڭدىچۇ، قاراڭ، بۇلتۇر ئاشلىقتىن زور مول ھوسۇل ئېلىندى.

新疆呢，你瞧，去年粮食获得了大丰收。

④ بارسامچۇ، قاراڭ، ئۇ يوق ئىكەن.

我一去呢，你瞧，他却不在。

（三）لا（仅、只、就、只有、只要）：位于词、词组或分句后表示限制的意思。

① تۈنۈگۈنكى مەجلىسكە مەرىيەملا قاتناشمىدى.

昨天的会只有玛丽亚没参加。

② ئۇلار ئۈرۈمچىگىلا بارغان.

他们只去过乌鲁木齐。

③ مەن تىل تەكشۈرۈشكە بىر قېتىملا قاتناشقان.

我只参加过一次语言调查。

④ كۆپ سۆزلىگەندىلا ئۇيغۇرچىنى ياخشى سۆزلىگىلى بولىدۇ.

只要多说，就能说好维语。

⑤ تىرىشساقلا، ئالغا باسالايمىز.

只要努力，我们就能进步。

注一：لا 结合在 پ 副动词后再与其它动词连用时，可以表示“一…就…”的意思。如：

ئۇ بۇ سۆزۈمنى ئاڭلاپلا كۈلۈپ كەتتى.

他一听我这话就笑起来了。

注二：لا 结合在作定语的形动词后可以表示“凡是…的”的意

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

思。如：

بىيجىڭغا كەلگەنلا كىشى بىيجىڭنى ماختايدۇ.

凡是来过北京的都会称赞北京。

（四）پەقەت（只、仅）：位于词或词组前表示限制的意思。

① پەقەت مەن سۇ ئۈزۈشنى بىلمەيمەن. 只有我不会游泳。

② پەقەت باھار ۋە ساۋۇتلا بىلەت تەگمىدى.

只有巴哈尔和沙吾提没有拿到票。

③ پەقەت ئاجىز كىشى قىيىنچىلىقتىن قورقىدۇ.

只有软弱的人才害怕困难。

注一：受 پەقەت 限制的词或词组后多加 لا 与之配合。如：

① پەقەت مەنلا…

② پەقەت باھار ۋە ساۋۇتلا…

③ پەقەت ئاجىز كىشىلا…

注二：پەقەت 或 پەقەتلا 位于否定的动词谓语前表示"简直"、"根本"等意思。如：

① بۇ سوئالغا قانداق جاۋاپ بېرىش كېرەكلىكىنى پەقەت // پەقەتلا بىلمەيمەن. 我简直不知道该怎样来回答这个问题。

② ئۇ بېرىشقا پەقەت // پەقەتلا ئۇنىمىدى. 他根本不答应去。

注三：语气词 پەقەت 有时可用起语气词作用的 يالغۇز 代替，پەقەتلا 可用 يالغۇزلا 代替；而 پەقەت…لا 有时也可用 يالغۇز…لا 代替。如：

① يالغۇز مەن بارمىدىم.

② يالغۇز مەنلا بارمىدىم.

（五）بەلكى // بەلكىم（也许，或许）：多与表示或然意义的谓语搭配使用。

① باھار بەلكى بۈگۈن كەلمەيدىغاندۇ. 巴哈尔也许今天不会来吧。

② بۇ جەھەتتە بەلكى ئۇ بىزگە ياردەم قىلار.

在这方面他也许会帮助我们。

③ بەلكى ئۇ ناھايىتى تاتلىقتۇ.
也许它很甜吧。

（六）ھەتتا // ھەتتاكى（甚至于）：表示加强的意思。

① ئۇ خەلقنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ھەتتا // ھەتتاكى ئۆزىنىڭ قىممەتلىك جېنىنى قۇربان قىلدى.

为了人民的利益他甚至牺牲了自己宝贵的生命。

② ئۇ توخو بېقىش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ھەتتا // ھەتتاكى بېيجىڭغىمۇ كەلدى.
为了学习养鸡技术，他甚至来北京了。

（七）زادى（到底）：表示加强的语气。

① زادى كىم بارىدۇ؟
到底是谁去？

② زادى ئۇنىڭ سۆزى راستمۇ، يالغانمۇ؟
他的话到底是真的还是假的？

③ زادى بۇنى ئالامسىز، ياكى ئۇنى ئالامسىز؟
你到底要买这个，还是要买那个？

（八）خالاس（罢了，而已）：表示把事情往小处说的语气，多用在书面语里。

① ئۇلار بىر ئاز پىكىرلا بەردى، خالاس.
他们只是提了点儿意见罢了。

② بىز ئۇنىڭ يۇرتدىشىمىز، خالاس.
我们只不过是他的同乡罢了。

③ مەن ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ قويدۇم، خالاس.
我只不过跟他开开玩笑而已。

（九）ئا 位于祈使式（第二人称）后表示恳求（ئا 念得较长）或减轻命令的意思（ئا 念得较短）。

① ۋاي، قاتناشقىنا، سېنىڭ ناخشىنى ياخشى ئېيتىدىغىنىڭنى كىم بىلمەيدۇ.
啊哟，参加嘛，谁不知道你唱得好呢。

② كىرىڭا، ئازراق پاراڭلىشىپ كېتىڭا.
来嘛，聊一会儿再走吧。

③ توختاپ تۇرا، بىللە ماڭايلى.
你等一下，咱们一块儿走吧。

④ خېتىڭىزگە بىزنىڭ ئەھۋالىمىزنىمۇ يېزىپ قويۇڭا.
在您信上把我们的情况也写一下儿吧。

（十）قۇ // غۇ

（1）位于句后，表示提醒的意思。

① بۇ كىنونى بىز شىنجاڭدا كۆرگەنغۇ.
这部电影我们在新疆看过啊。

② بۇ رومان داۋۇتنىڭكىغۇ.
这本小说是达吾提的啊。

（2）位于句后表示对某件事情不明白而提向的意思。

① دۇتار يوققۇ؟
怎么都塔尔没有呢？

② سابىت كەلمىدىغۇ؟
怎么沙比提没有来呢？

（3）在带 قۇ // غۇ 的陈述句后再加上 دەيمەن 时表示说话人的一种主观估计。

① يامغۇر ياغىدۇغۇ دەيمەن.
我想会下雨吧。

② ئۇلار يېقىندا قايتمايدۇغۇ دەيمەن.
我想他们最近不会回来的吧。

（4）位于词、词组后起强调的作用。多用于对举。说话时声音拉长。

① ئۇ چاغدا، بىزغۇ تېخى كىچىك ئىدۇق.
那个时候，我们呢还很小。

② بۈگۈنغۇ ئۇيغۇرچىنى تەكرار قىلىمىز، ئەتىچۇ؟
今天么，我们复习维语，明天呢？

③ ئۆينىغۇ بىز تازىلايمىز، تالانىچۇ؟
房里么，有我们打扫，外面呢？

（5）位于带领属人称附加成分的、由形容词加 لىق 构成的名词性词组后再重复前面的形容词时，或位于宾格 ش 动名词后再加上前面动词的各种变位形式时，则表示说话人承认某事是事实，但还有些感到言之未尽之意。

① ئۇنىڭ ئەقىللىقلىقىغۇ ئەقىللىق، بىراق بىر ئاز ھورۇن.

在这方面他也许会帮助我们。

③ بەلكى ئۇ ناھايىتى تاتلىقتۇ.

也许它很甜吧。

（六）ھەتتا // ھەتتاكى（甚至于）：表示加强的意思。

① ئۇ خەلقنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ھەتتا // ھەتتاكى ئۆزىنىڭ قىممەتلىك جېنىنى قۇربان قىلدى.

为了人民的利益他甚至牺牲了自己宝贵的生命。

② ئۇ توخو بېقىش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ھەتتا // ھەتتاكى بېيجىڭغىمۇ كەلدى.

为了学习养鸡技术，他甚至来北京了。

（七）زادى（到底）：表示加强的语气。

① زادى كىم بارىدۇ؟

到底是谁去？

② زادى ئۇنىڭ سۆزى راستمۇ، يالغانمۇ؟

他的话到底是真的还是假的？

③ زادى بۇنى ئالامسىز، ياكى ئۇنى ئالامسىز؟

你到底要买这个，还是要买那个？

（八）خالاس（罢了，而已）：表示把事情往小处说的语气，多用在书面语里。

① ئۇلار بىر ئاز پىكىرلا بەردى، خالاس.

他们只是提了点儿意见罢了。

② بىز ئۇنىڭ يۇرتدىشىمىز، خالاس.

我们只不过是他的同乡罢了。

③ مەن ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ قويدۇم، خالاس.

我只不过跟他开开玩笑而已。

（九）ئا 位于祈使式（第二人称）后表示恳求（ئا 念得较长）或减轻命令的意思（ئا 念得较短）。

① ۋاي، قاتناشقىنا، سېنىڭ ناخشىنى ياخشى ئېيتىدىغىنىڭنى كىم بىلمەيدۇ.

啊哟，参加嘛，谁不知道你唱得好呢。

② كىرىڭا، ئازراق پاراڭلىشىپ كېتىڭا.

来嘛，聊一会儿再走吧。

③ توختاپ تۇرا، بىللە ماڭايلى.

你等一下，咱们一块儿走吧。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

④ خېتىڭىزگە بىزنىڭ ئەھۋالىمىزنىمۇ يېزىپ قويۇڭا.
在您信上把我们的情况也写一下儿吧。

（十）قۇ // غۇ

（1）位于句后，表示提醒的意思。

① بۇ كىنونى بىز شىنجاڭدا كۆرگەنغۇ.
这部电影我们在新疆看过啊。

② بۇ رومان داۋۇتنىڭكىغۇ. 这本小说是达吾提的啊。

（2）位于句后表示对某件事情不明白而提向的意思。

① دۇتار يوققۇ؟ 怎么都塔尔没有呢？

② سابىت كەلمىدىغۇ؟ 怎么沙比提没有来呢？

（3）在带 قۇ // غۇ 的陈述句后再加上 دەيمەن 时表示说话人的一种主观估计。

① يامغۇر ياغىدۇغۇ دەيمەن. 我想会下雨吧。

② ئۇلار يېقىندا قايتمايدۇغۇ دەيمەن. 我想他们最近不会回来的吧。

（4）位于词、词组后起强调的作用。多用于对举。说话时声音拉长。

① ئۇ چاغدا، بىزغۇ تېخى كىچىك ئىدۇق.
那个时候，我们呢还很小。

② بۈگۈنغۇ ئۇيغۇرچىنى تەكرار قىلىمىز، ئەتىچۇ؟
今天么，我们复习维语，明天呢？

③ ئۆيىنىغۇ بىز تازىلايمىز، تالانىچۇ؟
房里么，有我们打扫，外面呢？

（5）位于带领属人称附加成分的、由形容词加 لىق 构成的名词性词组后再重复前面的形容词时，或位于宾格 ش 动名词后再加上前面动词的各种变位形式时，则表示说话人承认某事是事实，但还有些感到言之未尽之意。

① ئۇنىڭ ئەقىللىقلىقىغۇ ئەقىللىك، بىراق بىر ئاز ھورۇن.

他聪明倒是聪明，就是有点儿懒。

② بۇ ئۈنئالغۇنىڭ ياخشىلىقىغۇ ياخشى، بىراق قىممەتلىكرەك.

这台录音机好倒是好，但贵一点儿。

③ ئۇيغۇرچە سۆزلەشنىغۇ سۆزلەيمىز، بىراق ئانچە ياخشى سۆزلىيەلمەيمىز.

维语我们讲倒是讲，但讲不太好。

④ يېزىشنىغۇ يازدى، لېكىن تېخى يېزىپ بولمىدى.

他写倒是写了，但还没有写完。

注：在上述形容词位置也可出现名词、数词等。如：

① بۇنىڭ گۈللىكىغۇ گۈل، بىراق خۇش پۇرىقى يوق.

这是花倒是花，但没有香味。

② 30 لىقىغۇ 30، لېكىن بۇنىڭدا 10 بالا بار.

三十个倒是三十个，但里边有十个是小孩。

（十一）زە（呀，呢）：**表示不满，讽刺的意思。**

① سەنزە تازا هورۇن ئىكەنسەن.

你呀，真是太懒了。

② ئۇنىزە ياخشى كۆرسەن، مېنىزە يامان كۆرسەن.

他呢，你是喜欢的，我呢你是讨厌的。

③ سېنىڭچە ئۇنىڭزە ھەممە يېرى ياخشى، مېنىڭزە بىر ياخشى يېرىممۇ يوق.

你认为，他呢就什么地方都好，我呢就一个好的地方都没有。

④ مەنزە ئىشلەيمەن، سەنزە كىتاب كۆرسەن.

我嘛就干活，而你呢就看书。

www.uyghurkitap.com

第十章　叹　　词

一、叹词的意义和语法特点

叹词也叫感叹词，表示感叹、呼唤、应答、驱赶等意思。如 پاھ（啊）ۋايەي（哎哟），ھەي（喂），پىش-پىش-پىش（唤猫声），تاخ（赶鸡声），ھەئە（嗯、是的），ياق（不、不是）等。

① پاھ! تەبىئەت دۇنياسى نېمىدېگەن چىرايلىق!

啊！大自然多么美丽呀！

② ھەي! توختاپ تۇرۇڭلار.

喂！你们等一等。

③ -- بۇ لۇغەت سىزنىڭكىمۇ؟

——这个词典是你的吗？

-- ھەئە.

——是的

①句中的 پاھ 表赞叹，②句中的 ھەي 表呼唤，③句中的 ھەئە表肯定的回答。

叹词没有形态变化，一般不与别的词语发生结构关系，常作独立成分或独语句。

二、叹词的分类

按意义叹词可分为以下三类：

（一）表示情绪的叹词，如：

（1）ئىخ （啊）：表示喜悦、赞叹

（2）ئوھوي（哎呀）：表示惊讶、高兴

（3）ۋاھ（哟，啊，哎呀）：表示惊讶、赞叹

(4) ئاپلا (哎呀)：表示着急、后悔
(5) ئەستا (哎呀)：表示生气、着急
(6) بارىكاللا (好，妙)：表示赞叹、讽刺
(7) ھىم (哼)：表示不满、不相信
(8) ئەي (咳)：表示难过、后悔、着急等意思。
(9) ھە (哦、嗯、啊)：表示刚明白、刚记起来等意思。
(10) ۋاي (哎哟、哎呀)：表示疼痛、紧张等意思。
(11) پاھ (啊，哟)：表示赞叹、惊讶。
(12) ئۇف (ئۇھ) (哎呀)：表示疲乏、舒服。
(13) بەللى (好、妙)：表示赞叹、讽刺。
(14) ھەتتىگىنەي (哎)：表示懊悔。

(二) 表示应答的叹词。

(1) ھە، ھەئە (是的：) 表示肯定的应答。
(2) خوش (是的)：表示用尊敬的口气做出的肯定的应答。
(3) خوپ (是的，好的)：表示用尊敬的口气表示同意。
(4) ياق (不)：表示否定的应答。

(三) 表示驱赶、呼唤的叹词。

(1) ھاي، ھەي، ھە (喂)：叫人。
(2) تۇ-تۇ-تۇ 唤鸡声。
(3) تاخ 赶鸡声。
(4) پىش-پىش-پىش 唤猫声。
(5) پىشە، پىش 赶猫声。
(6) ترر-ترر-ترر 唤驴声。
(7) چوھ، چو 赶马、驴声。
(8) قىغ 赶驴声。

啊，这地方多美呀！ ① پاھ، نېمىدېگەن گۈزەل جاي بۇ!
咳，你连这个也不知道吗？ ② ھەي، بۇنىمۇ بىلمەيسىز؟

www.uyghurkitap.com

③ ھوي، نېمە بولدىڭىز؟ 哟，您怎么啦？

④ ھاي، مەيەرگە كېلىڭلار! 喂，你们到这儿来！

⑤ ئۇھ، بەك ھېرىپ كەتتىم. 哎呀，累死我了。

⑥ خوپ، شۇنداق قىلايلى! 好，咱们就这么办。

⑦ —— راست بۇنى ماڭا بەردىڭمۇ؟ ——这个你真的给我了吗？

—— ھەئە // ھە، راست بەردىم. ——是的，真的给你了。

⑧ مەيلى، ئۇمۇ بارسۇن. 好吧，让他也去吧。

⑨ ھە، ئەمدى بىلدىم. 啊，现在我明白了。

⑩ ھە، نېمە دەۋاتىسەن؟ 啊，你在说什么？

⑪ ۋاي، بېشىم بەك ئاغرىپ كەتتى. 哎哟，我的头疼极了。

⑫ ئىخ، باھار! 啊，春天！

⑬ ھىم، ئۇنىڭ گېپىگىمۇ ئىشىنەمدىغان! 哼，信他的！

⑭ —— سىز كۆرەمسىز؟ ——您看吗？

—— ياق. ——不看。

⑮ ئوھوي، ئوكام داشۆگە قوبۇل قىلىنىپتۇ!

哎呀！我弟弟考上大学了！

⑯ ئاپلا، سائەت توققۇز بولۇپ قاپتۇغۇ. 哎哟，都九点了。

⑰ ۋاھ، بىز قوشنا ئىكەنمىز. 哟，原来咱们是邻居呀。

⑱ ئەستا، ئۇ نېمىشقا كەلمەيدىغاندۇ؟ 哎呀，他怎么不来呢？

⑲ —— ھەي، مەن نىمانچە شور پىشانە-ھە! —— دېدى ئۇ.

他说：咳，我为什么这么命苦啊！

⑳ قېنى، دوستلار، يەنە كىمنىڭ پىكرى بار؟

喏，朋友们，谁还有意见？

㉑ بارىكاللا! ھەقىقەتەن دانا ئويلىنىش بوپتۇ!

妙极了！真是英明的考虑！

㉒ بەس، تالاش-تارتىشنى ئەمدى توختىتايلى. 算了，咱们别争论了。

㉓ ئاھ! ئۇلار بىزدىن مەڭگۈ ئايرىلىپ كەتتى، لېكىن ئۇلار قەلبىمىزدە

مەڭگۈ هايات.

啊！他们跟我们永别了，但是他们将永远活在我们心中。

㉔ ۋاي، بۆرە كەلدى!

哎呀，狼来了！

㉕ ھەتتىگىنەي، مەن بارغۇچە ئۆزەڭ بارساڭ بوپتىكەن.

哎，与其我去，你自己去就好了。

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

第十一章　摹拟词

一、摹拟词的意义

在维语里，摹拟词是一种实词。它表示人或物发出的各种声响以及人或物的各种形象或人的各种感觉。如：

① شامال گۇر-گۇر چىقىپ تۇراتتى.
风呼呼地刮着。

② ئۇنىڭ كۆزى پال-پال قىلىپ تۇراتتى.
他的眼睛在闪闪发光。

③ ماۋۇ يېرىم لوق-لوق قىلىپ ئاغرىيدۇ.
我这个地方一跳一跳地疼。

①句中的 گۇر-گۇر 表示“呼呼”这种声音；

②句中的 پال-پال 表示“一闪一闪”的样子；

③句中的 لوق-لوق 表示“一跳一跳”的感觉。

二、摹拟词的语法特点

（一）在句中一般不能直接与别的词发生关系，而是结合动词 قىل- 或一定的附加成分变成动词或副词再参加到句子中去。

① ئوت ۋال-ۋۇل قىلىپ تۇرىدۇ.
火在熊熊地燃烧着。

② ئۇلار خور-خور قىلىپ ئۇخلاۋاتىدۇ.
他们睡得呼噜呼噜的。

③ پىش-پىش قىلماي ئولتۇرۇڭلار.
坐好，别说悄悄话了。

④ ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلغانلار قېنى؟
嚷嚷的人们在哪儿呢?

⑤ تېلېفون جىرىڭلاۋاتىدۇ، كىمدىن تېلېفون كەلدىكىن، ئاڭلاپ باق.
电话响了。是谁来电话了呢，你接一下吧。

⑥ ئۆدەك قورسىقىنى سۆرەپ ئىغاڭلاپ مېڭىۋاتىدۇ.

鸭子拖着肚子摇摇摆摆地走着。

⑦ دەريادىكى سۇ شارىلداپ ئاقماقتا.　河里的水哗啦啦地流着。

⑧ ئۇ كىتابنى پاققىدە جوزىغا تاشلىۋەتتى.

他把书“啪”的一声扔到了桌上。

⑨ تام گۈپپىدە ئۆرۈلۈپ چۈشتى.　墙“朴通”一声塌了。

⑩ ئىشىك غاچچىدە ئېچىلدى.　门“呀”的一声打开了。

（二）有时在句中也可以直接与别的词发生关系作句子成分。

① غۇر-غۇر شامال كېلىپ تۇراتتى.　清风徐徐地吹来。

② ئات دۇكۇر-دۇكۇر يۈگۈرىدۇ.　马答答答地跑着。

③ سىم-سىم يامغۇر يېغىۋاتىدۇ.　下着毛毛雨。

④ تېشى پال-پال، ئىچى غال-غال.　外强中乾。

（三）有时单独可以成句

① قى! ...قى! ...مانا مەن تاڭ سەھەر دە قىچقىرىمەن دەيتتى

خوراز ھەمىشىلا ئۆدەككە.

公鸡经常向鸭子说：喔！——喔！——喔！我一清早就啼明。

② خا-خا-خا! سىزمۇ ئوۋ ئوۋلاشنى ياخشى كۆرىدىكەنسىز!

哈哈！原来你也喜欢打猎！

（四）能结合以下附加成分构成动词或副词

1. لا-//لە-：结合在多音节的摹拟词后构成动词。

咪咪叫（猫叫）　مىياۋلا-

啾啾叫，唧唧喳喳叫（鸟叫声）　چۇرۇقلا-

叮当作响　جاراڭلا-

铃响　جىرىڭلا-

婴儿哭　ئىڭەلە-

偏偏倒倒的样子　دەلدەڭلە-

模糊、发花的状况　ئىمىرلە-

www.uyghurkitap.com

2. ـئىلدا//ـئۇلدا//ـئۈلدە-：结合在辅音结尾的单音节摹拟词后构成动词

当当作响　　داڭىلدا-

耳语声　　پىشىلدا-

（表）滴答作响　　چىڭىلدا-

打颤，战栗　　دىرىلدا-

摇摇晃晃　　لوكۇلدا-

呼噜呼噜作响　　پۇشۇلدا-

怦怦，扑腾　　گۈپۈلدە-

噔噔作响　　گۈرسۈلدە-

3. ـرا//ـرە-：结合在某些元音结尾或辅音 ڭ 结尾的某些摹拟词后构成动词。

羊叫　　ـمەرە-

牛叫　　ـمۆرە-

驴叫、骡叫　　ھاڭرا-

嚎啕　　ھۆڭرە-

4. ـشى-：结合在辅音 ڭ، م 或 ۋ 结尾的某些单音节摹拟词后构成动词。

蚊子叫　　ـنىڭشى-

蜜蜂叫　　ـۇڭشى-

摇晃的状态　　ـىڭشى-

变得软乎乎，蠕动　　ـۆمشى-

汪汪叫　　اۋشى-

5. ـقىرا//ـكىرە：结合在以辅音 ر 结尾的某些单音节的摹拟词后构成动词。

羊被宰时或人死时发出的叫声　　ـىرقىرا-

声嘶力竭叫喊声　　ـارقىرا-

打呼噜	خارقىرا-
哗哗大雨声	شارقىرا-
马达轰鸣声	گۈركىرە-

6. ‎-ئىدە‎：结合在辅音结尾的摹拟词后构成副词。该摹拟词后的辅音要重复。

扑通一下	گۈپپىدە
啪一声	چىككىدە
嘎吱	غاچچىدە
忽地	لەپپىدە
喀嚓一声	غارسسىدە

三、摹拟词的种类

按意义，摹拟词可分为三类：象声词、象形词及表示感觉的词。

（一）象声词：表示人或物发出的各种声响。

哈哈哈（笑声）	خا-خا-خا
（婴儿哭声）	ئىڭە-ئىڭە
喔喔喔（公鸡啼声）	قى-قى-قى
（羊羔叫声）	مە
（驴叫声）	هاڭ-هاڭ
（牛叫声）	مۆ
汪汪（狗叫声）	هاۋ-هاۋ
咪咪（猫叫声）	مىياۋ-مىياۋ
啾啾（小鸟叫声）	چۇرۇق-چۇرۇق
呼呼（风声），轰轰（汽车声）	گۈر-گۈر
金属等物碰击声	جارالڭ-جۇرۇڭ

www.uyghurkitap.com

闹声，喧闹声	ۋاراڭ-چۇرۇڭ
砰砰乓乓（东西碰撞声）	تاراق-تۇرۇق
马跑时发出的声音	دۈكۈر-دۈكۈر
（子弹掠过声）	ۋىز
（蚊子叫声）	غىڭ-غىڭ
（蜜蜂叫声）	غوڭ-غوڭ
（苍蝇叫声）	گىز-گىز
呼噜呼噜（打呼声）	خور-خور
당당	داڭ-داڭ
（铃声，电话铃声）	جىرىڭ-جىرىڭ
轰轰，轰隆轰隆（雷声，大炮声，爆炸声）	گۈلدۈر-گۈلدۈر
哗啦啦（水声）	شار-شۇر
潺潺（水声）	شىر-شىر

（二）象形词：表示人或物的各种形象。

歪歪倒倒地，偏偏倒倒地	دەلدەڭ-دەلدەڭ
闪闪发光的样子	پال-پال
火着得旺的样子	ۋال-ۋۇل
发抖的样子	غال-غال
模糊，发花（眼睛）	ئىمىر-چىمىر
摇晃的样子	لىڭ-لىڭ
火快灭的样子	پىل-پىل

（三）表示感觉的词：表示人的各种感觉。

一跳一跳地（疼）	لوق-لوق
被什么东西扎着似的感觉	زىڭ-زىڭ
酸疼	سىر-سىر
心里害怕的一种感觉	جىغ-جىغ

第十二章　后置词

一、后置词的意义及语法特点

后置词是一种虚词。它是用在名词（包括起名词作用的词语——下同）后面，表示目的、关联、范围等意思的词，如：ئۈچۈن（为了）بىلەن（同，跟，用）توغرۇلۇق（关于）ئارقىلىق（通过）等。

后置词不能单独使用，必须与名词组成名词——后置词结构才能作句子成分，名词——后置词结构主要作状语，有的也可以作定语、表语。如：

① بىز ۋەتەن ئۈچۈن ياخشى ئۆگىنىشىمىز كېرەك.

我们应该为祖国好好学习。

句中的 ۋەتەن ئۈچۈن 为状语。

② مەن مەرىيەملەر بىلەن ئۇيغۇرچە سۆزلەشتىم.

我跟玛丽亚他们用维语交谈了。

句中的 مەرىيەملەربىلەن 为状语。

③ ئەتە بىز خەلقئارا ۋەزىيەت توغرىسىدىكى دوكلاتنى ئاڭلايمىز.

明天我们听有关国际形势的报告。

句中的 خەلقئارا ۋەزىيەت توغرىسىدىكى 为定语。

④ كۇتۇپخانىدا تىلشۇناسلىققا ئائىت كىتابلار ناھايىتى كۆپ.

图书馆有关语言学方面的书很多。

句中的 تىلشۇناسلىققا ئائىت 为定语。

⑤ مېنىڭ سۆزۈممۇ شۇ مەسىلە توغرۇلۇق.

我的发言也是关于这个问题的。

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

句中的 شۇ مەسىلە توغرۇلۇق 为表语。

⑥ بىزنىڭ مۇنداق قىلىشىمىز خەلق مەنپەئەتى ئۈچۈن.
我们这样做是为了人民的利益。

句中的 خەلق مەنپەئەتى ئۈچۈن 为表语。

二、后置词的种类

（一）按来源可分为以下两种

（1）专门的后置词：توغرۇلۇق، ئارقىلىق، ئۈچۈن، يارىشا، ئائىت، قەدەر، قاتارلىق، ھەققىدە، توغرىسىدا، بىنائەن، نىسبەتەن، بويان، كۆرە، قارىتا، كەبى، ، ئېتىبارەن 等。

（2）借用的后置词：قارىغاندا، تەرىپىدىن، بىلەن، تارتىپ، باشلاپ، ئاساسەن، باشلىق، بويىچە، 等。

（二）按所要求的格可分为以下三种

（1）要求主格名词（如果是代词则有一部分为所有格）的后置词：ھەققىدە، توغرىسىدا، توغرۇلۇق، بىلەن، ئۈچۈن، تەرىپىدىن، ئارقىلىق، بويىچە، باشلىق، قاتارلىق 等。

（2）要求与格名词的后置词：دائىر، ئائىت، قەدەر يارىشا، قارىتا، بىنائەن، نىسبەتەن، ئاساسەن، قارىغاندا 等。

（3）要求从格名词的后置词：ئېتىبارەن، باشلاپ كۆرە، بويان، تارتىپ 等。

三、常用后置词用法举例

（一）بىلەن **（跟，同，用，乘）：结合名词构成后置词结构表示以下各种意义。**

1. 表示用某种工具或方式、方法进行动作的意思。这里的

بىلەن 有时可用位格代替。

① كۆنۈكمىلەرنى گاڭبى بىلەن// گاڭبىدا ئىشلەش كېرەك.
练习要用钢笔做。

② ئۇلار ئايروپىلان بىلەن// ئايروپىلاندا غۇلجىغا كەتتى.
他们乘飞机到伊宁去了。

③ ئۇلار بىزنى پولۇ بىلەن مېھمان قىلدى.
他们用抓饭招待了我们。

④ بۇ چاغدىكى كەيپىياتىمنى سۆز بىلەن ئۇقتۇرۇش قىيىن.
我这时的心情是难以用语言表达的。

⑤ بىز دەرەخ تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش پائالىيىتىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇشىمىز كېرەك.
我们要大力开展植树造林活动。

2. 表示参与完成某个动作的另一方。

① مەن سابىتلار بىلەن كۆرۈشتۈم.
我见着沙比提他们了。

② بىز دائىم ئۇيغۇر ساۋاقداشلار بىلەن ئۇيغۇرچە سۆزلىشىمىز.
我们经常跟维族同学讲维语。

3. 表示完成某个动作的心理状态(بىلەن 前的名词为抽象的名词时)。

① كېلىشىڭلارنى قىزغىنلىق بىلەن قارشى ئالىمىز.
我们热烈欢迎你们的到来。

② سىلەرگە سەمىمىيلىك بىلەن مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز.
我们衷心地感谢你们。

③ ئۇ ساداقەتلىك بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.
他忠心耿耿地为人民服务。

4. 表示某些不及物动词(如 شۇغۇللان-、چېگرىلان- 等)以及副词 بىللە 和个别形容词要求的状语。

① ئۇ يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.
他在搞写作。

② شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ شەرقىي شىمالى موڭغۇلىيە خەلق

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جۇمھۇرىيىتى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.
新疆维吾尔自治区的东北部与蒙古人民共和国接壤。

③ ساۋۇتلار بىلەن بىللە سۇ ئۈزۈشكە بارايلى.
咱们跟沙吾提他们一块儿去游泳吧。

④ ئۇكام ئۇكىڭىز بىلەن تەڭ.
我弟弟跟你弟弟一样大。

⑤ بۇ ئىش ئايىملار بىلەن مۇناسىۋەتسىز.
这件事与阿衣木她们无关。

注：… بىلەن بىللە 中的 بىللە 经常省略，意思不变。如：

ساۋۇتلار بىلەن سۇ ئۈزۈشكە بارايلى.

（二）ئۈچۈن（为，为了，对）：和名词组成后置词结构表示以下几种意义：

1. 表示动作进行的目的。

① بىز ۋەتەن ئۈچۈن ئوقۇۋاتىمىز.
我们为祖国而学习。

② مەن مۇشۇ ئىش ئۈچۈنلا كەلدىم.
我就是为这件事情来的。

③ ئۇ كوممۇنىزم ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆمۈرۋايەت كۈرەش قىلىشقا بەل باغلىدى.
他决心为共产主义事业奋斗终生。

2. 表示动作的间接对象或特征、事物所针对的事物。这里的 ئۈچۈن 有时可以用与格代替。

① مەن بۇ لۇغەتنى ئادىل ئۈچۈن // ئادىلغا ئالدىم.
这本词典我是给阿迪力买的。

② بىز خەلق ئۈچۈن // خەلققە خىزمەت قىلىمىز.
我们为人民服务。

③ مۇنداق قىلىش دۆلەت ئۈچۈن // دۆلەتكە، خەلق ئۈچۈن // خەلققە پايدىلىق.
这样做对国家、对人民都有好处。

④ بۇ نەرسىلەر مەن ئۈچۈن // ماڭا ئىنتايىن زۆرۈر.
对我来说这些东西是非常需要的。

⑤ بۇ خەۋەر بىز ئۈچۈن // بىزگە زور ئىلھام.
这个消息对我们是一个巨大的鼓舞。

⑥ بۇ سەن ئۈچۈن // ساڭا ياخشى پۇرسەت.

对你来说，这是个好机会。

（三）ھەققىدە، توغرىسىدا، توغرۇلۇق（关于）

① ئۇلار پراكتىكا پىلانى توغرۇلۇق// توغرىسىدا// ھەققىدە مۇزاكىرىلىشىۋاتىدۇ.
他们在讨论有关实习计划的问题。

② ھازىر مەن بۇ مەسىلىگە بولغان كۆز قارىشىم توغرۇلۇق// توغرىسىدا// ھەققىدە ئازراق سۆزلەپ باقاي.
现在我谈一点儿我对这个问题的看法。

③ ئۇلار بۇ ماقالە توغرۇلۇق// توغرىسىدا// ھەققىدە سۆزلىشىۋاتىدۇ.
他们正在谈论这篇文章。

（四）ئارقىلىق（通过，经过）

① بۇ قېتىمقى ئۆگىنىش ئارقىلىق تونۇشىمىز ئاساسەن بىرلىككە كەلدى.
通过这次学习我们的认识基本上一致了。

② بۇ دەرسلىكلەرنى كىم ئارقىلىق سېتىۋالدىڭىز؟
这些教材您是通过谁买的？

③ بۇ قېتىم بىز باۋتۇ ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە باردۇق.
这次我们是经过包头去乌鲁木齐的。

④ بۇ داۋلىنى پاكىت ئارقىلىق چۈشەندۈرۈش كېرەك.
这个道理要用事实来说明。

（五）قاتارلىق（等）

① ئۇلار تۇرپان، كۇچار، قەشقەر قاتارلىق يەرلەرگە ساياھەتكە بارماقچى.
他们准备去吐鲁番、库车、喀什等地旅游。

② مەن كونۋېرت، پوچتا ماركىسى، لۆڭگە، سوپۇن قاتارلىق نەرسىلەرنى ئالدىم.
我买了信封、邮票、毛巾、肥皂等东西。

③ ئەتىكى سۆھبەت يىغىنىغا بىزنىڭ سىنىپتىن سابىت قاتارلىق بەش ساۋاقداش قاتنىشىدىكەن.
明天的座谈会我们班有沙比提等五个同学参加。

（六）دائىر// ئائىت（有关……的，关于……的）

www.uyghurkitap.com

① بۈگۈنكى دەرستە تەرجىمە ئۆلچىمىگە ئائىت// دائىر مەسىلىلەرمۇ سۆزلەندى.
在今天的课上也讲了有关翻译标准的问题。

② سابىت پېئىلنىڭ دەرىجىسىگە ئائىت// دائىر بىر ماقالە يازدى.
沙比提写了一篇有关动词语态的文章。

③ سىزدە ئۇيغۇرلار تارىخىغا ئائىت// دائىر كىتاب بارمۇ؟
您有关于维族历史的书吗？

（七）قەدەر（到……为止）：可用界限格代替

① 81-يىلدىن 84-يىلغا قەدەر// يىلغىچە ئۇلار شىنجاڭ داشۆدە ئوقۇدى.
八一年到八四年他们在新疆大学学习。

② دادام 59-يىلدىن ھازىرغا قەدەر// ھازىرغىچە مۇشۇ ئىدارىدە ئىشلەۋاتىدۇ.
从五九年到现在我父亲在这个机关工作。

（八）قارىتا（对、对于）

① ئۇلار بۇ دەرسلىككە قارىتا بىرمۇنچە ياخشى پىكىرلەرنى بەردى.
他们对这个教材提出了不少好意见。

② بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئۆزىگە قارىتا تېخىمۇ قاتتىق تەلەپ قويىدىغان بولدى.
此后，他对自己的要求就更严了。

③ بۇ ئىشقا قارىتا مېنىڭ ئازراق ئوخشىمىغان كۆز قارىشىم بار.
对于这件事情我有一点儿不同的看法。

（九）قارىغاندا（比）：可用从格代替

① ئۇ ماڭا قارىغاندا// مەندىن ئېگىزرەك.
他比我高一点。

② ئاشلىق مەھسۇلاتى بۇلتۇرقىغا قارىغاندا// بۇلتۇرقىدىن 20% ئاشتى.
粮食产量比去年增加百分之二十。

③ بۇ تېلېۋىزور ئۇ تېلېۋىزورغا قارىغاندا// ئۇ تېلېۋىزوردىن ياخشى.
这个电视机比那个电视机好。

（十）نىسبەتەن（对，对于，比）：

① ئۇلار بۇ دەرسلىككە نىسبەتەن بىرمۇنچە ياخشى پىكىرلەرنى بەردى.
他们对这个教材提出了不少好意见。

② بۇ ئىشقا نىسبەتەن مېنىڭ ئازراق ئوخشىمىغان كۆز قارىشىم بار.
对于这件事情我有一点儿不同看法。

③ ئۇ ماڭا نىسبەتەن ئېگىزرەك.
他比我高一点儿。

④ ئاشلىق مەھسۇلاتى بولتۇرقىغا نىسبەتەن 20% ئاشتى.
粮食产量比去年增加百分之二十。

（十一）ئاساسەن، بىنائەن（根据，按照）

① كۆپچىلىكنىڭ پىكرىگە ئاساسەن// بىنا ئەن بىز پىلانغا تۈزىتىشلەر كىرگۈزدۇق.
根据大家的意见我们对计划作了一些修改。

② ھازىر بار بولغان ماتېرىياللارغىلا ئاساسەن// بىنائەن بىز تېخى ئەڭ ئاخىرقى خۇلاسىنى چىقىرالمايمىز.
仅仅根据现有的材料，我们还不能做出最后的结论。

③ شەرق ناخشا-ئۇسۇل ئۆمىكى تەكلىپكە ئاساسەن// بىنائەن چاۋشيەن، ياپونىيە قاتارلىق مەملىكەتلەرگە بېرىپ ئويۇن قويىدىكەن.
东方歌舞团将应邀去朝鲜、日本等国演出。

（十二）ئېتىبارەن، باشلاپ، تارتىپ（从……起）

① ئەتىدىن تارتىپ// باشلاپ// ئېتىبارەن دەرس توختىتىلىدۇ.
从明天开始停课。

② بۇ بابتىن تارتىپ// باشلاپ ئەركىن مۇئەللىم ئۆتىدىغان بوپتۇ.
从这一章开始由艾尔肯老师讲。

③ ئۇلار بەيشىچاۋدىن تارتىپ// باشلاپ پىيادە ماڭدى.
他们从白石桥开始步行。

④ ئۇلار تۆت بالا، ئەمەت ئىككىنچىسى، ئەمەتتىن تارتىپ ھەممىسى ئوغۇل.
他们四个孩子，艾买提是老二，从艾买提起都是男孩子。

（十三）بويىچە（依照，按照，全）

① سىياسەت بويىچە ئىش قىلىش كېرەك.
应该按照政策办事。

② كۆز قارىشىڭىز بويىچە يېزىۋېرىڭ.
你就按你的看法写下去吧。

③ تۇرپاننىڭ ئۈزۈمى دۇنيا بويىچە مەشھۇر.
吐鲁番的葡萄在全世界都有名。

④ سىنىپىمىز بويىچە جەمئىي ئۈچ نەپەر ئۈچتە ياخشى ئوقۇغۇچى باھالىنىپ چىقتى.
我们全班共评出三名三好学生。

(十四) كۆرە (与其)

① سەن بارغاندىن كۆرە مەن بارغان ياخشى.
与其你去，还不如我去。

② مۇنداق ساقلاپ ئولتۇرغاندىن كۆرە ناخشا ئۆگىنىپ تۇرايلى.
与其这样等着，我们还不如学个歌呢

③ ھاۋا ناھايىتى ئىسسىق، توپ ئوينىغاندىن كۆرە سۇ ئۈزگەن ياخشى.
天很热，与其打球，倒不如游泳。

(十五) تەرىپىدىن (被……)

① بۇ كىتاب مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.
这本书是民族出版社出版的。

② تاجاۋۇزچىلار ئارمىيىمىز تەرىپىدىن يوقىتىلدى.
侵略者被我军消灭了。

③ بۇ ئۇسسۇللۇق تىياتىر مەكتىپىمىزنىڭ سەنئەت فاكۇلتېتى تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان.
这个舞剧是我们学校艺术系创作的。

第十三章　动词概论

一、动词的意义和语法特点

动词是表示动作（包括动作、状态、行为、心理活动或变化等）的词。

（1）表示动作、行为的：

保卫	قوغدا-	跑	يۈگۈر-
学习	ئۆگەن-	飞	ئۇچ-
研究	تەتقىق قىل-	走	ماڭ-
开始	باشلا-	看	كۆر-
生产	ئىشلەپچىقار-	洗	يۇ-

（2）表示心理活动的：

尊敬	ھۆرمەتلە-	爱	سۆي-
想念	سېغىن-	恨	ئۆچ كۆر-
生气	خاپا بول-	害怕	قورق-

（3）表示变化的：

发展	راۋاجلان-	出现	پەيدا بول-
消失	يوقال-	增多	كۆپەي-
死亡	ئۆل-	减少	ئازاي-
扩大	كېڭەي-	好转	ياخشىلان-

动词的语法特点：

（1）动词有语态、能动—非能动、肯定—否定、式、时态、人称、数等形态变化。

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

（2）动词能受副词、副动词直接修饰，还能被一部分形容词、后置词结构和带某些格的名词修饰。如：

非常感动	بەك تەسىرلەن-	明天去	ئەتە بار-
去拿	ئالغىلى بار-	坐着说	ئولتۇرۇپ سۆزلە-
好好读	ياخشى ئوقۇ-	快走	تېز ماڭ-
相信群众	ئاممىغا ئىشەن-	从新疆来	شىنجاڭدىن كەل-
知道得象艾合买提那样多			ئەخمەتچىلىك بىل-
用粉笔写			بور بىلەن ياز-
为人民服务			خەلق ئۈچۈن ئىشلە-

（3）动词经常作谓语。有的动词能带宾语。如：

春天来了。 ① باھار كەلدى.

鸟儿在歌唱。 ② قۇشلار سايراۋاتىدۇ.

孩子们在打球。 ③ بالىلار توپ ئويناۋاتىدۇ.

我们一定要完成任务。 ④ ۋەزىپىنى چوقۇم ئورۇنلايمىز.

（4）动词有动名词、形动词、副动词等非人称形式。这些形式除具 有动词的一些特征外，还分别具有名词、形容词、副词的特征，在句中作主语、表语、宾语、定语或状语。如：

保卫祖国是我们的职责。 ① ۋەتەننى قوغداش بىزنىڭ بۇرچىمىز.

句中的 ۋەتەننى قوغداش 是主语。

我们的任务是施肥。 ② بىزنىڭ ۋەزىپىمىز — ئوغۇتلاش.

句中的 ئوغۇتلاش 是表语。

他们喜欢游泳。 ③ ئۇلار سۇ ئۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ.

句中的 سۇ ئۈزۈشنى 是宾语。

那个讲话的人是谁？ ④ ئاۋۇ سۆزلەۋاتقان كىشى كىم؟

句中的 سۆزلەۋاتقان 是定语。

他取报去了。 ⑤ ئۇ گېزىت ئالغىلى كەتتى.

句中的 گېزىت ئالغىلى 是状语。

二、动词的种类

动词按其构成可以分为单纯动词（كۆر- 看，ئال- 拿，ياز- 写，بەر- 给，ئولتۇر- 坐），派生动词（سۆزلە- 说，باشلا- 开始，كۆپەي- 增多，خۇشاللان- 高兴，يېقىنلاش- 临近）和复合动词（قارشى ئال- 欢迎，ياخشى كۆر- 喜欢，ھىمايە قىل- 拥护，ئېلىپ بار- 进行）。

动词按其在句中所起的作用可以分为实义动词、助动词和系动词三类。

（1）实义动词：实义动词有完全的词义，并能独立作句子成分。维语绝大多数的动词都是实义动词。如：

① ئۇلار شاھمات ئويناۋاتىدۇ. 他们在下棋。

句中的 ئويناۋاتىدۇ 是谓语。

② مەغرۇرلانماسلىقىمىز كېرەك. 我们不应该骄傲。

句中的 مەغرۇرلانماسلىقىمىز 是主语。

③ سىنىڭ كېلىدىغانلىقىڭنى مەرىيەمدىن ئاڭلىدىم.

我是从玛丽亚那里听说你要来的。

句中的 كېلىدىغانلىقىڭنى 是宾语。

（2）助动词：与副动词等结合，为该副动词等所指动作增添各种附加意义的动词叫作助动词。如：ئوقۇپ بول-（读完），دەپ باق-（说说看），ئۇنتۇپ قال-（忘记），كېلىپ تۇر-（常来）等结构中的 تۇر-、بول-、باق-、قال- 等动词便是助动词。

（3）系动词：能用在名词性品词（包括名词、形容词、数词、代词等）、名词性词组和引语后面，同它们一起组成合成谓语或其它句子成分的动词叫系动词。系动词有式、时态、人称和数等的变化，有的有非人称形式。如：

① ئۇ چاغدا بىز ئىسپورتچى ئىدۇق. 那时我们是运动员。

www.uyghurkitap.com

② بۇ لۇغەت ياخشى ئىكەن. 这本词典很好。

③ سىنىپىمىزدىكى ئوقۇغۇچىلار دەسلەپتە 20 ئىدى، ھازىر 18 بولدى.
我们班原来有二十个学生,现在成了十八个了。

④ ماۋۇنى يوتقان قىل، ئاۋۇنى كۆرپە قىل.
你把这个当被子，把那个当褥子吧。

⑤ ئۇ كۆرمەيمەن دەيدۇ. 他说他不看。

⑥ ئۇكام ئۇچقۇچى بولۇشنى ئۈمىد قىلىدۇ. 我弟弟希望当飞行员。

⑦ سىزنىڭ خۇيزۇ ئىكەنلىكىڭىزنى ئەمدى بىلدىم. 我刚知道您是回族。

①句中的 ئىدۇق 表示直陈过去第一人称复数；②句中的 ئىكەن 表示间陈第三人称；③句中的 بولدى 表示直陈一般过去时第三人称；④句中的两个 قىل 表示祈使式第二人称单数普称；⑤句中的 دەيدۇ 表示直陈现在未完式第三人称；⑥句中的 بولۇش 是 ش 动名词形式；⑦句中的 ئىكەنلىكىڭىز 是完成动名词形式。

动词按其是否要求宾语可以分为及物动词和不及物动词两类。

（1）及物动词：前面需有宾语意义才完整的动词叫及物动词。如 خەت ياز-（写信），گېزىت كۆر-（看报），تىراكتور ھەيدە-（开拖拉机）等词组中的 ياز-، كۆر-، ھەيدە- 等动词就是及物动词。

（2）不及物动词：本身意义完整，不要求带宾语的动词叫不及物动词。如：كەل-（来）بار-（去）ئولتۇر-（坐）ئۇخلا-（睡），تۇر-（站）等。

维语里有些动词可以兼作及物动词和不及物动词。这样的动词又有两种不同情况：

（1）兼作及物动词和不及物动词时意义不变。如：

① ئات // ئاتقا مىنىپ كەلدىم. 我是骑着马来的。

② بۇ خەۋەرنى // خەۋەرگە ئىشەنمەمسىز؟ 您不相信这个消息吗？

（2）兼作及物动词和不及物动词时意义不尽相同。如：

① بالىلار مەيداندا توپ ئويناۋاتىدۇ. 孩子们在操场打球。

بالىلار مەيداندا ئويناۋاتىدۇ. 孩子们在操场玩。

② مەن تاپشۇرۇق ئىشلەيمەن. 我要做练习。

مەن زاۋۇتتا ئىشلەيمەن. 我在工厂工作。

三、动词的语法形式

动词的语法形式可分为词干形式、人称形式和非人称形式三大类。

（1）词干形式：作为动词人称形式和非人称形式共同基础的语法形式叫做动词的词干形式。维语动词的词干形式包括语态、能动一非能动和肯定一否定三种范畴。

（2）人称形式（变位形式）：动词在充当谓语时，它的形式要同主语在人称和数上一致，因此叫做人称形式。动词的人称形式有式、体、时态、人称和数等范畴。

（3）非人称形式（非变位形式）：动词还有在人称和数上不与主语一致的形式，叫做非人称形式。这种形式不能独立作谓语，但可以和助动词或系动词等一起构成合成谓语，还可以在句中充当主语、宾语、定语、状语和表语。形动词、动名词、副动词及目的动词等就是动词的非人称形式。

四、动词的词干形式

（一）动词的语态

动词的语态表示动作和主体的关系。

① مەن كىر يۇدۇم. 我洗衣服了。

-يۇ 表示“洗”这一动作是由主体 مەن 进行的。

② كىر يۇيۇلدى. 衣服（被）洗了。

www.uyghurkitap.com

يۇيۇل- 表示“洗”这一动作是由主体 كىر 承受的。

③ مەن يۇيۇندۇم. 我洗澡了。

يۇيۇن- 表示“洗”这一动作是由主体进行并承受的。

④ مەن كىر يۇغۇزدۇم. 我（让人）洗衣服了。

يۇغۇز- 表示“洗”这一动作是主体 مەن 让别人进行的。

⑤ مەن ئۇنىڭغا كىر يۇيۇشۇپ بەردىم. 我帮他洗衣服了。

يۇيۇش- 表示“洗”这一动作是主体 مەن 协助 ئۇ 进行的。

维语动词的语态分为五种：基本态、被动态、自反态、强制态和交互 集合态。下面分别介绍这五种语态的构成、意义和用法以及语态复杂化的问题。

1. 基本态：

（1）构成：基本态没有专门的形态标志，动词的原形就表示基本态。如 كەل- ، ياز- 等。

（2）意义：基本态表示动作是由主体进行的。如：

① بىز يېقىندا پراكتىكىغا بارىمىز. 我们最近去实习。

② ئۇ ھەر كۈنى ئەتىگەندە يۈگۈرىدۇ. 他每天早上跑步。

③ ئۇلار دوكلات ئاڭلاۋاتىدۇ. 他们正在听报告。

④ سىلەر ئۇيغۇرچىنى ياخشى سۆزلەيدىكەنسىلەر. 你们维语讲得很好。

2. 被动态：

（1）构成：一般在动词词干上结合附加成分 ل- // ىل- // ۇل- // ۈل- 就可构成被动态。如果词干最后一个音节中带有辅音 ل 时则需结合附加成分 ن- // ىن-。如：

ئوقۇ + ل ← ئوقۇل-　　　تۆت + ۇل ← ئوتۇل-

ياز + ىل ← يېزىل-　　　تۆت + ۇل ← تۇتۇل-

باشلا + ن ← باشلان-　　　سۆزلە + ن ← سۆزلەن-

（2）意义和用法：被动语态表示主体是动作的承受者。如：

① بۇ رەسىملەر بەك ياخشى سىزىلىپتۇ.

这些画画得非常好。（رەسىملەر 是 -سىز 的承受者。）

② سانسىز مۆجىزىلەر يارىتىلماقتا.

无数的奇迹在创造着。（مۆجىزىلەر 是 -يارات 的承受者。）

③ يىغىن ھەيۋەتلىك دۆلەت شېئىرى ساداسى ئىچىدە باشلاندى.

大会在庄严的国歌声中开始。（يىغىن 是 -باشلا 的承受者。）

④ بۇ يىل كەسپىمىزگە 30 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى.

今年我们专业招收了三十名学生。（ئوقۇغۇچى 是 -قوبۇل قىل 的承受者。）

在维语里，只有及物动词才有被动态。及物动词变成被动态后就成了不及物动词。

在强调动作的承受者，而无需说出或难以说出动作进行者时往往用动词的被动态。如：

① بۇ يىلقى پىلانىمىز يەنە غەلىبىلىك ئورۇنلاندى.

我们今年的计划又胜利地完成了。

（此处无需说出动作进行者。）

② لۇشۈننىڭ ئەسەرلىرى نۇرغۇن تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان.

鲁迅的著作已经翻译成许多种语言。

（此处难以说出动作进行者。）

有时在强调动作承受者的同时还需说明动作的进行者。如果动作的进行者是某个人、单位或人们的集体时，可结合后置词 تەرىپىدىن 在句中作状语。如：

① تۇردى تەرىپىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان خەنزۇچە رومانلار خېلى كۆپ.

由吐尔地译成维吾尔语的汉文小说相当多。

② «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

《维吾尔古典文学选编》是新疆人民出版社出版的。

③ ئۇنىڭ مەسىلىسى ئامما تەرىپىدىن پاش قىلىندى.

www.uyghurkitap.com

他的问题被群众揭发出来了。

如果动作的进行者是其他事物时，往往需要用其他方法表示。如：

① بوراندا دەرەخلەرمۇ يىلتىزى بىلەن قومۇرلۇپ كەتتى.

树也被大风连根拔起来了。

② كىيىمىم تىكەنگە ئىلىنىپ يىرتىلىپ كەتتى. 我的衣服被刺划破了。

3. 自反态：

（1）构成：在及物动词词干上结合附加成分 -ن // -ىن // -ۇن // -ۈن 或 -ل // -ىل // -ۇل // -ۈل 构成。只有少数动词有这种语态。

ماختا + ن ← ماختان-	كۆر + ۈن ← كۆرۈن-
كىي + ىن ← كىيىن-	بەر + ىل ← بېرىل-
يۇ + ۇن ← يۇيۇن-	قوش + ۇل ← قوشۇل-

（2）意义：表示动作由主体进行并及于主体本身或由主体促使别人进行而又及于主体本身等意思。如：

① ئۇ ماختىنىشقا ئامراق ئادەم ئەمەس. (= ئۇ ئۆزىنى ئۆزى ماختاشقا ئامراق ئادەم ئەمەس.)

他不是喜欢自夸的人。

② قىزچاق ئانىسىغا ئېتىلدى. (قىزچاق ئانىسىغا ئۆزىنى ئاتتى.)

小女孩向她妈妈扑过去。

③ سەن دوختۇرغا كۆرۈندۈڭمۇ؟ (= سەن ئۆزەڭنى دوختۇرغا كۆرسەتتىڭمۇ؟)

你让大夫看病了吗？

在维语里，有的自反态与被动态形式相同，但可以把它们从意义上区分开来。如：

① سائەت سەككىزدە زالنىڭ ئالدىدا يىغىلدۇق. （自反态）

我们是八点在礼堂前集合的。

نۇرغۇن ماتېرىياللار يىغىلدى. （被动态）

收集了很多资料。

② سۆزلەشكە تەييارلاندىڭلارمۇ؟ （自反态）

你们准备好发言了吗？

（被动态）　　　　　　　　　　　　　　　　　تاماق تەييارلاندىمۇ؟
饭准备好了吗？

注一：个别动词看起来像及物动词基本态加上自反态附加成分，但并无自反意义（如 ئويلان- “想，考虑” ئۆتۈن- “让，恳求”），不算自反态。

注二：有的动词看起来像自反态（如 شاتلان-، مەيۈسلەن-، خۇشاللان-، ئۈمىدسىزلەن-، ئىككىلەن-），但不是在及物动词基本态基础上构成的，而是在 خۇشال، مەيۈس، شات، ئىككى، ئۈمىد 基础上构成的。它们是由形容词、数词、名词构成动词的构词附加成分。

4. 强制态：

（1）构成

A. 在以元音或辅音 ر، ي 结尾的多音节动词词干后结合附加成分 ت- 构成。如：

باشلا + ت ← باشلات-

ئىشلە + ت ← ئىشلەت-

توقۇ + ت ← توقۇت-

ئۇزار + ت ← ئۇزارت-

يۈگۈر + ت ← يۈگۈرت-

ئازاي + ت ← ئازايت-

كېڭەي + ت ← كېڭەيت-

B. 在以元音和辅音 ر 结尾的单音节动词词干以及辅音 ت 结尾的动词词干后结合附加成分 غۇز-//-قۇز//-گۈز//-كۈز- 构成。如：

يۇ + غۇز ← يۇغۇز-

دە + گۈز ← دېگۈز-

بار + غۇز ← بارغۇز-

بەر + گۈز ← بەرگۈز-

پات + قۇز ← پاتقۇز-

www.uyghurkitap.com

ئۆت + كۈز ← ئۆتكۈز -

ئەۋەت + كۈز ← ئەۋەتكۈز -

C. 以 چ 结尾的单音节动词词干结合 -ۇر//-ۈر。如：

ئۇچ + ۇر ← ئۇچۇر -

قاچ + ۇر ← قاچۇر -

ئۆچ + ۈر ← ئۆچۈر -

كەچ + ۈر ← كەچۈر -

D. 在以 ش 结尾的单音节动词词干后有的结合 -ۇر//-ۈر，有的结合 -تۇر 构成。如：

پىش + ۈر ← پىشۈر-

ئاش + ۇر ← ئاشۇر-

چۈش + ۈر ← چۈشۈر-

توش + تۇر ← توشتۇر-

قوش + تۇر ← قوشتۇر-

تاش + تۇر ← تاشتۇر-

E. 在以其他辅音（پ、ز、س、غ、ق、ك、گ、ڭ、ل、م、ن）结尾的动词词干和以 ي 结尾的单音节动词词干以及以 ش 结尾的多音节动词词干后结合附加成分 -تۇر//-تۈر//-دۇر//-دۈر 构成。如：

باس + تۇر ← باستۇر-

تىك + تۈر ← تىكتۈر-

تاپ + تۇر ← تاپتۇر-

ئاق + تۇر ← ئاقتۇر-

كۆرۈش + تۈر ← كۆرۈشتۈر-

چىگ + دۈر ← چىگدۈر-

كۈل + دۈر ← كۈلدۈر-

چۆم + دۈر ← چۆمدۈر-

قانائەتلەن + دۈر ← قانائەتلەندۈر-

كىي + دۈر ← كىيدۈر-

سىز + ۇر ← سىزدۇر-

ساغ + دۇر ← ساغدۇر-

سىڭ + دۈر ← سىڭدۈر-

F. 有少数动词的强制态是不规则的。如：

ئولتۇر- 的强制态是 ئولتۇرغۇز-

قورق- 的强制态是 قورقۇت-

قايت- 的强制态是 قايتۇر-

چاچ- 的强制态是 چاچتۇر-

چىق- 的强制态是 چىقار-

كەل- 的强制态是 كەلتۈر-

كۆر- 的强制态是 كۆرسەت-

G. 双重强制态中，第一重强制态是 -ت، -دۇر // -تۇر // -دۈر // -تۈر، -ۇر // -ۈر 时，第二重强制态用 -غۇز // -قۇز // -گۈز // -كۈز。如：

سىزدۇر + غۇز ← سىزدۇرغۇز-

ياسات + قۇز ← ياساتقۇز-

تەكشۈرت + كۈز ← تەكشۈرتكۈز-

بىلدۈر + گۈز ← بىلدۈرگۈز-

قاچۇر + غۇز ← قاچۇرغۇز-

ئۆچۈر + گۈز ← ئۆچۈرگۈز

注：被动态动词不构成强制态。

(2) 意义及用法：强制态表示动作是在主体的强制（即表示“使、让”等意思）下由另一事物进行的。如：

① ئۇ ئاغرىقنى ئۆز ئورنىغا ئولتۇرغۇزدى.

他让病人坐在自己的座位上。

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

（-ئۆلتۈرغۈز- 表示 -ئۆلتۈر ئۆلتۈر 这一动作是在 ئۇ 的强制下由 ئاغرىق 发出的。）

② بىز مەرىيەمگە بىر ئۇيغۇرچە ناخشا ئېيتقۇزدۇق.

我们让玛丽亚唱了一个维文歌。

（-ئېيتقۇز 表示 -ئېيت 这一动作是在 بىز 的强制下由 مەرىيەم 进行的。）

强制态可由不及物动词构成（如 -بارغۇز، -چۇشۇر، -كەتكۈز، -كۈلدۈر 等），也可由及物动词构成（如 -يازدۇر، -ئېيتقۇز، -ياسات، -تىكتۈر 等）。

不及物动词变成强制态就成了及物动词。这时原来不及物动词所指动作的主语要变成宾语，句中的主语要由强制的事物来担任。试比较下面两组句子：

① چىراق ياندى. 灯亮了。

ئۇ چىراقنى ياندۇردى. 他点灯了。

② قىزچاق كۈلدى. 小姑娘笑了。

ئۇ قىزچاقنى كۈلدۈرۋەتتى. 他把小姑娘逗笑了。

及物动词变成强制态仍然是及物动词。原来及物动词所指动作的主体有时不必指出。句中的主语由强制的事物来担任。如：

① ئۇلار بەدەن تەكشۈرتكىلى كەتتى. 他们检查身体去了。

② مەن چۈشتىن كېيىن چاچ ياساتقىلى بارىمەن. 我下午要去理发。

如果原及物动词所指动作的主体需要指出时，一般要用与格名词表示，在句中作状语。如：

① مەن ئاكامغا مۇنداق بىر لۇغەتنى ئالدۇردۇم.

我让哥哥买了一本这样的词典。

② بىز ئۇنىڭغا مۇتەللىپنىڭ بىر شېئىرىنى دېكلاماتسىيە قىلدۇردۇق.

我们让他朗颂了穆台里甫的一首诗。

5. 交互—集合态：

（1）构成：由动词词干结合附加成分 ش-// ىش-// ۇش-// ۈش- 构成。如：

ئوقۇ + ش ← ئوقۇش-　　　　تۇت + ۇش ← تۇتۇش-

بەر + ىش ← بېرىش-　　　　كۆر + ۈش ← كۆرۈش-

（2）意义及用法：交互—集合态表示动作是由两个以上的主体进行的。具体用法如下：

A. 表示动作 是由两个或两个以上主体交互进行或比试着进行的。如：

① بىز ئۈرۈمچىدە كۆرۈشتۇق. 我们在乌鲁木齐见面了。

② بايا نېمە ھەققىدە سۆزلەشتىڭلار؟ 刚才你们谈什么了？

③ ئىككىمىز يۈگۈرۈشتۇق. 我们俩赛跑了。

B. 表示动作是由交 互进行或比试着进行该动作的一方发出的。这时另一方要结合后置词 بىلەن，在句中充当状语。如：

① مەن ئۈرۈمچىدە ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتۇم.

我在乌鲁木齐跟他见面了。

② بايا ئۇكام بىلەن نېمە ھەققىدە سۆزلەشتىڭلار؟

刚才你们跟我弟弟谈什么了？

③ مەن ئادىل بىلەن يۈگۈرۈشتۇم. 我跟阿迪力赛跑了。

C. 表示动作是由主体协助某人跟该人一起进行的（要与助动词 -بەر 连用）。如：

① ئۇ ماڭا كونسپېكلارنى كوررېكتورلۇق قىلىشىپ بەردى.

他帮我校对讲义了。

② بۇ قىزچاق دائىم ئاپىسىغا ئائىلە ئىشلىرىنى قىلىشىپ بېرىدۇ.

这个小姑娘经常帮助她妈妈干家务活儿。

D. 强调动作是由多数主体先后进行的或在各处进行的。如：

① كۆپچىلىك ئۇلارنى قىزغىن ئالقىشلاربىلەن تەبرىكلەشتى.

大家以热烈的掌声祝贺他们。

www.uyghurkitap.com

② ۋەكىللەر ئارقىمۇئارقا يىغىن زالىغا كىرىشتى.
代表们陆续进入会场。

③ قويلار پايانسىز يايلاقتا ئوتلىشىپ يۈرەتتى.
羊儿在辽阔的草原上吃草。

注：有些动词看起来像交互—集合态，意思上也表示交互—集合态的意思（如 سۆھبەتلەش-، مۇسابىقىلەش-، پىكىرلەش-، ياردەملەش-، پاراڭلاش-），但它们不是在基本态基础上构成的，而是名词直接加上构词附加成分 -لاش // -لەش 构成的，因此不能把它们叫做交互—集合态动词。它们是基本态动词。

6. 语态的复杂化：

上面讲的都是简单的语态，即每个动词只具有一重语态。维语里还有在交互—集合态、强制态、自反态基础上构成的具有二重或三重语态意义的复杂化了的语态。较常见的有以下几种：

（1）自反—强制态：就是带有自反意义的强制态。如：

① ئۇكاڭ زۇكام بولۇپ قالدى، بۈگۈن ئۇنى يۇيۇندۇرما.
你弟弟感冒了，今天就别让他洗澡了。

② ئۇ مۇنداق ئۇسۇل بىلەن تەنخۇاگۈلىنى كۈندۈزدە ئېچىلدۇرۇپتۇ.
他用这样的方法使昙花在白天开了花。

（2）集合—强制态：就是带有交互—集合意义的强制态。如：

① مۇئەللىم بىزنى يۈگۈرۈشتۈردى.
老师让我们赛跑了。

② ئۇلارنى كۆپ سۆزلەشتۈرمەڭ، دەم ئالسۇن.
您别让他们谈得太多了，让他们休息吧。

（3）强制—被动态：就是带有强制意义的被动态。如：

① بۇ كىتاب قايتا نەشىر قىلىنغاندا ئۇنىڭغا بەزى تۈزىتىشلەر كىرگۈزۈلگەن.
这本书再版时作了一些修改。

② يېقىندىن بۇيان، ئىدىيىۋى-سىياسىي خىزمىتىمىز زور دەرىجىدە كۈچەيتىلدى.
近来我们的思想政治工作大大地加强了。

（4）强制—强制态：表示双重强制意义的语态。如：

① بۇ رەسىمنى مەن داۋۇت ئارقىلىق بىرىگە سىزدۇرغۇزدۇم.

这张画儿是我通过达吾提让一个人画的。

② بۇ لۇغەتنى مەن سابىت ئارقىلىق ئۈرۈمچىدىن ئالدۇرغۇزغان.

这本词典是我通过沙比提托人在乌鲁木齐买的。

（5）强制—集合态：就是带有强制意义的交互—集合态。如：

① ئۇلار خەت يېزىپ ئەمەت دوختۇرغا مىننەتدارلىق بىلدۇرۇشتى.

他们写信向艾买提大夫表示感谢。

② يىغىنغا قاتناشقۇچىلار بۇ ئىلمىي ماقالىگە يۇقىرى باھا بېرىشتى ۋە ئۇنىڭ بەزى يېتىشسىزلىكلىرىنىمۇ كۆرسىتىشتى.

与会者高度评价这篇论文，并指出其中的一些不足之处。

（6）自反—强制—被动态：就是既带有自反意义，又带有强制意义的被动态。如：

قىزلار چىرايلىق ياساندۇرۇلۇپ كۆڭۈل ئېچىش كېچىسىگە كېتىشتى.

让姑娘们都打扮得漂漂亮亮地参加晚会去了。

（7）集合—强制—被动态：就是既带有交互—集合意义，又带有强制意义的被动态。如：

يىغىندا نۇرغۇن ياخشى تەجرىبىلەر تونۇشتۇرۇلدى.

会上介绍了许多好经验。

（二）动词的能动—非能动形式

动词的能动—非能动形式表示主体进行动作的能力或可能性是否被强调出来的意义。如：

① بىز ئۇيغۇرچە سۆزلىيەلەيمىز. 我们会讲维语。

（主体“بىز”进行 -سۆزلە 的能力被强调出来的。）

② بىز ئۇيغۇرچە سۆزلەيمىز. 我们讲维语。

（主体“بىز”进行 -سۆزلە 的能力没有被强调出来。）

③ ئىش بولمىسا، مەن بارالايمەن. 没有事情的话，我就能去。

ئۇيغۇر كىتاب تورىبكىتى www.uyghurkitap.com

（主体“مەن”进行 -بار 的可能性被强调出来了。）

④ ئىش بولمىسا، مەن بارمەن　　　没有事情的话，我就去。

（主体“مەن”进行 -بار 的可能性没有被强调出来。）

维语里，表示能动意义的动词叫做能动动词，表示非能动意义的动词叫做非能动动词。前者由动词词干结合能动附加成分构成，后者没有专门的形态标志。凡是不带能动附加成分的动词都是非能动动词（如 -ياز، -بار، -كۆرۈش، -بىلدۈر 等）。下面介绍能动动词。

1. 能动动词的构成：

由动词词干结合附加成分 -الا // -ەلە // -يالا // -يەلە 构成。如：

ياز + الا ← يازالا-　　　ئوينا + يالا ← ئوينىيالا-

كەل + ەلە ← كېلەلە-　　　سۆزلە + يەلە ← سۆزلىيەلە-

在能动动词后结合否定附加成分时，能动附加成分末尾的元音 ئا // ئە 要省略。

يازالا + ما ← يازالما-

كېلەلە + مە ← كېلەلمە-

ئوينىيالا + ما ← ئوينىيالما-

سۆزلىيەلە + مە ← سۆزلىيەلمە-

2. 能动动词的意义：

能动动词用来强调主体进行动作的能力或可能性，即表示主体有能力进行某一动作或客观环境许可进行某一动作。

① بۇ ۋەزىپىنى چوقۇم ياخشى ئورۇنلىيالايسىلەر.

你们一定能很好地完成这项任务。

② ئۇ ئىنگلىزچە ئۆتەلەيدۇ، رۇسچە ئۆتەلمەيدۇ.

他能教英语，不能教俄语。

③ ھېلىقى گېزىتنى ئىزلەپ تاپالمىدىم.　　　刚才那张报我没找着。

④ تۈنۈگۈن يامغۇر يېغىپ قېلىپ سىلەرنى يوقلىغىلى بارالمىدىم.

昨天下雨了，我没能去看望你们。

（三）**动词的肯定—否定形式**

动词的肯定—否定形式表示对动词所指动作的肯定或否定。表示肯定意义的动词叫做肯定动词，表示否定意义的动词叫做否定动词。前者没有专门的标志，凡是不带否定附加成分的动词都是肯定动词（如 بىلدۈر-، سۆزلەش-، كۆر-، يازالا-، ئوقۇ-، بار- 等）。后者由动词词干结合否定附加成分 -ما // -مە 构成（如 بىلدۈرمە-، سۆزلەشمە-، كۆرمە-، يازالما-، ئوقۇما-، بارما- 等）。附加成分 -ما // -مە 在汉语里可用“不，没有”等表示。如：

我们不怕困难。 ① بىز قىيىنچىلىقتىن قورقمايمىز.

我没看过这本书。 ② مەن بۇ كىتابنى كۆرمىگەن.

③ بۇ يىغىنغا سىز قاتنىشالمايدىغان بولسىڭىز، سابىت قاتناشسۇن.

这个会您参加不了的话，就让沙比提参加吧。

五、动词的非人称形式

（一）形动词

1. 形动词的语法特点：

形动词是动词的非人称形式之一，在句中起形容词的作用。它兼有动词和形容词两者的特征。

（1）形动词的动词特征：

A. 表示动作。

B. 有及物—不及物的区别。如：

及　物：ئىچكەن، كۆرگەن، يازغان

不及物：كەتكەن، كەلگەن، بارغان

C. 有语态、能动—非能动、肯定—否定的区别。如：

语态：يازدۇرغان، يېزىشقان، يېزىلغان، يازغان

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

能动—非能动， يازالايدىغان（能动）， يازىدىغان （非能动）
肯定—否定： يازىدىغان（肯定）， يازمايدىغان （否定）

D. 有体的区别。

完成体：يازغان، كۆرگەن، كەلگەن
未完成体：يازىدىغان، كۆرىدىغان، كېلىدىغان
持续体：يېزىۋاتقان، كۆرۈۋاتقان، كېلىۋاتقان

E. 可以要求自己的主语、宾语或状语，构成形动词词组。如：

你们来的（时候） سىلەر كەلگەن（چاغدا）
正在唱歌的（姑娘们） ناخشا ئېيتىۋاتقان（قىزلار）
叫您的（人） سىزنى چاقىرغان（ئادەم）
要学俄语的（学生们） رۇسچە ئۆگىنىدىغان（ئوقۇغۇچىلار）
正在操场玩的（孩子们） مەيداندا ئويناۋاتقان（بالىلار）
新来的（老师） يېڭى كەلگەن（مۇئەللىم）
明天要做的（事情） ئەتە قىلىدىغان（ئىش）

（2）形动词的形容词特征：

A. 表示事物的特征，直接修饰名词，作定语。

正在睡觉的小女孩 ئۇخلاۋاتقان قىزچاق
看过的书 كۆرگەن كىتاب
要去的地方 بارىدىغان يەر

B. 作表语，与系动词连用。如：

① تۈنۈگۈن سىلەر كەلگەندە بىز دوكلات ئاڭلاۋاتقاندۇق.
昨天你们来的时候我们正在听报告。
② داشۆگە كىرگەندىن كېيىن ئۇ ئۆزىگە تېخىمۇ قاتتىق تەلەپ قويىدىغان بولدى.
上大学以后，他要求自己更加严格了。

C. 可代替中心词，起名词作用。如：

坐在宿舍里的是谁？ ① ياتاقتا ئولتۇرغانلار كىملەر؟
我要说的就是这些。 ② سۆزلەيدىغىنىم شۇ.

D. 有的形动词可以带减弱级附加成分。如：

① قىزارغانراق ئالمىدىن بىر نەچچىنى ئۈز.

你摘几个红一点儿的苹果吧。

您问个比较会些的人吧。　② بىلىدىغانراق بىرسىدىن سوراڭ.

2. 形动词的种类和构成：

根据体的不同，形动词可分为完成形动词，持续形动词和未完成形动词三种。

（1）完成形动词：由动词词干结合附加成分 -غان // -قان // -گەن // -كەن 构成。如：

去过的　بار + غان ← بارغان

熟了的　پىش + قان ← پىشقان

看过的　كۆر + گەن ← كۆرگەن

指出了的　كۆرسەت + كەن ← كۆرسەتكەن

（2）持续形动词：由动词词干结合表示持续意义的附加成分 -ۇۋات // -ۈۋات // -يۋات // -ۋات（来自助动词），然后再结合附加成分 -قان 构成。如：

正在读的　ئوقۇ + ۋات + قان ← ئوقۇۋاتقان

正在写的　ياز + يۋات + قان ← يېزىۋاتقان

正在割的　ئور + ۇۋات + قان ← ئورۇۋاتقان

正在笑的　كۈل + ۈۋات + قان ← كۈلۈۋاتقان

注：动词 -يات（躺），-ئولتۇر（坐），-يۈر（走），-تۇر（站）等有时可以表示状态，这时它们的完成形动词形式就表示持续形动词的意思。如：

躺着的（病人）　ياتقان (ئاغرىق)

坐着的（学生）　ئولتۇرغان (ئوقۇغۇچى)

在那儿走来走去的（孩子们）　ئا يەردە يۈرگەن (بالىلار)

站着的（人）　تۇرغان (ئادەم)

www.uyghurkitap.com

（3）未完成形动词：有 A、B 两种形式：

A．未完成形动词 A：由动词词干结合附加成分 ىدىغان // -يدىغان 构成。如：

要读的	ئوقۇ + يدىغان ← ئوقۇيدىغان
要说的	سۆزلە + يدىغان ← سۆزلەيدىغان
要写的	ياز + ىدىغان ← يازىدىغان
要收割的	ئور + ىدىغان ← ئورىدىغان
要看的	كۆر + ىدىغان ← كۆرىدىغان

B．未完成形动词 B：肯定式由动词词干结合附加成分 -ر // -ار // -ەر 构成；否定式由动词词干结合附加成分 ماس // مەس 如：

玩的	ئوينا + ر ← ئوينار
要说的	سۆزلە + ر ← سۆزلەر
要讲的	ئېيت + ار ← ئېيتار
喜爱的	سۆي + ەر ← سۆيەر
不去的	بار + ماس ← بارماس
无尽的	تۈگە + مەس ← تۈگىمەس

3．形动词的用法：

（1）作定语。如：

熟了的瓜	پىشقان قوغۇن	开了的花	ئېچىلغان گۈل
上过的课	ئۆتكەن دەرس	来了的客人	كەلگەن مېھمان

正在玩的孩子们	ئويناۋاتقان بالىلار
正在写的文章	يېزىۋاتقان ماقالە
躺着的人	ياتقان كىشى
要学的东西	ئۆگىنىدىغان نەرسە
要参加的同学们	قاتنىشىدىغان ساۋاقداشلار
喜欢的书	ياخشى كۆرىدىغان كىتاب

注：未完成形动词 B 除在一些固定化的词语里可以作定语

外，一般不作定语。如：

不可战胜的军队	يېڭىلمەس ئارمىيە	流星	ئاقار يۇلتۇز
难忘的友谊	ئۇنتۇلماس دوستلۇق	飞马	ئۇچار ئات
无穷的财富	تۈگىمەس بايلىق	火山	يانار تاغ

（2）作表语。完成形动词与判断系动词连用，构成动词完存体的人称形式；持续形动词与判断系动词连用，构成动词持续体的人称形式；未完成形动词与判断系动词连用，构成动词未完成体的人称形式（均见动词的时态部分）。

（3）作表语，与系动词 -بول 连用，表示下列各种意思。

A. 强调假定的动作所处的状态。如：

① ئۇلار كەلگەن بولسا، مېنى چاقىر.
他们要是来了就叫我。

② كوممۇنىستىك پارتىيە بولمىغان بولسا، يېڭى جۇڭگو بولمايتتى.
没有共产党就没有新中国。

③ ئەگەر بالىلار دەرس تەكرارلاۋاتقان بولسا، چاقىرماي قايتىپ كەل.
要是孩子们在做功课，你就回来，别叫他们。

④ ئۇلار تاماق يەۋاتقان بولسا، كىرمەي تۇرايلى.
如果他们正在吃饭的话，我们就先别进去。

⑤ ئەگەر داۋاملىق تىرىشىدىغان بولساق، ئۇيغۇرچىنى چوقۇم ياخشى ئۆگىنەلەيمىز.
如果我们继续努力，就一定能学好维语。

⑥ ئەگەر بىز ئاممىغا ئىشەنمەيدىغان ۋە يۆلەنمەيدىغان بولساق، ھېچقانداق ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمايمىز.
如果我们不相信群众，不依靠群众，我们就会一事无成。

B. 完成形动词或持续形动词与系动词 -بول 连用，表示装作完成或装作持续某动作的意思（作谓语时与助动词 -ئال 连用，作状语时也可与助动词 -ئال 连用）。如：

① ئۇ مېنى تونۇمىغان بولۇۋالدى.
他假装不认识我。

② مەن ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىغان بولۇپ // بولۇۋېلىپ ئىشىمنى

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تارقاتقۇچىسى

قىلىۋەردىم.
我假装没听见他的话，仍旧干我的事情。

③ ئۇ قەلەمنى تۇتۇپ بىر نەرسىنى يېزىۋاتقان بولۇۋالدى.
他握着笔装成正在写一个东西的样子。

④ مەن خاپا بولۇۋاتقان بولۇپ//بولۇۋېلىپ ئۇنىڭغا قاراپمۇ باقمىدىم.
我假装生气看也不看他一眼。

C. 完成形动词与系动词 -بول 连用，有时可以表示算作已经发生的动作。如：

① مۇشۇ ئىشنى تۈگەتسەڭ، ۋەزىپىنى ئادا قىلغان بولىسەن.
把这件事情做完，就算你完成了任务。

② ئەگەر قوشۇلمىساڭلار، دېمىگەن بولاي.
如果你们不同意，就算我没说过。

D. 完成形动词与系动词 -بول 连用有时可以表示说话者以不在乎的口气叙述某一动作的发生。如：

① ئۇلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ بىر ئاز پاراڭلاشقان بولدۇم ۋە بىردەم تېلېۋىزور كۆرگەن بولدۇم، شۇنىڭ بىلەن قايتىپ كەلدىم.
我到他们家闲谈了一会儿，又看了一会儿电视就回来了。

② تۈنۈگۈن شەھەرگە كىرىپ جىق ئىش قىلمىدىم، بىر كىنو كۆرگەن بولدۇم.
昨天进城我没干多少事儿，就看了一个电影。

E. 未完成形动词与系动词 -بول 的一般过去时连用，表示情况发生了变化，有时带有“决定”、“打算”的意思。如：

① ئۇ خەنزۇچىنى ئىككى يىل ئۆگىنىپلا گېزىت ئوقۇيدىغان بوپتۇ.
他学了两年汉语就能看报了。

② سائىتىم ئەمدى توغرا ماڭىدىغان بولدى.
我的表现在走得准了。

③ بۇ قېتىمقى يىغىنغا سىلەر قاتنىشىدىغان بولدۇڭلار.
这次会你们要参加了。

④ يېقىندا شىنجاڭغا بارىدىغان بولدۇم، ئىشىڭىز بارمۇ؟
最近我要去新疆，您有事吗？

注：未完成形动词B与 -بول 连用的现象有时可以在诗歌里见到。

① ئېرىقتا سۈزۈك سۇ	小溪清沏的流水，
توختىماي ئاقار بولدى.	在不停地流淌。
پارتىيىنىڭ ۋاقتىدا	在党的时代里，
تۆت پەسىل باھار بولدى.	四季沐浴着春光。
② مەن كېتەر بولدۇم، ئۇزاقلا،	我要远远地离去了，
ئەرزىم بايان ئەيلەپ كېتەي.	让我把苦痛向你倾吐。
مېھرىبان يار قالدى، دەپ،	只因心爱的人独自留下，
چۆللەردە قان يىغلاپ كېتەي.	我要在荒野放声痛哭。

（4）作表语，与系动词 -قىل 连用，表示下列各种意思。

A. 完成形动词与系动词 -قىل 连用，表示主体促使他人或他物装作完成某动作；持续形动词与系动词 -قىل 连用表示主体促使他人或他物装作正在进行某动作。如：

① ئۇ ئۆزىنى بۇ ئىشنى ھېچ بىلمىگەن قىلىپ تەسۋىرلىدى.

他把自己描绘成对此事一无所知。

② بۇ توشقاننى يارىلانغان قىلىپ سىزىڭ.

您把这只兔子画成受伤的样子。

③ مانى ناخشا ئېيتىۋاتقان قىلىپ سىزىڭ، ئانى ئۇسۇل ئويناۋاتقان قىلىپ سىزىڭ.

你把这个人画成是在唱歌的样子，把那个人画成是在跳舞的样子。

B. 未完成形动词与系动词 -قىل 连用表示主体使某种情况发生变化。即表示“主体使某人或某物由过去不这样而变成现在这样”的意思。如：

① دوختۇر يىڭنە سانجىپ-داغلاپ داۋالاش ئۇسۇلى بىلەن ئۇكامنى گەپ قىلالايدىغان قىلدى.

大夫用针灸法使我弟弟能说话了。

② بۇ سافانى ھەم ئولتۇرغىلى بولىدىغان، ھەم ياتقىلى بولىدىغان

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

قىلىڭ.
请你把这个沙发做得既能坐也能躺。

③ ئۇلار بۇ ئۇسۇل بىلەن تەنخۇا گۈلىنى كېچىدە ئېچىلمايدىغان، كۈندۈزى ئېچىلىدىغان قىلىپتۇ.
他们用这个方法使昙花晚上不开白天开。

（5）代替中心词起名词作用，有格、数、领属人称的变化，在句中可作主语、定语、宾语、状语和表语。如：

① بايا سىزنى چاقىرغان كىم؟ (= بايا سىزنى چاقىرغان ئادەم…؟)
刚才叫你的是谁？

② يېڭى كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى 9-بىنادا ياتىدۇ.
(= يېڭى كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ…)
新来的都住九号楼。

③ ئۇ يەردە كۆرگەن-ئاڭلىغانلىرىڭىزنى بىزگە تونۇشتۇرۇپ بېرىڭ.
(= ئۇ يەردە كۆرگەن-ئاڭلىغان ئىشلىرىڭىزنى…)
您给我们介绍一下您在那儿的见闻吧。

④ ئۇلار كەلگەندە مەن كۇتۇپخانىدا گېزىت كۆرۈۋاتاتتىم.
(= ئۇلار كەلگەن چاغدا…)
他们来的时候我正在图书馆看报。

⑤ ئاۋۇ ناخشا ئېيتىۋاتقان كىم؟ (= ئاۋۇ ناخشا ئېيتىۋاتقان ئادەم…)؟
那位正在唱歌的是谁？

⑥ ئەخمەتنىڭ يېنىدا تۇرغاننىڭ ئىسمى تۇردىمۇ؟
(= ئەخمەتنىڭ يېنىدا تۇرغان ئادەمنىڭ…؟)
站在艾合买提旁边的叫吐尔地吗？

⑦ ھازىر دەۋاتقىنىڭىزنى پەقەتلا چۈشىنەلمىدىم.
(= ھازىر دەۋاتقان گېپىڭىزنى…)
你现在说的我简直听不懂。

⑧ ئەتە شەھەرگە بارىدىغانلار بارمۇ؟
(= ئەتە شەھەرگە بارىدىغان ئادەملەر…؟)
明天有进城的吗？

⑨ سورايدىغىنىڭىزنى سوراپ بولدىڭىزمۇ؟
(= سورايدىغان سوئالىڭىزنى…؟)
你要问的都问完了吗？

⑩ كادىرلار ياتىقىدا ئولتۇرىدىغانلارغا ئېيتىپ قويۇڭ، ئەتە مەجلىسكە كەلسۇن. (= كادىرلار ياتىقىدا ئولتۇرىدىغان يولداشلارغا…)

请你告诉一下住在干部宿舍的，让他们明天来开会。

⑪ ئۇلار تىلشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار.（=تىلشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەملەر.）

他们是搞语言学的。

（6）未完成形动词 B 的否定式结合位格附加成分表示在该形动词所指动作未发生之前的时间。如：

① سۇ كەلمەستە تۇغان سال.

洪水未到先筑堤。

② قاراڭغۇ چۈشمەستە ئىشلىرىمىزنى تۈگىتىۋالايلى.

天黑以前我们把事情都干完吧。

③ مەجلىس باشلانماستا تېلېفون بېرىپ كېلەي.

开会前我先去打一个电话。

（7）未完成形动词 B 的否定式结合从格附加成分表示的意义和用法与 پ 副动词的否定式有时相同。如：

① كۈلمەستىن // كۈلمەي سۆزلە.

你别笑着说。

② ئۇ ھېچنېمە دېمەستىن // دېمەي چىقىپ كەتتى.

他什么也没说就出去了。

（二）动名词

1. 动名词的语法特点：

动名词是动词的非人称形式之一，在句中起名词的作用。它兼有动词和名词两者的特征。

（1）动名词的动词特征：

A. 表示动作。

B. 有及物—不及物的区别。如：

及　物：　ئېچىش، كۆرۈش، يېزىش

不及物：　كېتىش، كېلىش، تۇرۇش

C. 有语态、能动—非能动、肯定—否定的区别。如：

语态：　يازدۇرۇش، يېزىشىش، يېزىلىش، يېزىش

能动—非能动：　يازالاش　（能动）　　يېزىش　（非能动）

www.uyghurkitap.com

肯定—否定：　　يېزىش （肯定）　　يازماسلىق （否定）

D. 部分动名词有体的区别。如：

完成体：　　يازغانلىق، كۆرگەنلىك، كەلگەنلىك

未完成体：　　يازىدىغانلىق، كۆرىدىغانلىق، كېلىدىغانلىق

持续体：　　يېزىۋاتقانلىق، كۆرۈۋاتقانلىق، كېلىۋاتقانلىق

E. 可以要求自己的宾语或状语，构成动名词词组。如：

新买	يېڭى ئالغانلىق	写诗	شېئىر يېزىش
明天来	ئەتە كېلىدىغانلىق	爱祖国	ۋەتەننى سۆيۈش
用粉笔写	بور بىلەن يېزىش	打球	توپ ئويناۋاتقانلىق
		去图书馆	كۇتۇپخانىغا بارماق

（2）动名词的名词特征：

A. 表示动作的名称，有领属人称及格的变化（有的动名词还可有数的变化），也可与后置词连用。如：

我想看　　كۆرگۈم كەل-

不知道你们要来　　كېلىدىغانلىقىڭلارنى بىلمەسلىك

这些用法　　مۇنداق قوللىنىلىشلار

有借有还　　ئالماقنىڭ بەرمىكى مار

为了学好维语　　ئۇيغۇرچىنى ياخشى ئۆگىنىش ئۈچۈن

B. 在句中能作主语、表语、定语、宾语和状语。如：

① ساۋاقداشلارنىڭ ئۇيغۇرچە ناخشا ئۆگەنگۈسى كېلىۋاتىدۇ.

同学们想学维文歌。

他的任务是开拖拉机。　　② ئۇنىڭ ۋەزىپىسى تراكتور ھەيدەش.

③ بۇ ئۇنىڭ چىنىقتۇرۇشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرغانلىقىنىڭ نەتىجىسى.

这是他坚持锻炼的结果。

④ ئۇلارنىڭ ياتاقتا شاھمات ئويناۋاتقانلىقىنى كۆردۈم.

我看见他们在宿舍下棋。

⑤ سىلەرنىڭ بۇ ۋەزىپىنى چوقۇم ئاجايىپ ياخشى ئورۇنلايدىغانلىقىڭلارغا

我相信你们一定能出色地完成这个任务。　　　　ئىشىنىمەن.

2. 动名词的种类和构成：

动名词可分为 ش 动名词、ماق 动名词、غۇ 动名词、完成动名词、持续动名词、未完成动名词及主体动名词等七类。

(1) ش 动名词：由动词词干结合附加成分 -ش // -ىش // -ۇش // -ۈش 构成。如：

ئاڭلا + ش ← ئاڭلاش

بەر + ىش ← بېرىش

قوش + ۇش ← قوشۇش

كۆر + ۈش ← كۆرۈش

ش 动名词的否定式由未完成形动词 B 的否定式结合附加成分 -لىق // -لىك 构成。如：

بەرمەس + لىك ← بەرمەسلىك

كۆرمەس + لىك ← كۆرمەسلىك

ئاڭلىماس + لىق ← ئاڭلىماسلىق

قوشماس + لىق ← قوشماسلىق

(2) ماق 动名词：由动词词干结合附加成分 -ماق // -مەك 构成。如：

بەر + مەك ← بەرمەك

كۆر + مەك ← كۆرمەك

ئاڭلا + ماق ← ئاڭلىماق

قوش + ماق ← قوشماق

ماق 动名词的否定式与 ش 动名词的否定式相同。

(3) غۇ 动名词：由动词词干结合附加成分 -غۇ // -قۇ // -گۈ // -كۈ 构成。如：

بار + غۇ ← بارغۇ

ئېيت + قۇ ← ئېيتقۇ

تۈپفوز كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كۆر + گۈ ← كۆرگۈ

كەت- + كۈ ← كەتكۈ

(4) 完成动名词：完成动名词分为完成动名词 A 和完成动名词 B 两种。

A. 完成动名词 A 在形式上与完成形动词相同。

B. 完成动名词 B 由完成形动词结合附加成分 -لىق // -لىك 构成。如：

ئوقۇغان + لىق ← ئوقۇغانلىق

قوپقان + لىق ← قوپقانلىق

كۆرگەن + لىك ← كۆرگەنلىك

كەتكەن + لىك ← كەتكەنلىك

(5) 持续动名词：持续动名词分为持续动名词 A 和持续动名词 B 两种。

A. 持续动名词 A 在形式上与持续形动词相同。

B. 持续动名词 B 由持续形动词结合附加成分 -لىق // -لىك 构成。如：

يېزىۋاتقان + لىق ← يېزىۋاتقانلىق

كۆرۈۋاتقان + لىق ← كۆرۈۋاتقانلىق

ئولتۇرغان + لىق ← ئولتۇرغانلىق

يۈرگەن + لىك ← يۈرگەنلىك

(6) 未完成动名词：未完成动名词分为未完成动名词 A 和未完成动名词 B 两种。

A. 未完成动名词 A 在形式上与未完成形动词相同。

B. 未完成动名词 B 由未完成形动词结合附加成分 -لىق 构成。如：

سۆزلەيدىغان + لىق ← سۆزلەيدىغانلىق

يازىدىغان + لىق ← يازىدىغانلىق

ئورىندىغان + لىق ← ئورىندىغانلىق

كۆرىندىغان + لىق ← كۆرىندىغانلىق

（7） 主体动名词：由 غۇ 动名词结合附加成分 -چى 构成。如：

يازغۇ + چى ← يازغۇچى

چىققۇ + چى ← چىققۇچى

سۆزلىگۈ + چى ← سۆزلىگۈچى

كەتكۈ + چى ← كەتكۈچى

3. *各种动名词的意义和用法：*

（1） ش 动名词的意义和用法：

ش 动名词是一种不表示体的意义的动名词，在句中的作用与名词相同，可作主语、表语、定语、宾语和状语。动名词自身的主体如果出现时，二者的关系表现为领属关系，即主体要带所有格附加成分，动名词要带领属人称附加成分。如：

① كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش — بىزنىڭ ئالىي غايىمىز.

实现共产主义是我们的崇高理想。

句中的 كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش 是主语。

② ئۆگىنىشنىڭ دۈشمىنى — ئۆز-ئۆزىدىن قانائەتلىنىش.

学习的敌人是自己的满足。

句中的 ئۆز-ئۆزىدىن قانائەتلىنىش 是表语。

③ بەدەن چېنىقتۇرۇشنىڭ پايدىسى كۆپ. 锻炼身体好处多。

句中的 بەدەن چېنىقتۇرۇشنىڭ 是定语。

④ سىلەرنىڭ يەنە كېلىشىڭلارنى قارشى ئالىمەن. 我欢迎你们再来。

句中的 سىلەرنىڭ يەنە كېلىشىڭلارنى 是宾语。

⑤ ساۋاقداشلار ئوقۇش ۋە يېزىشتا بىرقەدەر ياخشى، لېكىن ئاڭلاش ۋە سۆزلەشتە بىرقەدەر ناچار.

同学们在读和写上比较好，但在听和说上比较差。

句中的 ئوقۇش ۋە يېزىشتا 和 ئاڭلاش ۋە سۆزلەشتە 都是状语。

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

⑥ ھەرمىللەت خەلقى تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشماقتا. 各族人民正在为实现四化而努力。

句中的 تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن 是状语。

ش 动名词还有下列各种用法：

A. 与 كېرەك، لازىم 或 شەرت 等词连用表示进行 ش 动名词所指动作的必要性。用 كېرەك، لازىم 时表示进行 ش 动名词所指动作是理所当然的，在汉语里一般可用“应该”，“应当”，“要”等词表示；用 شەرت 时语气更强一些，表示“必须”的意思。动名词若有主体时，应带有与其主体在人称上一致的领属附加成分，但表示主体的词一般不结合所有格附加成分。如：

① تەرتىپ-ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش كېرەك. 应该遵守纪律。

② سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى زور كۈچ بىلەن ئېلىپ بېرىش كېرەك. 应大力进行社会主义精神文明建设。

③ بىز ھەم قىزىللىشىشىمىز ھەم ئىختىساسلىشىشىمىز لازىم. 我们应该又红又专。

④ ئالدىراپ خۇلاسە چىقارماسلىق لازىم. 不要忙于下结论。

⑤ ئىشنى ھەرگىز «ئەتە» گە ياكى «ئەتىنىڭ ئەتىسىگە» سۈرمەسلىكىمىز لازىم. 我们不应该把事情拖到明天或明天的明天。

⑥ ئىتتىپاقلىشىشقا بولىدىغان ھەممە ئادەم بىلەن ئىتتىپاقلىشىش شەرت. 必须团结一切可以团结的人。

⑦ ئوقۇغۇچىلار مەكتەپنىڭ نىزاملىرىغا رىئايە قىلىشى شەرت. 学生必须遵守校规。

⑧ بۇ ئۆيگە ھېچقانداق ئادەم رۇخسەتسىز كىرمەسلىكى شەرت. 未经允许任何人都不得入内。

B. 与 مۇمكىن 一词按主谓关系结合表示动名词所指动作有出现的可能。动名词若有主体时，应带有与其主体在人称上一致的领属人称附加成分，但表示主体的词一般不结合所有格附加成分。

如：

① بۇ ماقالىنى تۆت سائەتتە تەرجىمە قىلىپ بولۇش مۇمكىن.
这篇文章四个小时可能译完。

② بۇ ئىشنى باھار بىلمەسلىكى مۇمكىن 这件事巴哈尔可能不知道。

③ بۈگۈن قاتتىق يامغۇر يېغىشى مۇمكىن 今天可能要下大雨。

C. 这种动名词的与格形式与 توغرا كەل- 相结合，表示进行动名词所指动作是需要的，应该的，必须的等意思，语气比 شەرت، لازىم، كېرەك 要缓和一些。在汉语里一般可用“得”、“该”、“需要”等词表示。这样的句子为无主句。动名词若有主体时，它们的关系应为领属关系。如：

① بۇ ماقالىگە يەنە تۈزىتىشلەرنى كىرگۈزۈشكە توغرا كېلىدۇ.
这篇文章还得作一些修改。

② پويىز قوزغىلاي دېدى، ئەمدى بىزنىڭ پويىزدىن چۈشۈشىمىزگە توغرا كەلدى.
火车快开了，我们该下车了。

D. ش 动名词的与格形式或同后置词 بىلەن 结合的形式表示刚一发生 ش 动名词所指动作接着就发生另一动作，相当于汉语的“一…就…”的意思。这时，动名词要带有自己的主体，两者之间表现为领属关系，但表示主体的词一般不结合所有格附加成分。如：

① يامغۇر توختىشى بىلەن//توختىشىغا ئىشىمىزنى داۋاملاشتۇردۇق.
雨一停我们就继续干我们的活儿了。

② مەن دېيىشىمگە//دېيىشىم بىلەن ئۇ چۈشەندى.
我一说他就懂了。

注一：“-شى بىلەن” 也可用 “-ش بىلەن” 代替。如：

① …يامغۇر توختاش بىلەن
② …مەن دېيىش بىلەن

注二：在上述两种形式后还可结合语气词 لا。如：

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

① يامغۇر توختىشىغىلا//…توختىشى بىلەنلا

② مەن دېيىشىمگىلا//…دېيىشىم بىلەنلا

E. ش 动名词不带领属人称附加成分的与格形式还有下列几种用法：

a. 与表示趋向的动词连用表示目的。如：

① بۈگۈن چۈشتىن كېيىن سۇ ئۈزۈشكە بارماقچىمىز.
今天下午我们打算去游泳。

② ئۇ كۇتۇپخانىغا كىتاب قايتۇرۇشقا كەتتى. 他到图书馆还书去了。

b. 与动词 -بول 连用，表示为某种规定、原则或原理允许或不允许进行的动作。这样的句子为无主句。如：

① بۇكىتابلارنى ئىككى ھەپتە ئارىيەت ئېلىشقا بولىدۇ.
这些书可以借两个星期。

② ئالاھىدە بولۇۋېلىشقا بولمايدۇ. 不能搞特殊化。

c. 与助动词 -باشلا 连用表示 ش 动名词所指动作开始出现。如：

① ھاۋا ئېچىلىشقا باشلىدى. 天开始晴了。

② ئۇ ئورۇندىن تۇرۇپ ئۆزى يازغان بىر شېئىرنى ئوقۇشقا باشلىدى.
他从座位上站起来，开始朗读自己写的一首诗。

d. 肯定式与动词 -تاس قال 、-تاس-تاس قال 和 -قىل قال 等连用表示险些出现的动作。如：

① بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ يىغلىۋېتىشكە تاس قالدۇق.
听到这个消息我们差点儿哭了。

② يول پاتقاق، يىقىلىپ چۈشۈشكە تاس قالدىم.
路很泥泞，我差点儿摔倒了。

③ بۇ قۇش ئۇچۇپ كېتىشكە قىل قالدى. 这鸟儿差点儿飞走了。

F. 与后置词 بىلەن 结合，表示进行另一动作的方式。在这种情况下，动名词一般不能有领属人称形式。如：

① بۇ ۋەزىپىنى ياخشى ئورۇنلاش بىلەن دۆلەت بايرىمىنى كۈتۈۋالايلى.

让我们出色地完成这项任务来迎接国庆吧。

② ئىگىلىك كېلىشتىكى ئىسىم ئىسمىنىڭ كەينىگە «-نىڭ» قوشۇمچى-سىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسىلىدۇ.

所有格名词由名词后结合“نىڭ”附加成分构成。

这种结构多用于否定句，表示不起作用的方式。如：

① قۇرۇق گەپ قىلىش بىلەن مەسىلە ھەل بولمايدۇ.

说空话解决不了问题。

② ئۆلۈك يادلىۋېلىش بىلەن بىر تىلنى ياخشى ئۆگەنگىلى بولمايدۇ.

死记硬背学不好一种语言。

G. 以从格形式或范围特征格形式与 مەقسەت 一词相结合，表示该动名词所指动作是为了什么动作进行的。这时，动名词一般不带主体。若带主体，两者之间的关系应为领属关系。如：

① نەزەرىيە ئۆگىنىشتىكى // ئۆگىنىشتىن مەقسەت ئەمەلىيەتكە يېتەكچىلىك قىلىش.

学习理论是为了指导实践。

② مەجلىس ئېچىشتىكى // ئېچىشتىن مەقسەت مەسىلىنى ھەل قىلىش، چوڭ يېيىش، چوڭ ئىچىش ئەمەس.

开会是为了解决问题而不是为了大吃大喝。

③ بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىمىزدىكى // كېلىشىمىزدىن مەقسەت ئۆگىنىش، ئويناش ئەمەس.

我们到这儿来是为了学习，不是为了玩。

H. 与后置词 ئۈچۈن 连用表示进行另一动作的目的。这时动名词一般不能有领属人称形式。如：

① ھەرمىللەت خەلقى ئىتتىپاقلىشىپ، مەملىكىتىمىزدە تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى.

各族人民团结起来为在我国实现四化而奋斗。

② ۋەتەننىڭ ۋە خەلقنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويماسلىق ئۈچۈن، بىز چوقۇم ياخشى ئىشلەيمىز.

为了不辜负祖国和人民的希望，我们一定要好好工作。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

③ چەت ئەللەرنىڭ ئىلغار تەجرىبىلىرىنى تېخىمۇ ياخشى ئۆگىنىش ئۈچۈن ئۇلار چەت تىللارنى تىرىشىپ ئۆگىنىۋاتىدۇ.
为了更好地学习外国的先进经验，他们正在努力学习外语。

I. 以宾格形式（其后一般还可以结合语气词 غۇ）与该动词的人称形式连用表示让步。如：

① رۇسچە ئۆگىنىشنى // ئۆگىنىشنىغۇ ئۆگەنگەنمەن، بىراق ھەممىسىنى ئۇنتۇپ قالدىم.
俄语我学倒是学过，但都忘了。

② بېرىشنى // بېرىشنىغۇ باردۇق، بىراق ئۇلار بىلەن كۆرۈشەلمىدۇق.
我们去倒是去了，但没能见着他们。

③ ئۇيغۇرچە سۆزلەشنى // سۆزلەشنىغۇ سۆزلەيمەن، بىراق ياخشى سۆزلىيەلمەيمەن.
我维语讲倒是讲，但讲不好。

J. 以从格形式与副词"بۇرۇن"等连用，表示该动名词所指动作发生之前的意思。如：

① بۇ يەرگە كېلىشتىن بۇرۇن شىنجاڭدا ئىشلەيتتۇق.
来这儿之前，我们在新疆工作。

② يېزىشتىن بۇرۇن ياخشى ئويلىنىش كېرەك. 写之前应好好考虑。

③ ھادىسە يۈز بېرىشتىن بۇرۇن ھېچقانداق ئالامەت يوقمۇ؟
事故发生之前没任何迹象吗？

④ ئۇلار كېتىشتىن بۇرۇن بۇيەرگە كەلگەن.
他们走之前到这儿来过。

K. ش 动名词有时有复数形式，有时可表示该动名词所指动作具有代表性等意思。如：

① "بول" دېگەن پېئىلنىڭ مۇنداق قوللىنىلىشلىرى بار.
"بول" 这个动词有这样一些用法。

② مۇنداق دېيىشلىرىڭلار توغرا ئەمەس. 你们这些说法是不对的。

③ ئۇنىڭ مېڭىشلىرى، كۈلۈشلىرى ئاكىسىنىڭكىگە ئوخشاش.
他那走路的样子、笑的样子跟他哥哥一样。

(2) ماق 动名词的意义和用法

A. 用在格言、谚语、诗歌及固定结构中，表示的意义与 ش 动名词的相同，即表示不带体意义的动作的名称。如：

① خامان ئالماق، شەھەر ئالماق. 打场如攻城。

② دېمەك ئاسان، قىلماق تەس. 说容易，做难。

B. 在词书中用来表示动词。

C. 结合位格附加成分，再结合判断系动词构成动词的某些人称形式。

D. 有时可结合系动词 -بول，表示的意思与 -ماقچى بول- 相同(但现在已不常用)。如：

① ئۇلار ئەتە يولغا چىقماق // چىقماقچى بولۇپ، ھازىر تەييارلىق كۆرۈۋاتىدۇ. 他们准备明天上路，现在在作准备。

② ئەگەر بۇ لۇغەتنى ئالماق // ئالماقچى بولساڭ، كىتابخانىغا چاپسان بار. 如果你想买这本词典，就赶快到书店去。

(3) غۇ 动名词的意义和用法

A. 以领属人称关系同自己的主体结合，表示主体进行该动名词所指动作的愿望。这种动名词总是与 بار، يوق 或 -كەل 连用。主体有时可以省略。如：

① ئەتىكى تىياتىرغا ئۇلارنىڭ بارغۇسىمۇ بارئىكەن.
明天的剧他们也想去看。

② تەتىلدە ئۆيگە قايتقۇمىز يوق. 假期我们不想回家。

③ ياخشى كىتاب كۆرسەملا، ئالغۇم كېلىدۇ. 一看见好书我就想买。

B. 结合形似格可起下列各种作用：

a. 作定语，表示中心词所指事物在质量或数量上达到的程度。如：

① بۇ ھەممە ئادەم چوڭقۇر پىكىر قىلغۇدەك مەسىلە.
这是值得所有的人深思的问题。

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

② ئۇ يەردە سەن قىزىققۇدەك نېمە بارئىكەن؟
那儿有什么值得你感兴趣的东西?

③ ئىككى كىشىگە يەتكۇدەك تاماق ئېتىپ قويۇڭ.
请做够两个人吃的饭。

b. 作状语，表示中心词所指动作达到的程度。如：

① ئۇ كۈنى شاپتۇلنى تويغۇدەك يېدۇق. 那天我们把桃子吃了个够。

② تۈنۈگۈنكى يىغىندا ھەممە ئادەمنى تەسىرلەندۈرگۈدەك سۆزلىدىڭىز.
昨天的会上你讲得大家都很感动。

③ ھەممىڭلار قانائەتلەنگۈدەك يازالماسمەن.
我也许不能写得让你们都满意。

c. 作表语与系动词 -بول 结合，表示主体已接近于要进行动名词所指动作的程度。如：

① ئۇ خۇشاللىنىپ كېتىپ ئاغزى قۇلىقىغا يەتكۇدەك بولدى.
他高兴得嘴都快合不拢了。

② بۇ قوغۇنلار يېگۈدەك بوپتۇ. 这些哈密瓜快能吃了。

③ بىز ئۇيغۇرچە گېزىتلەرنى قاچان ئوقۇغۇدەك بولىمىز. ؟
我们什么时候才能看懂维文报呢?

C. 结合转述语气的判断系动词构成动词未完成体转述语气的人称形式。

(4) 完成动名词的意义和用法：

完成动名词 A 和完成动名词 B 都表示已经出现的动作的名称，在句中的作用与名词相同。动名词若有主体时，它们之间的关系表现为领属关系。如：

① بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا ئېيتمىغىنىڭىز // ئېيتمىغانلىقىڭىز توغرا بولدى.
这件事儿您没告诉他是对了。

② بۇ كۆپچىلىكنىڭ تىرىشقىنىنىڭ // تىرىشقانلىقىنىڭ نەتىجىسى.
这是大家努力的结果。

③ ئۇنىڭ بۇ پەسىللىك گېزىتكە يېزىلغىنىنى ياكى يېزىلمىغىنىنى// يېزىلغانلىقىنى ياكى يېزىلمىغانلىقىنى بىلمەيمەن.
我不知道他订没订这个季度的报纸。

④ سىلەرنىڭ بېيجىڭدا زىيارەتتە بولغىنىڭلارنى// بولغانلىقىڭلارنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.
我们热烈欢迎你们访问北京。

⑤ بۇكىيىمنى ئۆزەڭنىڭ تىككىنىڭگە// تىككەنلىكىڭگە ئىشەنمەيمەن.
我不相信这件衣服是你自己做的。

⑥ داۋۇتنىڭ سۆزلىگىنى// سۆزلىگەنلىكى مېنىڭ سۆزلىگىنىمدىن// سۆزلىگەنلىكىمدىن ياخشى.
达吾提讲比我讲好。

⑦ بىزگە زور كۈچ بىلەن ياردەم بەرگىنىڭ// بەرگەنلىكىڭ ئۈچۈن مىڭ رەھمەت.
非常感谢您对我们的大力帮助。

两种完成动名词都可结合后置词 ئۈچۈن 表示该动作的出现是另一动作出现的原因。这时动名词要结合与自己主体人称一致的领属附加成分，其主体不结合所有格附加成分。如：

① يامغۇر ياغقىنى// ياغقانلىقى ئۈچۈن ئېكسكۇرسىيىگە بارالمىدۇق.
因为下雨我们没能去参观。

② مەن باھايىتى ھېرىپ كەتكىنىم// كەتكەنلىكىم ئۈچۈن دەرھال ئۇخلاپ كېتىپتىمەن.
因为太累所以我很快就睡着了。

完成动名词 A 和完成动名词 B 还有各自的用法，现分述如下：

A. 完成动名词 A 还有下列各种用法：

a. 完成动名词 A 的位格形式结合语气词 لا 后可以表示唯一的条件。这样的句子多为无主句。如：

① تىرىشقاندىلا ئالغا باسقىلى بولىدۇ.
只要努力就能进步。

② قىيىنچىلىقنى ئېتىراپ قىلغاندىلا، ئاندىن ئۇنى ھەل قىلغىلى بولىدۇ.
只有承认困难，才能解决困难。

b. 完成动名词 A 结合领属人称附加成分再结合位格可以表

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

示虚拟的动作。其主体若出现，与动名词之间的关系表现为领属关系，但表示主体的词不带所有格附加成分。如：

① （سەن）تۈنۈگۈن دەپ قويغىنىڭدا، مەن ئۇنى ئالغاچ كېلەتتىم.

你昨天要是告诉我，我就捎来了。

② تۈنۈگۈن يامغۇر ياغمىغىنىدا ئېكسكۇرسىيىگە باراتتۇق.

昨天要是没下雨我们就去参观了。

c. 与后置词 بىلەن 相结合表示让步，即表示虽已出现但并未起作用的动作。该动名词通常都带有自己的主体。它们之间的关系可表现为领属关系（但表示主体的词后不结合所有格附加成分），也可表现为主谓关系。如：

① مەن يازغىنىم بىلەن // يازغان بىلەن تېخى يېزىپ بولمىدىم.

我是写了，但还没写完。

② ئۇ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇمىغىنى بىلەن // ئوقۇمىغان بىلەن ئۈچ خىل چەت تىلنى بىلىدىكەن.

他虽然没在高等学校学习过，但却会三门外语。

③ ئۇنى دەم ئېلىشقا بىرنەچچە قېتىم ئالدىراتقىنىمىز بىلەن // ئالدىراتقان بىلەن ئۇ يەنە ئىشلەۋاتىدۇ.

我们几次催他休息，但他却还在干。

注一：由名词性品词与系动词 -بول 结合构成的结构变成这种动名词并结合后置词 بىلەن 时，也表示让步的意思。如：

① ئىش كىچىك بولغىنى بىلەن // بولغان بىلەن تەسىرى كىچىك ئەمەس.

事情是小，但影响却不小。

② قىيىنچىلىق جىق بولغىنى بىلەن // بولغان بىلەن بىزنى قورقىتالمايدۇ.

困难是多，但吓不倒我们。

注二：完成动名词 A 与 بىلەن 结合，再结合语气词 مۇ 表示假定不起作用的动作。如：

① ئەمدى يامغۇر ياغقىنى بىلەنمۇ // ياغقان بىلەنمۇ پايدىسى يوق.

现在即使下雨也没用了。

② ئۇلار كەلمىگىنى بىلەنمۇ // كەلمىگەن بىلەنمۇ بۇ ئىش توختاپ قالمايدۇ.
即使他们不来，这件事也不会停下来。

③ سىلەر خاتا سۆزلەپ قويغىنىڭلار بىلەنمۇ // قويغان بىلەنمۇ ئۇلار سىلەرنى زاڭلىق قىلمايدۇ.
即使你们说错了，他们也不会笑话你们的。

d. 与附加成分 -چە 结合，表示以下各种意思：

第一，表示该动名词所指动作越加强，其后面动词所指动作也随着加强（这种形式多用于口语）。

① ھەقىقەت مۇنازىرە قىلغانچە ئايدىڭلىشىدۇ.
真理越辩越明。

② ئۇيغۇرچىنى ئۆگەنگەنچە ئۆگەنگۈمىز كېلىۋاتىدۇ.
维语我们越学越想学。

注：بارغانچە 除表示“越去越……”的意思外，还可以表示“越来越……”的意思。如：

① يېزىلارنىڭ ۋەزىيىتى بارغانچە ياخشى بولۇۋاتىدۇ.
农村形势越来越好。

② كۈندۈز بارغانچە ئۇزىرىۋاتىدۇ. كېچە بارغانچە قىسقىرىۋاتىدۇ.
白天越来越长，晚上越来越短。

第二，表示后边的动作是在该动名词所指动作一直持续的情况下发生的。动名词后既可结合，也可不结合与主语一致的领属人称附加成分。如：

① ئۇ ناخشا ئېيتقىنىچە // ئېيتقانچە مەكتەپكە كەتتى.
他唱着歌到学校去了。

② قىزلار سېۋەت كۆتۈرگىنىچە // كۆتۈرگەنچە باغقا كەتتى.
姑娘们提着篮子到果园去了。

注：上述 -غانچە // -غىنىچە 可用 -غان بويىچە // -غان پېتى 代替。如：

① ئۇ ناخشا ئېيتقان بويىچە // پېتى مەكتەپكە كەتتى.

② قىزلار سېۋەت كۆتۈرگەن بويىچە // پېتى باغقا كەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

第三，当修饰与自己相同的动词时，表示主体就自己能力所及完成该动作的意思。这时动名词要带有与主体人称一致的领属附加成分。如：

① بەرگىنىڭچە بەر. 你能给多少就给多少吧。

② ئەمسە سۆزلىگىنىمچە سۆزلەپ باقاي. 那我能讲多少就讲多少吧。

③ شاپتۇلنى يېگىنىڭچە يە. 桃儿你尽量地吃吧。

第四，当修饰与自己不相同的动词时，表示被修饰的动词所指动作达到的程度。这时动名词要带有与自己主体一致的领属人称附加成分。如：

① ئېسىمگە كەلتۈرگىنىمچە يېزىپ باقاي. 就我想起来的写写吧。

② كۆرگىنىچە سۆزلىسۇن. 让他就见到的说吧。

e. 以从格形式与“كېيىن”连用表示以下各种意思：

第一，表示该动名词所指动作发生之后。如：

① بۇ ماتېرىيالنى كۆرگەندىن كېيىن سابىتقا بېرىڭ.

这份材料您看后请给沙比提。

② بۇ كىنونى كۆرگەندىن كېيىن، قانداق تەسىرات ئالدىڭلار؟

看了这个电影你们有什么感想？

第二，表示某一推论所具有的前提。动名词有时不带主体，有时带主体。两者的关系为主谓关系。如：

① كۆرگەندىن كېيىن، پىكرىڭلارنى بېرىڭلار.

既然看了，你们就提提意见吧。

② ھەم ياخشى ھەم ئەرزان بولغاندىن كېيىن، ئالاي.

既然又好又便宜，我就买吧。

③ سىز كۆرمىگەندىن كېيىن، مەن كۆرەي.

既然您不看，那我就看吧。

④ بىلمىگەندىن كېيىن، سوراش كېرەك. 既然不知道，就应该问。

f. 结合与格表示不能导致某事发生的动作或微不足道的原

因。动名词有时不带主体，有时要带主体。带主体时，动名词可结合，也可不结合与主体人称一致的领属附加成分。如：

① بىز بىر-ئىككى قېتىم بارغىنىمىزغا// بارغانغا ھېچقانداق مەسىلە ھەل بولمايدۇ.
我们去个一两次并不能解决任何问题。

② مۇنچىلىك يېگەنگە قۇرساق تويمايدۇ.　吃这么一点儿肚子饱不了。

③ تۈنۈگۈن ئۇ بېشىنى يۇغىنىغا// يۇغانغا زۇكام بولۇپ قاپتۇ.
他昨天洗了个头就感冒了。

④ مەن كۈلۈپ قويغىنىمغا// قويغانغا ئۇ خاپا بولدى.
我笑了一下他就生气了。

g. 结合形似格，表示用作比譬的动作，动名词可结合、也可不结合与主体人称相一致的领属附加成分。如：

① سۇغا چۈشمەي سۇ ئۈزۈشنى ئۆگەنگىلى بولمىغاندەك، ئۇيغۇرچە سۆزلىمەي ئۇيغۇرچە سۆزلەشنى ئۆگەنگىلى بولمايدۇ.
正如不下水就学不会游泳一样，不说维语也就学不会说维语。

② سىز گۈل ئۆستۈرۈشنى ياخشى كۆرگىنىڭىزدەك// كۆرگەندەك، ئۇمۇ گۈل ئۆستۈرۈشنى ياخشى كۆرىدۇ.
正如您喜欢养花一样，他也喜欢养花。

③ سىلەر مۇنداق ئادەمنى ياخشى كۆرمىگىنىڭلاردەك// كۆرمىگەندەك مەنمۇ مۇنداق ئادەمنى ياخشى كۆرمەيمەن.
正如你们不喜欢这种人一样，我也不喜欢这种人。

h. 完成动名词 A 的领属人称形式结合同一动词的非领属人称形式。表示动作结果不发生变化。如：

① ئۇلارنىڭ ئۇتۇۋالغىنى ئۇتۇۋالغان　他们赢定了。

② بىرىنچىلىكنى ئالغىنىڭلار ئالغان.　你们第一名拿定了。

B. 完成动名词 B 还有下列各种用法：

a. 完成动名词 B 结合从格附加成分表示该动作的出现是另一动作出现的原因。动名词可带有、也可不带有与自己主体人称一

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

致的领属附加成分。如：

① تۈنۈگۈن كۈن بويى يامغۇر ياغقانلىقتىن // ياغقانلىقىدىن سىرتقا چىقمىدىم.

因为昨天整天下雨，所以我没到外面去。

② پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرى ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەنلىكتىن // ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەنلىكىدىن دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى ناھايىتى ئۈستۈن بولۇۋاتىدۇ.

党的政策落实了，所以农民的生产积极性很高。

③ بىز ئۇنى چاقىرمىغانلىقىمىزدىن // چاقىرمىغانلىقتىن ئۇ كەلمىدى.

因为我们没有叫他，所以他没来。

④ مۇنداق كىر ئالغۇ ھەم ياخشى ھەم ئەرزان بولغانلىقىدىن // بولغانلىقتىن بازىرى ناھايىتى ئىتتىك بولۇۋاتىدۇ.

这种洗衣机又好又便宜，所以很畅销。

b. 表示动名词所指动作的出现与另一动作的出现是相等的，动名词不带有主体。如：

① قول كۆتۈرگەنلىك قوشۇلغانلىق، قول كۆتۈرمىگەنلىك قوشۇلمىغانلىق.

举手就是同意，不举手就是不同意。

② پىكىر بەرگەنلىك بىزگە ياردەم بەرگەنلىك.

提意见就等于帮助我们。

③ مۇنداق دېگەنلىك قاتناشمايمىز دېگەنلىك ئەمەس.

这样说，并不等于说我们不参加。

(5) 持续动名词的意义和用法：

持续动名词 A 及持续动名词 B 在意义上基本无区别，都表示正在持续着的动作或存在着的状态的名称。前者多用于口语。它们在句中的作用与名词相同，与主体的关系表现为领属关系。如：

① خېتىدە سىڭلىمنىڭ دوختۇرخانىدا پراكتىكا قىلىۋاتقانلىقىمۇ // قىلىۋاتقىنىمۇ يېزىلغان.

他在信中也谈到了我妹妹在医院实习的情况。

② ئۇلار ھازىر دۇنيا مۇھىتىنىڭ 10 چوڭ تەھدىتكە دۇچ كېلىۋاتقان-
لىقىنى // كېلىۋاتقىنىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

他们提出当今世界环境面临着十大威胁。

③ ھازىر ئۇلارنىڭ دەرۋازا ئالدىدا كۆچەت تىكىپ يۈرگەنلىكىدە //
يۈرگىنىدە گەپ يوق.

现在他们肯定是在大门前植树。

两种持续动名词都可以结合后置词 ئۈچۈن 表示该动名词所指的持续着的动作或存在着的状态是另一动作出现的原因。这时动名词要结合与自己主体人称一致的领属附加成分，其主体不结合所有格附加成分。如：

① بىز ئۇ چاغدا سېختا ئىشلەۋاتقىنىمىز // ئىشلەۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن
ئۇلار بىلەن كۆرۈشەلمىدۇق.

那时我们正在车间干活儿，所以没见着他们。

② ئۇ پۈتۈن دىققەت بىلەن تەجرىبە قىلىۋاتقىنى // قىلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن
بىزنىڭ كىرگىنىمىزنى بىر ئازمۇ سېزەلمەي قالدى.

因为他正在专心致志地做实验，所以我们进去他一点儿也没有察觉出来。

③ ياتاقتا باشقا ساۋاقداشلار دەرس تەكرارلاۋاتقىنى // تەكرارلاۋاتقانلىقى
ئۈچۈن بىز تاشقىرىدا پاراڭلاشتۇق.

因为其他同学在宿舍复习功课，所以我们就在外面谈了。

④ ئۆيدە مېھمانلار ئولتۇرغىنى // ئولتۇرغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئىش
توغرۇلۇق ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشەلمىدىم.

因为家里有客人，我没能跟他谈这件事情。

持续动名词 B 结合从格附加成分也可以表示该动名词所指的持续的动作或存在着的状态是另一动作出现的原因。这时动名词可结合、也可不结合与自己主体人称一致的领属附加成分。动名词的主体不结合所有格附加成分。如：

① بىز ئۇ چاغدا سېختا ئىشلەۋاتقانلىقىمىزدىن // ئىشلەۋاتقانلىقتىن ئۇلار

www.uyghurkitap.com

بىلەن كۆرۈشەلمىدۇق.

② ئۇ پۈتۈن دىققەت بىلەن تەجرىبە قىلىۋاتقانلىقىدىن// قىلىۋاتقانلىقتىن بىزنىڭ كىرگىنىمىزنى بىرئازمۇ سېزەلمەي قالدى.

③ ياتاقتا باشقا ساۋاقداشلار دەرس تەكرارلاۋاتقانلىقىدىن// تەكرارلاۋاتقانلىقتىن تاشقىرىدا پاراڭلاشتۇق.

④ ئۆيدە مېھمانلار ئولتۇرغانلىقىدىن// ئولتۇرغانلىقتىن بۇئىش توغرۇلۇق ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشەلمىدىم.

（6） 未完成动名词的意义和用法：

未完成动名词 A 与未完成动名词 B 都表示将要发生或经常发生的动作的名称，在句中的作用与名词相同。动名词与其主体的关系表现为领属关系。如：

① داۋۇتنىڭ خېتىدە يەنە ئۆزىنىڭ كېلەر ئايدا مەيەرگە كاماندۇرۇپكىغا كېلىدىغانلىقىمۇ// كېلىدىغىنىمۇ يېزىلغان.

达吾提在信中还谈到下月要来这里出差的事情。

② مەن ئۇنىڭ بېيجىڭ داشۆدە ئوقۇيدىغانلىقىنى// ئوقۇيدىغىنىنى بىلىمەن.

我知道他在北京大学学习。

③ سېنىڭ رەسىمنى شۇنداق ياخشى سىزالايدىغانلىقىڭنى// سىزالايدىغىنىڭنى ئويلىمىغانىكەنمەن.

我没想到你画儿画得这样好。

④ سىلەرنىڭ بۇ شەرەپلىك ۋە مۇشكۇل ۋەزىپىنى چوقۇم غەلىبىلىك ئورۇنلايدىغانلىقىڭلارغا// ئورۇنلايدىغىنىڭلارغا ئىشىنىمىز.

我们相信你们一定能够胜利地完成这项光荣而艰巨的任务。

⑤ ئۇلارنىڭ ئەتە ماڭىدىغانلىقىدىن// ماڭىدىغىنىدىن خەۋىرىڭلار باردۇ؟

你们知道他们明天要走吧？

两种未完成动名词都可以结合后置词 ئۈچۈن 表示另一动作出现的原因。这时动名词要结合与自己主体人称一致的领属附加成分，其主体不结合所有格附加成分。如：

① يېقىندا بىز ئىمتىھان بېرىدىغانلىقىمىز// بېرىدىغىنىمىز ئۈچۈن ئەتە

سىلەر بىلەن يېخىيۇەنگە بارالمايدىغان بولدۇق

因为最近我们要考试，所以明天不能跟你们到颐和园去了。

② ئۇ ناخشا ئېيتىشنى ۋە توپ ئويناشنى ياخشى بىلىدىغىنى// بىلىدىغانلىقى ئۈچۈن مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش ۋە تەنتەربىيە ھەيئەتلىكىگە سايلاندى.

因为他很会唱歌和打球，所以被选为文体委员了。

③ داۋۇتلار ئەتە تاڭ ئېتىشى بىلەنلا يولغا چىقىدىغىنى// چىقىدىغانلىقى ئۈچۈن بۈگۈن ئاخشام بۇ يەرگە كېلەلمەيدىغان بولدى.

因为达吾提他们明天一天亮就要上路，所以今天晚上不能到这儿来了。

（7） 主体动名词的意义和用法：

主体动名词表示该动作的主体，在句中的作用与名词相同。如：

① بەدەن تەكشۈرۈتكۈچىلەر مەيەرگە كەلسۇن.

让检查身体的人到这儿来。

② تىل تەكشۈرۈشكە قاتناشقۇچىلارنىڭ ئىسىملىكى سىزدىمۇ؟

参加语言调查的人的名单在您那儿吗？

③ بۇ خالتىنى ئەكەلگۈچىنى كۆردۇڭلارمۇ؟

你们看见带来这个包裹的人了吗？

④ مۇشۇ خەتنى ئاۋۇ دۇتار چالغۇچىغا بېرىپ قويۇڭ.

请您把这封信交给那位弹都塔尔的人。

⑤ ئۇ بولسا بۇ ماشىنىنى كەشپ قىلغۇچى.

他是这部机器的发明者。

主体动名词可作定语，但只能修饰该动名词所指动作的主体。如：

① بۇ ماشىنىنى كەشپ قىلغۇچى يولداش بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

发明这部机器的同志获得了一等奖。

② مۇشۇ خەتنى ئاۋۇ دۇتار چالغۇچى كىشىگە بېرىپ قويۇڭ.

请您把这封信交给那位弹都塔尔的人。

主体动名词与系动词

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بول- 的第二（单数、普称和复数）、三人称祈使式的否定式结合表示带有警告语气的命令。如：

① مەيەردە تاماكا چەككۈچى بولما. 千万别在这儿抽烟。

② قۇدۇق يېنىدا ئوينىغۇچى بولماڭلار. 你们可别在井边玩。

③ ئېيتىپ قوي، مۇندىن كېيىن مۇنداق ئىشنى قىلغۇچى بولمىسۇن!
告诉他，今后可别干这种事情！

（三）副动词

1. 副动词的语法特点

副动词是动词的非人称形式之一，在句中起副词的作用，它兼有动词和副词两者的特征。

(1). 副动词的动词特征：

A. 表示动作。

B. 有及物 不及物的区别。如：

及 物： ئالغاچ، كۆرگىلى، يېزىپ

不及物： پاراڭلاشقاچ، كەلگىلى، كىرىپ

C. 有语态、能动—非能动、肯定—否定和体的区别。如：

语态： يازدۇرۇپ، يېزىشىپ، يېزىلىپ، يېزىپ

能动—非能动：سۆزلىيەلمىگەچكە（能动）سۆزلىمىگەچكە（非能动）

肯定—否定：كۆرگەنسېرى（肯定），كۆرمىگەنسېرى（否定）；

يېزىپ（肯定），يازماي（否定）

体：يېزىپ（完成体）يېزىۋېتىپ（持续体）

D. 可以要求自己的主语、宾语或状语，构成主谓词组或副动词词组。如：

因为他没有来 ئۇ كەلمىگەچكە　　一直到你来 سەن كەلگۈچە

马上写 دەرھال يېزىپ　　写信 خەت يېزىپ

(2) 副动词的副词特征：

A. 直接修饰动词，作状语。如：

一直干到天亮	تاڭ ئاتقىچە ئىشلە.	笑着说	كۈلۈپ سۆزلە.
越走越快	ماڭغانسېرى تېزلەش.	去学习	ئۇ قۇغىلى بار.

B. 有的副动词可带有减弱级附加成分。如：

您讲慢一点儿。 ئاستىراق سۆزلەڭ.

咱们注意点儿写吧。 دىققەت قىلىپراق يازايلى.

你看着点儿走。 قاراپراق ماڭغىن.

2. 副动词的种类和构成：

维语的副动词分为 غۇچە 副动词、غىلى 副动词、غاچقا 副动词、غاچ 副动词、غانسېرى 副动词、ئا 副动词及 پ 副动词等七种。它们的构成如下表（见 216 页）：

注一：ئا 副动词与 پ 副动词的否定式相同，都是由否定动词结合附加成分 ي 构成。如：

تۇرا ← تۇرماي　　　كىرە ← كىرمەي

تۇرۇپ ← تۇرماي　　　كىرىپ ← كىرمەي

其余副动词的否定式由否定动词结合各自的附加成分构成。如：

كۆرمىگۈچە، كۆرمىگىلى، كۆرمىگەچكە، كۆرمىگەنسېرى

注二：-غۇچە 副动词后有时还可结合 -لىك 附加成分，意思不变。如：

بارغۇچىلىك، ئاتقۇچىلىك، كەلگۈچىلىك، كەتكۈچىلىك

3. 各种副动词的意义和用法

（1） غۇچە 副动词的意义和用法

A. 用来修饰另一动作，表示该动作出现在副动词所指动作之前或持续到副动词所指动作出现的时候。如：

① تاماق پىشقۇچە// پىشقۇچىلىك قايتىپ كېلىمىز.

我们在饭熟以前回来。

类别	附加成分	例　词
غۇچە 副动词	-غۇچە//-قۇچە// -گۇچە//-كۇچە	ئالغۇچە، ئېيتقۇچە، كۆرگۇچە، چۈشكۈچە
غىلى 副动词	-غىلى//-قىلى// -گىلى//-كىلى	ئالغىلى، ئېيتقىلى، كۆرگىلى، چۈشكىلى
غاچقا 副动词	-غاچقا//-قاچقا// -گەچكە//-كەچكە	ئالغاچقا، ئېيتقاچقا، كۆرگەچكە، چۈشكەچكە
غاچ 副动词	-غاچ//-قاچ// -گەچ//-كەچ	ئالغاچ، ئېيتقاچ، كۆرگەچ، چۈشكەچ
غانسىرى 副动词	-غانسىرى//-قانسىرى// -گەنسىرى//-كەنسىرى	ئالغانسىرى، ئېيتقانسىرى كۆرگەنسىرى، چۈشكەنسىرى
ئا 副动词	-ا//-ە//-ي	ماڭا، كۆرە، سورا(ي)
پ 副动词	-پ//-ىپ// -ۇپ//-ۈپ	سوراپ، ئېلىپ، ئۇچۇپ، كۆرۈپ

② مېھمانلار كەلگۈچە//كەلگۈچىلىك ئۆينى يىغىشتۇرايلى.
客人到来之前咱们把房子收拾一下吧。

③ شاپتۇل كۆپ، قانغۇچە//قانغۇچىلىك يەڭلار.
桃子很多，你们吃个够吧。

④ ئۇلار دەرستىن چۈشكۈچە//چۈشكۈچىلىك ساقلىدىم.
我一直等到他们下课。

B. غۇچە 副动词的否定式修饰否定动词，表示副动词所指动作

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

不出现则另一动用也不出现。如：

① بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلىمىغۇچە// ئورۇنلىمىغۇچىلىك ئۆيگە كەتمەيمىز.

不完成这个任务我们不回家。

② بۇ مەسىلىنى چۈشەنمىگۈچە// چۈشەنمىگۈچىلىك قويمايمەن.

不弄懂这个问题我决不罢休。

C. 表示经过比较被舍弃的动作。在汉语里一般可用“与其……”表示。如：

① بۇ قەلەمنى ئالغۇچە ئۇ قەلەمنى ئال.

与其买这支笔，还不如买那支。

与其闲呆着，不如白干活。 ② بىكار تۇرغۇچە بىكار ئىشلە.

③ تىز پۈكۈپ ياشىغۇچە تىك تۇرۇپ ئۆلگەن ياخشى.

与其跪着生，不如站着死。

（2） غىلى 副动词的意义和用法：

A. 表示某动作进行的目的。多用于修饰表示趋向的动词。如：

他们看球赛去了。 ① ئۇلار توپ مۇسابىقىسى كۆرگىلى كەتتى.

② هازىر كۇتۇپخانىغا كىتاب ئارىيەت ئالغىلى بارىمەن.

我现在要去图书馆借书。

B. 与表示时量的词语连用，可以表示 غىلى 副动词所指动作持续的时间。这种句子为无人称句。如：

① بىز ئۇيغۇرچە ئۆگەنگىلى ئۈچ يىل بولدى.

我们学习维语已经三年了。

电影已经开演五分钟了。 ② كىنو باشلانغىلى بەش مىنۇت بوپتۇ.

③ مەن ئۇلار بىلەن كۆرۈشمىگىلى تۆت ئايدىن ئاشتى.

我同他们已经四个多月没见面了。

C. 与动词 تاس قال- （تاس-تاس قال-، تاماس قال-） 或 قىل قال- 结合表示险些出现的动作。如：

他激动得差点儿哭了。 ① ئۇ ھاياجانلىنىپ يىغلىغىلى تاس قالدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

② بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ يۈرىكىم قېپىدىن چىقىپ كەتكىلى تاس-تاس قالدى.
看到这种情况，我的心都差点儿跳出来了。

③ ئايىملار پويىزغا ئۈلگۈرەلمىگىلى تاماس قالدى.
阿衣木他们差点儿没赶上火车。

D. 与动词 بول- 的第三人称形式连用，表示客观环境允许或不允许副动词所指动作的发生。这种句子为无人称句。如：

① ئۇ يەرگە ۋېلسىپىت بىلەن بارغىلى بولىدۇ.
那个地方可以骑自行车去。

② مۇنداق قىلغاندا ئاڭلاش ۋە سۆزلەش قابىلىيىتىنى چاپسانراق ئۆستۈرگىلى بولىدۇ.
这样做听说能力可以提高快一些。

③ بىزدە بىرئازمۇ كەمچىلىك يوق دېگىلى بولمايدۇ.
不能说我们就一点儿缺点也没有。

E. 与动词 قوي- 结合表示允许副动词所指动作的发生。如：

① دولقۇنمۇ بىز بىلەن سۇ ئۈزگىلى بارماقچىدى، ئاپىسى بارغىلى قويمىدى.
杜力昆本来也打算跟我们去游泳的，可他母亲不让他去。

② كەچ بولدى، ئۇلارنى كەتكىلى قويايلى.
已经不早了，让他们走吧。

(3) غاچقا 副动词的意义和用法：表示另一动作出现的原因。如：

① مەن ئەھۋالنى بىلمىگەچكە، مەجلىستە گەپ قىلمىدىم.
因为我不了解情况，所以没有在会上发言。

② ئۇ ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويغاچقا، ئالغا بېسىشى تېز بولدى.
他要求自己严格，所以进步很快。

③ كومپارتىيە بولغاچقا، بۈگۈنكىدەك بەختلىك تۇرمۇشنى كەچۈرەلىدۇق.
有了共产党，我们才能过上今天这样幸福的生活。

④ بىز ئەتە دوكلات ئاڭلايدىغان بولغاچقا، سىلەرنىڭكىگە بارالمايدىغان

因为明天我们要听报告，所以不能到你们那儿去了。 بولدۇق.

⑤ ئۇلار دەرس تەكرارلاۋاتقان بولغاچقا بىردەم ئولتۇرۇپلا يېنىپ كەلدىم.
因为他们在温课，所以我只坐了一会儿就回来了。

⑥ تۈنۈگۈن ھاۋا رايى ياخشى بولمىغاچقا، ئايروپىلان ئۇچالمىدى.
昨天因为天气不好，飞机没能起飞。

注：这种副动词的 قا-//كە- 可以脱落，形式同 غاچ 副动词一样。如：

① تۈنۈگۈن يامغۇر ياغقاچ، توپ مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزەلمىدۇق.
昨天因为下雨我们没能举行球赛。

桃儿结得真正好。	② ھەجەپ ئوخشاپتۇ بۇ توغاچ.
只因长在渠水旁。	ئۆستەڭ بويىدا بولغاچ.
我们已如愿已偿，	ئارزۇمىزغا قاندۇق بىز،
只因你我在近旁。	تام قوشنا يېقىن بولغاچ.

（4）غاچ 副动词的意义和用法：表示主体在进行某个主要动作的过程中附带或顺便进行的动作。如：

① پوچتىخانىغا بارسىڭىز، ماڭا «بېيجىڭ كەچكى گېزىتى» دىن بىرنى ئالغاچ كېلىڭ.
如果您去邮局，请给我捎一份北京晚报来。

② ئۇ رادىئو ئاڭلىغاچ تاماق ئېتىۋاتىدۇ.
他一面听广播一面做饭。

③ كەمپۈتتىن يېگەچ ئولتۇرۇڭلار.
你们边吃糖边坐着吧。

（5）غانسېرى 副动词的意义和用法：表示副动词所指动作越加强，被它所修饰的另一动作在程度上也随着加强。如：

① قار چۈشكەنسېرى كۈچىيىۋاتىدۇ.
雪越下越大。

② بىز ئۇيغۇرچە ئۆگەنگەنسېرى قىزىقىۋاتىمىز.
维语我们越学越感兴趣。

③ بۇ ناخشىنى ئاڭلىغانسېرى ئاڭلىغۇم كېلىدۇ.
这首歌我越听越想听。

注：بارغانسېرى 除表示“越去越…”外，还表示“越来越…”

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

的意思。即表示程度随时间的推移而增加。只能有一个主体。如：

雨越下越大。 ① يامغۇر بارغانسېرى كۈچىيىۋاتىدۇ.

我们的朋友越来越多。 ② دوستلىرىمىز بارغانسېرى كۆپەيمەكتە.

③ مەملىكىتىمىزنىڭ ۋەزىيىتى بارغانسېرى ياخشىلانماقتا.

我国的形势越来越好。

(6)ئا 副动词的意义和用法：这种副动词作状语修饰动词时一般不单用，其具体用法如下：

A. ئا 副动词的肯定式重叠（加在开词干后的 ي 要脱落）。表示自己所指动作持续很长时间的状态。如：

我找呀找呀，最后找着了。 ① ئىزلە-ئىزلە ئاخىرى تاپتىم.

② كۈلە-كۈلە كۆزلىرىمدىن ياشلارمۇ چىقىپ كەتتى.

笑呀，笑呀，笑得我眼泪都出来了。

滴水汇成河。 ③ تاما-تاما كۆل بولار.

勤问成学者。 سورا-سورا ئالىم بولار.

B. ئا 副动词的否定式重叠，表示本身所指动作长时间不出现的状态。如：

① ھاۋا ئىسسىماي-ئىسسىماي بىراقلا ئىسسىپ كەتتى.

天气不热不热的，一下子就热起来了。

② سەن يازماي-يازماي بۇ قېتىم بىراقلا 10 ۋاراق يازدىڭ.

你不写不写的，这次一下子写了十页。

C. ئا 副动词的肯定式和否定式连用，表示本身所指动作还未结束就发生了另一动作。这种词组后常结合语气词 لا。如：

① ئۇ 16 گە كىرە-كىرمەيلا داشۆگە كىردى.

他不到十六岁就上了大学。

② بىز ئۆيگە يېتىپ كېلە-كەلمەيلا قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەتتى.

还没等我们到家，就下开大雨了。

(7) پ 副动词的意义和用法：

A. 与助动词连用构成助动词结构。

B. 与某些系动词连用构成动词的某些人称形式。

C. 位于另一个或另几个动词前构成动词词组，表示由一个主体进行的两个或两个以上的动作。在这种动词词组中，各个词之间的关系有以下几种。

a. 复合关系：两个或两个以上的动作组合起来构成一个复杂的动作。如：

ئېلىپ بار-، ئېلىپ كەل-، ئېلىپ كەت-، ئېلىپ چىق-، ئېلىپ كىر-، يېتىپ كەل-، يېتىپ بار-، تاپشۇرۇپ ئال-، تاپشۇرۇپ بەر-، كېسىپ ئۆت-، سېتىپ ئال-، سېتىپ بەر-، ئېلىپ چىقىپ بەر- …

这种复合关系的动词词组在句中通常当作一个词使用。其中有些已在语音上紧缩成一个整体。如：

ئاپار- (<ئېلىپ بار-) ، ئەكەل- // ئەپكەل- (<ئېلىپ كەل-) ئەكەت- // ئەپكەت- (<ئېلىپ كەت-) ، تاپشۇرۇۋال- (<تاپشۇرۇپ ئال-) ، سېتىۋال- (<سېتىپ ئال-)

b. 偏正关系：پ 副动词修饰后一动词，表示该动词所指动作进行的方式、原因等意思。

① كىتابنى يېتىپ ئوقۇش-ناچار ئادەت.

躺着看书是坏习惯。

② ئۇ مەكتەپتە يەنە قەدىمكى ئۇيغۇرتىلى، تۈرك تىلى دەرسلىرىنى تاللاپ ئۆگەندى.

他在学校还选修了古代维吾尔语和土耳其语等课程。

③ تۇرماي سۆزلەڭلار.

你们别站着讲。

④ تۈنۈگۈن ئۇ ئاغرىپ قېلىپ ئېكسكۇرسىيىگە بارالمىدى.

昨天他因病没能去参观。

⑤ ئۇلار كاماندىرۇپكىغا كېتىپ قېلىپ بۇ يىغىنغا قاتنىشالمىدى.

他们因为出差没能参加这次会。

c. 联合关系：表示由同一主体发出的互不从属的两个或两个以上的动作。这些动作之间的关系又可进一步分为以下几类：

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

第一、顺承关系：表示两个或两个以上动作先后发生或 پ 副动词所指动作发生后或发生以来才发生后一动作的意思。如：

① ئۇلار تۈنۈگۈن كېلىپ بۈگۈن كەتتى.

他们昨天来今天就走了。

② مەن بۈگۈن مەكتەپكە بېرىپ، ۋاقتى توشقان كىتابلارنى قايتۇرۇپ، يولداشلار بىلەن كۆرۈشۈپ، ئاندىن قايتىپ كېلىمەن.

我今天要到学校去，还到期的书，跟同志们见见面，然后回来。

③ بىز بېيجىڭغا كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن بىر قېتىملا كۆرۈشكەن.

我们来北京后只和他见过一次面。

④ مەن ئۇيغۇرچە ئۆگىنىپ مۇنداق تىل ھادىسىسىنى تېخى كۆرۈپ باقمىدىم.

我学维语以来还没有见过这种语言现象。

第二、对比关系：如：

① توپ ئوينىماي، سۇ ئۈزۈشكە بارايلى.

咱们别打球，游泳去吧。

② ئۇ ئەدەبىياتنى ئۆگەنمەي، تىبابەتچىلىكنى ئۆگەنمەكچىكەن.

他不准备学文学，而准备学医。

③ پەقەت نەزەرىيىگىلا ئەھمىيەت بېرىپ، ئەمەلىيەتكە ئەھمىيەت بەرمەسە بولمايدۇ.

只重视理论不重视实践是不行的。

第三、并列关系：如：

① ئۇلار بىرتەرەپتىن ئىشلەپ، بىرتەرەپتىن ئوقۇيدۇ.

他们一面工作，一面学习。

② چەت ئەل تىلىنى ياخشى ئۆگىنىۋېلىش ئۈچۈن ئۇ ھەركۈنى سەھەر تۇرۇپ كەچ ياتاتتى.

（那时）为了学好外语，他每天都早起晚睡。

D. پ 副动词可以带上自己的主体与后面的词语结合。这时它们之间的关系有以下几种：

a. 偏正关系：前者表示后者所陈述的事情发生的原因及假设的条件等。如：

① يامغۇر يېغىپ قېلىپ توپ مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلمىدى.

因为下雨没举行球赛。

② باھاسى بەك قىممەت بولۇپ ئۇنى ئالمىدىم. 价钱太贵，我没有买。

③ سۇ بولماي شال تېرىغىلى بولمايدۇ. 没有水种不成稻子。

b. 联合关系：两者在意义上处于平等地位，没有主要和次要之分。它们之间的关系还可进一步分为以下几类：

第一、顺承关系：如：

① باھار كېلىپ، كائىنات يېشىل تونغا ئورالدى.

春天来临，大地披上了绿装。

② كىنو تۈگەپ، بىز ئۆيگە قايتتۇق. 电影结束我们就回家了。

第二、对比关系：如：

① مەن كارىۋاتتا يېتىپ، سىز يەردە ياتسىڭىز بولامدۇ؟

我睡床上，您睡地上行吗？

② ئايىم كەلمەي، مەرىيەم كەپتۇ. 阿衣木没来，玛丽亚来了。

第三、并列关系：如：

① بېشىم قېيىپ، بەدىنىم قىزىۋاتىدۇ. 我头晕发烧。

② بىردەمدىن كېيىن ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىپ، يامغۇر يېغىشقا باشلىدى.

过了一会儿打起雷，闪起电，下起雨来了。

E. 表示 نېمە قىل- （干什么）所针对的动作。如：

① بارما! بېرىپ نېمە قىلىسەن؟ 别去，你去干什么？

② بۇنى سوراپ نېمە قىلىمەن، سورىمايمەن.

我问这个干什么？我不问。

③ ئالدىراپ نېمە قىلىسىلەر؟ كىنو ۋاقتىغا يەنە بىر سائەت بارغۇ.

你们着急什么？离演电影的时间还有一个小时呢。

F. پ 副动词还可与某些动词结合表示以下各种意思：

a. 与动词 بول- 的否定式结合构成动词词组，表示 پ 副动词所指动作不可能发生。这种动词词组作谓语时永远用第三人称。如：

① ئۇنىڭ كۆڭۈلدىكىلىرىنى بىلىپ بولمايدۇ. 他的心思摸不透。

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

② بۇ ئىش توغرۇلۇق ئۇنى ئەيلەپ بولمايدۇ.
关于这件事情不能够责备他。

b. 副动词带 لا 与 قالماي // قالماستىن 结合（后面常有 بەلكى، مۇ 等词配合）表示"不仅…"的意思。如：

① ئۇ رۇسچىنى ياخشى بىلىپلا قالماي // قالماستىن بەلكى ئىنگلىزچىنىمۇ ياخشى بىلىدۇ.
他不但精通俄语，而且还精通英语。

② ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشى ياخشى بولۇپلا قالماي // قالماستىن ئىدىيىسىمۇ ياخشى.
他们不但学习好，思想也好。

③ يىغىندا ئۆگىنىش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىنىپلا قالماي // قالماستىن، باشقا مەسىلەرمۇ مۇزاكىرە قىلىندى.
会上不仅讨论了学习问题，还讨论了其它问题。

c. 其否定式与 بول- 的否定式结合表示副动词所指动作一定要发生。若在句中作谓语时要用第三人称。如：

① بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلىماي بولمايدۇ. 一定要完成这一任务。

② ئۇلارنى تاپماي بولمايدۇ. 非找到他们不可。

（四）目的动词

1. 目的动词的构成和语法特点：

目的动词是动词的非变位形式之一，由 ماق 动名词结合附加成分 چى- 构成（如：(كەلمەكچى، بەرمەكچى، يازماقچى، بارماقچى)。

（1）目的动词有及物不及物的区别。如：

及　物：ئالماقچى، كۆرمەكچى، يازماقچى …

不及物：تۇرماقچى، كەلمەكچى، بارماقچى …

（2）目的动词有语态的区别。如：كۆرۈنمەكچى، كۆرمەكچى، كۆرسەتمەكچى، كۆرۈشمەكچى 等。

（3）目的动词可以要求自己的宾语或状语。如：

准备写信　خەت يازماقچى

准备看报　گېزىت كۆرمەكچى

ئەتە كەلمەكچى　　准备明天来

شەھەرگە كىرمەكچى　　准备进城

ۋېلىسىپىت ئېلىپ بارماقچى　　准备骑车去

ئولتۇرۇپ سۆزلىمەكچى　　准备坐着讲

2. 目的动词的意义和用法：

目的动词表示主体打算或准备进行的动作。其用法如下：

(1) 与判断系动词结合构成动词的某些变位形式。

(2) 作表语，与系动词 بول- 结合表示主体打算进行的动作的出现。如：

① بۇ قېتىملىق يىغىنغا بىزمۇ قاتناشماقچى بولدۇق.
我们也打算/准备参加这次会了。

② داۋۇتمۇ بىز بىلەن بىللە بارماقچى بوپتۇ.
达吾提也打算/准备跟我们一起去。

③ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمەكچى بولساڭ، ئەتە ئەتىگەندە كەل.
如果你想见他就明天早上来。

④ مەن بۇ لۇغەتنى ئالماقچى بولۇپ كىتابخانىغا 3 قېتىم بارغاندىم.
我想买这本词典已经去过书店三次了。

六、动词的人称形式

(一) 动词的式

动词的式是表现在动词人称形式上的一种语法范畴。通过一定的语法形式表示说话人对行为动作的态度。

维语动词的式一般分陈述式、祈使式和假定式三种。

1. 动词的陈述式

维语动词的陈述式表示说话人认为作谓语的动词所指行为动作是某种事实，用陈述的语气和相应的动词形式来表示。如：

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كۆرسىلەر（你们要看），

ئوقۇدى（他读了）. يېزىۋاتىمىز（我们在写）بارغانمەن.（我去过），
كەلمىدى（他没有来）. ئاڭلىيالمىدىم（我没能听见）等。

维语动词的陈述式可以分为“直接陈述式”、“间接陈述式”、“转述式”和“或然式”等四种。

（1）直接陈述式（简称直陈式）：表示说话人以直接知道的语气来陈述行为动作的发生。维语里在下述情况下要用直陈式：

A. 表示说话人熟知的事情时。如：

① مەن مەكتەپكە باردىم. 我到学校去了。

② سەن ئۇيغۇرچىنى مەندىن ياخشى سۆزلەيسەن. 你维语讲得比我好。

③ بۇ ماقالىنى ئەخمەت يازغان. 这篇文章是艾合买提写的。

④ ئۇلار قىرائەتخانىدا گېزىت كۆرۈۋاتىدۇ. 他们在阅览室看报。

⑤ تۇردىمۇ مۇنداق بىر شەپكىنى ئالماقچى.
吐尔地也准备买一顶这样的帽子。

B. 在表示说话人根据自己的经验或逻辑推理作出判断时。如：

① سىلەر بۇ خەۋەرنى ئاڭلىساڭلار، چوقۇم خۇشال بولىسىلەر.
你们听到这个消息一定会高兴的。

② ئۇلار بۇ ۋەزىپىنى چوقۇم ياخشى ئورۇنلىيالايدۇ.
他们一定能很好地完成这项任务。

C. 表示说话人或包括说话人在内的多数人的决定或决心时。如：

① بۇ قېتىمقى يىغىنغا سەن قاتنىشىسەن. 这次会你参加。

② بىز ۋەزىپىنى چوقۇم ياخشى ئورۇنلايمىز.
我们一定要好好地完成任务。

（2）间接陈述式（简称间陈式）：表示说话人以间接知道的语气（即根据某种结果、迹象或别人的话语才知道的语气）来陈述

行为动作的发生。如：

① ھېلىقى ماقالىنى كۆرۈپ چىقتىم، ياخشى يېزىلىپتۇ.

那篇文章我看了一遍，写得很好。

② ئۇلار بىلەن بىردەم پاراڭلاشتىم، ئۇلار ئۇيغۇرچىنى بەك ياخشى سۆزلەيدىكەن.

我跟他们聊了一会儿，他们维语讲得非常好。

③ قار يېغىپتۇ.

下雪了。

④ كىتابخانىغا باردىم، ھېلىقى لۇغەت سېتىلىپ بولغانىكەن.

我去书店了，那种词典已经卖完了。

⑤ سورىدىم، ئۇلار بۇ كىنونى كۆرمەيدىكەن.

我问了，他们不看这个电影。

⑥ تۈنۈگۈن ئادىلدىن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالدىم. ئۇلار ھازىر غۇلجىدا پراكتىكا قىلىۋېتىپتۇ.

昨天我收到阿迪力一封信，他们现在正在伊宁实习。

（3）转述式：表示说话人以转述别人话的语气来陈述行为动作的发生，在汉语里一般可用“据说……”表示。如：

① مەرىيەمنىڭ دادىسى يېقىندا بېيجىڭغا كېلەرمىش.

据说玛丽亚的父亲最近要来北京。

② ئۇلار ھازىر غۇلجىدا پراكتىكا قىلىۋاتقۇدەك.

据说他们现在正在伊宁实习。

③ ئۇنىڭ ئىلمىي ماقالىسى ياخشى باھاغا ئېرىشىپتۇدەك.

据说他的论文获得了好评。

④ سىز مۇنداق بىر تېلېۋىزورنى ئالماقچىمىشسىز.

据说您准备买一台这样的电视机。

转述式有时可用来表示说话人不同意或讽刺的语气。如：

① ئۇنىڭ بېرىشىغا مەن قوشۇلمىغۇدەكمەن!

说我不同意他去！

② مۇنداق قىلىشنى سەن تەشەببۇس قىپتىمىشسەن!

说是你主张这样做的！

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

③ بۇ تىياتىردا ئۇ باش رول ئالغۇدەكمىش!
说是他在这个剧中要演主角呢!

④ ئۇ تېخى كىنو ئارتىسى بولغۇدەكمىش!
他还要当电影演员!

转述式还可用来叙述梦境。如:

چۈشۈمدە چىرايلىق بىرباغقا كىرىپ قاپتۇدەكمەن. باغدا خىلمۇخىل گۈللەر ئېچىلغانمىش، قۇشلار دەرەخ شاخلىرىدا يېقىملىق سايراۋاتقۇدەك، كېپىنەكلەر گۈلزارلىقتا پەرۋاز قىلىپ ئۇسۇل ئويناۋاتقۇدەك، ئېرىقتا سۈپ-سۈزۈك سۇ چىرقىلاپ ئېقىۋاتقۇدەك// ئېقىپ تۇرغۇدەك، ...

在梦里，我走进一个美丽的花园。花园里百花盛开，小鸟在枝头婉啭歌唱，蝴蝶在花丛中翩翩飞舞，小溪里清沏的流水在潺潺流淌，…

(4) 或然式：表示说话人以估计的语气来陈述行为动作的发生。如:

① — سابىت كەلدىمۇ؟
——沙比提来了吗?
— تېخى كەلمىگەندۇ.
——还没有来吧。

② ئەتە سىلەرمۇ ئېكسكۇرسىيىگە بارىدىغانسىلەر؟
明天你们也要去参观吧?

③ ئۇلار خەنزۇچىنى ياخشى بىلىدىغاندۇ؟
他们汉语讲得很好吧?

④ ئۇلار مەيداندا توپ ئويناۋاتقاندۇ.
他们在操场打球吧?

⑤ شۇچاغدا سىلەر دوكلات ئاڭلاۋاتقان بولغىدىڭلار؟
那时你们在听报告吧?

2. 动词的祈使式:

(1) 构成

A. 肯定式的构成如下表（见 229 页）:

B. 否定式由动词的否定词干结合以上附加成分构成。如:

...بارماي، بارمايلى، بارما، بارماڭلار، بارمىسۇن

...كۆرمەي، كۆرمەيلى، كۆرمە، كۆرمەڭلار، كۆرمىسۇن

<table>
<tr><th colspan="3">人　　称</th><th>附加成分</th><th>例　　词</th></tr>
<tr><td colspan="2" rowspan="2">第一人称</td><td>单数</td><td>-اي // -ەي // -ي</td><td>يازاي، كۆرەي، ئاڭلاي</td></tr>
<tr><td>复数</td><td>-ايلى // -ەيلى // -يلى</td><td>بارايلى، كۆرەيلى، ئاڭلايلى</td></tr>
<tr><td rowspan="6">第二人称</td><td rowspan="2">普称</td><td>单数</td><td>（零形态）</td><td>بار، كۆر، ئاڭلا</td></tr>
<tr><td>复数</td><td>-ىڭلار // -ۇڭلار
-ۈڭلار // -ڭلار</td><td>بېرىڭلار، قويۇڭلار،
كۆرۈڭلار، ئاڭلاڭلار</td></tr>
<tr><td colspan="2">尊　称
（单数）</td><td>-ىڭ // -ۇڭ //
-ۈڭ // -ڭ</td><td>بېرىڭ، قويۇڭ،
كۆرۈڭ، ئاڭلاڭ</td></tr>
<tr><td rowspan="2">敬称</td><td>单数</td><td>-سىلا // -سىلە</td><td>بارسىلا، كۆرسىلە</td></tr>
<tr><td>复数</td><td>（集合态＋
-سىلا // -سىلە）</td><td>بېرىشسىلا، كۆرۈشسىلە</td></tr>
<tr><td colspan="2">蔑称（复数）</td><td>（集合态形式）</td><td>بېرىش، قويۇش،
كۆرۈش، ئاڭلاش</td></tr>
<tr><td colspan="3">第三人称</td><td>-سۇن</td><td>بارسۇن، قويسۇن،
كۆرسۇن، ئاڭلىسۇن</td></tr>
</table>

C. 疑问式（第二人称祈使式无疑问式）由肯定式或否定式结合语气词 مۇ 表示。如：

…بارايمۇ، كۆرەيلىمۇ، ئاڭلىسۇنمۇ

…بارمايمۇ، كۆرمەيلىمۇ، ئاڭلىمىسۇنمۇ

（2）意义和用法：祈使式表示说话人认为作谓语的动词所指行为动作是命令、号召、请求或希望发生的事实。如：

① توختا! 站住！

② سوئالىمغا جاۋاب بەر، راست گەپ قىل!

www.uyghurkitap.com

回答我的问题，要说实话！

③ ئولتۇرسىلا، چاي ئىچسىلە.
您请坐，请用茶。

④ ياشىسۇن ھەرمىللەت خەلقىنىڭ بۈيۈك ئىتتىپاقلىقى!
各族人民大团结万岁！

⑤ بايرىمىڭىزغا مۇبارەك بولسۇن.
节日好。

⑥ توپ ئوينىمايلى، سۇ ئۈزۈشكە بارايلى.
咱们别打球了，游泳去吧。

⑦ تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ تۆھپە قوشايلى.
让我们为四化作出更多的贡献吧。

在祈使式第二人称普称单数形式后可结合附加成分 -غىن // -قىن // -گىن // -كىن，一般带有亲切的语气。如：

① بالام، ئالدىرىمىغىن، بىردەم ئولتۇرغىن، ئازراق چاي ئىچكىن.
孩子，别着急，坐一会，喝点儿茶。

② ئانا، ماڭا ئىشەنگىن، مەن ھەرگىز سىلەرنىڭ ئۈمىدىڭلارنى يەردە قويمايمەن.
母亲，请相信我，我绝不辜负你们的希望。

维语动词的祈使式还有下列特殊用法：

A. 与某些疑问代词连用，其肯定形式实际上是用来强调句子的否定意义；其否定形式实际上是用来强调句子的肯定意义。如：

① كىم شۇنداق ئويلىمىسۇن! (= ئەلۋەتتە ھەممە ئادەم شۇنداق ئويلايدۇ.)
谁不这样想呢？（＝当然谁都会这样想。）

② مۇنداق تەس سوئالغا كىم جاۋاب بېرەلىسۇن! (= ئەلۋەتتە ھېچكىم جاۋاب بېرەلمەيدۇ.)
谁能回答这么难的问题呢？（＝当然谁也回答不了…）

③ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ قانداق خۇشال بولمايلى! (= بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئەلۋەتتە خۇشال بولىمىز.)
听到这个消息我们怎么会不高兴呢？（＝听到这个消息我们当然高兴。）

④ ئۇلار مېنى چاقىرمىغاندىن كېيىن نېمىشقا باراي! (= … ئەلۋەتتە

بارمايمەن.)

他们既然没有邀请我，我为什么要去呢？（=…我当然不去。）

B. 祈使式的否定式与语气词 يەنە 连用表示说话者担心某动作的出现。如：

① دىققەت قىل، يىقىلىپ چۈشمە يەنە. 注意，可别摔倒了。

② ئازراق يەي، ئاغرىپ قالماي يەنە. 我少吃点儿吧，可别吃病了。

③ سائەتكە قاراپ تۇر، ۋاقىت ئۆتۈپ كەتمىسۇن يەنە.

你勤看着点儿表，可别过了时间。

如果需要用这种形式表达完成或持续的概念时，动词要变成完成形动词或持续形动词并结合系动词 -بول 的祈使语气的否定式。如：

① ياخشى تەكشۈرۈپ باق، خاتا يېزىپ قويغان بولما يەنە.

你好好检查一下，不会是写错了吧。

② قاراپ باق، ۋاقىت توشۇپ قالغان بولمىسۇن يەنە.

你看一下（表），别是时间已经到了。

③ قاراپ باق، ئۇكاڭ يىغلاۋاتقان بولمىسۇن يەنە.

你看一下，不是你弟弟在哭吧。

④ ئاڭلاپ باقاي، ئىمىن مېنى چاقىرىۋاتقان بولمىسۇن يەنە.

让我听听，不会是依敏在叫我吧。

C. 与语气词 مەيلى 连用，表示在任何条件下结果都不会改变。祈使式动词和 مەيلى 之间有疑问代词时，祈使式可以是肯定式，也可以是否定式。如：

① مەيلى كىم يازسۇن//يازمىسۇن ئوخشاش. 不论谁写都一样。

② مەيلى كىم كەلسۇن//كەلمىسۇن، بەربىر مەسىلە ھەل بولمايدۇ.

不管谁来问题都解决不了。

③ مەيلى سىلەر بېرىڭلار ياكى بارماڭلار، مەن بارىۋېرىمەن.

不管你们去不去，我都去。

④ مەيلى قەيەردە بولسۇن// بولمىسۇن، ئۇيغۇرچىنى كۆپرەك سۆزلەشكە تىرىشىشىمىز كېرەك.
不管在什么地方我们都应该努力多讲维语。

注：祈使式还可由动词词干结合附加成分 -غاي // -قاي // -گەي // -كەي 再结合第二、三人称直陈现在时判断系动词构成。如：

تاپقايسەن، سۆزلىگەيسىز، بارغاي، تۇتقايسىلەر، بەرگەيلا، كەتكەي

祈使式的这种形式在一些固定用语及诗歌里较常见。如：

① بايرىمىڭىزغا مۇبارەك بولغاي. 节日好！

② سىلەرگە ئاق يول بولغاي. 祝你们一路平安。

③ تەڭ قېرىغايسىلەر. 祝你们白头偕老。

④ كۈلمىگەيلا. 请您别笑。

⑤ تاغ بېشىدا قارىغاي، 青松挺立在山头。
باغدا بۇلبۇل سايرىغاي. 夜莺歌唱在花园。
يۈرىكى بىر دوستلارنى، 志同道合的朋友。
دۈشمەن قانداق ئايرىغاي. 敌人怎么能离间。

3. 动词的假定式：

（1） 构成

A. 肯定式的构成如下表（见 233 页）：

B. 否定式由动词的否定词干结合以上附加成分构成。如：
بارمىسام، كەلمىسەڭ، ئاڭلىمىسىڭىز، كۆرمىسە، ئوقۇمىسا، بارمىساق، كەلمىسەڭلار، كۆرۈشمىسىلە، بېرىشمىساق

（2） 意义和用法：假定式表示说话人认为作谓语的动词所指行为动作是假定的事实。如：

① ئەگەر كىتابخانىغا بارساڭلار، ماڭا مۇنداق بىر لۇغەتنى ئالغاچ كېلىڭلار.
如果你们去书店的话，帮我捎一本这样的词典来吧。

② ئەگەر بۇ يىغىنغا قاتنىشالمىسىڭىز، سابىت قاتناشسۇن.

<table>
<tr><th colspan="3">人　　称</th><th>附加成分</th><th>例　　词</th></tr>
<tr><td colspan="2" rowspan="2">第一人称</td><td>单数</td><td>-سام // -سەم</td><td>باسام، كەلسەم</td></tr>
<tr><td>复数</td><td>-ساق // -سەك</td><td>بارساق، كەلسەك</td></tr>
<tr><td rowspan="7">第二人称</td><td rowspan="2">普称</td><td>单数</td><td>-ساڭ // -سەڭ</td><td>بارساڭ، كەلسەڭ</td></tr>
<tr><td>复数</td><td>-ساڭلار // -سەڭلار</td><td>بارساڭلار، كەلسەڭلار</td></tr>
<tr><td colspan="2">尊　称
（单数）</td><td>-سىڭىز</td><td>بارسىڭىز، كەلسىڭىز</td></tr>
<tr><td rowspan="2">敬称</td><td>单数</td><td>-سىلا // -سىلە</td><td>بارسىلا، كەلسىلە</td></tr>
<tr><td>复数</td><td>（集合态＋
-سىلا // -سىلە）</td><td>بېرىشسىلا، كېلىشسىلە</td></tr>
<tr><td colspan="2">蔑　称
（复数）</td><td>（集合态＋
-ساڭ // -سەڭ）</td><td>بېرىشساڭ، كېلىشسەڭ</td></tr>
<tr><td colspan="3">第三人称</td><td>-سا // -سە</td><td>بارسا، كەلسە</td></tr>
</table>

如果您不能参加这个会，就让沙比提参加吧。

③ نېمە تېرىساڭ، شۇنى ئالىسەن.

种瓜得瓜，种豆得豆。

④ ئەگەر سۇ ئۈزۈشنى بىلسەم، تۈنۈگۈن سىلەر بىلەن بىللە باراتتىم.

如果我会游泳的话，昨天就跟你们一起去了。

⑤ تۈنۈگۈن يامغۇر ياغمىغان بولسا، بىز بادالىڭغا باراتتۇق.

昨天要是不下雨的话，我们就到八达岭去了。

维语动词的假定式还有下列特殊用法：

A. 表示说话人对由假定式动词引起的另一动作感到意外或遗憾。如：

www.uyghurkitap.com

① چاقچاق قىلسام، ئۇ ئىشەندى.
我是开玩笑，他却相信了。

② مۇئەللىم قادىر دېسە، مەن كادىر دەپ يېزىپتىمەن.
老师说“قادىر”，我却写成“كادىر”了。

③ سورىسام، ئۇ جاۋاب بەرمىدى.
我问了，可他没有回答。

④ ئاچچىقسۇ ئالىمەن دېسەم، جاڭيۇ بېرىپ قويۇپتۇ.
我要买醋，却给了我酱油。

B. 表示假定式动词所指动作一发生，其主体就发现后面主句所说的事实已经存在。如：

① ئىزلەپ باقسام، كارىۋىتىمنىڭ ئاستىدا ئىكەن.
我一找，原来才是在我的床底下。

② سورىساق، ئۇلار بىرنەچچە كۈن بۇرۇن شىنجاڭغا كېتىپ قالغانىكەن.
我们一问，原来他们几天前就已经回新疆去了。

③ ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىسا، ئىنىسى ئۇنىڭغا قاراپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانىكەن.
我回头一瞧，看见他弟弟正朝他跑来。

④ ئۇ سائەتكە قاراپ باقسا، توپ توغرا 12 بوپتۇ.
他一看表，已经整整十二点了。

C. 表示说话人将假定式动词所指动作与后面主句表示的情况对立起来。如：

① مەن ئۇيغۇرچە گېزىتنىمۇ ئوقۇيالمىسام، ئۇيغۇرچە روماننى قانداق ئوقۇيالايمەن؟
我连维文报都看不懂，怎么能看维文小说呢？

② كۆپچىلىك ئۇخلاۋاتسا، سەن ئويناۋاتىسەن.
大家都在睡觉，而你却在玩儿。

③ تالادا قاتتىق يامغۇر يېغىۋاتسا، قانداق كېتەلەيسىلەر؟
外面下着大雨，你们怎么能走呢？

D. 单用或与 ئىكەن 连用表示请求、希望或建议。如：

① ۋاقتىڭىز بولسا، ماڭا بىر ئۇيغۇرچە خەت يېزىپ بەرسىڭىز (ئىكەن).
您要有时间的话，请替我写一封维文信。

② بىزگە دائىم ياردەم بېرىپ تۇرسىلا (ئىكەن).
希望您经常帮助我们。

③ مۇشۇنداق سۆھبەت يىغىنلىرى پات-پات ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرسا (ئىكەن).
希望经常举行这样的座谈会。

E. 与 ئىدى 连用（第一、二人称也可与主语人称一致的直陈过去时判断系动词连用），表示愿望。如：

① بۇ قېتىمقى خىزمەتكە مېنىمۇ ئەۋەتسە ئىدى.
但愿这次工作把我也派去。

② ساۋۇت كۈنلۈكۈمنى ئالغاچ كەلسە ئىدى.
沙吾提把我的伞捎来就好了。

③ ئۇ شائىر بىلەن بىزمۇ بىر كۆرۈشسەك ئىدى // ئىدۇق.
但愿我们也能跟那位诗人见一面。

F. 与 كېرەك 连用表示说话者根据某种客观事实估计假定式动词所指动作的发生。如：

① سىز مۇزىكىنى بەك ياخشى كۆرسىڭىز كېرەك.
看来您很喜欢音乐。

② بۇ ئەھۋالغا قارىغاندا ئۇلار ئۇيغۇرچىنى ياخشى بىلسە كېرەك.
根据这一情况看来，他们维语很好。

③ بىزگە ئۇقتۇرۇش قىلمىدى، بۇ يىغىنغا بىز قاتناشمىساق كېرەك.
没有通知我们，看来我们不参加这个会。

④ سىلى غۇلجىغا بارمىغان بولسىلا كېرەك.
看来您没去过伊宁。

G. 与动词 بول- 的 بولىدۇ 和 بولىدىكەن 等形式连用，表示说话人认为该动词所指动作应该、需要发生。如：

① بۇنداق ئىشلارغا بۇندىن كېيىن دىققەت قىلساق بولىدۇ.
这样的事情以后我们要注意。

② ئۆيۈڭلارغا پات-پات خەت يېزىپ تۇرساڭلار بولىدۇ.
你们应该经常给家里写信。

www.uyghurkitap.com

③ بۇ ئىشنى بۈگۈندىن قالدۇرماسلىق بولىدۇ.

这件事情你应该今天就做。

④ بۇ ئۇسۇل ياخشى ئەمەس ئىكەن، ئۆزگەرتسەك بولىدىكەن.

这个办法不好，我们应该改一下。

如果假定式动词和动词 -بول 都用否定式则口气更加强烈，即表示“非………不可”的意思。如：

① بۇئىشنى بۈگۈن تۈگەتمىسەك بولمايدۇ.

这件事情我们今天非做完不可。

② ئۇ يەرگە بېرىڭلار، بارمىساڭلار بولمايدۇ.

你们到那儿去吧，你们不去不行。

③ ئۇيغۇرچە ئۆگىنىشتە ئاڭلاش ۋە سۆزلەش مەشقىنى كۈچەيتمىسەك بولمايدۇ.

在维语学习上我们非加强听说练习不可。

“-سا بولىدۇ”，“-سا بولىدىكەن” 等形式除表示“应该”、“需要”外，还可以表示“允许”或“认为适当”。这时 -سا 和 -بول 之间发音时要稍有停顿，有时在 -بول 之前还可带有状语。如：

① هازىر دەرس ئاڭلاپ تۇرسىڭىز بولىدۇ، لېكىن رەسمىيەت ئۆتىشىڭىز كېرەك.

你暂时可以先听课，但要办手续。

② گېزىتنى مەيەدە كۆرسەڭلار بولىدۇ، لېكىن ئېلىپ چىقىپ كەتسەڭلار بولمايدۇ.

报纸你们可以在这儿看，但不能拿出去。

③ قاتناشساڭلار ئەلۋەتتە بولىدۇ.

你们参加当然可以。

H. 与 بوپتىكەن（<بولۇپتىكەن）或 بولغانىكەن 连用，表示说话人对该动作未能出现感到后悔、遗憾。如：

① رۇسچە بىلسەم بوپتىكەن، نۇرغۇن ماتېرىياللارنى كۆرەلىگەن بولاتتىم.

我要会俄语就好了，就能看很多材料了。

② سەل بالدۇرراق كەلسەڭ بوپتىكەن، باھارلار بىلەن كۆرۈشكەن بولاتتىڭ.

你稍微来早点儿就好了，就能见着巴哈尔他们了。

③ ئاغرىپ قالمىسام بوپتىكەن، سىلەربىلەن سۇ ئۈزگىلى باراتتىم.

我要不病就好了，就跟你们一起游泳去了。

④ بۇكىتاب ئانچە ياخشى ئەمەس ئىكەن، ئالمىسام بوپتىكەن.

这本书不怎么好，我不买就好了。

I. 结合语气词 چۇ 可以表示以下各种意思：

a. 表示后悔、遗憾，与 بوپتىكەن، بولغانىكەن 连用相同。如：

① رۇسچە بىلسەمچۇ، …

② سەل بالدۇرراق كەلسەڭچۇ، …

b. 表示恳求的语气（与假定式的第一、二人称形式结合）。如：

① جىم تۇرساڭچۇ، ماۋۇ گەپنى ئاڭلىغىلى بولمايۋاتىدۇ.

安静点儿吧，话都听不见了。

② مۇشۇ كىتابىڭىزنى ماڭا بىرنەچچە كۈن بېرىپ تۇرسىڭىزچۇ!

把您这本书借给我几天吧！

③ گەپ قىلمىساقچۇ، ئۇخلايلى. 别说话了，咱们睡觉吧。

④ تاپشۇرۇقنى ئۆز ۋاقتىدا ئىشلىسەڭلارچۇ. 练习你们要及时做。

⑤ مەيەدە ئولتۇرسىلاچۇ! 您请坐在这儿吧！

（二）动词的人称

维语动词的人称是表现在动词人称形式中的一种语法范畴，通过一定的语法形式表示动作进行者所属的人称。维语动词的人称分为第一人称、第二人称和第三人称三种。第一人称表示说话者，第二人称表示听话者，第三人称表示被谈论者。如 باراي（我去吧）是第一人称，بېرىڭ（您去吧）是第二人称，بارسۇن（让他去吧）是第三人称。维语动词的第二人称还可分为普称、尊称（只有单数）、敬称及蔑称（只有复数）四种。如 بار（你去吧）是普称，بېرىڭ（您去吧）是尊称、بارسىلا（您去吧）是敬称，بېزىش（你们写）是蔑称。动词在句中作谓语时，在人称上必须同主语的人称相一致，如 مەن باراي（我去吧），سەن بار（你去吧），سىز بېرىڭ（您去吧），سىلى بارسىلا（您去吧），ئۇ بارسۇن（让他去吧）等。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

（三）动词的数

维语动词的数也是表现在动词人称形式中的一种语法范畴，通过一定的语法形式表示动作进行者是单数还是复数，如 كۆرسەن（我看）是单数，كۆرسىز（我们看）是复数，يازساڭ（如果你写）是单数，يازساڭلار（如果你们写）是复数。维语动词的第三人称没有单、复数的区别，如 ئۇ // ئۇلار باردۇ（他//他们去），سابىت // سابىتلار كەلدى（沙比提//沙比提他们来了）等。维语动词第二人称尊称过去曾有单、复数的区别，如 كۆرۈڭ-كۆرۈڭىزلەر، كۆرۈسىز-كۆرۈسىزلەر，但现在书面语中已不使用复数形式。动词在句中作谓语时，必须同主语的数相一致，如 مەن باراي（我去吧），بىز بارايلى（我们去吧），سەن ياز（你写吧），سىلەر يېزىڭلار（你们写吧）等。

（四）动词的时态

维语动词的陈述式有时态的变化。不同的时态表示不同的时间和体。

从时间上看，维语动词有现在（现在将来）和过去之分。从体上看，维语动词有“完存”、“持续”、“未完”、“目的”、“目的持续”之分。维语陈述式动词表示的动作一般可以发生于两种不同的时间，表现为“完存”、“持续”、“未完”、“目的”、“目的持续”等不同的体。

1. 直陈式的时态：

维语动词的直陈式表示说话人以直接知道的语气来陈述行为动作的发生。有以下十一种时态形式。

（1）直陈一般过去式（全称：直接陈述式一般过去时形式）

A. 构成

a. 肯定式：构成如下表（见 239 页）：

<table>
<tr><th colspan="3">人　　称</th><th>附加成分</th><th>例　　词</th></tr>
<tr><td rowspan="2">第一人称</td><td colspan="2">单　数</td><td>-دىم // -تىم
-دۇم // -تۇم
-دۈم // -تۈم</td><td>باردىم، كەتتىم،
ئوقۇدۇم، قوشتۇم،
كۆردۈم، چۈشتۈم</td></tr>
<tr><td colspan="2">复　数</td><td>-دۇق // -تۇق</td><td>يازدۇق، كۆردۈق،
قوشتۇق، چۈشتۈق</td></tr>
<tr><td rowspan="6">第二人称</td><td rowspan="2">普称</td><td>单数</td><td>-دىڭ // -تىڭ
-دۇڭ // -تۇڭ
-دۈڭ // تۈڭ</td><td>باردىڭ، كەتتىڭ،
ئوقۇدۇڭ، قوشتۇڭ،
كۆردۈڭ، چۈشتۈڭ،</td></tr>
<tr><td>复数</td><td>-دىڭلار // -تىڭلار
-دۇڭلار // تۇڭلار
-دۈڭلار // -تۈڭلار</td><td>باردىڭلار، كەتتىڭلار،
ئوقۇدۇڭلار، قوشتۇڭلار،
كۆردۈڭلار، چۈشتۈڭلار</td></tr>
<tr><td colspan="2">尊　　称
（单数）</td><td>-دىڭىز // -تىڭىز</td><td>باردىڭىز، ئوقۇدىڭىز،
كەتتىڭىز، چۈشتىڭىز</td></tr>
<tr><td rowspan="2">敬称</td><td>单数</td><td>-دىلا // -تىلا
-دىلە // -تىلە</td><td>باردىلا، قوشتىلا،
كۆردىلە، چۈشتىلە</td></tr>
<tr><td>复数</td><td>（集合态＋
-تىلا // -تىلە）</td><td>بېرىشتىلا، كۆرۈشتىلە</td></tr>
<tr><td colspan="2">蔑　　称
（复数）</td><td>（集合态＋-تىڭ）</td><td>بېرىشتىڭ، كۆرۈشتىڭ</td></tr>
<tr><td colspan="3">第三人称</td><td>-دى // -تى</td><td>باردى، ئوقۇدى
كەتتى، چۈشتى</td></tr>
</table>

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

b. 否定式：由否定动词结合上述附加成分构成。如：

بارما + دىم ← بارمىدىم　　　كۆرمە + دىڭ ← كۆرمىدىڭ

ئوقۇما + دۇق ← ئوقۇمىدۇق　　　چۈشمە + دى ← چۈشمىدى

c. 疑问式：在上述肯定式或否定式动词后结合语气词 مۇ 构成。如：

باردىممۇ　　　كۆرمىدىڭمۇ

ئوقۇدۇقمۇ　　　چۈشمىدىمۇ

B. 用法：表示在说话时已经发生的动作。如：

① قىش كەتتى، باھار كەلدى.　冬天过去了，春天来到了。

② ئاخشام كىر يۇدۇم.　昨天晚上我洗衣服了。

③ تۈنۈگۈن سىنىپ مەجلىسى ئاچتۇق. مەجلىستە ئۇيغۇرچە سۆزلىشىشنى قانات يايدۇرۇش توغرۇلۇق مۇزاكىرە قىلدۇق. بىرنەچچە يولداش ئۆزىنىڭ بۇ جەھەتتىكى تەجرىبىلىرىنى تونۇشتۇردى. ئۇلارنىڭ تەجرىبىلىرى ماڭا زور ئىلھام بەردى.

昨天我们开班会了。会上我们讨论了开展维语会话的问题。有几个同学介绍了他们在这方面的经验。他们的经验对我启发很大。

(2) 直陈现在完存式（全称：直接陈述式现在时完成存在体形式）

A. 构成

a. 肯定式：由完成形动词结合直陈现在时判断系动词构成。这种判断系动词的第三人称形式要省略，第一、二人称有时也省略（在其否定式和疑问式中判断系动词省略的情况与此相同）。如：

بارغان (مەن)　　　كۆرگەن (سەن)

قاتناشقان (مىز)　　　ئۆتكەن

b. 否定式：由完成形动词的否定形式结合直陈现在时判断系动词构成。如：

بارمىغان (سىز)　　　كۆرمىگەن (مىز)

قاتناشمىغان (سىلەر)　　　ئۆتمىگەن

c. 疑问式：由完成形动词的肯定形式或否定形式结合语气词 مۇ 再结合直陈现在时判断系动词构成。如：

بارغانمۇ (سىز)　　　كۆرمىگەنمۇ (سىلەر)

قاتناشقانمۇ (سەن)　　　ئۆتمىگەنمۇ

B. 用法

a. 表示已经发生的某个动作的结果存在于现在。如：

① جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى 1949- يىلى قۇرۇلغان.

中华人民共和国是一九四九年成立的。

② شىنجاڭ مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان.

新疆位于我国西北部。

③ مەن بېيجىڭغا بۇلتۇر 3- ئايدا كەلگەن.

我是去年三月来的北京。

④ ئاچام شىنجاڭ داشۆنىڭ جۇڭگو تىل-ئەدەبىياتى فاكۇلتېتىنى پۈتكۈزگەن.

我姐姐是新疆大学中文系毕业的。

b. 表示已经发生的某个动作作为经验而存在于现在。如：

① بۇ كىنونى مەن ئىككى قېتىم كۆرگەنمەن.

这部电影我看过两遍。

② تۇردى مۇئەللىم بىزگە تىلشۇناسلىقتىن مۇقەددىمە دېگەن دەرسنى بەرگەن.

吐尔地老师给我们上过语言学概论课。

③ بىز ئوتتۇرا مەكتەپتە رۇسچە ئوقۇمىغان، ئىنگلىزچە ئوقۇغان.

我们在中学没学过俄语，学过英语。

④ ئۇ مەن بىلەن بىر زاۋۇتتا ئىشلىگەن.

他跟我在一个工厂工作过。

c. 表示说话者根据某种事实才知道某个动作的出现时，在书面上要用直陈现在完存式。如：

① بۇ ماقالىدە مەملىكىتىمىزنىڭ ئاياللار ۋالىبول كوماندىسىدىكى ماھىرلارنىڭ جاپاغا چىداپ چېنىقىپ، تېز ئۆسۈپ يېتىلىپ ۋەتەن ئۈچۈن شان-شەرەپ كەلتۈرۈشتەك كىشىنى تەسىرلەندۈرەرلىك ئىش

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىزلىرى تونۇشتۇرۇلغان.
这篇文章介绍了我国女排健儿刻苦锻炼，迅速成长，为国争光的感人事迹。

② ھەقىقەتەنمۇ پارتىيە سىياسىتى ھەرمىللەت دېھقانلىرىغا بەخت ئېلىپ كەلگەن.
的确是党的政策给各族农民带来了幸福。

③ خەلق سارىيىنىڭ يىغىن سەھنىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا لۇشۈننىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتى ئېسىلغان. يىغىن سەھنىسىنىڭ ئۇدۇلىدىكى لوزۇنكىغا "لۇشۈن جۇڭگو مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ سەركەردىسى، ئۇ ئۇلۇغ ئەدىب بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلۇغ تەپەككۇر ۋە ئۇلۇغ ئىنقىلابچى، لۇشۈننىڭ يۆنىلىشى-جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ يېڭى مەدەنىيەت يۆنىلىشى » دەپ يېزىلغان.
人民在会堂主席台正中悬挂着鲁迅的巨幅画像。主席台对面的横幅上写着:"鲁迅是中国文化革命的主将，他不但是伟大的文学家，而且是伟大的思想家和伟大的革命家。鲁迅的方向就是中华民族新文化的方向。"

④ خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ھىندىستاننىڭ شىمالىدىكى رايونلاردا سۇ ئاپىتى يۈز بەرگەنلىكتىن 553 كىشى ئۆلگەن. ھازىرغىچە، پاكىستاندا قاتتىق بوران، يامغۇر ئاپىتى تۈپەيلىدىن ئۆلگەن ئادەملەرنىڭ سانى 28 كىشىگە يەتكەن، 2459 كىشىنىڭ ئۆيى ۋەيران بولغان. بېنگالنىڭ غەربىدىكى راجاشاش ناھىيىسىدە كەلكۈن ئاپىتى بولغانلىقتىن 100 مىڭ كىشى ئاپەتكە ئۇچرىغان.
据报导，在印度北方邦地区由于水灾已有553人死亡。到目前为止，巴基斯坦死于暴风雨的人数已达28人，有2459户人家的房屋被毁坏。由于孟加拉国西部的拉杰沙希县洪水泛滥，使10万人受灾。

（3）直陈过去完存式（全称：直接陈述式过去时完成存在体形式）有A、B两种。

A. 构成

a. 直陈过去完存式 A 的构成：

第一、肯定式：由完成形动词结合直陈过去时判断系动词构成。如：

بارغاندىم (< بارغان ئىدىم)

بارغاندىڭ (< بارغان ئىدىڭ)

بارغاندى (< بارغان ئىدى)

بارغاندۇق (< بارغان ئىدۇق)

第二、否定式：有两种：

①由完成形动词的否定形式结合直陈过去时判断系动词构成。如：

بارمىغاندىم (< بارمىغان ئىدىم)

بارمىغاندىڭ (< بارمىغان ئىدىڭ)

بارمىغاندى (< بارمىغان ئىدى)

بارمىغاندۇق (< بارمىغان ئىدۇق)

②由完成形动词的肯定形式加上否定判断系动词 ئەمەس 再结合过去时判断系动词构成。如：

بارغان ئەمەستىم (< بارغان ئەمەس ئىدىم)

بارغان ئەمەستىڭ (< بارغان ئەمەس ئىدىڭ)

بارغان ئەمەستى (< بارغان ئەمەس ئىدى)

بارغان ئەمەستۇق (< بارغان ئەمەس ئىدۇق)

第三、疑问式：有两种：

①在肯定或否定的完成形动词或否定判断系动词后加 م （<疑问语气词 مۇ）构成。如：

بارغانمىدىم	بارمىغانمىدىم	بارغان ئەمەسمىدۇق
بارغانمىدىڭ	بارمىغانمىدىڭىز	بارغان ئەمەسمىدىڭلار
بارغانمىدى	بارمىغانمىدى	بارغان ئەمەسمىدى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

②在上述肯定式或否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

بارغاندىممۇ (<بارغان ئىدىممۇ)

بارغاندىڭمۇ (<بارغان ئىدىڭمۇ)

بارمىغاندىممۇ (<بارمىغان ئىدىممۇ)

بارمىغاندىڭلارمۇ (<بارمىغان ئىدىڭلارمۇ)

بارغان ئەمەستۇقمۇ (<بارغان ئەمەس ئىدۇقمۇ)

بارغان ئەمەستىمۇ (<بارغان ئەمەس ئىدىمۇ)

在口语里，直陈过去时判断系动词结合在完成形动词或否定系动词后时，词首的 ئى 要脱落，后面的 د 要清化为 ت 并与形动词或否定判断系动词连写。如：

بارغانتىم (<بارغان ئىدىم)

بارغانتىڭىز (<بارغان ئىدىڭىز)

بارمىغانتىڭلار (<بارمىغان ئىدىڭلار)

بارغان ئەمەستى (<بارغان ئەمەس ئىدى)

b. 直陈过去完存式B的构成：

第一、肯定式：由 پ 副动词结合直陈过去时判断系动词构成（پ 要变成 ۋ）。如：

بېرىپ + ئىدىم ← بېرىۋىدىم

بېرىپ + ئىدىڭ ← بېرىۋىدىڭ

بېرىپ + ئىدى ← بېرىۋىدى

بېرىپ + ئىدىڭلار ← بېرىۋىدىڭلار

第二、否定式：由 پ 副动词的否定形式 -ماپ//-مەپ 结合直陈过去时判断系动词构成（پ 要变成 ۋ）。如：

بارماپ + ئىدىم ← بارمىۋىدىم

بارماپ + ئىدىڭ ← بارمىۋىدىڭ

كۆرمەپ + ئىدى ← كۆرمىۋىدى

كۆرمەپ + ئىدىڭلار ← كۆرمىۋىدىڭلار

第三、疑问式：有两种：

①在 پ 副动词与直陈过去时判断系动词之间加 م（<疑问语气词 مۇ）构成。如：

بېرىپمىدىم (< بېرىپمۇ + ئىدىم)

بېرىپمىدىڭ (< بېرىپمۇ + ئىدىڭ)

بارماپمىدۇق (< بارماپمۇ + ئىدۇق)

كۆرمەپمىدى (< كۆرمەپمۇ + ئىدى)

②在上述肯定式或否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

بېرىۋىدىممۇ (< بېرىپ + ئىدىممۇ)

بېرىۋىدىڭمۇ (< بېرىپ + ئىدىڭمۇ)

بارمىۋىدۇقمۇ (< بارماپ + ئىدۇقمۇ)

بارمىۋىدىمۇ (< بارماپ + ئىدىمۇ)

B. 用法

a. 表示某一动作的出现早于和它有密切关系的另一动作。如：

① ھېلىقى كىتابنى ھەممە يەردىن ئىزلەپ باققانىدىم، لېكىن تاپالمىدىم.

那本书我到处都找遍了，但没找着。

② بۇ توڭلاتقۇ ئەمدىلا رېمونت قىلىنغانىدى، يەنە چاتاق چىقتى.

这个冰箱刚修好又出毛病了。

③ كۈنلۈكۈمنى ئەكەلمىدىم، ئۆيدىن چىققىنىمدا يامغۇر تېخى ياغمىغانىدى.

我没带伞来，我离开家的时候还没下雨呢。

④ —— ئولتۇرۇڭ، تاماق يەڭ.　　——请坐，请吃饭。

—— رەھمەت، يېگەنىدىم.　　——谢谢，我吃过了。

⑤ —— ئەينەكلەرنى سۈرتۈپ بېرەيلىمۇ؟　　——要我们帮你擦玻璃吗？

—— رەھمەت، سۈرتۈپ بولغانىدىم.　　——谢谢，我已经擦完了。

⑥ گۈللەر ئېچىلىپ قاپتۇ،　　鲜花已经开放，

بېرىپ كۆرەلى باغنى.　　快去园中观赏。

سېغىنغاندۇق بىزلەر،　　我们思念已久，

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

这美好的时光。　　　　　　　　كۆپتىن بۇ گۈزەل چاغنى.

b. 表示说话者客气地陈述为某一目的所进行的动作。如：

① —— بىر ئىشىڭىز بارمۇ؟　　——您有什么事吗？

—— سىزدىن ۋېلىسىپىت ئارىيەت ئالغىلى كەلگەنىدىم.

——我跟您借自行车来了。

② —— بۇ ماقالىنى سىز يازدىڭىزمۇ؟　　——这篇文章是您写的吗？

—— ھەئە، گېزىتكە بېرەي دەپ يازغانىدىم.

——是的。我是想给报社投稿的。

注一：直陈过去完存式 B 在第二种情况下可以代替直陈过去完存式 A。如：

① سىزدىن ۋېلىسىپىت ئارىيەت ئالغىلى كېلىۋىدىم.

② ھەئە، گېزىتكە بېرەي دەپ يېزىۋىدىم.

注二：直陈过去完存式 B 在第一种情况下，只是在先提先发生的动作时才能代替直陈过去完存式 A。如：

① ھېلىقى كىتابنى ھەممە يەردىن ئىزلەپ بېقىۋىدىم. لېكىن…

② بۇ توڭلاتقۇ ئەمدىلا رېمونت قىلىنىۋىدى،…

注三：在第二种情况下，完成形动词后的过去时判断系动词可以省略，在第一种情况下若主语明确时可以省略。如：

① مەن سىزدىن ۋېلىسىپىت ئارىيەت ئالغىلى كەلگەن.

② ھەئە، گېزىتكە بېرەي دەپ يازغان.

③ ھېلىقى كىتابنى مەن ھەممە يەردىن ئىزلەپ باققان، لېكىن…

④ بۇ توڭلاتقۇ ئەمدىلا رېمونت قىلىنغان…

⑤ …ئۆيدىن چىققىنىمدا يامغۇر تېخى ياغمىغان.

（4）直陈现在未完式（全称：直接陈述式现在时未完成体形式），有 A、B 两种。

A. 构成

a. 直陈现在未完式 A 的构成：

第一、肯定式：由 ئا 副动词的肯定式结合直陈现在时判断系动词构成（دۇر 的 ر 要脱落）。如：

بارا + مەن ← بارىمەن

بارا + سەن ← بارىسەن

بارا + دۇر ← بارىدۇ

بارا + مىز ← بارىمىز

第二、否定式：由 ئا 副动词的否定式结合直陈现在时判断系动词构成（دۇر 的 ر 要脱落）。如：

بارماي + مەن ← بارمايمەن

بارماي + سەن ← بارمايسەن

بارماي + دۇر ← بارمايدۇ

بارماي + مىز ← بارمايمىز

第三、疑问式：第一人称疑问式有两种：一种是在 ئا 副动词与直陈现在时判断系动词之间加 -مدى-（<疑问语气词 مۇ＋系动词 دۇر）构成。这时 ئا 副动词末尾的 ي 要脱落。如：

بارامدىمەن（ < بارا + مۇ + دۇر + مەن）

بارامدىمىز（ بارا + مۇ + دۇر + مەن）

بارمامدىمەن（ بارماي + مۇ + دۇر + مەن）

بارمامدىمىز（ بارماي + مۇ + دۇر + مىز）

سۆزلەمدىمەن（ سۆزلەي + مۇ + دۇر + مەن）

سۆزلەمدىمىز（ سۆزلەي + مۇ + دۇر + مىز）

注：-دىمىز 也可说成 -دۇق。如：

بارامدىمىز ＝ بارامدۇق

بارمامدىمىز ＝ بارمامدۇق

另一种是在上述肯定式或否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

بارىمەن + مۇ ← بارىمەنمۇ

بارىمىز + مۇ ← بارىمىزمۇ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

بارمايمەن + مۇ ← بارمايمەنمۇ

بارمايمىز + مۇ ← بارمايمىزمۇ

其他各人称的疑问形式由 ئا 副动词结合 م（<疑问语气词 مۇ）再结合直陈现在时判断系动词构成。这时，ئا 副动词结尾的 ي 要脱落。如：

بارا + مۇ + سەن ← بارامسەن

بارا + مۇ + سىز ← بارامسىز

بارا + مۇ + لا ← باراملا

بارا + مۇ + دۇر ← بارامدۇ

بارا + مۇ + سىلەر ← بارامسىلەر

سۆزلە (ي) + مۇ + سەن ← سۆزلەمسەن

سۆزلىمە (ي) + مۇ + سەن ← سۆزلىمەمسەن

b. 直陈现在未完式 B 的构成：

第一、肯定式：由未完成形动词 B 的肯定形式结合直陈现在时判断系动词（第三人称 دۇر 不出现）构成。如：

بارار + مەن ← بارارمەن

بارار + سەن ← بارارسەن

بارار + لا ← بارارلا

بارار + (دۇر) ← بارار

بارار + مىز ← بارارمىز

بارار + سىلەر ← بارارسىلەر

第二、否定式：由未完成形动词 B 的否定形式结合直陈现在时判断系动词（第三人称 دۇر 不出现）构成。如：

بارماس + مەن ← بارماسمەن

بارماس + سەن ← بارماسسەن

بارماس + لا ← بارماسلا

بارماس + (دۇر) ← بارماس

بارماس + مىز ← بارماسمىز

يازماس + سىلەر ← بارماسسىلەر

第三、疑问式：在上述肯定式或否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

بارارمەن + مۇ ← بارارمەنمۇ

بارارسەن + مۇ ← بارارسەنمۇ

بارارمىز + مۇ ← بارارمىزمۇ

بارارلا + مۇ ← بازارلامۇ

بارارمىز + مۇ ← بارارمىزمۇ

بارارسىلەر + مۇ ← بارارسىلەرمۇ

بارار (دۇر) + مۇ ← بارارمۇ

بارماسمەن + مۇ ← بارماسمەنمۇ

بارماسلا + مۇ ← بارماسلامۇ

بارماس (دۇر) + مۇ ← بارماسمۇ

B. 用法：直陈现在未完式 A 的用法如下：

a. 表示现在经常发生或一贯发生的动作。如：

① ئۇلار دا ئىم لەنچۇر ئوينايدۇ. 他们经常打篮球。

② ئاچام پۇچتىخانىدا ئىشلەيدۇ. 我姐姐在邮局工作。

③ ئۇ تاماكا چەكمەيدۇ. 他不抽烟。

b. 表示客观真理。如：

① ئاي يەر شارىنى دەۋر قىلىپ ئايلىنىدۇ. 月亮围着地球转。

② ئەمگەك دۇنيانى يارىتىدۇ. 劳动创造世界。

③ بىلىش ئەمەلىيەتتىن كېلىدۇ. 认识来自实践。

④ كۈن شەرقتىن چىقىدۇ، غەربكە ئولتۇرىدۇ.

太阳出于东方，落于西方。

⑤ ئىككىنى ئۈچكە قوشسا، بەش بولىدۇ. 二加三等于五。

c. 表示将要发生的动作。如：

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

① بىز ئەتە يىخېيۇەنگە مۇز تېيىلىشقا بارىمىز.
我们明天去颐和园滑冰。

② بۇ كىتابنى قاچان قايتۇرىسىز؟
您什么时候还这本书?

③ تەتىلدە ئۆيگە قايتمايمەن.
假期我不回家。

d. 用于剧本中的动作说明。如:

① نۇرۇم: سىز ئۇسۇل ئوينىسىڭىز، چېلىپ بېرىمەن.
غۇنچەم: مەيلى، چېلىڭ، ئوينايمەن، (نۇر دۇتار چېلىپ، ناخشا ئېيتىدۇ. غۇنچەم ئۇسۇل ئوينايدۇ.)

努如木：你跳舞我就弹。
蕴倩木：好吧，你弹，我来跳。(努尔边弹边唱。蕴倩木翩翩起舞。)

注一：叙述电影、戏剧、小说等的情节或描述戏剧舞台布置以及把间接知道的已经出现的某事当作故事来叙述时也可用直陈现在未完式 A。

注二：直陈现在未完式 B 只出现在诗歌和谚语中，表示直陈现在未完式 A 的第一、二、三种意思。如:

① غەم بىلەن بېشىڭنى ئەگمە،
ئەلنى باسقان تۈن پۈتەر.
ئاخىر قۇياش چىقار،
بىزنى بەختلىك كۈن كۈتەر.

你别忧愁地低下头，
笼罩祖国的黑夜总会有尽头。
太阳终究会升起。
幸福的日子在向我们招手。

② زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل،
باھارنىڭ قەدرىنى بىلمەس.
جاپانى چەكمىگەن ئاشىق،
ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلمەس.

没经过严冬的夜莺，
不知道春天的可贵。
没受过折磨的情人，
不知道忠诚的可贵。

③ ئەقىللىق ئۆزىنى ئەيىبلەر، نادان دوستىنى.
聪明人责怪自己，蠢人责怪朋友。

④ بىلىم خورىماس، ئەقىل توزۇماس.
知识不会磨损，智慧不会凋谢。

(5) 直陈过去未完式（全称：直接陈述式过去时未完成体形式）：A、B、C 三种。

A. 构成

a. 直陈过去未完式 A 的构成：

第一、肯定式：由 ئا 副动词的肯定式结合附加成分 ت（<系动词 -تۇر），再结合直陈过去时判断系动词构成（系动词词首的 ئى 要脱落，其后的 د 要变成 ت）。如：

بارا + ت + ئىدىم ← باراتتىم

بارا + ت + ئىدىڭ ← باراتتىڭ

كېلە + ت + ئىدىلە ← كېلەتتىلە

كېلە + ت + ئىدى ← كېلەتتى

ئاڭلاي + ت + ئىدۇق ← ئاڭلايتتۇق

ئاڭلاي + ت + ئىدىڭلار ← ئاڭلايتتىڭلار

第二、否定式：由 ئا 副动词的否定式 -ماي // -مەي 结合 ت（<系动词 -تۇر），再结合直陈过去时判断系动词构成（系动词 词首的 ئى 要脱落，其后的 د 要变成 ت）。如：

بارماي + ت + ئىدىم ← بارمايتتىم

بارماي + ت + ئىدىڭ ← بارمايتتىڭ

كەلمەي + ت + ئىدى ← كەلمەيتتى

كەلمەي + ت + ئىدۇق ← كەلمەيتتۇق

第三、疑问式：有两种：

①在 ئا 副动词（结尾是 ي 时，ي 要脱落）与直陈过去时判断系动词之间加 م 构成（系动词词首的 ئى 要脱落，其后的 د 要变成 ت）。如：

بارا + م + ئىدىم ← بارامتىم

كېلە + م + ئىدىڭ ← كېلەمتىڭ

ئاڭلا(ي) + م + ئىدىڭىز ← ئاڭلامتىڭىز

www.uyghurkitap.com

سۆزلە(ي) + م + ئىدى ← سۆزلەمتى

بارما(ي) + م + ئىدۇق ← بارمامتۇق

كەلمە(ي) + م + ئىدىڭلار ← كەلمەمتىڭلار

②在上述肯定式或否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

باراتتىڭ + مۇ ← باراتتىڭمۇ

كېلەتتى + مۇ ← كېلەتتىمۇ

كۆرمەيتتۇق + مۇ ← كۆرمەيتتۇقمۇ

يازمايتتىڭلار + مۇ ← يازمايتتىڭلارمۇ

b. 直陈过去未完式 B 的构成：

第一、肯定式：由未完成形动词 B 的肯定形式结合直陈过去时判断系动词构成。如：

بارار ئىدىم　　بىلەر ئىدى

كېلەر ئىدىڭ　　ئاڭلار ئىدۇق

第二、否定式：由未完成形动词 B 的否定形式结合直陈过去时判断系动词构成。如：

بارماس ئىدىم　　بىلمەس ئىدى

كەلمەس ئىدىڭ　　ئاڭلىماس ئىدۇق

第三、疑问式：有两种：

①在形动词与系动词之间加 م （<疑问语气词 مۇ）构成。如：

بارار + م + ئىدىم ← بارارمىدىم

كېلەر + م + ئىدىڭ ← كېلەرمىدىڭ

بىلمەس + م + ئىدى ← بىلمەسمىدى

ئاڭلىماس + م + ئىدۇق ← ئاڭلىماسمىدۇق

②在上述肯定式和否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

بارار ئىدىم + مۇ ← بارار ئىدىممۇ

كېلەر ئىدىڭ + مۇ ← كېلەر ئىدىڭمۇ

بىلمەس ئىدى + مۇ ← بىلمەس ئىدىمۇ

ئاڭلىماس ئىدۇق + مۇ ← ئاڭلىماس ئىدۇقمۇ

c、直陈过去未完式 C 的构成：

第一、肯定式：由未完成形动词 A 的肯定形式结合过去时判断系动词构成。如：

بارىدىغان + ئىدىم ← بارىدىغانىدىم

يازىدىغان + ئىدىڭىز ← يازىدىغانىدىڭىز

كېلىدىغان + ئىدى ← كېلىدىغانىدى

سۆزلەيدىغان + ئىدۇق ← سۆزلەيدىغانىدۇق

注：在口语中，直陈过去时判断系动词起首的 ئى 脱落，浊辅音 د 要清化为 ت。如：

بارىدىغان + ئىدىم ← بارىدىغانتىم

كېلىدىغان + ئىدى ← كېلىدىغانتى.

第二、否定式：由未完成形动词 A 的否定形式结合直陈过去时判断系动词构成。如：

بارمايدىغان + ئىدىم ← بارمايدىغانىدىم

كەلمەيدىغان + ئىدى ← كەلمەيدىغانىدى

注一：在上述肯定式和否定式中，直陈过去时判断系动词有时可以省略。如：

بارىدىغان (ئىدىم)　　　　كېلىدىغان (ئىدى)

بارمايدىغان (ئىدىم)　　　　كەلمەيدىغان (ئىدى)

注二：在上述肯定式和否定式中，直陈过去时判断系动词可以用直陈现在时判断系动词代替（第三人称 دۇر 不用）。此外直陈现在时判断系动词有时也可以省略。如：

بارىدىغانمەن // بارىدىغان (مەن)

كېلىدىغانسىز // كېلىدىغان (سىز)

第三、疑问式：有三种。

①在 ئا 副动词与 دىغان 之间加 م（<疑问语气词 مۇ）构成。这

www.uyghurkitap.com

时后面的系动词一般都要脱落，如果副动词是以 ي 结尾时，ي 要脱落。如：

بارا + م + دىغان ← بارامدىغان

ئاڭلا(ي) + م + دىغان ← ئاڭلامدىغان

كۆرە + م + دىغان ← كۆرەمدىغان

سۆزلە(ي) + م + دىغان ← سۆزلەمدىغان

②在未完成形动词 A 与直陈过去时判断系动词之间加 م（<疑问语气词 مۇ）构成。如：

بارىدىغانمىدىم　　　　يازمايدىغانمىدۇق

كېلىدىغانمىدىڭىز　　　　كۆرمەيدىغانمىدى

③在上述肯定式和否定式后结合语气词 مۇ 构成。如：

بارىدىغاندىممۇ // بارىدىغانتىممۇ // بارىدىغانمەنمۇ // بارىدىغانمۇ

كۆرىدىغاندىڭىزمۇ // كۆرىدىغانتىڭىزمۇ // كۆرىدىغانسىزمۇ // كۆرىدىغانمۇ

سۆزلەيدىغاندىمۇ // سۆزلەيدىغانتىمۇ // سۆزلەيدىغانمۇ

بارمايدىغاندىممۇ // بارمايدىغانتىممۇ // بارمايدىغانمەنمۇ // يارمايدىغانمۇ

كۆرمەيدىغاندىڭىزمۇ // كۆرمەيدىغانتىڭىزمۇ // كۆرمەيدىغانسىزمۇ //
كۆرمەيدىغانمۇ

سۆزلىمەيدىغاندىمۇ // سۆزلىمەيدىغانتىمۇ // سۆزلىمەيدىغانىمۇ

B. 用法：直陈过去未完式 A 的用法如下：

a. 表示过去经常发生、一贯发生或本来要发生的动作。如：

① ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغاندا بىز دائىم ۋاسكېتبول ئوينايتتۇق.

上中学的时候我们经常打篮球。

② بۇرۇن بىز تەرەپتە يامغۇر ئانچە ياغمايتتى، يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان كۆپ ياغىدىغان بولدى.

过去我们这儿不怎么下雨，近几年来下得多了。

③ مەن مەيەگە كېلىشتىن بۇرۇن زاۋۇتتا ئىشلەيتتىم.

我来这儿以前在工厂工作。

④ بۇرۇن بىز ئۇيغۇرچىنى بىر ئازمۇ بىلمەيتتۇق.

过去我们一点儿也不会维语。

⑤ ئەتە سۆز مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزەتتۇق، بەزى ساۋاقداشلارنىڭ تەييارلىقى پۈتمىگەنلىكىدىن مۇسابىقە ۋاقتىنى كېلەر ھەپتىنىڭ بىرىنچى كۈنىگە ئۆزگەرتتۇق.

我们本来要在明天举行讲演比赛，有些同学还没准备好，所以改在下星期一了。

b. 表示在虚拟条件下产生的结果。如：

① ئەگەر مەن سەن بولغان بولسام، بۇ قېتىمقى ئىنگلىز تىلى مۇسابىقىسىگە قاتنىشاتتىم// قاتناشقان بولاتتىم.

如果我是你，就参加这次英语竞赛了。

② سىلەر ياردەم بەرمىگەن بولساڭلار، بۇ ۋەزىپىنى بۈگۈن ئورۇنلىيالمايتتۇق// ئورۇنلىيالمىغان بولاتتۇق.

如果没有你们帮忙，这个任务我们今天就完不成了。

③ ئەگەر بۇ كىنو ياخشى بولمىسا، كۆرمەيتتىم// كۆرمىگەن بولاتتىم.

如果这个电影不好，我就不看了。

注一：直陈过去未完式 B 表示上述第二种意思。如：

① …بۇ قېتىمقى ئىنگلىز تىلى مۇسابىقىسىگە قاتنىشار ئىدىم// قاتناشقان بولار ئىدىم.

② …بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلىيالماس ئىدۇق// ئورۇنلىيالمىغان بولار ئىدۇق.

③ …كۆرمەس ئىدىم// كۆرمىگەن بولار ئىدىم.

直陈过去未完式 B 在文学作品中有时用作第一种意思。

注二：直陈过去未完式 D 只能表示过去经常发生或一贯发生的动作。如：

① ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغاندا بىز دائىم ۋاسكېتبول ئوينايدىغاندۇق// ئوينايدىغانتۇق// ئوينايدىغانمىز// ئوينايدىغان.

www.uyghurkitap.com

② بۈرۈن بىز تەرەپتە يامغۇر ئانچە ياغمايدىغانىدى // ياغمايدىغانتى // ياغمايدىغان، …

③ مەن مەيەگە كېلىشتىن بۇرۇن زاۋۇتتا ئىشلەيدىغانىدىم // ئىشلەيدىغانتىم // ئىشلەيدىغانمەن // ئىشلەيدىغان.

④ بۇرۇن بىز ئۇيغۇرچىنى بىر ئازمۇ بىلمەيدىغانىدۇق // بىلمەيدىغانتۇق // بىلمەيدىغانمىز // بىلمەيدىغان.

(6) 直陈现在持续式（全称：直接陈述式现在时持续体形式）：有 A、B、C 三种。

A．构成

a．直陈现在持续式 A：

第一、肯定式：由 پ 副动词结合助动词 -يات 的直陈现在未完式 A 的肯定形式构成。这时，-يات 词首的 ي 脱落，پ 副动词结尾的 پ 要弱化为 ۋ。如：

يېزىپ + ياتىمەن ← يېزىۋاتىمەن

ئاڭلاپ + ياتىسەن ← ئاڭلاۋاتىسەن

قويۇپ + ياتىدۇ ← قويۇۋاتىدۇ

كۆرۈپ + ياتىمىز ← كۆرۈۋاتىمىز

第二、否定式：有两种：

①只否定动作的否定式，由 پ 副动词的否定形式结合助动词 -يات 的直陈现在未完式 A 的肯定形式构成。这时 -يات 词首的 ي 要变成 ۋ。如：

يازماي + ياتىمەن ← يازمايۋاتىمەن

ئاڭلىماي + ياتىسەن ← ئاڭلىمايۋاتىسەن

سۆزلىمەي + ياتىدۇ ← سۆزلىمەيۋاتىدۇ

كۆرمەي + ياتىسلەر ← كۆرمەيۋاتىسلەر

②否定持续动作的否定式：由 پ 副动词的肯定形式结合助动词 -يات 的直陈现在未完式 A 的否定形式构成。这时 -يات 词首的

ي要脱落。如：

يېزىپ + ياتىمەن ← يېزىۋاتىمەن

ئاڭلاپ + ياتىسىز ← ئاڭلاۋاتىسىز

سۆزلەپ + ياتىدۇ ← سۆزلەۋاتىدۇ

كۆرۈپ + ياتىمىز ← كۆرۈۋاتىمىز

第三、疑问式：由 پ 副动词结合助动词 -يات（词首的 ي 要脱落或变成 ۋ）的直陈现在未完式的疑问形式构成。如：

يېزىۋاتامدىمەن // يېزىۋاتىمەنمۇ

يازمايۋاتامدىمەن // يازمايۋاتىمەنمۇ

يېزىۋاتمامدىمەن // يېزىۋاتمايمەنمۇ

يېزىۋاتامدىمىز // يېزىۋاتامدۇق // يېزىۋاتىمىزمۇ

يازمايۋاتامدىمىز // يازمايۋاتامدۇق // يازمايۋاتىمىزمۇ

يېزىۋاتمامدىمىز // يېزىۋاتمامدۇق // يېزىۋاتمايمىزمۇ

يېزىۋاتامسەن يېزىۋاتامسىز

يازمايۋاتامسىلەر يېزىۋاتامدۇ

注：-يات、-تۇر、-ئولتۇر、-يۈر 等动词可以表示状态，这时它们的直陈现在未完式 A 就可以表示直陈现在持续的意思。词组 -كېتىپ بار 的用法与此相同。如：

ياتىمەن　　ئولتۇرىسەن

تۇرىسىلەر　　يۈرىدۇ

كېتىپ بارىسىز

b. 直陈现在持续式 B：由 ماق 动名词结合位格附加成分，再结合直陈现在时判断系动词（第三人称不用）构成。如：

بارماق+تا+مەن ← بارماقتىمەن

بارماق+تا+سەن ← بارماقتىسەن

بارماق+تا+سىز ← بارماقتىسىز

بارماق+تا+لا ← بارماقتىلا

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

بارماق+تا+ ٥ ← بارماقتا

بارماق+تا+ مىز ← بارماقتىمىز

بارماق+تا+سىلەر ← بارماقتىسىلەر

直陈现在持续式 B 没有否定式和疑问式。

这种形式还可用持续动词词干结合 ماقتا- 再结合直陈现在时判断系动词（第三人称不用）构成。如：

يېزىۋاتماقتىمەن　　　كۆرۈۋاتماقتىمىز　　　كېلىۋاتماقتا

c. 直陈现在持续式 C：由持续形动词表示。如：

بۇ باغ نېمىدېگەن چىرايلىق: گۈللەر ئېچىلغان، گۈل شاخلىرىدا بۇلبۇللار سايراۋاتقان، ئېرىقتا چىرىقلاپ سۈزۈك سۇ ئېقىۋاتقان…

这花园多美啊：百花盛开，夜莺在枝头啼叫，小溪里清彻的流水在潺潺地流淌…

B. 用法：表示现在正在持续的动作。如：

① ئايىم قىرائەتخانىدا گېزىت كۆرۈۋاتىدۇ. 阿衣木在阅览室看报。

② سابىتلار ياتاقتا رادىئو ئىنگلىزچىنى ئاڭلاۋاتىدۇ. 沙比提他们在宿舍收听广播英语。

③ ئۇ بارغىلى ئۇنىمايۋاتىدۇ. 他还是不同意去。

④ چىڭراق سۆزلەڭ، ئوچۇق ئاڭلالمايۋاتىمىز. 请说大声一点儿，我们听不清楚。

⑤ — خەت يېزىۋاتامسەن؟ ——你在写信吗？

— خەت يېزىۋاتمايمەن، تام گېزىتكە ماقالە يېزىۋاتىمەن. ——我不是在写信，是在给墙报写稿子。

直陈现在持续式 B 多用于书面语。如：

① قار لەپىلدەپ ياغماقتا. 雪花在飘飘扬扬地下着。

② ئۇلار توختىماي ئىزدەنمەكتە. 他们在不停息地探索着。

③ خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇشى قەدەممۇقەدەم ياخشىلانماقتا. 我国人民的生活在逐步改善。

④ بىز تولۇپ تاشقان ئىشەنچ بىلەن ئالغا باسماقتىمىز.

我们在满怀信心地前进。

直陈现在持续式 C 用来描写正在持续的动作。如：

① قاراڭلار، بۇ شەھەر نېمىدېگەن ئاۋات! ئادەملەر مىغىلداپ مېڭىپ كېتىۋاتقان، ماشىنىلار ئايىقى ئۈزۈلمەستىن ئۆتۈشۈپ تۇرغان…

你们看，这城市多么热闹啊！人们熙熙攘攘地走着，汽车在不停地奔驰着…

② ۋاگوندا ئادەم ناھايىتى كۆپ:بەزىلەر گېزىت كۆرۈۋاتقان، بەزىلەر چاي ئىچىۋاتقان، بەزىلەر ئۇخلاۋاتقان، بەزىلەر كارت ئويناۋاتقان، بەزىلەر پەس ئاۋاز بىلەن پاراڭلىشىۋاتقان، بەزىلەررادىئو ئاڭلاۋاتقان…

车箱里人很多：有的在看报，有的在喝茶，有的在睡觉，有的在玩扑克，有的在低声聊天，有的在听广播…

(7) 直陈过去持续式（全称：直接陈述式过去时持续体形式）：有 A、B、C、D 四种。

A. 构成

a. 直陈过去持续式 A：

第一、肯定式：由 پ 副动词结合助动词 -ياتـ（词首的 ي 要脱落）的直陈过去未完式 A 的肯定式构成。如：

كېلىپ + ياتاتتىم ← كېلىۋاتاتتىم

كېلىپ + ياتاتتىڭ ← كېلىۋاتاتتىڭ

كېلىپ + ياتاتتىلا ← كېلىۋاتاتتىلا

كېلىپ + ياتاتتى ← كېلىۋاتاتتى

كېلىپ + ياتاتتۇق ← كېلىۋاتاتتۇق

第二、否定式：有两种：

①只否定动作的否定式：由 پ 副动词的否定式结合助动词 -ياتـ（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去未完式 A 的肯定式构成。如：

كەلمەي + ياتاتتىم ← كەلمەيۋاتاتتىم

www.uyghurkitap.com

كەلمەي + ياتاتتىڭ ← كەلمەيۋاتاتتىڭ

كەلمەي + ياتاتتىڭلا ← كەلمەيۋاتاتتىڭلا

كەلمەي + ياتاتتى ← كەلمەيۋاتاتتى

كەلمەي + ياتاتتۇق ← كەلمەيۋاتاتتۇق

②否定持续动作的否定式：由 پ 副动词结合助动词 -يات（词首的 ي 要脱落）的直陈过去未完式 A 的否定式构成。如：

كېلىپ + ياتمايتتىم ← كېلىۋاتمايتتىم

كېلىپ + ياتمايتتىڭ ← كېلىۋاتمايتتىڭ

كېلىپ + ياتمايتتىڭلا ← كېلىۋاتمايتتىڭلا

كېلىپ + ياتمايتتى ← كېلىۋاتمايتتى

كېلىپ + ياتمايتتۇق ← كېلىۋاتمايتتۇق

第三、疑问式：由 پ 副动词的肯定式或否定式结合助动词 -يات 的直陈过去未完式 A 的疑问式构成（پ 副动词为肯定式时，-يات 词首的 ي 要脱落，پ 副动词为否定式时，-يات 词首的 ي 要变成 ۋ）。如：

كېلىپ + ياتامتىم // ياتاتتىممۇ

← كېلىۋاتامتىم // كېلىۋاتاتتىممۇ

كېلىپ + ياتامتى // ياتاتتىمۇ

← كېلىۋاتامتى // كېلىۋاتاتتىمۇ

كەلمەي + ياتامتىڭ // ياتاتتىڭمۇ

← كەلمەيۋاتامتىڭ // كەلمەيۋاتاتتىڭمۇ

b. 直陈过去持续式 B：由 ماق 动名词结合位格附加成分再结合直陈过去时判断系动词构成。如：

يازماق + تا + ئىدىم ← يازماقتا ئىدىم

يازماق + تا + ئىدىڭ ← يازماقتا ئىدىڭ

يازماق + تا + ئىدى ← يازماقتا ئىدى

يازماق + تا + ئىدىڭلار ← يازماقتا ئىدىڭلار

يازماق + تا + ئىدۇق←يازماقتا ئىدۇق

直陈过去持续式 B 没有否定式和疑问式。

c. 直陈过去持续式 C：

第一、肯定式：由持续形动词的肯定式结合直陈过去时判断系动词构成。如：

كېلىۋاتقان + ئىدىم←كېلىۋاتقانىدىم

كېلىۋاتقان + ئىدىڭ←كېلىۋاتقانىدىڭ

كېلىۋاتقان + ئىدى←كېلىۋاتقانىدى

كېلىۋاتقان + ئىدۇق←كېلىۋاتقانىدۇق

كېلىۋاتقان + ئىدىڭلار←كېلىۋاتقانىدىڭلار

第二、否定式：有两种：

①只否定动作的否定式：由只否定动作的持续形动词结合直陈过去时判断系 动词构成。如：

كەلمەيۋاتقان + ئىدىم←كەلمەيۋاتقانىدىم

كەلمەيۋاتقان + ئىدىڭ←كەلمەيۋاتقانىدىڭ

كەلمەيۋاتقان + ئىدى←كەلمەيۋاتقانىدى

كەلمەيۋاتقان + ئىدۇق←كەلمەيۋاتقانىدۇق

كەلمەيۋاتقان + ئىدىڭلار←كەلمەيۋاتقانىدىڭلار

②否定持续动作的否定式：由否定持续动作的持续形动词结合直陈过去时判断系动词构成：如：

كېلىۋاتمىغان + ئىدىم←كېلىۋاتمىغانىدىم

كېلىۋاتمىغان + ئىدىڭ←كېلىۋاتمىغانىدىڭ

كېلىۋاتمىغان + ئىدى ←كېلىۋاتمىغانىدى

كېلىۋاتمىغان + ئىدۇق←كېلىۋاتمىغانىدۇق

كېلىۋاتمىغان + ئىدىڭلار←كېلىۋاتمىغانىدىڭلار

第三、疑问式：有两种：

①在持续形动词与直陈过去时判断系动词之间结合 م（<疑

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

问语气词 مۇ）构成。如：

كېلىۋاتقانىدىم　　　　كەلمەيۋاتقانىدىم
كېلىۋاتقانىدىڭ　　　　كەلمەيۋاتقانىدىڭ
كېلىۋاتقانىدى　　　　كېلىۋاتمىغانىدى

②在上述肯定式和否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

كېلىۋاتقانىدىممۇ　　　　كەلمەيۋاتقانىدىممۇ
كېلىۋاتقانىدىڭمۇ　　　　كەلمەيۋاتقانىدىڭمۇ
كېلىۋاتقانىدىمۇ　　　　كەلمەيۋاتقانىدىمۇ

d 直陈过去持续式 D：

第一、肯定式：由 پ 副动词的肯定式结合助动词 -ياتـ 的直陈过去完存式 B 的肯定式构成（助动词词首的 ي 要脱落）。如：

كېلىپ + يېتىۋىدىم ← كېلىۋېتىۋىدىم
كېلىپ + يېتىۋىدىڭ ← كېلىۋېتىۋىدىڭ
كېلىپ + يېتىۋىدى ← كېلىۋېتىۋىدى
كېلىپ + يېتىۋىدۇق ← كېلىۋېتىۋىدۇق

第二、否定式：由 پ 副动词的否定式结合助动词 -ياتـ 的直陈过去完存式 B 的肯定式构成（助动词词首的 ي 要变成 ۋ）。如：

كەلمەي + يېتىۋىدىم ← كەلمەيۋېتىۋىدىم
كەلمەي + يېتىۋىدىڭ ← كەلمەيۋېتىۋ ىدىڭ
كەلمەي + يېتىۋىدى ← كەلمەيۋېتىۋىدى
كەلمەي + يېتىۋىدۇق ← كەلمەيۋېتىۋىدۇق

第三、疑问式：有两种。由 پ 副动词结合助动词 -ياتـ 的直陈过去完存式 B 的两种疑问式构成（پ 副动词为肯定式时，-ياتـ 词首的 ي 要脱落；پ 副动词为否定式时，-ياتـ 词首的 ي 要变成 ۋ）。如：

كېلىپ + يېتىپمىدىم // يېتىۋىدىممۇ
← كېلىۋېتىپمىدىم // كېلىۋېتىۋىدىممۇ
كېلىپ + يېتىپمىدىڭ // يېتىۋىدىڭمۇ

← كېلىۋېتىپمىدىڭ // كېلىۋېتىۋىدىڭمۇ

كەلمەي + يېتىپمىدى // يېتىۋىدىمۇ

← كەلمەيۋېتىپمىدى // كەلمەيۋېتىۋىدىمۇ

كەلمەي + يېتىپمىدۇق // يېتىۋىدۇقمۇ

← كەلمەيۋېتىپمىدۇق // كەلمەيۋېتىۋىدۇقمۇ

注：يات-、تۇر-、ئولتۇر-、يۈر- 等动词表示状态时，它们的直陈过去未完式 A、直陈过去完存式 A 和 B 就可以表示直陈过去持续的意思。词组 كېتىپ بار- 的用法与此相同。如：

ياتاتتىم	ياتقانىدىم	يېتىۋىدىم
تۇراتتىڭىز	تۇرغانىدىڭىز	تۇرۇۋىدىڭىز
ئولتۇراتتۇق	ئولتۇرغانىدۇق	ئولتۇرۇۋىدۇق
يۈرەتتىڭلار	يۈرگەنىدىڭلار	يۈرۈۋىدىڭلار
كېتىپ باراتتى	كېتىپ بارغانىدى	كېتىپ بېرىۋىدى

B. 用法：表示在过去或在某个与它有密切关系的另一动作出现之前正在进行的动作。如：

① ئۇلار كەلگەندە بىز ناخشا ئۆگىنىۋاتاتتۇق.

他们来的时候我们正在学歌呢？

② سىلەر ھەربىيگە كىرگەندە باھار تېخى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتاتتى.

你们参军的时候巴哈尔还在上小学呢。

③ ئاخشام كىر يۇيۇۋاتاتتىم، مەرىيەملەر كېلىپ قالدى.

昨天晚上我正在洗衣服，玛丽亚他们来了。

④ يەكشەنبە كۈنى شەھەرگە كېتىپ باراتتىم، بىر كونا ساۋاقدىشىم بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم.

星期天我正进城的时候，遇见了一个老同学。

⑤ ئاچقۇچۇمنى يىتتۈرۈپ قويۇپ ياتاققا كىرەلمەيۋاتاتتىم، باھار كېلىپ ئېچىپ بەردى.

我把钥匙弄丢了，正进不了宿舍的时候，巴哈尔来了给开了门。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

⑥ ئۇچاغدا ئۇ ئۇخلاۋاتمايتتى، يېتىپ كىتاب ئوقۇۋاتاتتى.
那个时候他不是在睡觉，而是在躺着看书。

注一：直陈过去持续式 B 多用于书面语。如：

① شۇ چاغدا قىزىل قۇياش ئويۇقتىن ئاستا-ئاستا كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى.
那时，一轮红日正从地平线冉冉升起。

② كۆپكۆك دېڭىز سۈيى دولقۇنداپ تۇرماقتا ئىدى.
(那时）碧蓝的海水波涛翻滚。

③ بۇلتۇر بىز كەلگەندە سىلەر نەشرىياتتا پراكتىكا قىلماقتا ئىدىڭلار.
去年我们来的时候你们正在出版社实习。

④ ئۇ چاغدا بىز قەشقەردە تىل تەكشۈرۈش ئېلىپ بارماقتا ئىدۇق.
那时我们正在喀什调查语言。

注二：直陈过去持续式 C 的用法与 A 相同。直陈过去持续式 A 在口语中用得较多。如：

① …بىز ناخشا ئۆگىنىۋاتقاندۇق.
② …باھار تېخى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقانىدى.
③ ئاخشام كىر يۇيۇۋاتقانىدىم…
④ …شەھەرگە كېتىپ بارغانىدىم…
⑤ …ياتاقتا كىرەلمەيۋاتقانىدىم…
⑥ …ئۇ ئۇخلاۋاتمىغانىدى، يېتىپ كىتاب ئوقۇۋاتقانىدى.

注三：在先提到某动作的持续，然后再提到与它有密切关系的另一动作时，直陈过去持续式 D 可代替直陈过去持续式 A 和 C。如：

③ ئاخشام كىر يۇيۇۋېتىۋىدىم، …
④ …شەھەرگە كېتىپ بېرىۋىدىم، …
⑤ …ياتاقتا كىرەلمەيۋېتىۋىدىم، …

(8）直陈现在目的式（全称：直接陈述式现在时目的体形式）

A. 构成

a. 肯定式：由目的动词结合直陈现在时判断系动词（第二人称敬称单、复数及第三人称不用）构成。如：

(مەن) بارماقچى+ مەن ← بارماقچىمەن

(سەن) بارماقچى+ سەن ← بارماقچىسەن

(سىلى) بارماقچى+ 0 ← بارماقچى

(ھەرقايسىلىرى) بارماقچى+ 0 ← بېرىشماقچى

(ئۇ // ئۇلار) بارماقچى+ 0← بارساقچى

(بىز) بارماقچى+ مىز ← بارماقچىمىز

b. 否定式：由目的动词结合否定系动词 ئەمەس 再结合直陈现在时判断系动词（第三人称不用）构成。如：

بارماقچى ئەمەسمەن　　　　بارماقچى ئەمەس

بارماقچى ئەمەسسەن　　　　بارماقچى ئەمەسمىز

c. 疑问式：在直陈现在时判断系动词前加疑问语气词 مۇ 构成。如：

بارماقچىمۇمەن　　　　بارماقچى ئەمەسمۇمەن

بارماقچىمۇسەن　　　　بارماقچى ئەمەسمۇسەن

بارماقچىمۇ　　　　بارماقچى ئەمەسمۇ

بارماقچىمۇسىلەر　　　　بارماقچى ئەمەسمۇسىلەر

B. 用法：表示动作主体打算进行的动作存在于现在。如：

① ھازىر بېيجىڭ كۇتۇپخانىسىغا بارماقچىمىز.

现在我们想到北京图书馆去。

② ئاۋۋال ئۆگىنىش ئەھۋالىمىز توغرۇلۇق سۆزلىمەكچىمەن.

首先我想谈谈我们的学习情况。

③ –– بۇ لۇغەتنى ئالماقچىمۇسىلەر؟　——你们想买这本词典吗？

–– مەن ئالماقچى ئەمەسمەن، ئۇلار ئالماقچى.

——我不想买，他们想买。

④ تەتىلدە ئۆيگە قايتماقچى ئەمەسمۇسەن؟　假期你不准备回家吗？

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

注：在语言环境清楚的情况下，目的动词后面的直陈现在时判断系动词可省略。如：

① مەن ھازىر پوچتىخانىغا بارماقچى (مەن). 我现在想去邮局。

② سىز قاچان ماڭماقچى سىز؟ 您打算什么时候走？

③ ھەممىڭلار ئىنگلىزچە ئۆگەنمەكچىمۇ (سىلەر)؟ 你们都准备学英语吗？

(9) 直陈过去目的式（全称：直接陈述式过去时目的体形式）

A. 构成

a. 肯定式：由目的动词结合直陈过去时判断系动词构成。（系动词词首的 ئى 要省略）。如：

بارماقچى + ئىدىم←بارماقچىدىم

بارماقچى + ئىدىڭىز←بارماقچىدىڭىز

بارماقچى + ئىدى←بارماقچىدى

بارماقچى + ئىدۇق←بارماقچىدۇق

بارماقچى + ئىدىڭلار←بارماقچىدىڭلار

b. 否定式：由目的动词结合否定系动词 ئەمەس 再结合直陈过去时判断系动词构成（在口语中系动词词首的 ئى 常省略，同时后面的 د 要清化为 ت）。如：

بارماقچى ئەمەستىم

بارماقچى ئەمەستىڭلار

بارماقچى ئەمەستى

c. 疑问式：有两种：

第一、在过去时系动词前加 م （<疑问语气词 مۇ）构成。如：

بارماقچىمىدىم	بارماقچى ئەمەسمىدىم
بارماقچىمىدىڭىز	بارماقچى ئەمەسمىدىڭىز
بارماقچىمىدى	بارماقچى ئەمەسمىدى

第二、在上述肯定式和否定式后结合疑问语气词 مۇ 表示。如：

بارماقچىدىممۇ
بارماقچىدىڭىزمۇ
بارماقچىدىمۇ
بارماقچى ئەمەستىڭمۇ
بارماقچى ئەمەستىڭلارمۇ

B. 用法：表示动作主体在过去或在某个与它有密切关系的另一动作出现之前打算进行的动作。如：

① بىز تۈنۈگۈن يېزا ئىگىلىك كۆرگەزمىسىگە بارماقچىدۇق، يامغۇر يېغىپ قېلىپ بارالمىدۇق.

我们昨天本来打算去看农业展览的，因为下雨了没去成。

② بۇ كىنونى كۆرمەكچى ئەمەستىم، ئەگەر سىلەر ياخشى دېمىسەڭلار.

这个电影我本来是不打算看的，你们要是不说好的话。

③ بىز ئەسلى بۈگۈن مەجلىس ئاچماقچىدۇق، باشقا ئىش چىقىپ قالغانلىقتىن ئاچالمىدۇق.

我们本来打算今天开会，因为有其它事情没开成。

——刚才你想找个人吗？ ④ — بايا بىرسىنى ئىزلىمەكچىمىدىڭىز؟

— ھەئە، تۇردى يولداشنى ئىزلىمەكچىدىم.

——嗯，我是想找吐尔地同志的。

注：在语言环境清楚的情况下，目的动词后面的直陈过去时判断系动词可以省略。如：

① بىز تۈنۈگۈن يېزا ئىگىلىك كۆرگەزمىسىگە بارماقچى، ...

② بىز ئەسلى بۈگۈن مەجلىس ئاچماقچى...

(10) 直陈现在目的持续式（全称：直接陈述式现在时目的持续体形式）

A. 构成

a. 肯定式：由 غىلى 副动词结合助动词 -ياتـ（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈现在未完式 A 的肯定式构成。如：

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بارغىلى + ياتىمەن← بارغىلىۋاتىمەن

بارغىلى + ياتىسەن← بارغىلىۋاتىسەن

بارغىلى + ياتىدىلا← بارغىلىۋاتىدىلا

بارغىلى + ياتىدۇ← بارغىلىۋاتىدۇ

بارغىلى + ياتىسىلەر← بارغىلىۋاتىسىلەر

b. 否定式：有两种：

第一、只否定动作的否定式：由 غىلى 副动词的否定式结合助动词 -يات（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈现在未完式 A 的肯定式构成。如：

بارمە غىلى + ياتىمەن← بارمىغىلىۋاتىمەن

بارمە غىلى + ياتىسىز← بارمىغىلىۋاتىسىز

بارمە غىلى + ياتىدۇ← بارمىغىلىۋاتىدۇ

بارمىغىلى غىلى + ياتىمىز← بارمىغىلىۋاتىمىز

第二、否定持续目的的否定式：由 غىلى 副动词的肯定式结合助动词 -يات（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈现在未完式 A 的否定式构成。如：

بارغىلى + ياتمايمەن← بارغىلىۋاتمايمەن

بارغىلى + ياتمايسەن← بارغىلىۋاتمايسەن

بارغىلى + ياتمايدۇ← بارغىلىۋاتمايدۇ

بارغىلى + ياتمايسىلە← بارغىلىۋاتمايسىلەر

c. 疑问式：由 غىلى 副动词结合助动词 -يات（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈现在未完式 A 的疑问式构成。如：

بارغىلىۋاتامدىمەن // بارغىلىۋاتىمەنمۇ

بارغىلىۋاتامدىمىز // بارغىلىۋاتىمىزمۇ // بارغىلىۋاتامدۇق

بارغىلىۋاتامسەن　　　بارغىلىۋاتامسەن

بارغىلىۋاتامدۇ　　　بارغىلىۋاتامدۇ

بارمىغىلىۋاتامسىز　　　بارمىغىلىۋاتامسىلەر

B. 用法：表示现在很快就要发生的动作。如：

① يامغۇر ياغقىلىۋاتىدۇ، كۆنلۈكۈڭنى ئېلىۋال.

快要下雨了，你把伞带上吧。

② قاراڭغۇ چۈشكىلىۋاتىدۇ، چاپسانراق ماڭايلى.

快天黑了，咱们快走吧。

③ سەن شىنجاڭغا كەتكىلىۋاتامسەن؟ 你就要回新疆了吗？

④ سىلەر ئوقۇشنى پۈتكۈزگىلىۋاتامسىلەر؟ 你们就要毕业了吗？

(11) 直陈过去目的持续式（全称：直接陈述式过去时目的持续体形式）：有 A、B、C 三种。

A. 构成

a. 直陈过去目的持续式 A：

第一、肯定式：由 غىلى 副动词的肯定式结合助动词 -ياتـ（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去未完式 A 的肯定式构成。如：

كەلگىلى + ياتاتتىم ← كەلگىلىۋاتاتتىم

كەلگىلى + ياتاتتى ← كەلگىلىۋاتاتتى

كەلگىلى + ياتاتتىڭلار ← كەلگىلىۋاتاتتىڭلار

第二、否定式：有两种：

①只否定动作的否定式：由 غىلى 副动词的否定式结合助动词 -ياتـ（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去未完式 A 的肯定式构成。如：

كەلمىگىلى + ياتاتتىم ← كەلمىگىلىۋاتاتتىم

كەلمىگىلى + ياتاتتى ← كەلمىگىلىۋاتاتتى

كەلمىگىلى + ياتاتتىڭلار ← كەلمىگىلىۋاتاتتىڭلار

②否定持续目的的否定式：由 غىلى 副动词的肯定式结合助动词 -ياتـ（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去未完式 A 的否定式构成。如：

كەلگىلى + ياتمايتتىم ← كەلگىلىۋاتمايتتىم

كەلگىلى + ياتمايتتى ← كەلگىلىۋاتمايتتى

www.uyghurkitap.com

كەلگىلى + ياتمايتتىڭلار ← كەلگىلىۋاتمايتتىڭلار

第三、疑问式：由 غىلى 副动词结合助动词 يات-（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去未完式 A 的疑问式构成。如：

بارغىلىۋاتامتىم // بارغىلىۋاتاتتىممۇ

بارغىلىۋاتامتى // بارغىلىۋاتاتتىمۇ

بارمىغىلىۋاتامتىڭ // بارمىغىلىۋاتاتتىڭمۇ

بارغىلىۋاتامتۇق // بارغىلىۋاتمايتتۇقمۇ

b. 直陈过去目的持续式 B：

第一、肯定式：由 غىلى 副动词的肯定式结合助动词 يات-（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去完存式 A 的肯定式构成。如：

بارغىلى + ياتقاندىم ← بارغىلىۋاتقاندىم

بارغىلى + ياتقاندى ← بارغىلىۋاتقاندى

بارغىلى + ياتقاندۇق ← بارغىلىۋاتقاندۇق

第二、否定式：有两种：

①只否定动作的否定式：由 غىلى 副动词的否定式结合助动词 يات-（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去完存式 A 的肯定式构成。如：

بارمىغىلى + ياتقاندىم ← بارمىغىلىۋاتقاندىم

بارمىغىلى + ياتقاندى ← بارمىغىلىۋاتقاندى

بارمىغىلى + ياتقاندۇق ← بارمىغىلىۋاتقاندۇق

②否定持续目的的否定式：由 غىلى 副动词的肯定式结合助动词 يات-（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去完存式 A 的否定式构成。如：

بارغىلى + ياتمىغاندىم ← بارغىلىۋاتمىغاندىم

بارغىلى + ياتمىغاندى ← بارغىلىۋاتمىغاندى

بارغىلى + ياتمىغاندۇق ← بارغىلىۋاتمىغاندۇق

第三、疑问式：由 غىلى 副动词结合助动词 يات-（词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去完存式 A 的疑问式构成。如：

بارغىلى + ياتقانمىدىم // ياتقانىدىممۇ ← بارغىلىۋاتقانمىدىم //
بارغىلىۋاتقانىدىممۇ

بارغىلى + ياتقانمىدى // ياتقانىدىمۇ ← بارغىلىۋاتقانمىدى //
بارغىلىۋاتقانىدىمۇ

c. 直陈过去目的持续式 C：

第一、肯定式：由 غىلى 副动词的肯定式结合助动词 يات- （词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去完存式 B 的肯定式构成。如：

بارغىلى + يېتىۋىدىم ← بارغىلىۋېتىۋىدىم

بارغىلى + يېتىۋىدىڭ ← بارغىلىۋېتىۋىدىڭ

بارغىلى + يېتىۋىدۇق ← بارغىلىۋېتىۋىدۇق

第二、否定式：由 غىلى 副动词的否定式结合助动词 يات- （词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去完存式 B 的肯定式构成。如：

بارمىغىلى + يېتىۋىدىم ← بارمىغىلىۋېتىۋىدىم

بارمىغىلى + يېتىۋىدى ← بارمىغىلىۋېتىۋىدى

بارمىغىلى + يېتىۋىدۇق ← بارمىغىلىۋېتىۋىدۇق

第三、疑问式：由 غىلى 副动词结合助动词 يات- （词首的 ي 要变成 ۋ）的直陈过去完存式 B 的疑问式构成。如：

بارغىلى + يېتىپمىدىم // يېتىۋىدىممۇ ← بارغىلىۋېتىپمىدىم //
بارغىلىۋېتىۋىدىممۇ

بارغىلى + يېتىپمىدى // يېتىۋىدىمۇ ← بارغىلىۋېتىپمىدى //
بارغىلىۋېتىۋىدىمۇ

B. 用法：表示在过去或在某个与它有密切关系的另一动作出现之前正要发生的动作。如：

① سىلەر كەلگەندە بىز كىنو كۆرۈشكە بارغىلىۋاتاتتۇق.

你们来的时候，我们正准备去看电影。

② ئۇنىڭدىن تېلېفون كەلگەندە مەن ياتقىلىۋاتاتتىم.

他来电话的时候我正要睡觉呢。

www.uyghurkitap.com

③ دەرس تەكرارلىغىلىۋاتاتتىم، تۇيۇقسىزدىن توك توختاپ قالدى.
我正准备复习功课，突然停电了。

④ قىزچاق يىغلىغىلىۋاتاتتى، ئاچىسى ئۇنى كۈلدۈرۈۋەتتى.
小女孩正要哭，他姐姐把他逗笑了。

注一：直陈过去目的持续式 B 的用法与 A 相同。如：

① ...بىز كىنو كۆرۈشكە بارغىلىۋاتاندۇق.
② ...مەن ياتقىلىۋاتاندىم.
③ دەرس تەكرارلىغىلىۋاتاندىم، ...
④ قىزچاق يىغلىغىلىۋاتاندى، ...

注二：在先提到某一动作在过去正要发生，然后再提到与它有密切关系的另一动作时，直陈目的持续式 C 可以代替形式 A 和 B。如：

③ دەرس تەكرارلىغىلىۋېتىۋىدىم، ...
④ قىزچاق يىغلىغىلىۋېتىۋىدى، ...

2. 间陈式的时态：

维语动词的间陈式表示说话者以间接知道的语气来陈述行为动作的发生，有以下各种时态形式。

（1）间陈一般过去式（全称：间接陈述式一般过去时形式）

A. 构成

a. 肯定式：由 پ 副动词结合表中各个附加成分构成（见 273 页表）：

b. 否定式：由 پ 副动词的否定式 -مەپ // -ماپ 结合上述附加成分构成。如：

كۆرمەپ+تىمەن ← كۆرمەپتىمەن
سۆزلىمەپ+سەن ← سۆزلىمەپسەن
بارماپ+تىلا ← بارماپتىلا
يازماپ+تۇ ← يازماپتۇ

قىلماپ + تىمىز // تۇق ← قىلماپتىمىز // قىلماپتۇق

c. 疑问式：由上述肯定式和否定式结合疑问语气词构成，如：

بېرىپتىمەنمۇ	بارماپتىمەنمۇ
كۆرۈپسىزمۇ	كۆرمەپسىزمۇ
يېزىپتىلامۇ	يازماپتىلامۇ
سۆزلەپتۇمۇ	سۆزلىمەپتىمۇ
ئوقۇپتىمىز مۇ	ئوقۇماپتىمىزمۇ

<table>
<tr><th colspan="3">人　　称</th><th>附加成分</th><th>例　　词</th></tr>
<tr><td rowspan="2">第一人称</td><td colspan="2">单　数</td><td>-تىمەن</td><td>بېرىپتىمەن</td></tr>
<tr><td colspan="2">复　数</td><td>-تىمىز // -تۇق</td><td>بېرىپتىمىز // بېرىپتۇق</td></tr>
<tr><td rowspan="6">第二人称</td><td rowspan="2">普称</td><td>单数</td><td>-سەن</td><td>بېرىپسەن</td></tr>
<tr><td>复数</td><td>-سىلەر</td><td>بېرىپسىلەر</td></tr>
<tr><td colspan="2">尊称（单数）</td><td>-سىز</td><td>بېرىپسىز</td></tr>
<tr><td rowspan="2">敬称</td><td>单数</td><td>-تىلا</td><td>بېرىپتىلا</td></tr>
<tr><td>复数</td><td>（集合态动词的 پ 副动词＋）تىلا</td><td>بېرىشىپتىلا</td></tr>
<tr><td colspan="2">蔑　　称（复数）</td><td>（集合态动词的 پ 副动词＋-سەن）</td><td>بېرىشىپسەن</td></tr>
<tr><td colspan="3">第三人称</td><td>-تۇ</td><td>بېرىپتۇ</td></tr>
</table>

B. 用法：表示过去发生的动作。如：

① يامغۇر توختاپ قاپتۇ، كېتەيلى. 雨停了，咱们走吧。

② تۈنۈگۈن ئاچامدىن خەت كەلدى، ئۇ ئاسپىرانتلىققا قوبۇل قىلىنىپتۇ.

www.uyghurkitap.com

昨天姐姐来信了，她考上研究生了。

③ تۇردى مۇئەللىمدىن سورىدىم، بۇ قېتىم ئۇ يغۇرتىلىدىن ياخشى ئىمتىھان بېرىپسىلەر، تەگدىن تولاڭلار 5 نومۇر ئاپسىلەر، قالغانلىرىڭلار 4 نومۇر ئاپسىلەر، دېمەك 3 نومۇر ئالغانلىرىڭلار ياكى ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەنلىرىڭلاريوق ئىكەن.

我问吐尔地老师了，这次你们维语考得很好，大多数同学都得了五分，其余的同学得了四分，就是说你们没有得三分的或不及格的。

④ — قاراپ باققىنا، گېزىتلەركەپتۇمۇ؟

— «خەلق گېزىتى» كەپتۇ، «پايدىلىنىش خەۋەرلىرى» تېخى كەلمەپتۇ.

— «ھەپتىلىك تېلېۋىزورگېزىتى» مۇ كەلمەپتۇمۇ؟

— ھەئە، كەلمەپتۇ.

——你看一下报纸来了吗？

——《人民日报》来了，《参考消息》还没有来。

——《电视周报》也没有来吗？

——是的，还没有来。

⑤ پويىزدا بىر ياشانغان ئادەم بىر ياشنىڭ يېنىدا بىر كىشىلىك ئورۇن بارلىقىنى كۆرۈپ مۇلايىملىق بىلەن: — مەن ئولتۇرسام بولامدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇ ياش ئېرىنچەكلىك بىلەن: — ئادەم بار، — دەپتۇ. شۇ ۋاقىتتا چىرايلىق بىر قىز كەپتۇ، بۇ ياش ئالدىراپ: — بۇ جايدا ئولتۇرۇڭ، — دەپ تەكلىپ قىپتۇ. ياشانغان كىشى خاپا بولۇپ: — بۇ جايدا ئادەم باردېگەنىدىڭغۇ، — دەپ سوراپتۇ. — ئۇ مېنىڭ سىڭلىم بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ يىگىت. ياشانغان كىشى خاپا بولۇپ: — جۆيلۇمە! ئۇ مېنىڭ قىزىم. مەن قايسى ۋاقىتتا ساڭا ئوخشاش بالىنى تاپقان، — دەپتۇ.

火车上一位长者见一个年轻人旁边空着一个座位就和颜悦色地问道：“我坐一下行吗？”年轻人爱答不理地说：“有人”，就在

这个时候来了一位漂亮的姑娘，年轻人连忙请她坐那个座位，长者生气地问道："你不是说这儿有人吗！"年轻人回答说："她是我的妹妹呀"，长者生气地说："别胡说！她是我的女儿，我什么时候有了象你这样的一个儿子"。

（2）间陈完存式（全称：间接陈述式完成存在体形式）有 A、B、C 三种。

A. 构成

a. 间陈完存式 A：

第一、肯定式：由完成形动词的肯定式结合间陈判断系动词构成。

كەلگەن + ئىكەنمەن ← كەلگەنىكەنمەن

كەلگەن + ئىكەنسىز ← كەلگەنىكەنسىز

كەلگەن + ئىكەنلا ← كەلگەنىكەنلا

كەلگەن + ئىكەن ← كەلگەنىكەن

كەلگەن + ئىكەنسىلەر ← كەلگەنىكەنسىلەر

第二、否定式：由完成形动词的否定式结合间陈判断系动词构成。如：

كەلمىگەن + ئىكەنسەن ← كەلمىگەنىكەنسەن

كەلمىگەن + ئىكەنمىز ← كەلمىگەنىكەنمىز

第三、疑问式：有两种：

① 在肯定的或否定的形动词和系动词之间加 م（<疑问语气词 مۇ）构成。如：

كەلگەنمىكەنمەن　　　　كەلمىگەنمىكەنمەن

كەلگەنمىكەنسىز　　　　كەلمىگەنمىكەنسىز

كەلگەنمىكەن　　　　كەلمىگەنمىكەن

كەلگەنمىكەنسىلەر　　　　كەلمىگەنمىكەنسىلەر

② 由上述肯定式和否定式结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

كەلگەنكەنمەنمۇ	كەلمىگەنكەنمەنمۇ
كەلگەنكەنسىزمۇ	كەلمىگەنكەنسىزمۇ
كەلگەنكەنمۇ	كەلمىگەنكەنمۇ
كەلگەنكەنسىلەرمۇ	كەلمىگەنكەنسىلەرمۇ

b. 间陈完存式 B：

第一、肯定式：由 پ 副动词的肯定式结合（ت＜系动词 تۇر），再结合间陈判断系动词构成。如：

كېلىپ+ت + ئىكەنمەن ← كېلىپتىكەنمەن

كېلىپ+ت + ئىكەنسىز ← كېلىپتىكەنسىز

كېلىپ+ت + ئىكەنلا ← كېلىپتىكەنلا

كېلىپ+ت + ئىكەن ← كېلىپتىكەن

كېلىپ+ت + ئىكەنسىلەر ← كېلىپتىكەنسىلەر

第二、否定式：由 پ 副动词的否定式结合 ت（＜系动词 تۇر）再结合间陈判断系动词构成。如：

كەلمەپ + ت + ئىكەنسەن ← كەلمەپتىكەنسەن

كەلمەپ + ت + ئىكەنمىز ← كەلمەپتىكەنمىز

第三、疑问式：由上述肯定式和否定式结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

كېلىپتىكەنمەنمۇ	كەلمەپتىكەنمەنمۇ
كېلىپتىكەنسەنمۇ	كەلمەپتىكەنسەنمۇ
كېلىپتىكەنلامۇ	كەلمەپتىكەنلامۇ
كېلىپتىكەنمىزمۇ	كەلمەپتىكەنمىزمۇ

c. 间陈完存式 C：

第一、肯定式：由 پ 副动词的肯定式结合间陈判断系动词构成。如：

كېلىپ + ئىكەنمەن ← كېلىۋېكەنمەن

كېلىپ + ئىكەنسىز ← كېلىۋېكەنسىز

كېلىپ + ئىكەنلا ← كېلىۋىكەنلا

كېلىپ + ئىكەن ← كېلىۋىكەن

كېلىپ + ئىكەنسىلەر ← كېلىۋىكەنسىلەر

第二、否定式：由 پ 副动词的否定式 -مەپ // -ماپ 结合间陈判断系动词构成。如：

كەلمەپ + ئىكەنسەن　　　　كەلمىۋىكەنسەن

كەلمەپ + ئىكەنمىز　　　　كەلمىۋىكەنمىز

第三、疑问式：由上述肯定式或否定式结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

كېلىۋىكەنمەنمۇ　　　　كەلمىۋىكەنمەنمۇ

كېلىۋىكەنسەنمۇ　　　　كەلمىۋىكەنسەنمۇ

كېلىۋىكەنلامۇ　　　　كەلمىۋىكەنلامۇ

كېلىۋىكەنمىزمۇ　　　　كەلمىۋىكەنمىزمۇ

B. 用法

a. 表示已经发生的某个动作的结果存在于现在。如：

① ئۇلارنىڭ مەكتىپى 81- يىلى قۇرۇلغانىكەن // قۇرۇلۇپتىكەن (قۇرۇلۇۋىكەن)

（原来）他们学校是八一年开办的。

② مالى خەلق جۇمھۇرىيىتى 1960-يىلى مۇستەقىل بولغانىكەن // بولۇپتىكەن (بولۇۋىكەن)

马里人民共和国是一九六○年独立的。

③ ئۇلارنىڭ زاۋۇتى بېيجىڭ شەھىرىنىڭ شەرقىي شەھەر ئەتراپىغا جايلاشقانىكەن // جايلىشىپتىكەن (جايلىشىۋىكەن)

他们工厂位于北京东郊。

④ ئەمدى ئېسىمگە كەلدى. بىز راست 85-يىلى بەشىنچى ئايدا مەيەرگە كۆچۈپ كەلگەنىكەنمىز // كېلىپتىكەنمىز (كېلىۋىكەنمىز)

我现在想起来了，我们真是八五年五月搬到这儿来的。

⑤ سورىدىم، ئۇلار قەشقەردىن كەلگەن ئەمەسكەن. ئاقسۇدىن كەلگەنىكەن // كېلىپتىكەن (كېلىۋىكەن)

www.uyghurkitap.com

我问了，他们不是从喀什来的，是从阿克苏来的。

b. 表示已经发生的某个动作作为经验而存在。如：

① بۇ سۆزلەرنى راست ئوقۇغانىكەنمىز // ئوقۇپتىكەنمىز (ئوقۇغۇكەنمىز)

原来这些词我们真是学过。

② ئۇلار ئوتتۇرا مەكتەپتە رۇسچە ئوقۇمىغانىكەن، ئىنگلىزچە ئوقۇغانىكەن // ئوقۇپتىكەن (ئوقۇغۇكەن)

他们中学没学过俄语，学过英语。

③ ئۇلارمۇ بۇ كۆرگەزمىنى كۆرمىگەنىكەن // كۆرمىگەنىكەنمۇ كۆرمەپتىكەنمۇ (كۆرمىگۈكەنمۇ)؟

他们也没有看过这个展览吗？

c. 表示说话者根据某种事实才知道某个动作的出现。如：

① بۇ ماقالىدە... ئىش ئىزلىرى تونۇشتۇرۇلغانىكەن // تونۇشتۇرۇلۇپتىكەن (تونۇشتۇرۇلۇغۇكەن)

② ھەقىقەتەنمۇ ... بەخت ئىلىپ كەلگەنىكەن // كىلىپتىكەن (كىلىغۇكەن)

③ خەلق سارىيىنىڭ ... ئىسسىلغانىكەن // ئىسسىلىپتىكەن (ئىسسىلىغۇكەن).

يىغىن ... دەپ يېزىلغانىكەن // يېزىلىپتىكەن (يېزىلىغۇكەن)

④ خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ... ئۆلگەنىكەن // ئۆلۈپتىكەن (ئۆلۈغۇكەن) ...، يەتكەنىكەن // يېتىپتىكەن (يېتىغۇكەن) ... ئۇچرىغانىكەن // ئۇچراپتىكەن (ئۇچرىغۇكەن)

d. 表示某一动作的出现早于和它有密切关系的另一动作的出现。如：

① ھېلىقى كىتابنى ئايىم ھەممە يەردىن ئىزلەپ باققانىكەن // بېقىپتىكەن (بېقىغۇكەن)، لېكىن تاپالماپتۇ.

那本书阿衣木到处都找遍了，但没找着。

② بۇ توڭلاتقۇ ئەمدىلا رېمونت قىلىنغانىكەن // قىلىنىپتىكەن (قىلىنىغۇكەن)، يەنە چاتاق چىقىپتۇ.

这个冰箱刚修好又出毛病了。

③ كۈنلۈكنى ئەكەلمەپتۇ، ئۆيدىن چىققىنىدا يامغۇر تېخى ياغمىغانىكەن//
ياغماپتىكەن (ياغمىۋىكەن)
他没带伞来，他离开家的时候还没有下雨呢。
④ بىز ئىشقا ماڭغان ۋاقتىمىزدا، سەن تېخى قوپمىغانىكەنسەن//
قوپماپتىكەنسەن (قوپمىۋىكەنسەن)
我们上班的时候你还没有起床呢。

e. 间陈完存式 A 还可用于前一分句，表示已成为现实的前提的动作，后一分句是根据这个前提推出的结论。如：

① كەلگەنىكەنسىلەر، كەتمەڭلار. 你们既然已经来了，就别走了。

② ئاغرىپ قالغانىكەنسەن، ياخشى دەم ئالغىن.
你既然病了，就好好休息吧。

③ كۆپچىلىك قوشۇلغانىكەن، بىز شۇنداق قىلايلى.
既然大家都同意了，我们就这样做吧。

④ ئۇيغۇرچە ئۆگەنگەنىكەنمىز، ياخشى ئۆگىنىشىمىز كېرەك.
我们既然学了维语，就应该学好。

(3) 间陈未完式（全称：间接陈述式未完成体形式）有 A、B、C 三种。

A 构成.

a. 间陈未完成 A：

第一、肯定式：由 ئا 副动词的肯定式结合 د（<系动词 دۇر），再结合间陈判断系动词构成。如：

كېلە+د+ ئىكەنمەن ← كېلىدىكەنمەن
كېلە+د+ ئىكەنسەن ← كېلىدىكەنسەن
كېلە+د+ ئىكەنلا ← كېلىدىكەنلا
كېلە+د+ ئىكەن ← كېلىدىكەن
كېلە+د+ ئىكەنمىز ← كېلىدىكەنمىز

第二、否定式：由 ئا 副动词的否定式 مەي// ماي- 结合 د（<系

www.uyghurkitap.com

动词 دۇر），再结合间陈判断系动词构成。如：

كەلمەي + د + ئىكەنسىز ← كەلمەيدىكەنسىز

كەلمەي + د + ئىكەن ← كەلمەيدىكەن

第三、疑问式：有两种：

① 在 ئا 副动词与 د 之间加 م 再结合间陈判断系动词构成（ئا 副动词以 ي 结尾时 ي 要脱落）。如：

كىلەمدىكەنمەن　　كىلەمدىكەن

كىلەمدىكەنسەن　　كىلەمدىكەنسىلەر

كەلمەمدىكەنسىز　　كەلمەمدىكەنمىز

② 在上述肯定式和否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

كىلىدىكەنمەنمۇ　　كىلىدىكەنمۇ

كىلىدىكەنسەنمۇ　　كىلىدىكەنسىلەرمۇ

b. 间陈未完式 B：

第一、肯定式：由未完成形动词 B 的肯定式结合间陈判断系动词构成。如：

كىلەر + ئىكەنمەن ← كىلەر ئىكەنمەن

كىلەر + ئىكەنسەن ← كىلەر ئىكەنسەن

كىلەر + ئىكەنلا ← كىلەر ئىكەنلا

كىلەر + ئىكەن ← كىلەر ئىكەن

كىلەر + ئىكەنمىز ← كىلەر ئىكەنمىز

第二、否定式：由未完成形动词 B 的否定式结合间陈判断系动词构成。如：

كەلمەس + ئىكەنسىز ← كەلمەس ئىكەنسىز

كەلمەس + ئىكەن ← كەلمەس ئىكەن

第三、疑问式：在形动词与系动词之间加 م 构成。如：

كىلەرمىكەنمەن　　كىلەرمىكەن

كىلەرمىكەنسەن　　كىلەرمىكەنسىلەر

كەلمەسمىكەنسىز　　　　كەلمەسمىكەنمىز

c. 间陈未完式 C：

第一、肯定式：由未完成形动词 A 的肯定式结合间陈判断系动词构成。如：

كېلىدىغان + ئىكەنمەن ← كېلىدىغانىكەنمەن

كېلىدىغان + ئىكەنسەن ← كېلىدىغانىكەنسەن

كېلىدىغان + ئىكەنلا ← كېلىدىغانىكەنلا

كېلىدىغان + ئىكەن ← كېلىدىغانىكەن

كېلىدىغان + ئىكەنمىز ← كېلىدىغانىكەنمىز

第二、否定式：由未完成形动词 A 的否定式结合间陈判断系动词构成。如：

كەلمەيدىغان + ئىكەنسىز ← كەلمەيدىغانىكەنسىز

كەلمەيدىغان + ئىكەن ← كەلمەيدىغانىكەن

第三、疑问式：有三种：

① 在形动词中间，即在 ئا 副动词与形动词附加成分之间加 م 构成（ئا 副动词以 ي 结尾时 ي 要脱落）。如：

كېلەمدىغانىكەنمەن　　　　كېلەمدىغانىكەن

كېلەمدىغانىكەنسەن　　　　كېلەمدىغانىكەنسىلەر

كەلمەمدىغانىكەنسىز　　　　كەلمەمدىغانىكەنمىز

② 在形动词与系动词之间加 م 构成。如：

كېلىدىغانمىكەنمەن　　　　كېلىدىغانمىكەن

كېلىدىغانمىكەنسەن　　　　كېلىدىغانمىكەنسىلەر

كەلمەيدىغانمىكەنسىز　　　　كەلمەيدىغانمىكەنمىز

③ 在上述肯定式或否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

كېلىدىغانىكەنمەنمۇ　　　　كېلىدىغانىكەنمۇ

كېلىدىغانىكەنسەنمۇ　　　　كېلىدىغانىكەنسىلەر مۇ

كەلمەيدىغانىكەنسىز مۇ　　　　كەلمەيدىغانىكەنمىز مۇ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

B. 用法：间陈未完式 A 的用法如下：

a. 表示现在或过去都经常发生或一贯发生的动作。如：

① ئۇلار دائىم ۋاسكېتبول ئوينايدىكەن.
他们经常打兰球。

② سابىتنىڭ ئۇكىسىمۇ پوچتىخانىدا ئىشلەيدىكەن.
沙比提的弟弟也在邮局工作。

③ سىز خەنزۇچىنى بەك ياخشى سۆزلەيدىكەنسىز.
您汉语讲得很好。

④ سىلەرمۇ لازا يېمەيدىكەنسىلەر.
原来你们也不吃辣椒。

⑤ ئۇ مەيەگە كېلىشتىن بۇرۇن چىڭخۇا داشۆدە ئوقۇيدىكەن.
他来这儿以前在清华大学上学。

⑥ يولداشلارنىڭ ئېيتىشىچە، بۇرۇن مەيەردە يامغۇر ئانچە ياغمايدىكەن، يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان كۆپ ياغىدىغان بوپتۇ.
听同志们说，过去这儿不怎么下雨，近年来下得多了。

b. 表示本来要进行或今后将要进行的动作。如：

① ئۇلار ئەتە سۆز مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزىدىكەن، بەزى ساۋاقداشلارنىڭ تەييارلىقى پۈتمىگەنلىكىدىن يىغىن ۋاقتىنى كېلەرھەپتىنىڭ بىرىنچى كۈنىگە ئۆزگەرتىپتۇ.
他们本来明天要举行演讲比赛，因为有些同学还没准备好，所以改在下星期一了。

② بايا سىنىپ باشلىقى خەۋەر قىلدى، بۈگۈن چۈشتىن كېيىن تارىخ مۇزېيىغا ئېكسكۇرسىيىگە بارىدىكەنمىز.
刚才班长通知了，今天下午我们去历史博物馆参观。

③ بۈگۈن ئاخشام «پاجىئەلىك دۇنيا» دېگەن كىنو قويۇلىدىكەن.
今天晚上演《悲惨世界》这部电影。

④ ئاڭلىشىمىزچە، بۇ خىل تېلېۋىزور پات ئارىدا ئامېرىكا كانادا بازارلىرىغا كىرگۈزۈلىدىكەن.
听说这种电视机最近将打入美国、加拿大市场。

c. 表示在虚拟条件下产生的结果。如：

① ھېلىمۇ ياخشى، بۇ تېمىنى تۈنۈگۈن بىر ئاز تەييارلىۋاپتىكەنمەن،
بولمىسا بۈگۈن ھېچنېمە سۆزلىيەلمەي قالىدىكەنمەن.

幸好这个题目我昨天准备了一下，否则今天就什么都讲不出来了。

② جىق ئىش ئىكەن بۇ، ئەگەر ئۇلار ياردەم بەرمىگەن بولسا، بۈگۈن
تۈگىتەلمەيدىكەنمىز.

事儿还真够多的，要是没有他们帮忙，我们今天就搞不完了。

③ بۇ ئۇسۇل ناھايىتى ياخشى ئىكەن، ئەگەر بۇ ئۇسۇلنى بۇرۇنراق قوللانغان
بولساق، ۋەزىپىمىزنى ھازىرقىدىنمۇ ياخشى ئورۇنلايدىكەنمىز.

这个方法很好，如果我们早点儿采用，任务就会完成得比现在还好。

④ بۇ ئىشنى ئۇقماپتىمەن، بولمىسا مەنمۇ قاتنىشىدىكەنمەن.

我不知道这件事，否则我也会参加的。

d. 表示带警告语气的假定发生的动作。如：

① ئەگەر بىز خىزمەتلەردە ئاممىغا يۆلەنمەيدىكەنمىز، ئۇ چاغدا ھېچقانداق
ئىشتا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشەلمەيمىز.

如果我们在工作中不依靠群众，那我们就会一事无成。

② ئەگەر مۇشۇنداق بولۇۋېرىدىكەنسەن، كېلەچەكتە پۇشايمان قىلىسەن.

这样继续下去，将来你会后悔的。

③ ئەگەر ئۇلار يەنە تاجاۋۇز قىلىپ كېلىشكە جۈرئەت قىلىدىكەن، بىز
ئۇلارنى پاكپاكىز، ئۈزۈل-كېسىل يوقىتىمىز.

如果他们胆敢再来侵犯，我们就把他们干净、彻底地消灭掉。

e. 用间接知道的语气来叙述电影、戏剧或小说故事等的内容时，可用这种形式表示。如：

① بۇرۇنقى زاماندا بىر بېلىقچى بوۋاي بىلەن بىر موماي ئۆتىدىكەن. ئۇلار
بىر دەريا بويىدا ياشايدىكەن. بوۋاي ھەر كۈنى دەرياغا بېرىپ تور تاشلاپ
بېلىق تۇتىدىكەن. تۇتقان بېلىقنى بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ؛ شۇنىڭ بىلەن
تىرىكچىلىك قىلىدىكەن. بوۋاي ئۇدا ئۈچ كۈن بىر تالمۇ بېلىق

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

تۇتالمايدىكەن. تۇتىدىغان كۈنى دەرياغا تور تاشلايدىكەن، تورغا بىر تال ئالتۇن بېلىق چۈشىدىكەن.

从前，有一个老渔翁和一个老婆婆。他们住在一条河边 老渔翁每天到河边撒网打鱼，把打着的鱼拿到巴扎去卖，挣钱过活。有一次，他一连三天没打到一条鱼。第四天，他往河里一撒网，一条金鱼进到了网里。

② «ئوۋچى ھەربىپ» دېگەن ھېكايىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىكەن: بۇرۇنقى زاماندا ھەربىپ ئىسىملىك بىر ئوۋچى ئۆتكەنىكەن. ئۇ باشقىلارغا قىزغىن ياردەم بېرىدىكەن، ھەر قېتىم ئوۋدىن قايتقاندا! ھامان ئۆزى ئوۋلىغان نەرسىلەرنى كۆپچىلىككە بۆلۈپ بېرىپ ئۆزىگە ئازغىنا قالدۇرىدىكەن. كۆپچىلىك ئۇنى بەك قەدىرلەيدىكەن.

《猎人海力普》这个故事的内容是这样的：从事有个猎人，叫海力普。他热心帮助别人，每次打猎回来，总要把猎物分给大家，自己只留下很少的一点儿。大家都非常敬爱他。

注一：间陈未完式 B 只表示在虚拟条件下产生的结果。如：

① ھېلىمۇ ياخشى، ··· بولمىسا بۇگۈن ھېچنېمە سۆزلىيەلمەي قالار ئىكەنمەن.

② جىق ئىش ئىكەن بۇ، ئەگەر ئۇلار ياردەم بەرمىگەن بولسا، بۇگۈن تۈگىتەلمەس ئىكەنمىز.

③ ··· ئەگەر بۇ ئۇسۇلنى بۇرۇنراق قوللانغان بولساق، ۋەزىپىمىزنى ھازىرقىدىنمۇ ياخشى ئورۇنلار ئىكەنمىز.

④ ··· بولمىسا مەنمۇ قاتنىشار ئىكەنمەن.

注二：间陈未完式 C 只表示过去经常发生或一贯发生的动作。如：

① ئۇ مەيەگە كېلىشتىن بۇرۇن چىڭخۇا داشۆدە ئوقۇيدىغانىكەن.

他来这儿以前在清华大学上学。

② يولداشلارنىڭ ئېيتىشىچە بۇرۇن مەيەدە يامغۇر ئانچە ياغمايدىغانىكەن···

听同志们说，过去这儿不怎么下雨，……

③ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغاندا ئۇمۇ ماتېماتىكىنى بەك ياخشى كۆرىدىغانىكەن.

原来他上中学的时候也非常喜欢数学。

④ بۇرۇن ئۇلار ئۇيغۇرچىنى بىر ئازمۇ بىلمەيدىغانىكەن.

过去他们一点儿也不会维语。

(4). 间陈现在持续式（全称：间接陈述式现在时持续体形式）

A、构成

a. 肯定式：由 پ 副动词的肯定式结合助动词 ياتـ（词首的 ي 要脱落）的间陈一般过去式的肯定式构成。如：

كېلىپ + يېتىپتىمەن ← كېلىۋېتىپتىمەن

كېلىپ + يېتىپسەن ← كېلىۋېتىپسەن

كېلىپ + يېتىپتىلا ← كېلىۋېتىپتىلا

كېلىپ + يېتىپتۇ ← كېلىۋېتىپتۇ

كېلىپ + يېتىپتىمىز ← كېلىۋېتىپتىمىز

b. 否定式：有两种：

第一、只否定动作的否定式：由 پ 副动词的否定式结合助动词 ياتـ（词首的 ي 要变成 ۋ）的间陈一般过去式的肯定式构成。如：

كەلمەي + يېتىپسىز ← كەلمەيۋېتىپسىز

كەلمەي + يېتىپتۇ ← كەلمەيۋېتىپتۇ

كەلمەي + يېتىپسىلەر ← كەلمەيۋېتىپسىلەر

第二、否定持续动作的否定式：由 پ 副动词的肯定式结合助动词 ياتـ（词首的 ي 要脱落）的间陈一般过去式的否定式构成。如：

كېلىپ + ياتماپسىز ← كېلىۋاتماپسىز

كېلىپ + ياتماپتۇ ← كېلىۋاتماپتۇ

كېلىپ + ياتماپسىلەر ← كېلىۋاتماپسىلەر

第三、疑问式：在上述肯定式和否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كېلىۋېتىپتىمەنمۇ	كېلىۋېتىپتىمۇ
كەلمەيۋېتىپسەنمۇ	كەلمەيۋېتىپسىزمۇ
كېلىۋاتماپتىمىزمۇ	كېلىۋاتماپسىلەرمۇ

B、用法：表示现在正在进行的动作。如：

① تەتىلدە ئۆيگە بېرىپ كەلدىم، ھازىر دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى تېز ياخشىلىنىۋېتىپتۇ.

假期我回家去了一趟，现在农民的生活正在迅速好转。

② سورىدىم، ئۇلار ھازىر مەيداندا توپ ئويناۋېتىپتۇ.

我问了，他们现在正在操场打球呢。

③ سائەت بىر بولاي دەپتۇ، يەنە ئىشلەۋېتىپسەنغۇ؟

快一点了，你怎么还在工作呢？

④ — تۈنۈگۈن قادىردىن خەت كەلدى، ئۇ ھازىر زاۋۇتتا پراكتىكا قىلىۋېتىپتۇ.

— ئۇنىڭ خېتىدە ساۋۇتلارنىڭ ئەھۋالىمۇ يېزىلىپتىمۇ؟

— ھەئە، يېزىلىپتۇ.

— ئۇلارمۇ پراكتىكا قىلىۋېتىپتۇمۇ؟

— ياق، ئۇلار پراكتىكا قىلىۋاتماپتۇ، ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىلمىي ماقالىسى يېزىۋېتىپتۇ.

—昨天哈迪尔来信了，他现在在工厂实习。

—他信上也谈到沙吾提他们的情况了吗？

—是的，谈到了。

—他们也在实习吗？

—不，他们不是在实习，是在写毕业论文。

(5) 间陈过去持续式（全称：间接陈述式过去时持续体形式）：有 A、B、C、D 四种。

A、构成

a. 间陈过去持续式 A：

第一、肯定式：由持续形动词的肯定式结合间陈判断系动词构成。如：

كېلىۋاتقان + ئىكەنمەن ← كېلىۋاتقانىكەنمەن

كېلىۋاتقان + ئىكەنسەن ← كېلىۋاتقانىكەنسەن

كېلىۋاتقان + ئىكەنلا ← كېلىۋاتقانىكەنلا

كېلىۋاتقان + ئىكەن ← كېلىۋاتقانىكەن

كېلىۋاتقان + ئىكەنمىز ← كېلىۋاتقانىكەنمىز

第二、否定式：有两种：

① 只否定动作的否定式：由否定动作的持续形动词结合间陈判断系动词构成。如：

كەلمەيۋاتقان + ئىكەنسىز ← كەلمەيۋاتقانىكەنسىز

كەلمەيۋاتقان + ئىكەن ← كەلمەيۋاتقانىكەن

كەلمەيۋاتقان + ئىكەنسىلەر ← كەلمەيۋاتقانىكەنسىلەر

② 否定持续动作的否定式：由否定持续动作的持续形动词结合间陈判断系动词构成。如：

كېلىۋاتمىغان + ئىكەنسىز ← كېلىۋاتمىغانىكەنسىز

كېلىۋاتمىغان + ئىكەن ← كېلىۋاتمىغانىكەن

كېلىۋاتمىغان + ئىكەنسىلەر ← كېلىۋاتمىغانىكەنسىلە

第三、疑问式：有两种：

① 在持续形动词与间陈判断系动词之间结合 م 构成。如：

كېلىۋاتقانمىكەنمەن　　　　كېلىۋاتقانمىكەن

كېلىۋاتقانمىكەنسىز　　　　كېلىۋاتقانمىكەنمىز

② 在上述肯定式和否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

كېلىۋاتقانىكەنمەنمۇ　　　　كېلىۋاتقانىكەنمۇ

كېلىۋاتقانىكەنسىز مۇ　　　　كېلىۋاتقانىكەنمىز مۇ

كەلمەتۋاتقانىكەنمۇ

www.uyghurkitap.com

b. 间陈过去持续式 B：

第一、肯定式：由 پ 副动词的肯定式结合助动词 ياتـ-（词首的 ي 要脱落）的间陈完存式 B 的肯定式构成。如：

كېلىپ + يېتىپتىكەنمەن ← كېلىۋېتىپتىكەنمەن

كېلىپ + يېتىپتىكەنسەن ← كېلىۋېتىپتىكەنسەن

كېلىپ + يېتىپتىكەنلا ← كېلىۋېتىپتىكەنلا

كېلىپ + يېتىپتىكەن ← كېلىۋېتىپتىكەن

كېلىپ + يېتىپتىكەنمىز ← كېلىۋېتىپتىكەنمىز

第二、否定式：有两种：

① 只否定动作的否定式：由 پ 副动词的否定式结合助动词 ياتـ-（词首的 ي 要变成 ۋ）的间陈完存式 B 的肯定式构成。如：

كەلمەي + يېتىپتىكەنسىز ← كەلمەيۋېتىپتىكەنسىز

كەلمەي + يېتىپتىكەن ← كەلمەيۋېتىپتىكەن

كەلمەي + يېتىپتىكەنسىلەر ← كەلمەيۋېتىپتىكەنسىلەر

② 否定持续动作的否定式：由 پ 副动词的肯定式结全助动词 ياتـ-（词首的 ي 要脱落）的间陈完存式 B 的否定式构成。如：

كېلىپ + ياتماپتىكەنسىز ← كېلىۋاتماپتىكەنسىز

كېلىپ + ياتماپتىكەن ← كېلىۋاتماپتىكەن

كېلىپ + ياتماپتىكەنسىلەر ← كېلىۋاتماپتىكەنسىلەر

第三、疑问式：在上述肯定式和否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

كېلىۋېتىپتىكەنمەنمۇ	كېلىۋېتىپتىكەنمۇ
كېلىۋېتىپتىكەنسىزمۇ	كېلىۋېتىپتىكەنمىزمۇ
كەلمەيۋېتىپتىكەنمۇ	

c. 间陈过去持续式 C：

第一、肯定式：由 پ 副动词的肯定式结合助动词 ياتـ-（词首的 ي 要脱落）的间陈完存式 C 的肯定式构成。如：

كېلىپ + يېتىۋكەنمەن ← كېلىۋېتىۋكەنمەن

كېلىپ + يېتىۋكەنسەن ← كېلىۋېتىۋكەنسەن

كېلىپ + يېتىۋكەنلا ← كېلىۋېتىۋكەنلا

كېلىپ + يېتىۋكەن ← كېلىۋېتىۋكەن

كېلىپ + يېتىۋكەنمىز ← كېلىۋېتىۋكەنمىز

第二、否定式：由 پ 副动词的否定式结合助动词 -يات（词首的 ي 要变成 ۋ）的间陈完存式 C 的肯定式构成。如：

كەلمەي + يېتىۋكەنسىز ← كەلمەيۋېتىۋكەنسىز

كەلمەي + يېتىۋكەن ← كەلمەيۋېتىۋكەن

كەلمەي + يېتىۋكەنسىلەر ← كەلمەيۋېتىۋكەنسىلەر

第三、疑问式：在上述肯定式和否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

كېلىۋېتىۋكەنمەنمۇ	كەلمەيۋېتىۋكەنمەنمۇ
كېلىۋېتىۋكەنسىز مۇ	كەلمەيۋېتىۋكەنسىز مۇ
كېلىۋېتىۋكەنمۇ	كەلمەيۋېتىۋكەنمۇ
كېلىۋېتىۋكەنمىز مۇ	كەلمەيۋېتىۋكەنمىز مۇ

d. 间陈过去持续式 D：

第一、肯定式：由 پ 副动词的肯定式结合助动词 -يات（词首的 ي 要脱落）的间陈未完式 A 的肯定式构成。如：

كېلىپ + ياتىدىكەنمەن ← كېلىۋاتىدىكەنمەن

كېلىپ + ياتىدىكەنسەن ← كېلىۋاتىدىكەنسەن

كېلىپ + ياتىدىكەنلا ← كېلىۋاتىدىكەنلا

كېلىپ + ياتىدىكەن ← كېلىۋاتىدىكەن

كېلىپ + ياتىدىكەنمىز ← كېلىۋاتىدىكەنمىز

第二、否定式：有两种：

① 只否定动作的否定式：由 پ 副动词的否定式结合助动词 -يات（词首的 ي 要变成 ۋ）的间陈未完式 A 的肯定式构成。如：

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كەلمەي + ياتىدىكەنسىز ← كەلمەيۋاتىدىكەنسىز

كەلمەي + ياتىدىكەن ← كەلمەيۋاتىدىكەن

كەلمەي + ياتىدىكەنسىلەر ← كەلمەيۋاتىدىكەنسىلەر

② 否定持续动作的否定式：由 پ 副动词的肯定式结合助动词 ياتـ（词首的 ي 要脱落）的间陈未完式 A 的否定式构成。如：

كېلىپ + ياتمايدىكەنسىز ← كېلىۋاتمايدىكەنسىز

كېلىپ + ياتمايدىكەن ← كېلىۋاتمايدىكەن

كېلىپ + ياتمايدىكەنسىلەر ← كېلىۋاتمايدىكەنسىلە ر

第三、疑问式：有两种：

① 由 پ 副动词结合助动词 ياتـ 的间陈未完式的带 م 的疑问式构成。如：

كېلىۋاتامدىكەنمەن　　　　كەلمەيۋاتامدىكەنمەن

كېلىۋاتامدىكەنسىز　　　　كەلمەيۋاتامدىكەنسىز

كېلىۋاتامدىكەن　　　　كېلىۋاتامامدىكەن

كېلىۋاتامدىكەنمىز　　　　كېلىۋاتامامدىكەنمىز

② 在上述肯定式或否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

كېلىۋاتىدىكەنمەنمۇ　　　　كەلمەيۋاتىدىكەنمەنمۇ

كېلىۋاتىدىكەنسىزمۇ　　　　كەلمەيۋاتىدىكەنسىزمۇ

كېلىۋاتىدىكەنمۇ　　　　كېلىۋاتمايدىكەنمۇ

كېلىۋاتىدىكەنمىزمۇ　　　　كېلىۋاتمايدىكەنمىزمۇ

B、用法：表示在过去或在某个与它有密切关系的另一动作出现之前正在进行的动作。如：

① بىز بارغاندا سىلەرناخشا ئۆگىنىۋاتقانىكەنسىلەر // ئۆگىنىۋېتىپتىكەنسىلەر // ئۆگىنىۋېتىۋېكەنسىلەر // ئۆگىنىۋاتىدىكەنسىلەر.

我们去的时候你们正在学歌呢。

② ئويلاپ باقسام، سىلەر ھەربىيگە كىرگەندە مەن تېخى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ بىرىنچى يىللىقىدا ئوقۇۋاتقانىكەنمەن // ئوقۇۋېتىپتىمـ

كەنمەن // ئوقۇۋېتىۋىكەنمەن // ئوقۇۋاتىدىكەنمەن.

我一想呀，原来你们参军的时候我还在上小学一年级呢。

③ بولتۇر بۇ چاغلاردا ئۇلار بۇ زاۋۇتتا پراكتىكا قىلىۋاتقانمىكەن // قىلىۋېتىپتىكەنمۇ // قىلىۋېتىۋىكەنمۇ // قىلىۋاتامدىكەن؟

去年这些时候他们正在这个工厂实习吗？

④ قارىسام، ئۆتەلمەيۋاتقانىكەن // ئۆتەلمەيۋېتىپتىكەن // ئۆتەلمەيۋېتىۋىكەن // ئۆتەلمەيۋاتىدىكەن، ئۆتكۈزۈپ قويدۇم.

我一看，他正过不去呢，我就把他送过去了。

⑤ بارسام، ئۇخلاۋاتقانىكەن // ئۇخلاۋېتىپتىكەن // ئۇخلاۋېتىۋىكەن // ئۇخلاۋاتىدىكەن، ئويغىتىپ كەلدىم.

我去一看，他正在睡觉呢，我就把他喊醒了。

(6) 间陈目的式（全称：间接陈述式目的体形式）：

A、构成

a．肯定式：由目的动词结合间陈判断系动词构成，判断系动词起首的 ئى 要脱落。如：

كەلمەكچى + ئىكەنمەن ← كەلمەكچىكەنمەن

كەلمەكچى + ئىكەنسەن ← كەلمەكچىكەنسەن

كەلمەكچى + ئىكەنلا ← كەلمەكچىكەنلا

كەلمەكچى + ئىكەن ← كەلمەكچىكەن

كەلمەكچى + ئىكەنمىز ← كەلمەكچىكەنمىز

b．否定式：在目的动词和间陈判断系动词之间结合否定系动词构成。判断系动词起首的 ئى 要脱落。如：

كەلمەكچى ئەمەسكەنسىز

كەلمەكچى ئەمەسكەن

كەلمەكچى ئەمەسكەنسىلەر

c．疑问式：有两种：

① 在间陈判断系动词前加 م 构成。如：

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كەلمەكچىمىكەنمەن	كەلمەكچى ئەمەسمىكەنمەن
كەلمەكچىمىكەنسىز	كەلمەكچى ئەمەسمىكەنسىز
كەلمەكچىمىكەن	كەلمەكچى ئەمەسمىكەن

② 在上述肯定式和否定式后结合疑问语气词 مۇ 构成。如：

كەلمەكچىكەنمەنمۇ	كەلمەكچى ئەمەسكەنمەنمۇ
كەلمەكچىكەنسىزمۇ	كەلمەكچى ئەمەسكەنسەنمۇ
كەلمەكچىكەنمۇ	كەلمەكچى ئەمەسكەنمۇ

B、用法：表示说话者用间接知道的语气来陈述动作主体打算进行的动作。如：

① ھازىر داۋۇتلار بېيجىڭ كۇتۇپخانىسىغا بارماقچىكەن.

达吾提他们现在想到北京图书馆去。

② ئەھۋالغا قارىغاندا بىز بىلەن كەتمەكچى ئەمەسكەنسەن.

看来你是不打算跟我们一块儿走了。

③ ئۇلار تۈنۈگۈن يېزا ئىگىلىك كۆرگەزمىسىگە بارماقچىكەن، يامغۇر يېغىپ قېلىپ بارالماپتۇ.

他们昨天本来准备去看农业展览的，下雨了没去成。

④ ئەمدى بىلدىم، ئەسلى سىلەرمۇ 18-كۈنىنىڭ بېلىتىنى ئالماقچىكەنسىلەر.

我现在才知道，原来你们也打算买十八号的票。

（7）间陈现在目的持续式（全称：间接陈述式现在时目的持续体形式）

A、构成：肯定式由目的持续动词的 پ 副动词形式结合间陈一般过去时的各人称形式构成。疑问式由肯定式结合语气词 مۇ 构成。如：

كەلگىلى ئۇرۇنۇپتىمەن	كەلگىلى ئۇرۇنۇپتۇ
كەلگىلى ئۇرۇنۇپسەن	كەلگىلى ئۇرۇنۇپتىمىز

كەلگىلىۋېتىپسىز	كەلگىلىۋېتىپسىلەر
كەلگىلىۋېتىپتىلا	

كەلگىلىۋېتىپتىمەنمۇ	كەلگىلىۋېتىپتۇمۇ
كەلگىلىۋېتىپسەنمۇ	كەلگىلىۋېتىپسىلەرمۇ

B、用法：表示说话者用间接知道的语气陈述现在就要发生的动作。如：

① ئاڭلىشىمچە ئۇلار بۇ يەرگە كەلگىلىۋېتىپتۇ.

据说他们正准备要来这儿呢。

② قاراڭلار، ماۋۇ گۈل ئېچىلغىلىۋېتىپتۇ. 你们瞧，这花就要开了。

③ سەنمۇ بۇ يىغىنغا قاتناشقىلىۋېتىپسەن - دە.

原来你也正在准备参加这个会啊。

（8）间陈过去目的持续式（全称：间接陈述式过去时目的持续体形式）：有 A、B、C、D、四种。

A、构成：将间陈过去持续式中的 پ 副动词换成 غىلى 副动词（助动词 -يات 起首的 ي 变成 ۋ）就变成了间陈过去目的持续式的肯定式和疑问式。

a、肯定式：如：

形式 A	形式 B
كەلگىلىۋاتقانىكەنمەن	كەلگىلىۋېتىپتىكەنمەن
كەلگىلىۋاتقانىكەنسەن	كەلگىلىۋېتىپتىكەنسەن
كەلگىلىۋاتقانىكەن	كەلگىلىۋېتىپتىكەن
كەلگىلىۋاتقانىكەنسىلەر	كەلگىلىۋېتىپتىكەنسىلەر

形式 C	形式 D
كەلگىلىۋېتىۋىكەنمەن	كەلگىلىۋاتىدىكەنمەن
كەلگىلىۋېتىۋىكەنسەن	كەلگىلىۋاتىدىكەنسەن
كەلگىلىۋېتىۋىكەن	كەلگىلىۋاتىدىكەن

www.uyghurkitap.com

كەلگىلىۋېتىۋىكەنسىلەر　　　كەلگىلىۋاتىدىكەنسىلەر

b. 疑问式：如：

形式 A　　كەلگىلىۋاتقانىكەنمۇ　　كەلگىلىۋاتقانمىكەن

形式 B　　كەلگىلىۋېتىپتىكەنمۇ

形式 C　　كەلگىلىۋېتىۋىكەنمۇ

形式 D　　كەلگىلىۋاتىدىكەنمۇ　　كەلگىلىۋاتامدىكەن

B、用法：表示说话者以间接知道的语气陈述在过去或在某个与它有密切关系的另一动作出现之前正要发生的动作。如：

① شۇ چاغدا سىز داشۆگە ئىمتىھان بەرگىلىۋاتقانىكەنسىز // بەرگىلىۋېتىپ-
تىكەنسىز // بەرگىلىۋېتىۋىكەنسىز // بەرگىلىۋاتىدىكەنسىز.

那时你正准备考大学呢。

② ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ سۆزلىگىلىۋاتقانىكەن // سۆزلىگىلىۋېتىپتىكەن //
سۆزلىگىلىۋېتىۋىكەن // سۆزلىگىلىۋاتىدىكەن، مېنى كۆرۈپلا توختاپ
قالدى.

他从坐位上站起来正准备发言，一看见我就停住了。

③ ئۇ ماڭغىلىۋاتقانىكەن // ماڭغىلىۋېتىپتىكەن // ماڭغىلىۋېتىۋىكەن //
ماڭغىلىۋاتىدىكەن، مەن بېرىپ توختىتىپ قويدۇم.

他正准备走，我过去把他留住了。

④ سىلەر مېنى ئىزلەپ كەلگەندە مەن ماڭغىلىۋاتقانىكەنمەنمۇ // ماڭغىلى-
ۋېتىپتىكەنمەنمۇ // ماڭغىلىۋېتىۋىكەنمەنمۇ // ماڭغىلىۋاتىدىكەنمەنمۇ؟

你们来找我的时候，我正准备要走吗？

3. 转述式的时态：

维语动词的转述式表示说话人以转述的语气来陈述行为动作的发生，有十一种时态形式。

（1）转述式各时态的构成：

A、转述一般过去式（全称：转述式一般过去时形式）：由 پ 副动词结合 تۇ （在 ك ده 前时）或 تى （在 مىش 前时）再结合转述判断系动词构成。如：

يېزىپتۇدەكمەن // يېزىپتىمىشمەن

يېزىپتۇدەكسەن // يېزىپتىمىشسەن

يېزىپتۇدەكلا // يېزىپتىمىشلا

يېزىپتۇدەك // يېزىپتىمىش

يېزىپتۇدەكسىلەر // يېزىپتىمىشسىلەر

يازماپتۇدەكمەن // يازماپتىمىشمەن

يازماپتۇدەكسەن // يازماپتىمىشسەن

يېزىپتۇدەكمەنمۇ // يېزىپتىمىشمەنمۇ

يازماپتۇدەكمەنمۇ // يازماپتىمىشمەنمۇ

注：يېزىپتۇدەك 可用 يېزىپتۇدەكمىش 代替。

B、转述现在完存式（全称：转述式现在时完成存在体形式）：由完成形动词结合带 مىش 的转述判断系动词构成。如

يازغانمىشمەن	يازمىغانمىشمەن
يازغانمىشسەن	يازمىغانمىشسەن
يازغانمىش	يازمىغانمىش
يازغانمىشمەنمۇ	يازمىغانمىشمەنمۇ

C. 转述过去完存式（全称：转述式过去时完成存在体形式）：有 A、B、C 三种，分别由间陈完存式 A、B、C 的第三人称形式结合带 مىش 的转述判断系动词构成。如：

a. 转述过去完存式 A：

يازغانىكەنمىشمەن	يازمىغانىكەنمىشمەن
يازغانىكەنمىشمەن	يازمىغانىكەنمىشسەن
يازغانىكەنمىش	يازمىغانىكەنمىش

b. 转述过去完存式 B：

يېزىپتىكەنمىشمەن	يازماپتىكەنمىشمەن
يېزىپتىكەنمىشسەن	يازماپتىكەنمىشسەن
يېزىپتىكەنمىش	يازماپتىكەنمىش

www.uyghurkitap.com

يېزىپتىكەنمىشمۇ　　　　يازماپتىكەنمىشمۇ

c. 转述过去完存式 C：

يېزىۋىكەنمىشمەن　　　　يازمىۋىكەنمىشمەن

يېزىۋىكەنمىشسەن　　　　يازمىۋىكەنمىشسەن

يېزىۋىكەنمىش　　　　يازمىۋىكەنمىش

يېزىۋىكەنمىشمۇ　　　　يازمىۋىكەنمىشمۇ

D. 转述现在未完式（全称：转述式现在时未完成体形式）：有A、B 两种。

a. 转述现在未完式 A：由 غۇ 动名词结合带 دەك 的转述判断系动词构成。如：

يازغۇدەكمەن　　　　يازمىغۇدەكمەن

يازغۇدەكسەن　　　　يازمىغۇدەكسەن

يازغۇدەك　　　　يازمىغۇدەك

يازغۇدەكمىز　　　　يازمىغۇدەكمىز

يازغۇدەكمەنمۇ　　　　يازمىغۇدەكمەنمۇ

注：这种形式后面还可结合 ·مىش 如：

يازغۇدەكمەنمىش　　　　يازمىغۇدەكمەنمىش

يازغۇدەكمىش　　　　يازمىغۇدەكمىش

b. 转述现在未完式 B：由带 -ئار 的形动词加转述判断系动词“ئىمىشمەن… ئىمىش”构成。如：

يازار ئىمىشمەن　　　　يازماس ئىمىشمەن

يازار ئىمىش　　　　يازماس ئىمىش

E. 转述过去未完式（全称：转述式过去时未完成体形式）：有A、B、C 三种。分别由间陈未完式 A、B、C 的第三人称形式结合带 مىش 的转述判断系动词构成。如：

a. 转述过去未完式 A：

يازىدىكەنمىشمەن　　　　يازمايدىكەنمىشمەن.

يازىدىكەنمىشسەن	يازمايدىكەنمىشسەن
يازىدىكەنمىش	يازمايدىكەنمىش
يازىدىكەنمىشمەنمۇ	يازمايدىكەنمىشمەنمۇ

b. 转述过去未完式 B：

يازار ئىكەنمىشمەن	يازماس ئىكەنمىشمەن
يازار ئىكەنمىشسەن	يازماس ئىكەنمىشسەن
يازار ئىكەنمىش	يازماس ئىكەنمىش
يازار ئىكەنمىشمەنمۇ	يازماس ئىكەنمىشمەنمۇ
يازار ئىكەنمىشمۇ	يازماس ئىكەنمىشمۇ

c. 转述过去未完式 C：

يازىدىغانىكەنمىشمەن	يازمايدىغانىكەنمىشمەن
يازىدىغانىكەنمىشسەن	يازمەيدىغانىكەنمىشسەن
يازىدىغانىكەنمىش	يازمايدىغانىكەنمىش
يازىدىغانىكەنمىشمۇ	يازمايدىغانىكەنمىشمۇ

F. 转述现在持续式（全称：转述现在时持续体形式）：有 A、B 两种。

a. 转述现在持续式 A：由持续动词结合转述现在未完式各人称形式构成。如：

يېزىۋاتقۇدەكمەن	يېزىۋاتقۇدەك
يېزىۋاتقۇدەكسەن	يېزىۋاتقۇدەكسىلەر

يازمايۋاتقۇدەكمەن	يازمايۋاتقۇدەك
يازمايۋاتقۇدەكسەن	يازمايۋاتقۇدەكسىلەر

يېزىۋاتمىغۇدەكمەن	يېزىۋاتمىغۇدەك
يېزىۋاتمىغۇدەكسەن	يېزىۋاتمىغۇدەكسىلەر

b. 转述现在持续式 B：由间陈现在持续式的第三人称形式结

www.uyghurkitap.com

合转述判断系动词的各人称形式构成。如：

يېزىۋېتىپتۇدەكمەن // يېزىۋېتىپتىمىشمەن

يېزىۋېتىپتۇدەكسەن // يېزىۋېتىپتىمىشسەن

يېزىۋېتىپتۇدەك // يېزىۋېتىپتىمىش

يازمايۋېتىپتۇدەكمەن // يازمايۋېتىپتىمىشمەن

يازمايۋېتىپتۇدەك // يازمايۋېتىپتىمىش

يېزىۋاتماپتۇدەك // يېزىۋاتماپتىمىش

يېزىۋاتماپتۇدەكسىلەر // يېزىۋاتماپتىمىشسىلەر

G. 转述过去持续式（全称：转述式过去时持续体形式）：有A、B、C、D 四种。分别由间陈过去持续式 A、B、C、D 的第三人称形式结合带 مىش 的转述判断系动词构成。如：

a. 转述过去持续式 A：

يېزىۋاتقانىكەنمىشمەن	يېزىۋاتقانىكەنمىش
يېزىۋاتقانىكەنمىشسەن	يېزىۋاتقانىكەنمىشسىلەر

b. 转述过去持续式 B：

يېزىۋېتىپتىكەنمىشمەن	يېزىۋېتىپتىكەنمىش
يېزىۋېتىپتىكەنمىشسەن	يېزىۋېتىپتىكەنمىشسىلەر

c. 转述过去持续式 C：

يېزىۋېتىۋىكەنمىشمەن	يېزىۋېتىۋىكەنمىش
يېزىۋېتىۋىكەنمىشسەن	يېزىۋېتىۋىكەنمىشسىلەر

d. 转述过去持续式 D：

يېزىۋاتىدىكەنمىشمەن	يېزىۋاتىدىكەنمىش
يېزىۋاتىدىكەنمىشسەن	يېزىۋاتىدىكەنمىشسىلەر

H. 转述现在目的式（全称：转述现在时目的体形式）：由直陈现在目的式的第三人称形式结合带 مىش 的转述判断系动词构成。如：

يازماقچىمىشمەن	يازماقچى ئەمەسمىشمەن

يازماقچىمىشسەن　　يازماقچى ئەمەسمىشسەن

يازماقچىمىش　　يازماقچى ئەمەسمىش

I. 转述过去目的式（全称：转述式过去时目的体形式）：由间陈目的式的第三人称形式结合带 مىش 的转述判断系动词构成。如：

يازماقچىكەنمىشمەن　　يازماقچى ئەمەسكەنمىشمەن

يازماقچىكەنمىشسەن　　يازماقچى ئەمەسكەنمىشسەن

يازماقچىكەنمىش　　يازماقچى ئەمەسكەنمىش

J. 转述现在目的持续式（全称：转述式现在时目的持续体形式）：有 A、B 两种。

a. 转述现在目的持续式 A：由目的持续动词结合转述现在未完式各人称形式构成：如：

يازغىلىۋاتقۇدەكمەن　　يازغىلىۋاتقۇدەك

يازغىلىۋاتقۇدەكسەن　　يازغىلىۋاتقۇدەكمىز

يازمىغىلىۋاتقۇدەكمەن　　يازمىغىلىۋاتقۇدەك

يازمىغىلىۋاتقۇدەكسەن　　يازمىغىلىۋاتقۇدەكمىز

يازغىلىۋاتمىغۇدەكمەن　　يازغىلىۋاتمىغۇدەك

يازغىلىۋاتمىغۇدەكسەن　　يازغىلىۋاتمىغۇدەكمىز

b. 转述现在目的持续式 B：由目的持续动词结合转述一般过去式各人称形式构成。如：

يازغىلىۋېتىپتۇدەكمەن　　يازغىلىۋېتىپتىمىشمەن

يازغىلىۋېتىپتۇدەكسەن　　يازغىلىۋېتىپتىمىشسەن

يازغىلىۋېتىپتۇدەك　　يازغىلىۋېتىپتىمىش

يازغىلىۋېتىپتۇدەكمىز　　يازغىلىۋېتىپتىمىشمىز

يازمىغىلىۋېتىپتۇدەكمەن	يازمىغىلىۋېتىپتىمىشمەن
يازمىغىلىۋېتىپتۇدەك	يازمىغىلىۋېتىپتىمىش
يازغىلىۋاتماپتۇدەكمەن	يازغىلىۋاتماپتىمىشمەن
يازغىلىۋاتماپتۇدەك	يازغىلىۋاتماپتىمىش

K. 转述过去目的持续式（全称：转述式过去时目的持续体形式）：有 A、B、C、D 四种。分别由间陈过去目的持续式 A、B、C、D 的第三人称形式结合带 مىش 的转述判断系动词构成。如：

a. 转述过去目的持续式 A：

يازغىلىۋاتقانىكەنمىشمەن	يازغىلىۋاتقانىكەنمىش
يازغىلىۋاتقانىكەنمىشسەن	يازغىلىۋاتقانىكەنمىشمىز

b. 转述过去目的持续式 B：

يازغىلىۋېتىپتىكەنمىشمەن	يازغىلىۋېتىپتىكەنمىش
يازغىلىۋېتىپتىكەنمىشسەن	يازغىلىۋېتىپتىكەنمىشمىز

c. 转述过去目的持续式 C：

يازغىلىۋېتىۋىكەنمىشمەن	يازغىلىۋېتىۋىكەنمىش
يازغىلىۋېتىۋىكەنمىشسەن	يازغىلىۋېتىۋىكەنمىشمىز

d. 转述过去目的持续式 D：

يازغىلىۋاتىدىكەنمىشمەن	يازغىلىۋاتىدىكەنمىش
يازغىلىۋاتىدىكەنمىشسەن	يازغىلىۋاتىدىكەنمىشمىز

（2）转述式各时态的用法：转述式各时态的用法与直陈式同类时态的用法相同，只是在方式上有所区别，前者表示说话人以直接知道的语气来陈述行为动作的发生，后者表示说话人以转述别人的话的语气来陈述行为动作的发生。掌握了直陈式与转述式在方式上的区别，就可以把直陈式的各种时态形式转换为转述式的各种时态形式。如：

① تۇردى بۇ قېتىمقى ئىمتىھاندا ھەممە دەرستىن 5 ئالدى.

www.uyghurkitap.com

吐尔地这次考试每门功课都得了五分。

تۇردى بۇقېتىمقى ئىمتىھاندا ھەممە دەرستىن 5 ئاپتۇدەك// ئاپتىمىش.

据说吐尔地这次考试每门功课都得了五分。

② بۇكۆۋرۈك 800 يىل بۇرۇن سېلىنغان.

这座桥是八百年前修建的。

بۇ كۆۋرۈك 800 يىل بۇرۇن سېلىنغانمىش.

据说这座桥是八百年前修建的。

③ ئۇ ئۇ يەرگە بېرىپ باقمىغان، شۇڭا يولنى بىلمەيدۇ.

他没去过那儿，所以不认识路。

ئۇ ئۇ يەرگە بېرىپ باقمىغانمىس، شۇڭا يولنى بىلمىگۈدەك.

据说他没去过那儿，所以不认识路。

④ ھېلىقى كىتابنى ئۇلار ھەممە يەردىن ئىزلەپ باقاندى. لېكىن تاپالمىدى.

那本书他们到处都找了，但没找着。

ھېلىقى كىتابنى ئۇلارھەممە يەردىن ئىزلەپ باققانىكەنمىش، لېكىن تاپالماپتۇدەك// تاپالماپتىمىش.

据说那本书他们到处都找了，但没找着。

⑤ سىز رەسىمنى ناھايىتى ياخشى سىزىسىز.

您画儿画得很好。

سىز رەسىمنى ناھايىتى ياخشى سىزغۇدەكسىز.

据说您画儿画得很好。

⑥ ئۇ بۇرۇن زاۋۇتتا ئىشلەيتتى.

他从前在工厂干活。

ئۇ بۇرۇن زاۋۇتتا ئىشلەيدىكەنمىش// ئىشلەيدىغانىكەنمىش.

据说他过去在工厂干活。

⑦ ئۇلار كۇتۇپخانىدا گېزىت كۆرۈۋاتىدۇ.

他们在图书馆看报。

ئۇلار كۇتۇپخانىدا گېزىت كۆرۈۋاتقۇدەك// كۆرۈۋېتىپتۇدەك// كۆرۈۋېتىپتىمىش.

据说他们在图书馆看报。

⑧ مەرىيەملەر بارغاندا سابىتلار مەيداندا توپ ئويناۋاتاتتى.

玛丽亚他们去的时候沙比提他们正在操场打球呢。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

مەرىيەملەر بارغاندا سابىتلار مەيداندا توپ ئويناۋاتقانىكەنمىش // ئويناۋېتىپتىكەنمىش // ئويناۋېتىۋىكەنمىش // ئويناۋاتىدىكەنمىش .
据说玛丽亚他们去的时候沙比提他们正在操场打球呢。

⑨ سىلەرمۇ بۇ يىغىنغا قاتناشماقچى ئەمەسسىلەر .
你们也不准备参加这个会。
سىلەرمۇ بۇ يىغىنغا قاتناشماقچى ئەمەسمىشسىلەر .
据说你们也不准备参加这个会。

⑩ ئۇ ئاغرىپ قالمىسا، بىز بىلەن سۇ ئۈزۈشكە بارماقچىدى .
他不病的话，本来是准备跟我们去游泳的。
ئۇ ئاغرىپ قالمىسا، بىز بىلەن سۇ ئۈزۈشكە بارماقچىكەنمىش .
据说他不病的话，本来是准备跟我们去游泳的。

⑪ مەن كەتكىلى تۇراتمەن .
我正准备要走。
مەن كەتكىلى تۇراتتۇدەكمەن // كەتكىلى تۇرۇپتىمىشمەن // كەتكىلى تۇرۇپتۇدەكمەن .
据说我正准备要走。

⑫ ئۇلار ماڭغىلى تۇراتتى، بىردىن يامغۇر يىغىپ كېتىپ ماڭالمىدى .
他们正要走，突然下起雨来了，没有走成。
ئۇلار ماڭغىلى تۇراتتىكەنمىش // ماڭغىلى تۇرۇپتىكەنمىش // ماڭغىلى تۇرۇپتۇكەنمىش // ماڭغىلى تۇراتتىكەنمىش، بىردىن يامغۇر يىغىپ كېتىپ ماڭالماپتۇدەك // ماڭالماپتىمىش .
据说他们正要走，突然下起雨来了，没走成。

注一：转述现在未完式还可用来表示以下两种意思：

①说话者根据某种事实认为会出现的动作。如：

① بۇ بالا چوڭ بولغاندا كەشپىياتچى بولغۇدەك .
看来这孩子长大会是一个发明家

② بۇندىن كېيىن كۆپ تىرىشمىساق، خىزمەتنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالماي قالغۇدەكمىز .
看来今后我们如果不多加努力，就满足不了工作的需要。

③ بۇ يىل كىرگەندىن بۇيان يۆل-يىغىن ناھايىتى ياخشى بولدى، بۇ يىل مول ھوسۇل ئالغىلى بولغۇدەك.
今年以来雨水很好，看来今年会有一个好收成。

②说话者认为该动作的出现是荒唐可笑的。如：

① قىزىق گەپ، ئۇ مېنى ئالدىسا، مەن ئۇنىڭغا ئالدانغۇدەكمەن.
真可笑，似乎他骗我，我就会受他的骗似的。

② قىزىق گەپ، سەن بولمىساڭ، يەر شارى ئايلانمىغۇدەك.
真可笑，好象没有你，地球就不转了似的。

③ قىزىق گەپ، ئۇ ئاچچىقلانسىلا، باشقىلار ئۇنىڭدىن قورققۇدەك.
真可笑，好象他一生气别人就会怕他似的。

④ ھى، ئۇ كەلسە، ھەممە مەسىلە ھەل بولغۇدەك.
似乎他一来所有问题都会解决似的。

注二：当说话者用讽刺的口气来重复对方的话时，在变位形式后可加上 مىش 。如：

① —— نېمە بولدى؟
——怎么啦？

—— نېمە بولدىمىش! ھەممە ئىشنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە نېمە سورايسەن ؟
——怎么啦！明明什么事儿你都知道，还问什么？

② —— ئەكەلدىڭمۇ؟
——拿来了吗？

—— تاپالمىدىم.
——我没找着。

—— تاپالمىدىممىش! سەن بارمىغان تۇرساڭ، قانداق تاپىسەن؟
——没找着！你连去都没去，怎么会找着呢？

4、或然式的时态：

维语的或然式表示说话人以估计的语气来陈述行为动作的发生，有十一种时态形式。

(1) 或然式各时态的构成：

A、或然一般过去式（全称：或然式一般过去时形式）由完成形动词结合或然现在时判断系动词（دىمەن، سەن // دۇرسەن، سىز //

www.uyghurkitap.com

دۇرسىز، لا//دۇدۇلا، دىمىز، سىلەر//دۇرسىلەر）构成。如：

يازغاندىمەن

يازغانسەن يازغاندۇرسەن

يازغانسىز // يازغاندۇرسىز

يازغانلا // يازغانلا

يازغاندۇ

يازمىغاندىمىز

يازمىغانسىلەر // يازمىغاندۇرسىلەر

疑问式是在变位形式后结合 مۇ 构成。如：

يازغاندىمەنمۇ	يازمىغاندىمەنمۇ
يازغانسەنمۇ	يازمىغانسەنمۇ
يازغاندۇمۇ	يازمىغاندۇمۇ

B、或然现在完存式（全称：或然式现在时完成存在体形式）：构成与或然一般过去式相同。

C、或然现在未完式（全称：或然式现在时未完成体形式）：有A、B两种形式。

a．或然现在未完式A：由未完成形动词A结合或然现在时判断系动词构成。如：

يازىدىغاندىمەن

يازىدىغانسەن // يازىدىغاندۇرسەن

يازىدىغاندۇ

يازمايدىغاندىمەن

يازمايدىغانمەن // يازمايدىغاندۇرسەن

يازمايدىغاندۇ

疑问式有两种：

第一、在未完成形动词中间结合 -ام 构成。如：

يازامدىغاندىمەن	يازمامدىغاندىمەن

يازامدىغانسەن	يازمامدىغانسەن
كېلەمدىغاندۇ	كەلمەمدىغاندۇ
ئۇ قۇمدىغاندۇ	ئۇ قۇمامدىغاندۇ

第二、在变位形式后结合 مۇ 构成。如：

يازىدىغاندىمەنمۇ	يازمايدىغاندىمەنمۇ
يازىدىغاندۇرسەنمۇ	يازمايدىغاندۇرسەنمۇ
كېلىدىغاندۇمۇ	كەلمەيدىغاندۇمۇ
ئۇ قۇيدىغاندىمۇ	ئۇ قۇمايدىغاندىمۇ

b. 或然现在未完式 B：由直陈现在未完式 B 表示。如：

يازارمەن	يازماسمەن	يازارمەنمۇ	يازماسمەنمۇ
يازارسەن	يازمـ اسسەن	يازارسەنمۇ	يازماسسەنمۇ
يازار	يازماس	يازارمۇ	يازماسمۇ
بازارمىز	يازماسمىز	يازارمىزمۇ	يازماسمىزمۇ
يازارسىلەر	يازماسسىلەر	يازارسىلەرمۇ	يازماسسىلەرمۇ

D. 或然现在持续式（全称：或然式现在时持续体形式）：有 A、B 两种形式。

a. 或然现在持续式 A：由持续形动词结合或然现在时判断系动词构成。如：

يېزىۋاتقاندىمەن
يېزىۋاتقانسەن // يېزىۋاتقاندۇرسەن
يېزىۋاتقاندۇ

يازمايۋاتقاندىمەن
يازمايۋاتقانسەن // يازمايۋاتقاندۇرسەن
يازمايۋاتقاندۇ

يېزىۋاتمىغاندىمەن

www.uyghurkitap.com

يېزىۋاتمىغانسەن // يېزىۋاتمىغاندۇرسەن
يېزىۋاتمىغاندۇ

疑问式是在变位形式后结合 مۇ 构成。如：

يېزىۋاتقاندىمەنمۇ
يېزىۋاتقانسەنمۇ // يېزىۋاتقاندۇرسەنمۇ
يېزىۋاتقاندۇمۇ
بازمايۋاتقاندۇمۇ
يېزىۋاتمىغاندۇمۇ

b. 或然现在持续式 B：由持续动词结合未完成形动词附加成分。再结合或然现在时判断系动词构成。如：

ېزىۋاتىدىغاندىمەن
ېزىۋاتىدىغانسەن // يېزىۋاتىدىغاندۇرسەن
ېزىۋاتىدىغاندۇ

ازمايۋاتىدىغاندىمەن
ازمايۋاتىدىغانسەن // يازمايۋاتىدىغاندۇرسەن
ازمايۋاتىدىغاندۇ

ېزىۋاتمايدىغاندىمەن
ېزىۋاتمايدىغانسەن // يېزىۋاتمايدىغاندۇرسەن
ېزىۋاتمايدىغاندۇ

疑问式有两种：一种是在持续动词与未完成形动词的附加成分中间结合 -ام 构成；一种是在变位形式后结合 مۇ 构成。如：

زىۋاتامدىغاندىمەن
زىۋاتامدىغاندۇرسەن // يېزىۋاتامدىغانسەن
زىۋاتامدىغاندۇ
زىۋاتىدىغاندۇمۇ

E、或然现在目的式（全称：或然式现在时目的体形式）：由直陈现在目的式的第三人称形式结合或然现在时判断系动词构成。如：

يازماقچىدىمەن
يازماقچىدۇرسەن
يازماقچىدۇ
يازماقچى ئەمەستىمەن
يازماقچى ئەمەستۇرسەن
يازماقچى ئەمەستۇ

F、或然现在目的持续式（全称：或然式现在时目的持续体形式）：有 A、B 两种形式。

a. 或然现在目的持续式 A：由目的持续动词结合完成形动词附加成分，再结合或然现在时判断系动词构成。如：

يازغىلىۋاتقاندىمەن
يازغىلىۋاتقانسەن // يازغىلىۋاتقاندۇرسەن
يازغىلىۋاتقاندۇ

يازغىلىۋاتمىغاندىمەن
يازغىلىۋاتمىغانسەن // يازغىلىۋاتمىغاندۇرسەن
يازغىلىۋاتمىغاندۇ

疑问式是在变位形式后结合 مۇ 构成。如：

يازغىلىۋاتقاندىمەنمۇ　　　　يازغىلىۋاتمىغاندىمەنمۇ
يازغىلىۋاتقاندىمۇ　　　　يازغىلىۋاتمىغاندىمۇ

b. 或然现在目的持续式 B：由目的持续动词结合未完成形动词附加成分，再结合或然现在时判断系动词构成。如：

يازغىلىۋاتىدىغاندىمەن
يازغىلىۋاتىدىغانسەن // يازغىلىۋاتىدىغاندۇرسەن

www.uyghurkitap.com

يازغىلىۋاتىدىغاندۇ

يازغىلىۋاتمايدىغاندىمەن

يازغىلىۋاتمايدىغانسەن // يازغىلىۋاتمايدىغاندۇرسەن

يازغىلىۋاتمايدىغاندۇ

疑问式是在未完成形动词部分结合 م 构成，这时 -ىدىغان 中起首的 ئى 要还原为 ئا 如：

يازغىلىۋاتامدىغاندىمەن

يازغىلىۋاتامدىغاندۇرسەن

يازغىلىۋاتامدىغاندۇ

G. 或然过去完存式（全称：或然式过去时完成存在体形式）：由完成形动词结合或然过去时判断系动词（بولغىدى، بولغىدىڭلار، بولغىدىم، بولغىدىڭ، بولغىدىڭىز، بولغىدىلا، بولغىدۇق）构成。如：

يازغان بولغىدىم	يازمىغان بولغىدىم
يازغان بولغىدىڭ	يازمىغان بولغىدىڭ
يازغان بولغىدى	يازمىغان بولغىدى
يازغان بولغىدىمۇ	

H. 或然过去未完式（全称：或然式过去时未完成体形式）：由未完成形动词结合过去时或然系动词构成。如：

يازىدىغان بولغىدىم	يازمايدىغان بولغىدىم
يازىدىغان بولغىدى	يازمايدىغان بولغىدى
يازىدىغان بولغىدىمۇ	

I. 或然过去持续式（全称：或然式过去时持续体形式）：由持续形动词结合过去时或然系动词构成，或由持续动词结合未完成形动词附加成分再结合过去时或然系动词构成。如：

يېزىۋاتقان بولغىدى	يېزىۋاتىدىغان بولغىدى
يازمايۋاتقان بولغىدى	يازمايۋاتىدىغان بولغىدى

يېزىۋاتمىغان بولغىدى　　　　بېزىۋاتمايدىغان بولغىدى
يېزىۋاتقان بولغىدىمۇ　　　　بېزىۋاتىدىغان بولغىدىمۇ

J. 或然过去目的式（全称：或然式过去时目的体形式）：由目的动词结合或然过去时判断系动词构成。如：

يازماقچى بولغىدىم　　　　يازماقچى ئەمەس بولغىدىم
يازماقچى بولغىدىممۇ

K. 或然过去目的持续式（全称：或然式过去时目的持续体形式）：由目的持续动词结合完成形动词附加成分或未完成形动词附加成分。再结合或然过去时判断系动词构成。如：

يازغىلىۋاتقان بولغىدى　　　　يازغىلىۋاتىدىغان بولغىدى
يازغىلىۋاتمىغان بولغىدى　　　　يازغىلىۋاتمايدىغان بولغىدى
يازغىلىۋاتقان بولغىدىمۇ

（2）. 或然式各时态的用法：

A、表示说话者带有估计语气的提问。如：

① ئاخشام تېلېۋىزور كۆرگەنسەن؟
你昨晚看电视了吧？

② بۇ بىنالارمۇ 83-يىلى سېلىنغاندۇ؟
这些楼房也是 83 年盖的吧？

③ ئادىللار كۇتۇپخانىدا دەرس تەكرارلاۋاتقاندۇ؟
阿迪力他们正在图书馆复习功课吧？

④ سىلەر بارغاندا ئۇلار كونسېرت تەييارلاۋاتقان بولغىدى؟
你们去的时候，他们正在排练节目吧？

⑤ بۈگۈن دوكلاتنى بىزمۇ ئاڭلايدىغاندىمىز؟
今天的报告我们也要听的吧？

B. 表示说话者对听话者客气地（有时带讽刺语气地）提醒。如：

① ئۇلار بۇلتۇر 5-ئايدا كەتكەندۇ!
他们是去年五月走的吧！

② بۇ مەسىلىنى مەنمۇ ئويلاۋاتقاندىمەن!
这个问题我也正在考虑吧！

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

③ ئۇنى بىزمۇ ئاز-تولا بىلىدىغاندىمىز! 我们也多少了解他吧！

C. 表示估计、揣测。如：

① — سائەت قانچە بولدى؟ ——几点了？
— 11 بولغاندۇ. ——十一点吧。

② — بۇ يىغىنغا سىلەر قاتنىشامسىلەر؟ ——这个会你们参加吗？
— قاتنىشىدىغاندىمىز // قاتنىشارمىز. ——参加吧。

③ ئۇلار ئەتە كېلەلمەيدىغاندۇ. 他们明天来不了吧。

④ سابىت قىرائەتخانىدا گېزىت كۆرۈۋاتقاندۇ.
沙比提正在阅览室看报吧。

⑤ — تۈنۈگۈن ساۋۇتلا كەلمىدى، ئۇ مۇشۇ يىغىننىڭ بارلىقىنى بىلەتتىمۇ؟
昨天，就沙吾提没来，他知道要开这个会吗？
— بىلىدىغان بولغىدى. 知道吧。

D. 与 بەلكىم، ئېھتىمال 等词配合，表示说话者留有余地的或谦虚的估计。如：

① ئۇ ئېيتقان بولسىمۇ، سىلەر ئۇنتۇپ قالغانسىلەر، ئېھتىمال.
他虽然说过，也许你们忘了。

② بەزى جەھەتلەردە بەلكىم ئۇ سىلەرگە ياردەم قىلالايدىغاندۇ.
在某些方面他也许能帮助你们。

③ ئېھتىمال مەن چۈشىنەلمەيۋاتقاندىمەن. 也许我还没弄明白。

④ ئۇلار ھازىرغىچە تېخى كەلمىدى. بەلكىم سىز ئۇلارغا خەۋەر قىلمىغان بولغىدىڭىز.
他们直到现在还没有来，恐怕是您没通知他们吧。

E. 句中有疑问代词或动词本身为疑问式时，表示说话者也在思索问题的答案，有时还可表示说话者对某事情不理解。如：

① گېزىتىمنى كىم ئەكەتكەندۇ؟ 我的报纸会是谁拿走了呢？

② مەن راستىنلا خاتالاشقاندىمەنمۇ؟ 我真是弄错了吗？

③ ئۇ مۇشۇ سوئالغا جاۋاپ بېرەلەرمۇ؟ 他回答得了这个问题吗？

④ بېرىشقا راستىنلا قوشۇلمايۋاتقاندۇرسىلەرمۇ؟
你们真的不同意去吗？

电影怎么还没开演呢？ ⑤ كىنو نېمىشقا تېخى باشلانمىغاندۇ؟

⑥ ئۇ كۈندە چىقىپ كېتىدۇ، زادى نەگە بارىدىغاندۇ؟
他每天都出去，究竟是上哪儿去呢？

七、助动词

维语里，有一部分动词，它们可与 پ 副动词等结合，全部或部分失去原来的词汇意义，为该副动词所指动作增添种种附加意义。这部分动词叫做助动词。下面介绍维语各助动词的意义和用法。

（一）助动词 -باق 和 -كۆر

助动词 -باق 或 -كۆر 与 پ 副动词结合，表示主体尝试着进行该副动词所指的动作。如：

① ماۋۇ كۆڭلەكنى كىيىپ بېقىڭ//كۆرۈڭ، باب كېلەمدىكەن؟
这件衬衣你穿穿，看合适不合适。

让我想想看。 ② ئويلاپ باقاي//كۆرەي.

我数了一下，整一百。 ③ ساناپ باقتىم//كۆردۈم، ساق يۈز ئىكەن.

我们就这样做做看吧。 ④ مۇشۇنداق قىلىپ باقايلى//كۆرەيلى.

⑤ بۇ ھېكايىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ بېقىڭلار//كۆرۈڭلار.
你们把这个故事翻成维文试试。

助动词 باق-和 -كۆر 表示的意思一样，但 -باق 用得较多。

（二）助动词 -بول

助动词 -بول 与 پ 副动词结合表示该副动词所指动作全部完成或涉及有关事物的全部。如：

① ھازىر بارالمايمەن، نۆۋەتچىلىك قىلىپ بولمىدىم تېخى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

我现在不能去，我还没值完班呢。

② دوختۇرغا كۆرۈنۈپ بولدۇڭمۇ؟

你看完病了吗？

③ بۇغداي تېرىلىپ بولدى.

小麦种完了。

④ دەرس تەكرارلاپ بولغاندىن كېيىن مۇز تېيىلىشقا بارايلى.

复习完功课以后咱们滑冰去吧。

⑤ — بۇ كىتابنى ئەتە كۆرۈپ بولالامسىز؟

—这本书你明天能看完吗？

— كۆرۈپ بولالماسلىقىم مۇمكىن.

—可能看不完。

（三）助动词 بەر-

助动词 بەر- 与 پ 副动词结合可以表示以下各种意思：

1. 表示副动词所指动作是主体为他人或他物的享受而进行的。

① بىزگە بىر ئۇيغۇرچە ناخشا ئېيتىپ بېرىڭ.

您给我们唱一个维文歌吧。

② بۇ ساندۇقىڭىزنى تۇتۇپ بېرەي.

我替您拿这个箱子吧。

③ قىزچاق مۇشۇككە ھېكايە ئېيتىپ بېرىۋاتىدۇ.

小姑娘在给猫讲故事呢。

2. 表示副动词所指动作（经常、长期）的进行对某件事情的出现有益处。

① يەنە بىر-ئىككى قېتىم قار يېغىپ بەرسە، كېلەر يىلى زىرائەتلەر چوقۇم ياخشى بولىدۇ.

再下一两场雪，来年庄稼一定长得好。

② ئۇيغۇرچىنى كۆپ سۆزلەپ بەرگەندە ئۇيغۇرچىنى ياخشى سۆزلىگىلى بولىدۇ.

多讲维语才能讲好维语。

③ ئەگەر خىزمەتتە ئاممىنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ بەرسەك، خىزمەتنى ياخشى قىلالايمىز.

如果我们工作中听取群众意见，就能做好工作。

（四）助动词 ئال-

助动词 ئال- 与 پ 副动词结合并连写（پ 在元音之间要变成 ۋ）表示以下各种意思：

1. 表示副动词所指动作所及的事物或产生的结果趋向于主体或为主体所有：

① بىز سىلەردىن نۇرغۇن نەرسىلەر ئۆگىنىۋالدۇق.

我们从你们那里学到了许多东西。

② بۇ شېئىرلارنى مەن گېزىتلەردىن كۆچۈرۈۋالغان.

这些诗是我从报上抄下来的。

③ بۇنى ئېسىڭدە ياخشى تۇتۇۋالغىن.

这个你要好好记住。

④ تۈنۈگۈن ئۇلار ياۋا توشقاندىن يەنە بىرنى تۇتۇۋالدى.

昨天他们又抓住两只野兔。

⑤ ئۇ ئۆزىگە بىر پوپايكا توقۇۋالدى

他给自己织了一件毛衣。

2. 表示副动词所指动作是趁某个时机进行的。

① يامغۇر ياغماستا چاپسان كېتىۋالايلى.

趁还没下雨，咱们赶快走吧。

② دەرس باشلانغۇچە سىنىپنى تازىلىۋالايلى.

趁上课之前我们把教室打扫一下吧。

③ بۇ دورىنى ئىسسىقىدا ئىچىۋال.

这个药你趁热喝了吧。

④ قاراڭغۇ چۈشمەستە ئىشلىرىمىزنى تۈگىتىۋالايلى.

天黑以前我们把这些事儿都做完吧。

3. 表示副动词所指动作是为防备某事或拒绝某事而进行的。

① ھاۋا بەك سوغۇق، پەي چاپىنىڭنى كىيىۋالغىن.

天很冷，穿上你的羽绒服吧。

② بۈگۈن يامغۇر يېغىشى مۇمكىن، كۈنلۈكنى ئېلىۋالايلى.

今天可能下雨，咱们带上伞吧。

③ ئۇ يەردە يېتىۋېلىپ قوپۇشقا ئۇنىمايۋاتىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

他硬是躺在地上不肯起来。

④ ئۇلار بارىمىز دەپ تۇرىۋالدى.
他们坚持要去。

4. 与某些动词（特别是作系动词的 بول-）的 پ 副动词结合，表示副动词所指动作是假装进行的。

① ئۇ مېنى كۆرمىگەن بولۇۋالدى.
他假装没看见我。

② سەن بۇنى ئاڭلىمىغان بولۇۋالما.
你别装着没听见这个。

③ مەن ئاڭلىمىغان بولۇۋېلىپ ئىشىمنى قىلىۋاردىم.
我假装没听见，继续干我的事情。

④ ئۇ خاپا بولغان بولۇۋېلىپ چىقىپ كەتتى.
他假装生气的样子出去了。

（五）助动词 ۋەر-

助动词 ۋەر-（＜بەر-）与 ئا 副动词结合并连写（副动词以 ي 结尾时，ي 要脱落）表示副动词所指动作的发生或持续不受某事的影响。如：

① ئەته يامغۇر ياغسىمۇ بارىۋېرىمەن.
即使明天下雨我也仍旧要去。

② بۇ نەرسىلەر مەشەدە قالىۋەرسۇن.
让这些东西还留在这儿吧。

③ ئايىقنى ئوقۇۋېرىڭ.
您继续住下读吧。

④ ساقلاۋەرمەيلى، بەلكىم ئۇلار بۈگۈن كەلمەيدىغاندۇ.
咱们别老等了，也许他们今天不来了。

⑤ يازمىساڭ، يازماۋەر.
你不写就别写。

（六）助动词 كەل-

助动词 كەل- 与 پ 副动词结合，表示副动词所指动作一直进行到说话的时候或所谈到的时候为止。如：

① سىڭلىم كىچىكىدىن تارتىپ رەسىم سىزىشنى ياخشى كۆرۈپ كەلدى.
我妹妹从小就喜欢画画儿。

② ئايىم ھەر جەھەتتە ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ كېلىۋاتىدۇ.
阿衣木各方面一直要求自己很严格。

③ ئۇنىڭ دادىسى بۇ زاۋۇتتا ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ.
他父亲一直在这个工厂工作。

④ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگۈچە بىز بىرسىنىپتا ئوقۇپ كەلگەنىدۇق.
到中学毕业，我们一直在一个班学习。

（七）助动词 باشلا-

助动词 باشلا- 与 غىلى 副动词或带与格的 ش 动名词结合，表示副动词或动名词所指动作开始并持续下去。如：

① بىردەمدىن كېيىن ھاۋا ئېچىلغىلى // ئېچىلىشقا باشلىدى.
过了一会儿，天晴起来了。

② باھار كەلدى، يەر يۈزى كۆكەرگىلى // كۆكىرىشكە باشلىدى.
春天来了，大地开始披上了绿装。

③ ئۇلار ھېلىقى مەسىلە ئۈستىدە يەنە مۇنازىرە قىلغىلى // قىلىشقا باشلاپتۇ.
他们又争论起刚才那个问题来了。

④ ئۇلار تاماق يەپ بولۇپلا يەنە ئىشلىگىلى // ئىشلەشكە باشلىدى.
他们一吃完饭就又干起来了。

（八）助动词 چىق-

助动词 چىق- 与 پ 副动词结合，表示以下各种意思：

1. 表示主体针对有关事物从头到尾进行一遍副动词所指的动作或在一定时间内从头到尾一直进行副动词所指的动作。

① ھېلىقى ماقالىنى كۆرۈپ چىقتىم، ياخشى يېزىلىپتۇ.
刚才那篇文章我看了一遍，写得很好。

② ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن سوراپ چىقتىم، ھېچكىم سومكامنى كۆرمەپتۇ.
他们我都问遍了，谁都没看见我的书包。

③ بوران كېچىچە ناھايىتى قاتتىق سوقۇپ چىقتى.
大风猛刮了一夜。

④ ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە ئىشلەپ چىقتى.
他们一直工作到天亮。

2. 表示通过副动词所指动作使某事物出现或分离出来。

① ئۇلار تەجرىبە-ساۋاقلارنى ئۆز ۋاقتىدا يەكۈنلەپ چىقتى.

www.uyghurkitap.com

他们把经验教训及时地总结出来了。

② بۇ ياخشى چارىلەرنى كۆپچىلىك ئويلاپ چىققان.

这些好办法都是大家想出来的。

③ ھېلىقى پىلاننى تۈزۈپ چىقتىم.

那个计划我订出来了。

④ ھازىرغىچە بۇ مەسىلىنى ھېچكىم ئېنىقلاپ چىقالمىدى.

到现在为止，这个问题任何人都还没能搞清楚。

3. 表示 پ 副动词所指动作的主体随该动作而出现。

① ئازاتلىقتىن كېيىن نۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەتلەر كادىرلىرى يېتىشىپ چىقتى.

解放以后，许多少数民族干部成长起来了。

② گۈللەر ئۈنۈپ چىقىپتۇ.

花儿长出来了。

（九）助动词 كەت-

1. 与不及物动词或部分及物动词的 پ 副动词形式结合，表示以下各种意思：

（1）表示 پ 副动词所指动作的主体随动作而离开原来的地方，而且动作的趋向是背着说话人所在的地方，如：

① ئۇلار 1-بىناغا كۆچۈپ كەتتىغۇ دەيمەن.

他们可能搬到一号楼去了。

② ئۇلار ھازىر ما يەردىن چىقىپ كەتتى.

他们刚从这儿出去。

③ ئۆيگە قايتىپ كەتكەنلەردىن خەت كەلدىمۇ؟

回家的来信了吗？

（2）表示 پ 副动词所指动作的主体一下子或完全处于该动作完成的状态。如：

① تۈنۈگۈن ئاچقۇچۇم يىتىپ كەتتى.

昨天我的钥匙丢了。

② ئۇكاڭنى ياخشىراق يېتىلەپ ماڭغىن، يىقىلىپ كەتمىسۇن.

你好好地拉着弟弟走，别让他摔倒了。

③ چىراقلار ئۆچۈپ كەتتى.

灯一下子都灭了。

④ ئۇ ھازىر پۈتۈنلەي ئىلىمگە بېرىلىپ كەتتى.

他现在完全迷到学问里去了。

（3）表示从程度、次数、持续时间等方面加强 پ 副动词所指的动作。如：

① ھاۋا سوۋۇپ كەتتى.

天气太冷了。

② مۇزلاپ كەتكەنسىز، ماۋۇ پەي چاپاننى چاپسان كىيىۋېلىڭ.

您冻坏了吧，快把这件羽绒服穿上吧。

③ مەن تولا سۆزلەپ كەتتىم، ئەمدى باشقىلار سۆزلىسۇن.

我讲得太多了，现在让别的人讲吧。

④ سىزنى بەك ساقلاپ كەتتۇق، نەلەرگە بېرىپ كەلدىڭ؟

我们等你等得太久了，你到哪些地方去了？

⑤ بىز بۇنداق يىغىنلارغا كۆپ قاتنىشىپ كەتكەندۇق.

这种会我们参加得太多了。

（4）表示副动词所指动作一下子就发生并持续下去如：

① بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ خۇشاللىقتىن چاۋاك چېلىشىپ كەتتۇق.

看到这种情况，我们高兴得鼓起掌来了。

② سابىت ياتاققا كىرىپلا ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ يېزىپ كەتتى.

沙比提一进宿舍就坐在椅子上写起来了。

③ ئۇ مېنى كۆرۈپلا ھېلىقى ئىش توغرۇلۇق سۆزلەپ كەتتى.

他一见到我就说起那件事情来了。

④ خې لوڭ «مەن شيەنجاڭنى ئۇرغۇچى بولىمەن،» دەپتۇ ــ دە، ھېلىقى «شيەنجاڭ» نى تۇتۇۋېلىپ ئۇرۇپ كېتىپتۇ،

贺龙说“我要当揍县长的人！”说完就抓住那个“县长”揍起来了。

（5）表示 پ 副动词所指动作的主体能够完成该动作。如：

① ئەقىللىق بالا ئىكەن، شۇنچە قىيىن سوئاللارغىمۇ توغرا جاۋاپ بېرىپ كەتتى.

真是个聪明的孩子，这么难的问题都能答得对。

② بارمىساقمۇ، ئۇلار ئۆزلىرى ئىشلەپ كېتىدۇ.

www.uyghurkitap.com

即使我们不去，他们自己也干得了。

③ بىزنىڭ ئاياللار ۋالېبول كوماندىسى ھەقىقەتەنمۇ قالتىس ئىكەن، كۇبانىڭكىنىمۇ يېڭىپ كېتىپتۇ.

我们的女排真了不起，把古巴队也战胜了。

2. 与部分动词的 پ 副动词的否定式结合，表示该否定状态延续很长时间，一般用于过去时。

① يامغۇر توختىماي كەتتى، قانداق كېتىمىز.

雨老也停不了啦，我们怎么走呢？

② بۇ كىنو تۈگىمەيلا كەتتىغۇ؟ 这部电影怎么老也完不了啦？

③ ئۇلارغا نېمە بولدى؟ بىزگە خەت يازماي كەتتىغۇ.

他们怎么啦，怎么老不给我们写信呢。

④ بىر سائەت ساقلاپ ئولتۇرغانىدۇق، چىقماي كەتكىنىنى قاراڭ.

我们都等了一个钟头了，瞧他还不出来。

（十）助动词 ئەت-

1. 助动词 ئەت- (<ئات-) 与及物动词的 پ 副动词形式结合表示以下各种意思：

（1）表示 پ 副动词所指动作的客体随动作而离开原来的地方，而且动作的趋向是背着说话人所在的地方。这点与助动词 كەت- 相似，只是结合的动词有及物不及物的区别。试比较下列各组句子。

① مەكتەپ ئۇلارنى 2-بىناغا كۆچۈرۈۋەتتى.

学校让他们搬到二号楼去了。

ئۇلار 2-بىناغا كۆچۈپ كەتتى. 他们搬到二号楼去了。

② ئايىم، ياغلىقىڭىزنى يەرگە چۈشۈرۈۋېتىپسىز.

阿衣木，你把头巾弄到地上了。

ئايىم، ياغلىقىڭىز يەرگە چۈشۈپ كەتتى.

阿衣木，你的头巾掉到地上了。

（2）表示 پ 副动词所指动作的客体一下子或完全处于该动作（指其主动态动作）完成的状态。这点与助动词 -كەت 相似，只是结合的动词有及物不及物的区别。试比较下列各组句子：

① تۈنۈگۈن ئاچقۇچۇمنى يىتتۈرۈۋەتتىم. 昨天我把钥匙弄丢了。

تۈنۈگۈن ئاچقۇچۇم يىتىپ كەتتى. 昨天我的钥匙丢了。

② ئۇكاڭنى ياخشىراق يېتىلەپ ماڭغىن، يىقىتىۋەتمىگىن.

你好好地拉着弟弟走，别摔了他。

ئۇكاڭنى ياخشىراق يېتىلەپ ماڭغىن، يىقىلىپ كەتمىسۇن.

你好好地拉着弟弟走，别让他摔了。

③ چىراقلارنى ئۆچۈرۈۋېتىڭ. 你把灯都关掉吧。

چىراقلار ئۆچۈپ كەتتى. 灯全都灭了。

④ ئۇ هازىر ئۆزىنى پۈتۈنلەي ئىلىمگە بېرىۋەتتى.

他现在一心扑在搞学问上了。

ئۇ هازىر پۈتۈنلەي ئىلىمگە بېرىلىپ كەتتى.

他现在完全迷到学问里去了。

（3）表示从程度、次数、持续时间等方面加强 پ 副动词所指动作的意思。这点与助动词 -كەت 相似，只是结合的动词有及物、不及物的区别，试比较下列各组句子：

① سەينى بەك تۇزلۇق قىلىۋېتىپسىز. 你把菜做得太咸了。

سەي بەك تۇزلۇق بولۇپ كېتىپتۇ. 菜太咸了。

② هېلىقى دورا ئۇنى بەك تەرلىتىۋەتتى. 那种药让他出了很多汗。

هېلىقى دورىنى ئىچىپ بەك تەرلەپ كەتتى.

吃了那种药，他出了很多汗。

③ مەجلىس ۋاقتىنى بەك سوزۇۋەتمەيلى. 别把会议时间拖得太长了。

مەجلىس ۋاقتى بەك سوزۇلۇپ كەتمىسۇن.

会议时间别拖太长了。

④ مەن بۇنداق كىنونى بەك كۆپ كۆرۈۋەتتىم.

تۈگۈمەن كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

这种电影我看得太多了。

这种电影演得太多了。 بۇنداق كىنو بەك كۆپ قويۇلۇپ كەتتى.

2. 助动词 -ئەت 还可与一些动词（有些是不及物动词）的 پ 副动词形式结合，表示以下各种意思。

（1）表示 پ 副动词所指动作是不由自主地发生的。如：

① بۇ ئىشتىن تەسىرلىنىپ كېتىپ، ئىختىيارسىز ئىغلىۋەتتىم.
这件事使我非常感动，禁不住哭了起来。

② ئۇ قورقۇپ ۋارقىرىۋەتتى.
他吓得叫起来了。

③ نېمە ئوقۇۋەتكىنىمنى ئۆزەممۇ بىلمەي قالدىم.
我自己也不知道我念了些什么。

（2）有时为 پ 副动词所指动作的发生增添轻易、随便、干脆等意味。如：

① ئىشىكنى يېپىۋەت، شامال كىرمىسۇن.
你把门关一下，别让风吹进来。

② ماۋۇ قەلەمنى ساۋۇتقا بېرىۋېتىڭ.
请你把这支笔给沙吾提一下。

③ تاپشۇرۇق ئازلا قالدى، ئىشلىۋېتەي.
练习只剩一点儿了，我把它做完算了。

④ ئۇلار تاماكىنى تاشلىۋېتىپتۇدەك.
据说他们把烟戒掉了。

（十一）助动词 -تاشلا

助动词 -تاشلا 与上述 -ئەت 意思相同，在有些地方可以交替使用。如：

① ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئۇنىڭ پىكىر-خىيالىنى بۆلۈپ تاشلىدى // بۆلۈۋەتتى.
噪杂声打断了他的思路。

② بۇ ئىككى ئابزاسنى ئېلىپ تاشلىساق // ئېلىۋەتسەك بولىدۇ.
我们可以把这两段去掉。

③ بۇئىشتىن تەسىرلىنىپ كېتىپ، ئىختىيارسىز يىغلاپ تاشلىدىم // يىغلىۋەتتىم.
这件事使我非常感动，禁不住哭了起来。

④ كېيىن بوران ئەدەپ كېتىپ ھېلىقى كېمىنى پاچاقلاپ تاشلىدى// پاچاقلىۋەتتى.
后来风刮得更加猛烈了把那条船都撞碎了。

（十二）助动词 قال-

1. 与不及物动词或个别及物动词的 پ 副动词形式结合，表示以下各种意思。

（1）表示副动词所指动作的主体进入该动作完成的状态。如：

① ھەممىڭلار يېتىپ قالدىڭلارمۇ؟
你们都躺下了吗？

② ئېتىلىپ قالغان سۇ يوللىرى راۋانلاشتۇرۇلدى.
淤塞的河道被疏通了。

③ ئۇنىڭ ئىككى پۇتى توڭلاپ قېتىپ قالدى.
他的两只脚都冻僵了。

（2）为副动词所指动作的发生增添突然的色彩。如：

① سىز زۇكام بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟
你感冒了吗？

② تۈنۈگۈن ئازراق ئىشىمىز چىقىپ قېلىپ سۇ ئۈزۈشكە بارالمىدۇق.
昨天我们有点事儿，没能去游泳。

③ بۇ خەتنى ئۇنىڭغا بېرىشنى ئۇنتۇپ قالدىم.
这封信我忘记给他了。

④ ئۇلار نېمە ئۈچۈن كېتىپ قالغاندۇ؟
不知他们为什么走掉了。

（3）表示说话者认为副动词所指动作可能只进行这一次，如：

① ھەممەيلەن بۇ كىنونى ناھايىتى ياخشى دەيدۇ. بىزمۇ بېرىپ كۆرۈپ قالايلى.
大家都说这个电影好，咱们也去看看吧。

② — قېنى، (ھېكمەتلىك سۆزلىرىڭىزنىڭ) ئۈچىنچىسىنىمۇ ئېيتىۋېتىڭ، ئاڭلاپ قالاي، — دەپتۇ ئەپەندىم.
阿凡提说：“怎么样，您把（箴言的）第三句也讲了算了。让我听听。”

（4）. 表示副动词所指动作基本完成或接近完成，如：

① سىڭلىم 16 گە كىرىپ قالدى.
我妹妹快十六岁了。

② چاغان يېقىنلىشىپ قالدى.
春节快到了。

③ يېرىم كېچە بولۇپ قالدى، يەنە ئىشلەمسىلەر؟

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

快半夜了，你们还要工作吗？

④ مەكتەپكە كېلىپ قالدۇق.

我们快到学校了。

⑤ بىز ئۇيغۇرچە ئوقۇغىلى ئۈچ يىل بولۇپ قالدى.

我们学习维语快三年了。

2. 与能动动词的 پ 副动词的否定式结合，表示副动词所指动作的主体处于不能进行该动作的状态或为该否定动作增添突然的色彩。

① كىم قىيىنچىلىقتىن قورقسا، شۇ ئۇيغۇرچىنى ياخشى ئۆگىنەلمەي قالىدۇ.

谁怕困难，谁就学不好维语。

② بۇغداي باشاقلىرى ئېغىرلىقىدىن ئۆزىنى كۆتۈرەلمەي قاپتۇ.

麦穗沉得垂下了头。

③ تۈنۈگۈن يامغۇر يېغىپ قېلىپ ئېكسكۇرسىيىگە بارالماي قالدۇق.

昨天因为下雨我们参观没去成。

④ ئۇ ئاغرىپ قېلىپ توپ مۇسابىقىسىگە قاتنىشالماي قالدى.

他因病没能参加球赛。

⑤ ئۇ بەك جىددىيلىشىپ كېتىپ نېمە دېيىش كېرەكلىكىنى بىلەلمەي قالدى.

他紧张得不知道该说什么了。

3. 与一部分 پ 副动词的否定式结合，为副动词所指否定动作的发生增添突然的色彩，有时也用来加强动作的否定意义。

① ۋاقىت يەتمەي قالدى، قالغان مەسىلىلەرنى كېيىن مۇزاكىرە قىلايلى.

时间不够了，其他问题咱们以后再讨论吧。

② نېمىشقا ئۇلار قاتناشماي قالغاندۇ؟

他们为什么不参加了呢？

③ بۇ سۆزىڭىزنى چۈشەنمەي قالدىم.

您这话我听不懂。

④ ئەگەر يامغۇر يېغىپ تۇرسا، يازنىڭ ئىسسىقىنى پەقەتلا سەزمەي قالىسىز.

如果经常下雨，您简直就感觉不到夏天的炎热。

4. 助动词 -قال 的否定式与 پ 副动词的否定式结合，可以表示副动词所指动作一定发生。

① ئۇلار پىكرىمىزگە قوشۇلماي قالمايدۇ (= چوقۇم قوشۇلىدۇ).
他们肯定同意我们的意见。
② بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ خۇشال بولماي قالمايسىلەر (= چوقۇم خۇشال بولىسىلەر).
听到这个消息你们一定会高兴的。
③ ئىش قىلىپ قاتناشماي قالماڭ (= چوقۇم قاتنىشىڭ).
总之您一定要参加。

（十三）助动词 قوي-

1. 与及物动词和个别不及物动词的 پ 副动词结合，表示下列几种意思：

(1)表示使副动词所指动作的客体进入该动作完成的状态。这点与助动词 قال- 相似，只是结合的动词有及物和不及物的区别。试比较下列各组句子：

① بۇ ئىككى ھادىسىنى بىر-بىرى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويماسلىق كېرەك.
不应该把这两种现象混淆起来。
بۇ ئىككى ھادىسە بىر-بىرى بىلەن ئارىلىشىپ قالماسلىقى كېرەك.
这两种现象不应该混淆起来。
② ئەگەر مۇنداق قىلمايدىغان بولساق، ئاممىنى ئۈمىدسىزلەندۈرۈپ قويۇشىمىز مۇمكىن.
如果我们不这样做，就可能使群众失望。
ئەگەر مۇنداق قىلمايدىغان بولساق، ئامما ئۈمىدسىزلىنىپ قېلىشى مۇمكىن.
如果我们不这样做，群众就可能失望。

(2)为副动词所指动作增添突然的色彩。这点也与助动词 قال- 相似，只是结合的动词有及物和不及物的区别。试比较下列各组句子：

① ئۇنى خاپا قىلىپ قويغانلىقىمنى بىلمەپتىمەن.
我不知道我惹他生气了。
ئۇنىڭ خاپا بولۇپ قالغانلىقىنى بىلمەپتىمەن.
我不知道他生气了。

www.uyghurkitap.com

② ئەگەر خاتا سۆزلەپ قويسام، تۈزىتىپ بېرىڭلار.
如果我说错了，请你们纠正。

ئەگەر ئەھۋال خاتا سۆزلىنىپ قالسا، تۈزىتىپ بېرىڭلار.
如果情况说错了，请你们纠正。

(3) 表示副动词所指动作是为某事而预先进行的。如：

① سۆزلەيدىغىنىڭنى تەييارلاپ قويدۇڭمۇ؟
你要讲的准备好了吗？

② بۈگۈن بازارغا چىققاندا بىر ئىنگلىزچە لۇغەتنى كۆرۈپ قويدۇم، ئەتە ئالغىلى بارىمەن.
今天上街的时候我看好了一本英文词典，明天我就去买。

③ باھارلار بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم، ئەتە سائەت 9 دا زال ئالدىدا يىغىلىمىز.
我已经跟巴哈尔他们说好了，明天九点在礼堂前集合。

(4) 表示随便进行一下副动词所指的动作。如：

① چىراقنى ياندۇرۇپ قويۇڭ.
您把灯开一下吧。

② ئۇ بۇ گېپىمنى ئاڭلاپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.
听了我的话他点了点头。

③ ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويۇڭ، ئەتە ئۇ بىر كېلىپ كەتسۇن.
您告诉他一下，让他明天来一趟。

助动词 -قوي 在表示上述意思时往往带有应付，不在意的色彩。如：

① ماقۇل دەپ قويساڭ بولدى ئەمەسمۇ؟
你说一声“行”，不就得了吗？

② مەن بىر-ئىككى ئېغىز سۆكۈپ قويسام، ئۇ يىغلاپ كەتتى.
我说了一两句，他就哭起来了。

2. 与某些副动词的否定式结合增加“干脆”、“坚决”的色彩。

① ئانچە كېرەك بولمىغاندىن كېيىن ئالماي قويايلى.
既然不太需要，我们干脆就别买了。

② بۇ كىنونى كۆرگۈسى بولمىسا، كۆرمەي قويسۇن.
他不想看这个电影就别让他看算了。
③ بىرنەچچە قېتىم چاقىرغاندۇق، ئۇ كەلمەي قويدى.
我们叫了几遍了，他就是不来。

3. 其否定式与一部分 پ 副动词的否定式结合表示副动词所指动作的主体不完成该动作决不罢休。

① ئۇ سىزنى كۆرمەي قويمايدىكەن. 他非见您不可。
② بۇ ئىشنى ئىنىقلىماي قويمايمىز. 这件事情我们非弄清楚不可。
③ بۇ تېكىستنى بۈگۈن ئاخشام يادلىۋالماي قويمايمەن.
这个课文我今晚非背会不可。

（十四）助动词 ئۆت-

与某些及物动词（具有一定延续性，而且一般都表示言语活动）的 پ 副动词形式结合，表示从头到尾进行一次副动词所指的动作。如：

① ئۇ ئۇيغۇر تىلىدىكى ياردەمچى پېئىللارنىڭ قوللىنىلىشىنى تەپسىلىي بايان قىلىپ ئۆتتى.
他详细地阐述了维语助动词的用法。
② ھازىر مەن بۇ مەسىلىگە بولغان كۆز قارىشىم توغرۇلۇق ئازراق سۆزلەپ ئۆتەي.
现在我简单地谈一下对这个问题的看法。

（十五）助动词 يات-، ئولتۇر-، تۇر-، يۈر-

1. 这四个助动词与 پ 副动词结合，都可为副动词所指动作增添持续的色彩，但同时又分别表示动作是主体处于躺着、坐着、站着或走动着的状态下进行的（主体若是非生物时，则表示处于固定状态的动作）、

① ئۇ سافادا گېزىت ئوقۇپ ياتىدۇ. 他（躺）在沙发上看报呢。
② ئاچام ئۆيدە تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇرىدۇ.
我姐姐在屋里（坐着）看电视呢。
③ ئاۋۇ ئىسكىرىپكا چېلىپ تۇرغان بالىنىڭ ئېتى نېمە؟

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

那个（站着）拉小提琴的孩子叫什么名字？

④ باللار ئېتىزلاردا بۇغداي باشقى تېرىپ يۈرىدۇ.

孩子们在地里（走来走去地）拾麦穗。

⑤ مەشتە ئوت كۆيۈپ تۇرىدۇ.　　炉子里火着着呢。

2. 这四个助动词可分别表示 پ 副动词所指动作在完成状态下的持续。

① بۇ ئاشپۇزۇللاردا ئۈستەل ئۈستىلىرى ياكى ئۈستەل ئاستىلىرىدا تاماق، سەيلەرنىڭ چېچىلىپ ياتقانلىقىنى زادى كۆرگىلى بولمايدۇ.

在这些饭馆里根本看不到饭菜撒在桌子上或桌子下的现象。

② ھەممەيلەن ساڭىلا قاراپ ئولتۇرىدۇ.　　大家都在等着你呢。

③ موي قەلەم بىلەن چوڭ خەت يازغاندا، ئەڭ ياخشىسى بىغىشنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ يېزىش كېرەك.

用毛笔写大字最好把腕子悬起来写。

④ ئۇنى قاچان قارساڭ، كۈلۈپلا يۈرىدۇ.

你什么时候看见他，他都是笑嘻嘻的。

يۈر-، تۇر-، ئولتۇر- 这几个助动词还分别表示以下各种意思：

（1）助动词 ئولتۇر-

与 پ 副动词（一般都是表示言语活动的）结合，表示为副动词所指动作花费时间的意思。多用在表示否定意义的句子里。如：

① ئۇنى تىلغا ئېلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوقتۇ دەيمەن.

我想没有提它的必要吧。

② بۇ ئىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ ئولتۇرمايلى.

咱们别为这事儿伤脑筋了。

③ بۇ مەسىلىدە كۆپ توختىلىپ ئولتۇرماقچى ئەمەسمەن.

我不准备多谈这个问题。

（2）助动词 تۇر-

A. 与 پ 副动词的肯定式结合表示副动词所指动作经常发生。

如：

① بىز بېيجىڭ كۇتۇپخانىسىغا بېرىپ تۇرىمىز.

我们经常去北京图书馆。

② ئۇلار ئىنگلىزچە گېزىت كۆرۈپ تۇرىدىكەن.

他们经常看英文报。

③ سىلەر ئۇيغۇرچىنى دائىم سۆزلەپ تۇرامسىلەر؟

你们经常讲维语吗？

④ مەيەردە قار يېغىپ تۇرمايدۇ.

这儿不常下雪。

B. 与 پ 副动词的肯定式或否定式结合，表示该副动词所指肯定或否定的动作是暂时发生的。

① سىلەر سۆزلىشىپ تۇرۇڭلار، مەن ياتاققا بېرىپ كېلەي.

你们先谈，我去一下宿舍就来。

② بۇ ساندۇقۇمنى مەيەردە قويۇپ تۇرسام بولامدۇ؟

我的这个箱子在这儿暂时放一下行吗？

③ ئېيتماي تۇرۇڭ، ئۇلار تېپىپ باقسۇن.

你先别说，让他们猜一猜。

④ ھېلىقى كىتابنى قايتۇرماي تۇرۇڭ، مەنمۇ كۆرۈپ باقاي.

那本书你先别还，让我也看一看。

C. 与 غىلى 副动词结合，表示副动词所指动作开始并持续下去。

① بېيجىڭدا باھار كېلىشى بىلەنلا بوران چىققىلى تۇرىدۇ.

北京一到春天就刮大风。

② ئۇلارمېنى كۆرگەن ھامان سىزنىڭ ئەھۋالىڭىزنى سورىغىلى تۇردى.

他们一见到我就问起您的情况来了。

③ ئۇلار خۇشاللىنىپ ئۇسۇل ئوينىغىلى تۇردى.

他们高兴得跳起舞来了。

(3) 助动词 -يۈر

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

A. 与 پ 副动词的肯定形式结合表示下列几种意思：

a. 表示副动词所指动作长时间持续或多次重复（-يۈر 在句中也多以 پ 副动词形式出现）。如：

① بۇ مەسىلىلەرنى ئويلاپ يۈرۈپ ئۇخلىيالماي قالدىم.
老想这些问题我都睡不着觉了。

② سىزنى ئىزدەپ يۈرۈپ ئاران تاپتىم.
我找您找了半天，好不容易才找着。

③ ئۇ چوڭ-چوڭ ئىشلارنى قىلىمەن دەپ يۈرۈپ ئاخىر ھېچقانداق ئىشنى قىلالمىدى.
他老说干大事儿，结果什么事儿也没干成 。

b. 表示为进行副动词所指动作而麻烦、受累的意思。如：

① بۇنى باشقىلارغا تەرجىمە قىلدۇرۇپ يۈرگۈچە ئۆزىڭىز تەرجىمە قىلىڭ.
您自己译吧，何必让别人译（找麻烦）呢。

② ئۆزىڭىز كېلىپ يۈرگۈچە، تېلېفون بەرسىڭىزلا بولاتتىغۇ.
您何必自己来（受累）呢，打个电话不就行了吗。

c. 表示副动词所指动作的发生出乎说话人意料之外。这种句子往往带有惊讶、讽刺的口气。如：

① نېمە سىزىپ يۈرىسەن! 你是在画什么呀！

② نېمىلەردىن قورقۇپ يۈرىدۇ، ما ئادەم! 这个人是在怕些什么呀！

③ نېمىلەرنى جۆيلۈپ يۈرسىلەر! 你们是在胡说些什么呀！

④ نىل دەرياسى ياۋروپادا دەپ يۈرىدۇ. 他竟说尼罗河在欧洲。

d. -يۈر 的否定祈使式表示特别强调不要发生 پ 副动词指的动作。如：

B. 与 پ 副动词的否定式结合表示该否定动作长时间持续或多次重复。（-يۈر 在句中也多以 پ 副动词形式出现）如：

① ئۇ كۆپچىلىكنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلىماي يۈرۈپ ئاخىر زىيان تارتتى.
他老不听大家的劝告，最后吃了亏。

② بۇ بالا تاماقنى ياخشى يېمەي يۈرۈپ ئاخىر ئورۇقلاپ قالدى.

② بۇ بالا تاماقنى ياخشى يېمەي يۇرۇپ ئاخىر ئۇرۇقلاپ قالدى.
这孩子老不好好吃饭，结果变瘦了。

③ ئۇ دەرسكە كەلمەي يۇرۇپ ئاخىر ئۆگىنىش نەتىجىسى تۆۋەنلەپ كەتتى.
他老不来上课，最后学习成绩下降了。

八、系动词

系动词有判断系动词、过程系动词和引语系动词三种。

（一）判断系动词

判断系动词根据其语法特点可分为人称形式、非人称形式和否定形式三种。

1. 人称形式：有式、时、人称及数的变化。其变化形式如下表（见 330 页）。

判断系动词的人称形式结合名词性品词时表示的式、时、人称和数等概念与动词完全相同。直陈现在时判断系动词常省略。如：

① مەن غۇلجىلىق（مەن）، ئۇ قەشقەرلىك（تۇر）.
我是伊宁人，他是喀什人。

② ئۇ چاغدا مەن كىچىك ئىدىم، تېخى يېڭىلا سەككىز ياشقا تولغانىدىم، بىرىنچى سىنىپتا ئوقۇيتتىم.
那时我还小，刚满八岁，在一年级学习。

③ ئۇقۇشتۇم، ئۇلارنىڭ سانى سەككىز ئىكەن، تۈنۈگۈن كېلىپتۇ، ئەتە كېتىدىكەن.
我打听了一下，他们一共八个人，是昨天来的，明天走。

④ مەن دۆت ئىمىشمەن // دۆتدەكمەن، ھېچنېمە بىلمىگۈدەكمەن.
据说我是笨蛋，什么都不会。

⑤ بۇ يەرلەر بۇرۇن قۇمۇشلۇق ئىكەنمىش.

式 \ 时 \ 人称和数			第一人称 单数	第一人称 复数	第二人称 普称 单数	第二人称 普称 复数	第二人称 尊称 单数	第二人称 敬称 单数	第三人称
直陈式		现在时	مەن	مىز	سەن	سىلەر	سىز	لا	دۇر // تۇر
直陈式		过去时	ئىدىم	ئىدۇق	ئىدىڭ	ئىدىڭلار	ئىدىڭىز	ئىدىلا	ئىدى
间陈式			ئىكەنمەن	ئىكەنمىز	ئىكەنسەن	ئىكەنسىلەر	ئىكەنسىز	ئىكەنلا	ئىكەن
转述式	A	现在时	دەكمەن	دەكمىز	دەكسەن	دەكسىلەر	دەكسىز	دەكلا	دەك
转述式	A	过去时	ئىكەنمىش- مەن	ئىكەنمىش- مىز	ئىكەنمىش- سەن	ئىكەنمىش- سىلەر	ئىكەنمىش- سىز	ئىكەنمىشلا	ئىكەنمىش
转述式	B	现在时	ئىمىشمەن	ئىمىشمىز	ئىمىشسەن	ئىمىشسىلەر	ئىمىشسىز	ئىمىشلا	ئىمىش
转述式	B	过去时	同 A	同 A	同 A	同 A	同 A	同 A	同 A
或然式		现在时	دىمەن	دىمىز	سەن // دۇرسەن	سىلەر // دۇرسىلەر	سىز // دۇرسىز	دىلا	دۇ
或然式		过去时	بولغىدىم	بولغىدۇق	بولغىدىڭ	بولغىدىڭ- لار	بولغى- دىڭىز	بولغىدىلا	بولغىدى

这些地方过去都是芦苇滩。

⑥ بۇ ژۇرناللار سىزنىڭكىدۇ؟
这些杂志是您的吧？

2. 非人称形式：判断系动词 -ئى 的非人称形式为 ئىكەنلىك。在维语里，判断句都可以通过它变成名词性词组作句子成分，表示“×××是谁//是什么//是多少//是怎样”等意思。这时原判断句的主语要变成带所有格的定语，ئىكەنلىك 后要加上相应的领属人称附加成分。如：

① ئۇ شائىر (دۇر).
他是诗人。

ئۇنىڭ شائىر ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم.
谁都知道他是诗人。

② بۇ بۇلبۇل ئىكەن.
原来这是百灵鸟呢。

بۇنىڭ بۇلبۇل ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىلدىم.
我刚知道这是百灵鸟。

③ ئەمگەك ئۇلۇغ ئىكەن.
劳动伟大。

ئەمگەكنىڭ ئۇلۇغ ئىكەنلىكىنى ئەمدى ھەقىقىي چۈشەندىم.
我这才真正认识到劳动的伟大。

3. 否定形式：判断系动词 -ئى 的否定形式为 ئەمەس（不是），与名词性品词结合可作表语，也可作定语。

① بۇ ئەنجۈر ئەمەس (دۇر).
这不是无花果。

② ئۇ چاغدا ئۇنىڭ تېنى ئانچە ساغلام ئەمەس ئىدى.
那时他的身体不太结实。

③ بۇ ئۈنئالغۇ سىزنىڭكى ئەمەستۇ؟
这个录音机不是您的吧？

④ ساناپ باقتىم، ئەللىك ئەمەس ئىكەن، قىرىق سەككىز ئىكەن.
我数了，不是五十，是四十八。

⑤ ئۇنىڭ بېيجىڭلىق ئەمەس ئىكەنلىكىنى قانداق بىلدىڭىز؟
您怎么知道他不是北京人呢？

⑥ تەلەپپۇزى ياخشى ئەمەس ساۋاقداشلار تەلەپپۇز قىلىشنى كۆپرەك مەشىق قىلسا بولىدۇ.
发音差的同学要多练习发音。

（二）过程系动词

تۈيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

维语中常见的过程系动词有 بول-، قىل-، كەل-، چىق- 等。它们的主要用法如下：

1. بول- （成为、当）和 قىل- （使成为、当做）。

与表语结合具有一般动词的功能。带有 بول- 的系动词结构具有不及物动词的功能；带有 قىل- 的系动词结构具有及物动词的功能。如：

① ئۇ سىنىپ باشلىقى بولدى. 他当班长了。

بىز ئۇنى سىنىپ باشلىقى قىلدۇق. 我们选他当班长了。

② ئۇ ھېلىقى دورىنى ئىچىپ خېلى ياخشى بولۇپ قالدى.

喝了刚才那个药他好多了。

ھېلىقى دورا ئۇنىڭ كېسىلىنى خېلى ياخشى قىلدى.

刚才那个药让他的病好多了。

③ بۇ سەي تۇزسىز بولۇپ قاپتۇ. 这个菜太淡了。

بۇ سەينى تۇزسىز قىلىپ قويۇپتىمەن. 这个菜我做得太淡了。

④ قاتنىشىشقا يېزىلغانلار 137 بولدى.

报名参加的已经有 137 人了。

注一：بول- 的直陈现在未完式能起直陈现在时判断系动词的作用（一般用于介绍某人的身份和籍贯）。如：

① بۇ ياق مېنىڭ ساۋاقدىشىم بولىدۇ (= ساۋاقدىشىمدۇر).

这位是我的同学。

② مەن تۇرپاندىن بولىمەن (…تۇرپاندىنمەن).

我是吐鲁番人。

注二：当判断系动词遇到不能表达的情况时，就要借助于 بول-。如：

① ياخشى بولسا ئېلىڭ. 好的话您就买。

② ئەمەلىيەتتىمۇ ئەھۋال شۇنداق بولسا كېرەك.

事实上情况可能就是这样的。

③ قىيىنچىلىق جىق بولسىمۇ، قورقمايمىز.
困难虽然很多，但我们并不害怕。

2. كەل- 和 چىق- 有以下一些用法：

（1）表示表语所指数量的出现或存在（表语为数词时一般用 چىق-）如：

我有五十七公斤重。 ① مەن 57 كىلو كەلدىم // چىقتىم.

② بۇ تۆمۈر يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 480 كىلومېتىر كېلىدۇ // چىقىدۇ.
这条铁路长四百八十公里。

我数了，有四十三个。 ④ ساندىم، 43 چىقتى.

（2）كەل- 可以表示判断，有“通常是，往往是”的意思。一般用现在未完式。如：

北京气候干燥。 ① بېيجىڭنىڭ ھاۋاسى قۇرغاق كېلىدۇ.

② يۇرتىمىزنىڭ تۇپرىقى قۇمساق كېلىدۇ.
我们家乡的土壤是沙质土。

维族一般是高鼻梁。 ③ ئۇيغۇرلار قاڭشارلىق كېلىدۇ.

（3）在形容人的身材、相貌时可在形容语后加上系动词 كەل- 的完成形动词形式。如：

① بايا بويى ئېگىز كەلگەن بىر ئۇيغۇر يولداش سىزنى ئىزلەپ كەلگەنىدى.
刚才有一个高个子的维族同志找你来了。

② ئۇنىڭ سەل سوقچاق كەلگەن يۈزىدە بىرخىل نۇر پارقىراپ تۇراتتى.
他那略长的脸上闪烁着一种光彩。

③ سىز ئاۋۇ قارا قاش، قاڭشارلىق كەلگەن يىگىتنى تونۇمسىز؟
您认识那个黑眉毛、高鼻梁的小伙子吗？

（三）引语系动词

دە- 和 دېيىل- 是引语系动词，两者有及物和不及物的区别。它们的作用是把引语与主语或宾语连系起来。如：

我们把这种花叫玫瑰花。 ① بىز بۇنداق گۈلنى قىزىلگۈل دەيمىز.

www.uyghurkitap.com

بۇنداق گۈل ئۇيغۇرچىدا قىزىلگۈل دېيىلىدۇ.
这种花在维语里叫做玫瑰花。

② ئۇ بۈگۈن قايتىپ كەلمەيمەن دەيدۇ.
他说他今天不回来。

③ ھەرىكەتنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر پېئىل دېيىلىدۇ.
表示动作的词叫做动词。

④ ئۇ مېنى بارمىسۇن دەيدۇ.
他让我不要去。

九、动词构词法

在维语里，动词主要通过两种方法构成：第一种方法是由名词、形容词、摹拟词* 以及个别的数词、代词、副词结合一定的附加成分构成；第二种方法是由两个词根结合在一起构成。第一种方法构成派生动词，第二种方法构成复合动词。

（一）派生动词的构成

1. -لا//-لە：这种附加成分构词能力很强，它一般结合在名词、形容词后，但也可结合在少数其它品词后构成动词（多为及物动词）。

（1）名词结合 -لا//-لە 构成及物动词。如：

(计划)	پىلانلا-	←	لا	+	(计划)	پىلان
(开始)	باشلا-	←	لا	+	(头)	باش
(施肥)	ئوغۇتلا-	←	لا	+	(肥料)	ئوغۇت
(总结)	خۇلاسىلە-	←	لە	+	(总结)	خۇلاسە
(教育)	تەربىيىلە-	←	لە	+	(教育)	تەربىيە
(工作)	ئىشلە-	←	لە	+	(事情)	ئىش
(找)	ئىزلە-	←	لە	+	(痕迹，印子)	ئىز

---

* 摹拟词构成动词的情况见本讲义摹拟词一章。

（2）名词结合 -لا//-لە 构成不及物动词：

（冷，凉）	مۇزلا-	←	لا	＋	（冰）	مۇز
（出汗）	تەرلە-	←	لە	＋	（汗）	تەر
（开花）	چېچەكلە-	←	لە	＋	（花）	چېچەك

（3）形容词结合 -لا//-لە 构成及物动词。如：

（弄清楚）	ئېنىقلا-	←	لا	＋	（清楚）	ئېنىق
（改进）	ياخشىلا-	←	لا	＋	（好）	ياخشى
（打扫）	تازىلا-	←	لا	＋	（干净）	تازا
（弄平、弄直）	تۈزلە-	←	لە	＋	（直，平）	تۈز

（4）形容词结合 -لا//-لە 构成不及物动词。如：

（乘凉）	سالقىنلا-	←	لا	＋	（凉快）	سالقىن
（加快）	چاپسانلا-	←	لا	＋	（快）	چاپسان
（变小）	كىچىكلە-	←	لە	＋	（小）	كىچىك
（加快）	تېزلە-	←	لە	＋	（快）	تېز

（5）其它品词结合 -لا//-لە 构成动词。如：

（准备）	ھازىرلا-	←	لا	＋	（现在）	ھازىر
（前进）	ئىلگىرىلە-	←	لە	＋	（前）	ئىلگىرى
（用“你”称呼）	سەنلە-	←	لە	＋	（你）	سەن
（用“您”称呼）	سىزلە-	←	لە	＋	（您）	سىز

2. -لاش// -لەش：这种附加成分的构词能力也很强，它一般与名词、形容词结合，也可与个别的代词、数词、副词结合构成不及物动词。

（1）名词结合 -لاش//-لەش 构成不及物动词。如：

（结束）	ئاياقلاش-	←	لاش	＋	（脚、结尾）	ئاياق
（机械化）	ماشىنىلاش-	←	لاش	＋	（机器）	ماشىنا
（聊天）	پاراڭلاش-	←	لاش	＋	（话）	پاراڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ياردەم	（帮助）	+	لەش	←	ياردەملەش-	（帮助）
سانائەت	（工业）	+	لەش	←	سانائەتلەش-	（工业化）
مۇسابىقە	（比赛）	+	لەش	←	مۇسابىقىلەش-	（比赛）

（2）形容词结合 -لاش//-لەش 构成不及物动词。如：

يېقىن	（近）	+	لاش	←	يېقىنلاش-	（接近、临近）
زامانىۋى	（现代的）	+	لاش	←	زامانىۋىلاش-	（现代化）
قىزىل	（红）	+	لاش	←	قىزىللاش-	（变红）
جىددىي	（紧张）	+	لەش	←	جىددىيلەش-	（紧张）
تېز	（快）	+	لەش	←	تېزلەش-	（加快）

（3）其它品词结合 -لاش//-لەش 构成不及物动词。如：

ئۆز	（自己）	+	لەش	←	ئۆزلەش-	（适应、习惯）
بىر	（一）	+	لەش	←	بىرلەش-	（联合）

3. -دا//-دە：这种附加成分加在个别名词、形容词后构成及物动词。

چىڭ	（紧）	+	دا	←	چىڭدا-	（使牢固）
ئۈن	（声音）	+	دە	←	ئۈندە-	（劝告）

4. -لان//-لەن：这种附加成分的构词能力也很强。它一般与名词结合，也与一些形容词和个别数词结合构成不及物动词（个别的为及物动词）。

（1）名词结合 -لان//-لەن：

پايدا	（利益）	+	لان	←	پايدىلان-	（利用、参考）
جان	（性命）	+	لان	←	جانلان-	（活跃）
ئادەت	（习惯）	+	لەن	←	ئادەتلەن-	（习惯）
تەسىر	（影响）	+	لەن	←	تەسىرلەن-	（感动）
قول	（手）	+	لان	←	قوللان-	（采用）

（2）形容词结合 -لان//-لەن：

خۇشال	（高兴）	+	لان	←	خۇشاللان-	（高兴）

无力） ماغدۇرسىزلان- ← لان + （无力的） ماغدۇرسىز
气馁） روھسىزلان- ← لان + （无精神的） روھسىز
失望） ئۈمىدسىزلەن- ← لەن + （无希望的） ئۈمىدسىز

（3）数词+لەن-：

动摇） ئىككىلەن- ← لەن + （二） ئىككى

5. ر-//ەر-//ار- 这种附加成分构词能力不强，仅与几个形容词结合构成不及物动词。

发白，变白） ئاقار- ← ئار + （白） ئاق
发绿，返青） كۆكەر- ← ئەر + （兰，绿） كۆك
变短） قىسقار- ← ر + （短） قىسقا

6. ي-//ەي-//اي-：这种附加成分的构词能力也不强，仅与一些形容词结合构成不及物动词。

减少） ئازاي- ← ئاي + （少） ئاز
变窄） تاراي- ← ئاي + （窄） تار
增多） كۆپەي- ← ئەي + （多） كۆپ
减少） كېمەي- ← ئەي + （缺少） كەم
变黑） قاراي- ← ي + （黑） قارا

7. ە-//ا-：仅与一些名词、形容词结合构成动词。

数） سانا- ← ئا + （数） سان
玩） ئوينا- ← ئا + （游戏） ئويۇن
纠正，修理） تۈزە- ← ئە + （直、平） تۈز
丢失，消失） يوقا- ← ئا + （没有） يوق

8. ى-：仅与个别单音节形容词结合构成不及物动词。如：

安静，安定） تىنچى- ← ئى + （安静、安定） تىنچ
发财，致富） بېيى- ← ئى + （富） باي

9. سىرە-//سىرا-：这类附加成分只与极少数名词、代词结合构成不及物动词。如：

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

سۇ	(水)	+	سىرا	←	سۇسىرا-	(缺水)
قان	(血)	+	سىرا	←	قانسىرا-	(贫血)
يات	(陌生)	+	سىرا	←	ياتسىرا-	(认生)
تۇز	(盐)	+	سىرا	←	تۇزسىرا-	(缺盐)
هال	(情况)	+	سىرا	←	هالسىرا-	(精疲力竭)

10. 其它：

سۇ	(水)	+	غار	←	سۇغار-	(浇水)
باش	(头)	+	قۇر	←	باشقۇر-	(管理)
تەڭ	(一样)	+	شە	←	تەڭشە-	(调，调剂，调节)
چىڭ	(紧)	+	قىل	←	چىڭقىل-	(发胀)
يول	(路)	+	ۇق	←	يولۇق-	(遇到)
جىم	(安静)	+	ىق	←	جىمىق-	(停息，肃静)
بىر	(一)	+	ىك	←	بىرىك-	(结合)
كەچ	(晚)	+	ىك	←	كېچىك-	(迟到)
كەم	(缺少)	+	سىت	←	كەمسىت-	(歧视)
ياش	(年青)	+	نا	←	ياشنا-	(繁荣)
ياش	(年龄)	+	ئا	←	ياشا-	(年长，年迈)
ئورۇن	(位子)	+	ئاش	←	ئورناش-	(住，安家)
يوق	(没有)	+	ئال	←	يوقال-	(丢失，消失)

（二）复合动词的构成

1. 由名词、形容词等结合动词构成。

ئىجاد قىل-	(发明)	قارشى ئال-	(欢迎)
ئەپۇ قىل-	(原谅)	قارشى تۇر-	(反对)
دىققەت قىل-	(注意)	ياخشى كۆر-	(喜欢)
ئارزۇ قىل-	(希望)	يامان كۆر-	(讨厌)
يول قوي-	(允许)	ئېغىر ئال-	(见怪)
ئەھمىيەت بەر-	(重视)		

ئىلھام بەر-	（启发）	ئازاد بول-	解放）
ھازىر بول-	（出席）	ئازاد قىل-	解放）

2. 由动词结合动词构成。

ئىشلەپچىقار-	（生产）	بېرىش-كېلىش قىل-	来往）
ئېلىپ بار-	（进行）	باردى-كەلدى قىل-	来往）

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

第十四章 词 组

词组是两个或两个以上的实词按照一定的语法规则组合起来的语言单位。如：

中国和日本 جۇڭگو بىلەن ياپونىيە
美丽的新疆 گۈزەل شىنجاڭ
学习维语 ئۇيغۇرچە ئۆگەنـ
树多的（地方） دەرەخ كۆپ（يەر）

词组和词一样，都是构成句子的材料。它们能作句子成分，但不能独立表达一个完整的意思。词组没有语调。

实词组成词组要求在意义上能够配合。比如，可以说 تىرىشچان بالا（用功的孩子），但不能说 تىرىشچان ئۆي（用功的房子）。从结构关系上看，两者都属偏正关系，但前者在意义上能配合，后者在意义上则不能配合。

词组的类型：在维语中，词和词按照不同的语法规则加以组合，可以组成不同类型的词组。下面介绍维语词组的类型。

一、联合词组

两个或两个以上的词不分主次地连在一起就可以组成联合词组。在这类词组中，词和词之间有时通过连词连接，有时不通过连词连接。如：

乌鲁木齐和喀什 ئۈرۈمچى ۋە قەشقەر
真诚而友好地 سەمىمىي ۋە دوستانە

吾提和沙吾提　　داۋۇت بىلەن ساۋۇت
们和我们　　سىلەر بىلەن بىز
宽敞又明亮　　ھەم كەڭ، ھەم يورۇق
劳、勇敢、聪明　　ئەمگەكچان، باتۇر، ئەقىللىك
ئاڭلاش، سۆزلەش، ئوقۇش، يېزىش ۋە تەرجىمە قىلىش
、说、读、写、译

二、偏正词组

在这类词组中，一个词是主要的，叫中心词，其它的词是用修饰它或受它支配的，叫从属词。从属词都位于中心词之前。

（一）偏正词组的结合关系

维语中，偏正词组组成部分之间的关系有一致、支配和附加种。

1．一致关系：

这种关系的词组各成分之间有相互联系的形态变化。即中心要加领属人称附加成分,从属词可加也可不加所有格附加成分。
：

丽亚的家　　مەريەمنىڭ ئۆيى
们的意见　　سىلەرنىڭ پىكىرىڭلار
家的财产　　دۆلەت مۈلكى
国人民　　جۇڭگو خەلقى
习成绩　　ئۆگىنىش نەتىجىسى

2．支配关系：

这种关系表现在中心词要求其从属词有一定格的形式。维语组中的支配关系主要表现在动词与被支配词之间，也表现在名、形容词与被支配词之间。如：

www.uyghurkitap.com

爱祖国	ۋەتەننى سۆي.
去图书馆	كۇتۇپخانىغا بار.
从吐鲁番来	تۇرپاندىن كەل.
园里的花儿	باغدىكى گۇللەر
钢铁般的意志	پولاتتەك ئىرادە
善于讲话	سۆزگە ئۇستا
比这个高	بۇنىڭدىن ئېگىز

3．*附加关系*：

这种关系表现为词组各成分之间没有形态上的联系，从属词紧挨着中心词。也就是说这种关系是通过词序来表示的。如：

好书	ياخشى كىتاب
石桥	تاش كۆۋرۈك
一台电视机	بىر تېلېۋىزور
去过的人	بارغان ئادەم
这个宿舍	بۇ ياتاق
很清楚	ناھايىتى ئوچۇق
快写	چاپسان ياز.
很感动	بەك تەسىرلەن.

（二）偏正词组的分类

根据中心词的不同，维语里的偏正词组可分为名词词组、动词词组、形容词词组、数（量）词词组和副词词组。

1．*名词词组*：

名词词组可以根据其从属词的不同分为以下几种：

（1）名词—名词

A．主格名词—不带第三人称领属附加成分的名词

a．从属词是中心词所指事物的材料。如：

石头房子	تاش ئۆي

塑料鞋 سولياۋ ئاياق
玻璃窗 ئەينەك دېرىزە
绸衬衣 يىپەك كۆڭلەك
银匙子 كۆمۈش قوشۇق

b. 从属词或词组所指事物是中心词所指人的职业、民族、性别、特征等。如：

大夫姑娘 دوختۇر قىز
维族诗人 ئۇيغۇر شائىر
女教员 ئايال مۇئەللىم
男孩子 ئوغۇل بالا
黑眉毛的姑娘 قارا قاش قىز
个子高的人 ئېگىز بوي ئادەم
大眼睛的孩子 يوغان كۆز بالا

B. 主格名词—带有第三人称领属附加成分的名词

a. 从属词为中心词所属的范围。如：

学习成绩 ئۆگىنىش نەتىجىسى
劳动权利 ئەمگەك ھوقۇقى
工作日 ئىش كۈنى
生活问题 تۇرمۇش مەسىلىسى
生产计划 ئىشلەپچىقىرىش پىلانى

b. 中心词表示整个事物，从属词表示事物的一部分。如：

维族人民 ئۇيغۇر خەلقى
天山 تىيانشان تېغى
乌鲁木齐市 ئۈرۈمچى شەھىرى
长江 چاڭجاڭ دەرياسى
星期六 شەنبە كۈنى

c. 中心词所指事物属于从属词所指事物。如：

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

汉语	خەنزۇ تىلى
中国人民	جۇڭگو خەلقى
团员	ئىتتىپاق ئەزاسى
工会	ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى

d. 从属词表示中心词所指事物的性质。如：

民族学院	مىللەتلەر شۆيۈەنى
人民政府	خەلق ھۆكۈمىتى
人民委员会	خەلق كومىتېتى

C. 名词性品词的所有格形式—带领属人称附加成分的名词性品词

在这类词组中，从属词表示自己所指事物对中心词所指事物的领属性。如：

巴哈尔的哥哥	باھارنىڭ ئاكىسى
中国的领土	جۇڭگونىڭ زېمىنى
人民的生活	خەلقنىڭ تۇرمۇشى
他的什么	ئۇنىڭ نېمىسى
会议的召开	يىغىننىڭ ئېچىلىشى
六个学生	ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالتىسى
四吨煤	كۆمۈرنىڭ تۆت توننىسى
您的哪儿	سىزنىڭ نەرىڭىز

D. 范围特征格、形似格或量似格名词（或代名词）—名词

在这类词组中，从属词从范围、形状或量等方面来修饰中心词。如：

桌子上的书	جوزىدىكى كىتابلار
象你似的小伙子	سىزدەك يىگىت
水灵灵的眼睛	بۇلاقتەك كۆز
象这间房子大的教室	بۇ ئۆيچىلىك سىنىپ

（2）形容词—名词

从属词表示中心词的性质、特征、如：

伟大的人民	ئۇلۇغ خەلق
红花	قىزىل گۈل
碧空	كۆك ئاسمان
诚恳的态度	سەمىمىي پوزىتسىيە
现代	ھازىرقى زامان
骑马的人	ئاتلىق ئادەم

（3）形动词—名词

从属词表示完成、未完成或持续的动作、中心词表示动作的主体、客体及其它有关事物。如：

来了的人	كەلگەن ئادەم
做了的事情	قىلغان ئىش
要去的地方	بارىدىغان يەر
正在讨论的问题	مۇزاكىرە قىلىنىۋاتقان مەسىلە

（4）代词—名词

从属词起指示、疑问等作用。如：

这个城市	بۇ شەھەر
哪一个位子	قايسى ئورۇن
怎样的人	قانداق ئادەم
所有的同志	ھەممە يولداش
某事	بەزى ئىش
每个教室	ھەر سىنىپ

（5）数（量）词—名词

从属词从数量、顺序等方面修饰中心词。如：

一个苹果	بىرَ ئالما
四位同志	تۆت يولداش

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

三亩地	ئۈچ مو يەر
十把砍土镘	ئون دانە كەتمەن
第六课	ئالتىنچى دەرس
八月	سەككىزىنچى ئاي

(6) 摹拟词—名词

从属词从声音、形象等方面修饰中心词。如：

喧嚷声	ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئاۋاز
毛毛雨	سىم-سىم يامغۇر
习习微风	غۇر-غۇر شامال
哗哗的雨	شار-شۇر يامغۇر

(7) 名词或代词结合后置词—名词

关于形势的看法	ۋەزىيەت توغرىسىدىكى قاراشلار
关于实习的问题	پراكتىكىغا ئائىت // دائىر مەسىلىلەر
反对这个的意见	بۇنىڭغا قارشى پىكىر
依敏等同学	ئىمىن قاتارلىق ساۋاقداشلار
水灵灵的眼睛	بۇلاق كەبى كۆزلەر

2. 动词词组：

动词词组可以根据其从属词的不同分为以下几种：

(1) 副词—动词

从属词从时间、地点、程度、方式等方面来说明中心词。如：

昨天走	تۈنۈگۈن كەت-
到这儿来	بېرى كەل-
很高兴	ناھايىتى خۇشاللان-
积极参加	پائال قاتناش-

(2) 形容词—动词

从属词说明中心词的情态。如：

好好地干	ياخشى ئىشلە-

写得漂亮	چىرايلىق ياز.
读正确	توغرا ئوقۇ.

（3）数（量）词—动词

从属词从数量方面修饰中心词。如：

看一次	بىر قېتىم كۆر.
演两场	ئىككى مەيدان قويۇل.
休息三天	ئۈچ كۈن دەم ئال.
学习四年	تۆت يىل ئوقۇ.
三思而行（量七次裁一次）。	يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس.
百闻不如一见。	يۈز ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا.

（4）摹拟词—动词

从属词从声音、形象等方面修饰中心词。如：

（大风）呼呼吹	（بوران）گۈر-گۈر سوق.
（雨）哗啦啦地下	（يامغۇر）شار-شار ياغ.
（水）咕嘟咕嘟地开	（سۇ）پاراق-پۇرۇق قاينا.
摇摇晃晃地走	دەلدەڭ-دەلدەڭ ماڭ.

（5）副动词—动词

从属词表示中心词的方式、状态、目的等。如：

努力学习	تىرىشىپ ئۆگەن.
坐着说	ئولتۇرۇپ سۆزلە.
不慌不忙地干	ئالدىرىماي ئىشلە.
顺便拿来	ئالغاچ كەل.
去学习	ئوقۇغىلى بار.

（6）带某些格的（主格、所有格和范围特征格除外）名词（或起名词作用的词）—动词：

从属词表示中心词所指动作的对象、结果、方式、处所等。如：

爱祖国	ۋەتەننى سۆي.

www.uyghurkitap.com

盖房	ئۆي سال.
问大家	كۆپچىلىكتىن سورا.
象水似地流	سۇدەك ئاق.
能写得象您那样	سىزچىلىك يازالا.
在宿舍读	ياتاقتا ئوقۇ.
去和田	خوتەنگە بار.
一直（步行）到学校	مەكتەپكىچە (پىيادە) كەل.

（7）名词（或起名词作用的词）结合后置词—动词

从属词表示动作的目的、工具、关联的事物等。如：

为人民工作	خەلق ئۈچۈن ئىشلە.
骑自行车去	ۋېلسىپىت بىلەن بار.
邮寄	پوچتا ئارقىلىق ئەۋەت.
谈论这件事情	بۇ توغرۇلۇق سۆزلەش.

注：动词词组包括动名词词组、形动词词组及副动词词组。动名词词组在句中的作用与名词相同，形动词词组的作用与形容词相同，副动词词组的作用与副词相同。

3. 形容词词组：

形容词词组可以根据其从属词的不同分为以下几种：

（1）副词—形容词

从属词说明中心词的程度。如：

很谦虚	ناھايىتى كەمتەر
很有意思	بەك مەنىلىك
非常美丽	ئىنتايىن چىرايلىق
相当凉快	خېلى سالقىن

（2）方向格名词（或起名词作用的词）—形容词

从属词表示中心词针对的事物。如：

距学校近的	مەكتەپكە يېقىن

爱学习的　ئۆگىنىشكە ئامراق

象你一样　ساڭا ئوخشاش

工作需要的　خىزمەتكە كېرەك

（3）从格名词（或起名词作用的词）—形容词

A. 从属词表示被比较的事物。如：

比石头硬　تاشتىن قاتتىق

比马快　ئاتتىن ئىتتىك

高于一切　ھەممىدىن ئۈستۈن

比我高　مەندىن ئېگىز

B. 从属词表示从源（这种词组很少）如：

感谢您的　سىزدىن مىننەتدار

距学校远的　مەكتەپتىن يىراق

（4）位格名词（或起名词作用的词）—形容词

从属词表示中心词的处所。范围。如：

学习上好的　ئۆگىنىشتە ياخشى

听的方面差的　ئاڭلاشتا ناچار

家里有的　ئۆيدە بار

（5）形似格各词（或起名词作用的词）—形容词。如：

象雪一样的白　قاردەك ئاق

象天安门似的雄伟　تيەنئەنمېندەك ھەيۋەتلىك

象您一样努力　سىزدەك تىرىشچان

（6）形容词—形容词（这种词组较少）

从属词表示中心词的程度。如：

好得多　كۆپ ياخشى

深红　توق قىزىل

深蓝　قېنىق كۆك

浅绿　سۇس يېشىل

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

浅黄　　ئاچ سېرىق

4. **数（量）词词组：**

数（量）词词组可以根据其从属词的不同分为以下两种：

（1）个别副词或形容词—数（量）词

约一百　　تەخمىنەن يۈز

整五十米　　ساق ئەللىك مېتىر

共二百斤　　جەمئىي ئىككى يۈز جىڭ

整三十　　توپتوغرا ئوتتۇز

（2）个别从格名词—顺序数词

右起第五（人）　　ئوڭدىن بەشىنچى (ئادەم)

左起第二（人）　　سولدىن ئىككىنچى (ئادەم)

倒数第三（行）　　تۆۋەندىن ئۈچىنچى (قۇر)

（3）带与格的名词 ئاي ، كۈن ، چىسلا ، ھەپتە—数词

表示××号、星期×。如：

四号　　ئايغا// چىسلاغا 4

星期二　　ھەپتىگە 2

5. **副词词组：**

副词词组可以根据其从属词的不同分为以下三种：

（1）带从格附加成分的名词、表示时间的数量词、ش 动名词或完成形动词—时间副词

从属词表示中心词所指时间的基准。如：

春节前　　چاغاندىن بۇرۇن

放假以来　　تەتىلدىن بېرى

来以前　　كېلىشتىن بۇرۇن

读了以后　　ئوقۇغاندىن كېيىن

两个月以后　　ئىككى ئايدىن كېيىن

四年以来　　تۆت يىلدىن بۇيان

（2）程度副词一个别的时间副词或状况副词

从属词说明中心词的程度。如：

稍微早点儿	سەل بالدۇر
相当早	خېلى بۇرۇن
很早	ناھايىتى ئەتىگەن
非常友好地	ئىنتايىن دوستلارچە

（3）时间副词一时间副词

从属词表示中心词的范围。如：

今天晚上	بۈگۈن ئاخشام
明天早上	ئەتە ئەتىگەن
今年冬天	بۇ يىل قىشلىقتا
昨天晚上	تۈنۈگۈن كەچقۇرۇن

三、主谓词组

词和词组合产生主谓关系，共同作句子的一个成分，这种词组就是主谓词组。

按主谓词组中谓语词性的不同，又可分为以下三种：

（一）主语——动词谓语

1. *主语——形动词谓语：*

① سابىت ئالغان كىتاب قېنى؟

沙比提买的书在哪儿呢？

② سىلەر بارىدىغان يەرلەرگە بىزمۇ بارىمىز.

你们要去的那些地方我们也去。

③ سىز پايدىلىنىۋاتقان مۇشۇ كىتابنى مەن بىر يەردە كۆرگەندەك تۇرىمەن.

你正在参考的这本书我象在什么地方见过似的。

④ يامغۇر ياغقان تەقدىردىمۇ// بىلەنمۇ بارىۋېرىمەن.

即使下雨，我也仍旧要去。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

⑤ مەن بارغاندىن كۆرە ئۆزەڭ بار. 与其我去，不如您自己去。

2. 主语—副动词谓语：

① ئۇ سۆزلىگەنسېرى // سۆزلىگەنچە خۇشاللىنىپ كەتتۇق.
他越说我们越高兴。

② ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە ئىشلىدى. 他们一直干到天亮.

③ سەن بولغاچقا، ھەر كۇرەشتە يەڭدۇق.
因为有了你，我们才每战必胜。

④ مەن يازغۇچە، داۋۇت يازسۇن. 与其我写，不如达吾提写。

⑤ يامغۇر يېغىپ، ئېكسكۇرسىيىگە بارالمىدۇق.
因为下雨，我们没能去参观。

3. 主语—动名词谓语；

① بۇ يىغىنغا سىز قاتناشمىغاندىن كېيىن ئايىم قاتناشسۇن.
这个会既然您不参加，那就让阿衣木参加吧。

② ئۇ چاغدا ئۇلار قەشقەردە پراكتىكا قىلىۋاتقانلىقتىن ئۇلار بىلەن كۆرۈشەلمىدىم.
那时他们正在喀什实习，所以我们没能见着他们。

（二）主语——形容词谓语

1. 带有第三人称领属附加成分的主语—形容词谓语：

① پۇلى بار كىشىلەر پۇل چىقارسۇن، كۈچى بار كىشىلەر كۈچ چىقارسۇن.
有钱的人出钱，有力的人出力。

② ئۆيى بار يولداشلار ئۆيگە كەتتى. 有家的同志都回家去了。

③ ئۆگىنىشى ياخشى ساۋاقداشلار مەغرۇرلانماسلىقى كېرەك، ئۆگىنىشى ناچار ساۋاقداشلار ئۈمىدسىزلەنمەسلىكى كېرەك.
学习好的同学不要骄傲，学习差的同学不要气馁。

2. 不带第三人称领属附加成分的主语—形容词谓语：

① ئۇلار قايغۇ يوق، ئاچلىق يوق يەرگە ئۇچۇپ كەتتى.
它们飞到没有忧愁，没有饥饿的地方去了。

原来这是一个没有水的湖。 ② بۇ سۇ يوق بىر كۆل ئىكەن.

③ دەرەخ جىق يەرگە بېرىپ ئولتۇرساقچۇ.

咱们到树多的地方去坐吧。

（三）主语（سائەت）——数词谓语

我们两点来。 ① سائەت ئىككىدە كېلىمىز.

十点有会。 ② مەجلىس سائەت ئوندا بولىدىكەن.

③ سائەت ئۈچ يېرىمدىن كېيىن ۋاقتىڭىز بارمۇ؟

三点半以后您有时间吗？

四、连动词组

由一个主体发出的两个或两个以上的动词连用，它们之间没有联合、主从、主谓的关系，只有前后顺序的关系，这种动词的组合叫连动词组。在连动词组中，除最后一个动词外，其余的一般都是 پ 副动词形式。如：

他坐了一会儿就走了。 ① ئۇ بىردەم ئولتۇرۇپ كەتتى.

② ئۇلار زاۋۇتتا بېرىپ يېرىم يىل پراكتىكا قىلىپ يېقىندا قايتىپ كەلدى.

他们去工厂实习了半年，最近已经回来了。

③ ئۇ ئۆيگە كىرىپ بىر كىتاب ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

他进屋拿了一本书就出去了。

④ بىز دوكلات ئاڭلاپ بولۇپ بازارغا بېرىپ ئازراق مېۋە-چېۋە ئېلىپ دوختۇرخانىغا بېرىپ باھارنى يوقلاپ كەلدۇق.

我们听完报告到街上买了点儿水果，去医院看望了一下巴哈尔就回来了。

词组还可以根据结构的简单复杂分为简单词组和复杂词组。词组的组成成分只有一个词时，是简单词组，如：گېزىت ۋە ژۇرنال（报纸和杂志）、ياخشى كىنو（好电影）、تىل ئۆگەنمەك（学习语言）、

تۈركىي كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كۈتۈپخانىغا بار- （去图书馆）等，词组的组成成分有词组时，是复杂词组、词组内部所包含的词组越多，关系就越复杂，层次就越多。如：

① نۇرغۇن گېزىت ۋە ژۇرناللار

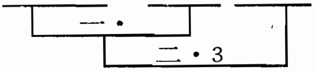

许多报纸和杂志

② سانائىتى تەرەققىي قىلغان مەملىكەتلەر

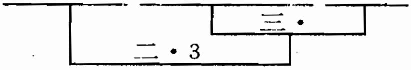

工业发达国家

③ ئۇنىڭ مۇخبىر ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىل-

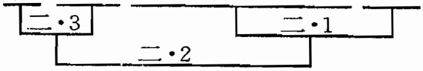

刚知道他是记者

④ ئىلىم-پەن ۋە تېخنىكىنىڭ باھارىنى كۈتۈۋال-

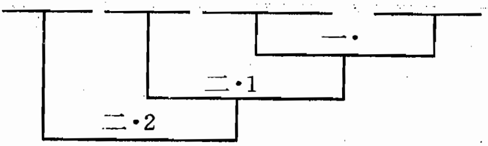

迎接科学技术的春天

⑤ يېڭى دەرس ئۆگىنىشتىن بۇرۇن

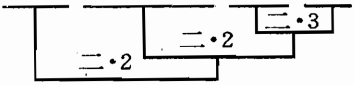

学习新课之前

⑥ ماﺋارىپ بىلەن ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت

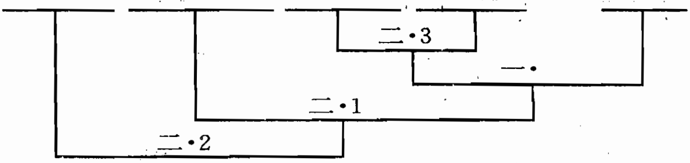

教育和经济发展之间的关系

⑦ تۈنۈگۈن شەھەرگە بېرىپ بىرنەچچە كىتاب ئېلىپ كەلدى.

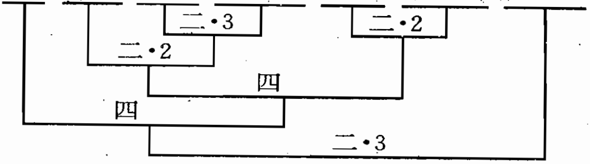

昨天进城买了几本书回来

⑧ ئۆگىنىشتە بىزگە دائىم ياردەم بېرىپ تۇرىدىغان ئۇيغۇر ساۋاقداشلار

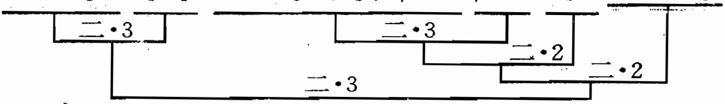

在学习上经常帮助我们的维族同学

注：维语中 ئىكەنلىك 等系动词及 تۇر- 等助动词已经虚化，故不单作词组的成分。

www.uyghurkitap.com

第十五章　句　　子

一、什么是句子

句子是语言运用的基本单位，是由词或词组按一定的语法规律构成的，有一定的语调，能表达一个完整的意思。如：

① تۈنۈگۈن بىز پراكتىكىدىن خۇلاسە چىقاردۇق.

昨天我们作实习总结了。

秋天的一个早晨。　　② كۈزنىڭ بىر ئەتىگەنلىكى.

请坐。　　③ ئولتۇرۇڭ.

伟大的祖国万岁！　　④ ياشىسۇن ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز!

你们也去吐鲁番吗？　　⑤ سىلەرمۇ تۇرپانغا بارامسىلەر؟

啊！这张画儿多美呀！　　⑥ پاھ! بۇ رەسىم نېمىدېگەن چىرايلىق!

以上这些都是句子。虽然它们有长有短，但都能表示一个完整的意思。如第一句叙述了一件事情的发生；第二句叙述一件事情的存在；第三句表示祈使一件事情的发生；第四句表示对一件事情的愿望；第五句表示对一件事情提出询问；第六句表示赞赏的感情。它们都有一定的语调（在书面上用标点符号表示），能使听话人感到满足。

在维语里根据说话的目的句子可以分为以下四类：

（一）陈述句

叙述一件事情的句子是陈述句。如：

比赛正在紧张地进行。　　① مۇسابىقە جىددىي ئېلىپ بېرىلماقتا.

青年是我们国家的未来。　　② ياشلار مەملىكىتىمىزنىڭ كېلەچىكى.

③ ئەمگەك ھەقىقەتەن ئۇلۇغ ئىكەن.　劳动的确伟大。

④ ئۇلارنىڭ پىكرى ناھايىتى توغرا.　他们的意见很对。

（二）**疑问句：**

表示疑问的句子叫疑问句。如：

① يامغۇر يېغىپتۇمۇ؟　下雨了吗？

② بەخت دېگەن نېمە؟　什么是幸福？

在维语里，疑问意思的表示法有以下几种：

1. 用表示疑问的语气词和构成动词疑问式的附加成分等表示。

① يېزىپ بولدۇڭمۇ؟　你写完了吗？

② مەن كۆرمەيمەن، سىزچۇ؟　我不看，您呢？

③ باشقا پىكرىمىز يوقتۇ؟　咱们没有别的意见吧？

④ تۈنۈگۈن يىغىنغا كەلمىدىڭلارغۇ؟　昨天你们怎么没有来开会呢？

⑤ جاۋابىم توغرىمىكەن؟　我的回答对吗？

⑥ سۇ ئۈزۈشكە بارامسىلەر؟　你们游泳去吗？

2. 用疑问代词表示

① كىم؟　谁？

② نېمە يېزىۋاتىسىز؟　您在写什么？

③ بۇ قانداق ئىش؟　这是怎么回事儿？

④ قاچان كېتىمىز؟　我们什么时候走？

3. 用疑问语气表示

① داۋۇت؟　是达吾提？

② مەنمۇ بارىمەن؟　我也去？

③ ياخشى ئەمەسكەن؟　不好？

④ تېخى ئوقۇپ بولمىدى؟　他还没读完？

⑤ مەجلىس ئەتىگە قالدى؟　会挪到明天了？

⑥ ئۇلار كەلمەس؟　他们或许不来？

www.uyghurkitap.com

（三）祈使句：

表示命令、请求、允许、希望、建议等意思的句子叫祈使句。如：

① كىرىڭ! 请进！

② ئوچۇقراق سۆزلىسەڭچۇ! 你说清楚一点儿吧！

在维语里，祈使意义的表示法有以下几种：

1. 由动词命令式表示。

① چاي ئىچسىلە. 您请喝茶。

② نېمىكىن؟ كۆرۈپ باقاي. 是什么呀？我看看。

③ خالىسا، بارسۇن. 他要是愿意，就让他去吧。

2. 由动词祈使式结合语气词 چۇ 或 ئا//ئە//يا//يە 表示。

① مىجەزىم يوق، بارمايچۇ//بارمايا. 我不舒服，我不去了吧。

② خالىسا، بارسۇنچۇ//بارسۇنا. 他要是愿意，就让他去吧。

③ ئاۋۇ لۆڭگىنى ماڭا ئەكەلچۇ//ئەكېلە. 你把那条毛巾给我拿来吧。

3. 由动词假定式表示。

① مۇندىن كېيىن بىزگە كۆپرەك ياردەم بەرسىڭىز.
希望今后您多多帮助我们。

② ئۇنىڭ ۋاقتى بولسا، بىر كېلىپ كەتسە.
他有时间的话，希望他来一趟。

③ ماۋۇ يەرنى ياخشى چۈشىنەلمىدىم، يەنە بىر قېتىم چۈشەندۈرۈپ بەرسىڭىز.
这个地方我还没弄懂，希望您再给讲一遍。

4. 由动词假定式结合语气词 چۇ 表示。

① قىزلار، گەپ قىلمىساقچۇ! 姑娘们，咱们别说话了！

② ماۋۇنى ماڭا بېرىپ تۇرساڭچۇ! 你把这个借给我一下吧！

5. 由动词的直陈现在未完式表示。这种祈使式表示坚决的命令。

① سەن چوقۇم قاتنىشىسەن! 你一定要参加！

② كىم سۇندۇرسا، شۇ تۆلەيدۇ!

谁弄坏就让谁赔！

（四）感叹句

带有浓厚感情的句子是感叹句。感叹句一般由叹词表示。此外，有些不带叹词，但带有浓厚感情的句子也是感叹句。如：

① ئىخ، باھار!

啊，春天！

② ۋاي-ۋۇي! نېمىدېگەن ئېگىز تاغ بۇ!

哎哟！这是多么高的山啊！

③ ۋايجان!

哎哟！

④ ئوت!

火！

⑤ يامغۇر يېغىپتۇ!

下雨了！

⑥ ياشىسۇن ھەرمىللەت خەلقىنىڭ بۈيۈك ئىتتىپاقى!

各族人民大团结万岁！

二、句子成分

维语里，句子成分一般有主语、谓语、宾语、定语和状语等五种。其中主语和谓语是句子的直接成分，其余的是句子成分的成分。

（一）主语

是说话人在句中陈述的对象，回答 كىم（谁）、نېمە（什么）、قەيەر（哪儿）等问题。在维语里，主语一般用名词性词语的主格形式表示。在句中可以作主语的有：

1. *名词*：

① مەھمۇت قەشقەرى ئۇلۇغ تىلشۇناس.

马赫穆德·喀什噶里是伟大的语言学家。

② ماشىنا كەلدى.

汽车来了。

③ ئىسلاھات ئىنتايىن مۇرەككەپ، ئىنتايىن مۇشكۈل ئىنقىلاب.

改革是非常复杂、非常艰巨的革命。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

④ شىنجاڭ بىزنىڭ 2-يۇرتىمىز. 新疆是我们的第二故乡。

2. 代替名词的代词：

① ئۇ ناھايىتى تىرىشچان. 他很努力。

② ئۆزەڭ سۆزلەپ باقا. 你自己说说看。

③ ماۋۇ سابىتنىڭ لۇغىتى. 这是沙比提的词典。

④ سىزگە نېمە كېرەك؟ 您需要什么？

⑤ سىنىپتا كىم بار؟ 教室里有谁？

3. 动名词：

① ئۆگىنىش-بىلىمنىڭ بۇلىقى. 学习是知识的泉源。

② سۆزلەش ئاسان، قىلىش تەس. 说容易，做难。

4. 起名词作用的品词：

(1) 形容词：

① چوڭلار ئىشلەۋاتىدۇ، كىچىكلەر ئويناۋاتىدۇ.

大人们在干活儿，孩子们在玩耍。

② بۈگۈنكى مەندە، تۈنۈگۈنكى سادىردا.

今天的在我这儿，昨天的在沙迪尔那儿。

③ ئاۋالقىسى توغرا ئىكەن. 原先的是对的。

(2) 数词：

① سەككىز — جۈپ سان. 八是双数。

② بىرىنچىسى سوراق جۈملە، ئىككىنچىسى بۇيرۇق-تەلەپ جۈملە.

第一句是疑问句，第二句是祈使句。

③ ئاچامنىڭ ئۈچ بالىسى بار، بىرى قىز، ئىككىسى ئوغۇل.

我姐姐有三个孩子，一个是女孩子，两个是男孩儿。

(3) 形动词：

① ئوقۇغان بىلىدۇ، ئوقۇمىغان بىلمەيدۇ.

学过的人知道，没学过的人不知道。

② قاتنىشىدىغانلار سائەت ئىككىدە زال ئالدىغا يىغىلىدۇ.

参加的两点在大礼堂前集合。

③ كۆرمەيدىغانلارمۇ بارمۇ؟　也有不看的吗？

④ ئىشلىگەن چىشلەيدۇ.　劳动者得食。

⑤ قورققان ئاۋۋال مۇشت كۆتۈرەر.　胆小鬼总是先举起拳头。

（4）副词（表示时间的）：

① بۈگۈن دۈشەنبە.　今天星期一。

② بۇلتۇر 1988-يىل.　去年是一九八八年。

③ ئەتە ئايغا يىگىرمە ئىككى.　明天二十二号。

（5）所有格和范围特征格名词或代替名词的所有格和范围特征格代词：

① باھارنىڭ // باھارنىڭكى قېنى؟　巴哈尔的在哪儿呢？

② سىلەرنىڭ // سىلەرنىڭكى توغرا ئىكەن.　你们的对。

③ جوزىڭىزدىكى مەرييەمنىڭ.　你桌子上的是玛丽亚的。

④ مەندىكى كۈتۈپخانىنىڭ.　我这儿的是图书馆的。

5. 任何词类的词在引号内都可以作主语：

① «ناھايىتى» رەۋىش.　“ناھايىتى”是副词。

② «ياكى» جۈملىدە باغلاش رولىنى ئوينايدۇ.

“ياكى”在句中起连接作用。

③ «ئاھ» قايغۇ-ھەسرەت مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق.

“ئاھ”是表示悲哀忧愁意思的语气词。

④ «چۇ» سوراش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ.　“چۇ”表示疑问。

⑤ «ئۈچۈن» مەقسەت ياكى سەۋەبنى بىلدۈرىدۇ.

“ئۈچۈن”表示目的或原因。

⑥ «شار-شۇر» سۇنىڭ بىر خىل ئېقىش ئاۋازى.

“شار-شۇر”是流水的一种声音。

⑦ «بارايلى» بۇيرۇق-تەلەپ پېئىلى.　“بارايلى”是祈使式动词。

6. 词组：

www.uyghurkitap.com

① شاڭخەي بىلەن بېيجىڭ مەملىكىتىمىز بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر-لەردىن.
上海和北京是我国最大的城市。

② بىزنىڭ خەلقىمىز ئۇلۇغ خەلق.
我们的人民是伟大的人民。

③ ئاممىدىن ئۆگىنىش ناھايىتى مۇھىم.
向群众学习很重要。

④ سىلەرنىڭ سىنىپىتا شېئىرغا قىزىقىدىغانلار بارمۇ؟
你们班有喜欢诗的吗?

⑤ بۇ قېتىمقى ئىمتىھاندا پەقەت خاتاسى يوقلار ئاز تېپىلىدۇ.
这次考试完全没错的人很少。

⑥ ھەرقايسى سەپتىكى زىيالىيلار تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۈچۈن تۆھپە قوشماقتا.
各条战线上的知识分子都在为四化作贡献。

⑦ بىز (نىڭ) ئىلىم-پەن ۋە مەدەنىيەت سەۋىيىمىزنى تىرىشىپ ئۆستۈرۈشىمىز كېرەك.
我们要努力提高科学文化水平。

⑧ ئومۇمەن، مەن بارغان شەھەرلەر، مەن ئېكسكۇرسىيە قىلغان قەدىمكى ئاسارئەتىقىلەر، شۇنىڭدەك مەن كۆرگەن ۋە ئۇچراتقان كىشىلەرنىڭ ئوبرازلىرى مېنىڭ قەلبىمدە ئىنتايىن چوڭقۇر تەسىراتلار قالدۇردى.
总而言之，我去过的城市，参观过的古迹，以及看到和遇到的人们的形象都在我心中留下了深刻的印象。

（二）谓语

谓语是对主语加以陈述的成分，一般位于主语后面，说明主语“怎么样”、“是什么”或“做什么”。在句中可以回答 قانداق ئە- (是怎么样)、نېمە ئە- (是什么)、نېمە بول (怎么样)、نېمە قىل- (做什么) 等问题。

维语句子的谓语分为简单谓语及合成谓语两种：

1. 简单谓语：由实义动词（及其词组）的人称形式表示。

① كۈن چىقتى.
出太阳了。

② بىز ھەر كۈنى گېزىت كۆرىمىز.
我们每天看报。

③ ئۇلار ۋەزىپىنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇنلاپتۇ.
他们提前完成了任务。

④ جەڭچىلەر ۋەتىنىمىزنىڭ مۇقەددەس چېگرىلىرىنى قوغدىماقتا.
战士们守卫着祖国神圣的边疆。

⑤ سىلەر ئۇيغۇرچىنى ياخشى سۆزلەيدىكەنسىلەر.
你们维语讲得很好。

2. 合成谓语:

(1) 由副动词(及其词组)等结合助动词的人称形式表示。如:

① ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، چىقىپ كېلەي.
您坐一会儿，我出去一下就来。

② ماۋۇ كىتابنى كۆرۈپ باقاي.
让我看看这本书。

③ ئۇلار ياخشى ئىشلەپ كەلدى.
他们一直干得很好。

④ ماۋۇ ماقالىنى ئىككى كۈندە تەرجىمە قىلىپ بولالامسىلەر؟
这篇文章你们两天能译完吗?

⑤ بوران چىققىلى باشلاپتۇ.
刮起大风来了。

(2) 由表语结合系动词的人称形式表示(维语里在系动词前的名词性品词或词组叫做表语)。如:

① دادام ئىلگىرى ئىشچى ئىدى، هازىر كادىر بولدى.
我爸爸原来是工人，现在当干部了。

② خەلقىمىز ئەمگەكچان ۋە باتۇر (دۇر).
我国人民勤劳勇敢。

③ ئۇلارنىڭ پىكرىمۇ شۇنداق ئىكەن.
原来他们的意见也是这样的。

④ مەن 60 كىلو كەلدىم.
我有 60 公斤。

⑤ مانى سۇپۇرگە قىلايلى.
我们把这个当做笤帚。

⑥ جۇۋاۋنى خەنزۇچە نېمە دەيدۇ؟
汉语把“جۇۋاۋ”叫什么?

⑦ ئۇلار ئەتە شىنجاڭغا كېتىدىغان بوپتۇ.
他们明天要回新疆去了。

⑧ ئۇنىڭ ۋەزىپىسى -- توخۇ بېقىش ئىكەن.
他的任务是养鸡。

⑨ مەجلىس ۋاقتى بۈگۈن ئەمەس، ئەتە (دۇر).
开会时间不是今天，是明天。

www.uyghurkitap.com

3. 谓语和主语的一致关系：

在维语里，谓语和主语在人称、数、称呼上存在着不同程度的一致关系：

（1）主语为第一人称时，谓语在人称及数方面与主语一致。如：

我写了。 ① مەن يازدىم.

我们写了。 بىز يازدۇق.

我写过。 ② مەن يازغانمەن.

我们写过。 بىز يازغانمىز.

我是学生。 ③ مەن ئوقۇغۇچىمەن.

我们是学生。 بىز ئوقۇغۇچىمىز.

（2）主语为第二人称时，谓语在人称、数及称呼方面与主语一致。如：

你写！ ① سەن ياز!

您写！ ② سىز يېزىڭ!

您请写！ ③ ئۆزلىرى يازسىلا!

你们写！ ④ سىلەر يېزىڭلار!

您们请写！ ⑤ ھەرقايسىلىرى يېزىشسىلا!

你们写！ ⑥ سەنلەر يېزىش!

（3）主语为第三人称时，谓语只在人称上与主语一致。如：

他//他们写了。 ① ئۇ // ئۇلار يازدى.

他//他们写吧。 ② ئۇ // ئۇلار يازسۇن.

他//他们写的话，…… ③ ئۇ // ئۇلار يازسا، …

他//他们曾是学生。 ④ ئۇ // ئۇلار ئوقۇغۇچى ئىدى.

原来他//他们是学生。 ⑤ ئۇ // ئۇلار ئوقۇغۇچى ئىكەن.

（三）宾语

宾语表示动作所及的对象或动作产生的结果。一般回答 كىمنى（把谁）、نېمىنى（把什么）等问题。维语里只有及物动词才

能要求宾语。宾语一般用宾格形式表示。在句中可作宾语的有：

1. 名词和代替名词的代词：

① تارىخنى خەلق يارىتىدۇ.　人民创造历史。

② بىز شىنجاڭنى قىزغىن سۆيىمىز.　我们热爱新疆。

③ ھەممىمىز ئۇنى ياخشى كۆرىمىز، ھۆرمەتلەيمىز.

我们都喜欢他，尊敬他。

④ كىمنى سايلىدىڭلار؟　你们选谁了？

⑤ ماقالىنى يېزىپ بولدۇڭمۇ؟　稿子你写好了吗？

注：宾语表示的是泛指事物时，宾格附加成分应省略。如：

喝茶	چاي ئىچ-	吃饭	تاماق يە-
做练习	تاپشۇرۇق ئىشلە-	写信	خەت ياز-
复习功课	دەرس تەكرارلا-	修建工厂	زاۋۇت قۇر-

2. 动名词：

① ئۇ سۆزلەشنى ياخشى بىلىدۇ، بىراق يېزىشنى ئانچە ياخشى بىلمەيدۇ.

他很会说，但不太会写。

② تازىلاشنى داۋاملاشتۇرايلى.　咱们继续扫除吧。

3. 起名词作用的品词：

(1) 形容词（包括代替形容词的代词）

① خاتانى تۈزىتىش، ياخشىنى داۋاملاشتۇرۇش كېرەك.

应该坚持好的，改正错的。

② قەدىمكىنى بۈگۈنكى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش كېرەك.

要古为今用。

③ ئۇ كونىسىنى مىنىپ كېتىپتۇ.　他把旧的一辆骑走了。

④ قايسىنى ئالىسىز؟　您要哪一个？

⑤ ھېلىقىنى كىمگە بەردىڭ؟　你把刚才那个给谁了？

(2) 数词（包括代替数词的代词）：

① بەشكە تۆتنى قوشساق، توققۇز بولىدۇ.　五加四等于九。

www.uyghurkitap.com

② ئالتىدىن قانچىنى ئالساق، تۆتى قالىدۇ؟
六减几等于四？

③ نەچچىنچىسىنى تەرجىمە قىلاي؟
我翻译第几个？

（3）形动词：

① ئاڭلىغاننى سۆزلەپ بېرىڭ!
您把听到的讲一下吧！

② ئۆگەنگەنلەرنى دائىم تەكرارلاپ بەرمىسەك، ئۇنتۇپ قالىمىز.
学过的我们要是不经常复习的话，就会记掉。

4. 词组：

① ئۇلار ۋەتەننى، خەلقنى ۋە ئەمگەكنى سۆيىدۇ.
他们爱祖国，爱人民，爱劳动。

② بىزنىڭ مەقسىتىمىز تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش.
我们的目的是实现四个现代化。

③ بىز جاپا-مۇشەققەتكە چىداپ كۈرەش قىلىشتىن ئىبارەت ياخشى ئەنئەنىنى مەڭگۈ ساقلايمىز.
我们要永远保持艰苦奋斗的好传统。

④ سۆزىڭىزنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىلدىم.
我现在才知道你的话是对的。

⑤ ئۇلارنىڭ زال ئالدىدا ئۇيغۇر ساۋاقداشلار بىلەن توپ ئويناۋاتقانلىقىنى كۆردۈم.
我看见他们在礼堂前面跟维族同学打球。

⑥ سەن بىلگەننى مەن قانداق بىلەلەيمەن؟
你知道的我怎么能知道呢？

⑦ بىز ئىدىيىسى، خىزمىتى ۋە ئۆگىنىشى ياخشىلارنى ۋەكىللىككە سايلىدۇق.
我们选出了思想好，工作好，学习好的做代表。

在句中，宾语一般位于动词前，但在口语和诗歌里，宾语也有位于动词谓语后的情况。如：

① يېزىپ بولمىدىڭمۇ بۇنى؟
这个你没有写完吗？

② بوپتۇ، كۆرمەي بۇ كىنونى.
算了，我不看这个电影了。

③ ۋەتىنىڭ ئۈچۈن ئايىما،
جېنىڭ بىلەن قېنىڭنى.
为了祖国，你不要吝惜，
自己的生命和鲜血。

（四）定语

定语是位于名词前面起修饰或限制作用的成分，表示事物的特征、数量、顺序、所属等。定语一般回答 قانداق（怎样的），كىمنىڭ（谁的），قانچە（多少），نەچچىنچى（第几）等问题，在句中可以作定语的有：

1. 形容词：

① <u>ئۇلۇغ</u> مەقسەت <u>ئۇلۇغ</u> كۈچنى پەيدا قىلىدۇ.
伟大的目的产生伟大的力量。

② <u>كۆپكۆك</u> ئاسماندا <u>ئاق</u> بۇلۇتلار لەيلەپ تۇراتتى.
蔚蓝的天空白云飘。

您看过今天的电影吗？ ③ <u>بۈگۈنكى</u> كىنونى كۆرگەنمۇسىز؟

寒假我没有回家。 ④ <u>قىشلىق</u> تەتىلدە ئۆيگە قايتمىدىم.

2. 数（量）词：

① بىزنىڭ سىنىپتا <u>يىگىرمە بەش</u> ئوقۇغۇچى بار.
我们班有二十五个学生。

② مەن <u>ئىككى جىڭ</u> ئالما، <u>بىر جىڭ</u> نەشپۈت ئالدىم.
我买了两斤苹果，一斤梨。

3. 代词：

北京是我们的首都。 ① بېيجىڭ <u>بىزنىڭ</u> پايتەختىمىز.

这本书是我哥哥的。 ② <u>بۇ</u> كىتاب ئاكامنىڭ.

这是谁的录音机？ ③ بۇ <u>كىمنىڭ</u> ئۈنئالغۇسى.

你要哪辆自行车？ ④ سىزگە <u>قايسى</u> ۋېلىسىپىت كېرەك؟

我们的朋友遍天下。 ⑤ <u>بىزنىڭ</u> دوستىمىز <u>ھەممە</u> جايلاردا بار.

4. 名词（只限于主格、所有格、范围特征格、形似格和量似格形式的名词）：

① بىزنىڭ فاكۇلتېتتا <u>ئۇيغۇر</u> ساۋاقداش ناھايىتى كۆپ.
我们系维族同学很多。

勤奋是成功之母。 ② تىرىشچانلىق <u>مۇۋەپپەقىيەتنىڭ</u> ئانىسى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

③ جوزىڭىزدىكى ژۇرناللار سابىتنىڭ. 您桌子上的杂志是沙比提的。

④ ئۇ چاغدا، ئۇلار ئات-كالىدەك تورمۇش كەچۈرەتتى.

那时他们过着牛马般的生活。

⑤ ئازادلىقتىن بۇرۇن ئالقانچە// ئالقانچىلىك يېرىمىزمۇ يوق ئىدى.

解放前我们连巴掌大的地都没有。

5. 形动词：

① چۈشەنمىگەن يەر بولسا، سورايلى. 有不懂的地方就问吧。

② بارىدىغان يولداش بارمۇ؟ 有去的同志吗？

③ سۆزلەۋاتقان ساۋاقداش قايسى سىنىپتىن؟

正在讲话的同学是哪个班的？

6. 动名词：

① ئۆگىنىش شارائىتى قانداق؟ 学习环境怎么样？

② ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنى داۋاملىق ياخشىلاش كېرەك.

要继续改进教学法。

③ بېرىش مەسىلىسى توغرۇلۇق سۆزلىشەيلى. 去的问题以后再说吧。

④ ئالماقنىڭ بەرمىكى بار. 有借有还。

⑤ بۇ تىرىشقانلىقنىڭ نەتىجىسى. 这是努力的结果。

7. 词组：

① ئۇ ئۇلۇغ ۋە ئاددىي بىر ئادەم. 他是一个伟大而平凡的人。

② بىز ياخشى كۆرىدىغان رەسىملەرنى ئۇلارمۇ ياخشى كۆرىدىكەن.

我们喜欢的画儿他们也喜欢。

③ شۇ چاغدىكى خۇشاللىقىمنى تەسۋىرلەشكە ئاجىزلىق قىلىمەن.

我很难形容当时我的那份儿高兴劲儿。

④ مېۋىلىك دەرەخنىڭ بېشى تۆۋەن. 结满果子的树头低垂。

⑤ كۇتۇپخانا ئالدىدا سىلەرنىڭ سىنىپتىكى باللار بىلەن سۆزلىشىۋاتقان ئۇيغۇر بالىنىڭ ئىتى نېمە؟

正在图书馆前跟你们班同学说话的那个维族同学叫什么名字？

注解定语：

维语里还有一种特殊的定语——注解定语。它们位于中心词之后，起注解、说明的作用，由名词及名词性品词充当。如：

① ئۇ ئۆز يۇرتى-قەشقەرگە قايتىپ كەتتى.

他回自己的老家——喀什去了。

② بىز جۇڭگو خەلقى مەڭگۈ سىلەر بىلەن بىللە تۇرىمىز.

我们中国人民永远和你们在一起。

③ مەن ئۆزەم باراي. 我自己去吧。

④ سابىت ۋە داۋۇت ئىككىسى // ئىككىيلەن مەن بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇۋاتىدۇ. 沙比提和达吾提两个跟我在一个班学习。

⑤ ئۇ ئەدەبىياتنى، بولۇپمۇ لۇشۈننىڭ ئەسەرلىرىنى ياخشى كۆرىدۇ.

他喜欢文学，尤其喜欢鲁迅的作品。

⑥ ئۇلار ئاكا-ئۇكا ئۈچەيلەن بىر-بىرىگە بەك ئوخشايدىكەن.

他们兄弟三人彼此很象。

（五）状语

状语是位于动词、形容词、数量词、副词或整个句子前面的修饰成分。可以用来表示时间、地点、原因、目的、方式、程度、范围、间接对象、数量、条件、比较等。如：

今天我们休息（时间） ① بۈگۈن دەم ئالىمىز.

他们到阿克苏去了。（地点） ② ئۇلار ئاقسۇغا كەتتى.

因为下雨我们没去成。（原因） ③ يامغۇر يېغىپ بارالمىدۇق.

他们滑冰去了。（目的） ④ ئۇلار مۇز تېيىلغىلى كەتتى.

我们骑车来的。（方式） ⑤ بىز ۋېلىسىپىتتە كەلدۇق.

这个地方太凉快了！（程度） ⑥ ما يەر بەك سالقىن ئىكەن!

生活上我们没有困难。（范围） ⑦ تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقىمىز يوق.

⑧ ھېلىقى لۇغەتنى ئۇكاڭغا بەردىم.

那本词典我给你弟弟了。（间接对象）

www.uyghurkitap.com

⑨ بۇ كىنونى مەن ئىككى قېتىم كۆرگەن.
这个电影我看过两次。（数量）

⑩ تىرىشقاندىلا ئۇيغۇرچىنى ياخشى ئۆگەنگىلى بولىدۇ.
只有努力，才能学好维语。（条件）

⑪ ئۇ مەندىن ئېگىزرەك.
他比我高一点儿。（比较）

⑫ تۈنۈگۈن هەدەم كەلدى.
昨天我姐姐来了。（时间）

⑬ سىنىپتا هېچكىم يوق ئىكەن.
谁都不在教室。（地点）

在句中可作状语的有：

1. 副词（包括代替副词的代词）：

① ئۇ ناهايىتى تىرىشچان.
他很用功。

② ئۇلار قەهرىمانانە كۈرەش قىلماقتا.
他们在英勇地战斗着。

③ قاتتىق يامغۇر تۇيۇقسىز يېغىپ كەتتى.
突然下开大雨了。

④ مەن بۈگۈن باراي.
我今天去吧。

⑤ ماقۇل، شۇنداق قىلايلى.
好的，就这样办吧。

2. 主格、所有格、范围特征格和宾格以外的各格名词（包括代替名词的代词）：

① دادام گېزىتخانىدا ئىشلەيدۇ.
我父亲在报社工作。

② باهار تىياتىرغا ئامراق.
巴哈尔爱好戏剧。

③ سىز نەدىن كەلدىڭىز؟
您从哪儿来？

④ هەممىمىز ئۇنىڭدەك ياشىشىمىز كېرەك.
我们都应该象他那样生活。

⑤ ئۇيغۇرچىنى سىلەرچىلىك سۆزلىيەلىسەم بولاتتى.
我维语要能说得象你们那样就好了。

⑥ ئۇلار ئۈرۈمچىگىچە ئايروپىلاندا بارغان.
他们坐飞机坐到乌鲁木齐。

3. 名词（包括代替名词的代词）、ش 动名词等结合后置词：

① پەن خەلق ئۈچۈن ئىشلىشى كېرەك.
科学应该为人民服务。

② بىز ئوقۇش ئۈچۈن كەلدۇق. 我们是来学习的。

③ بۇ توغرۇلۇق پىكرىڭلار بارمۇ؟ 对此，你们有意见吗？

④ ئىگىسى بىزنى خۇشاللىق بىلەن ئۆيگە تەكلىپ قىلدى.
主人高高兴兴地把我们请进屋里。

⑤ ئۆگىنىش ئارقىلىق بىزنىڭ تونۇشىمىز يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىلىدى.
通过学习，我们的认识又进了一步。

4. 形容词：

① خەتنى ئوچۇقراق يازغىن. 你把字写清楚一点儿。

② ئاممىدىن ياخشى ئۆگىنىش كېرەك. 应该好好地向群众学习。

③ سۆزۈمنى ئۇلار ئاسانلا چۈشەندى. 我的话他们很容易地就听懂了。

5. 数量词：

① يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس. 三思而行。

② مەن غۇلجىدا ئالتە يىل تۇرغان. 我在伊宁呆过六年。

③ بۇ ماقالىنى ئۈچ-تۆت قېتىم كۆرگەنىدىم.
这篇文章我已经看过三、四遍了。

6. 副动词：

(1) پ 副动词：

① كىتابنى يېتىپ كۆرمىگىن. 你别躺着看书。

② يامغۇر شارىلداپ يېغىۋاتىدۇ. 雨哗哗地下着。

③ ئايىم ئاغرىپ قېلىپ كېلەلمىدى. 阿衣木因病没能来。

(2) ئا 副动词：

① ماڭا-ماڭا ھېرىپ كەتتىم. 走呀，走呀，我都走累了。

② كۈلە-كۈلە مەيدەم ئاغرىپ كەتتى. 笑呀，笑呀，我肚子都笑疼了。

(3) غاچ 副动词：

① ماڭغاچ گەپلىشەيلى. 咱们边走边聊吧。

② بىز پاراڭلاشقاچ كىر يۇدۇق. 我们边聊天边洗衣服了。

(4) غۇچە 副动词：

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

① چۈشەنگۈچە سورىدىم. 我一直问到明白为止。

② ئۇ تەرلىگۈچە ئىشلىدى. 他一直干到出汗。

(5) غىلى 副动词：

① بالىلار ئوينىغىلى كەتتى. 孩子们玩去了。

② بىز ئوقۇغىلى كەلدۇق. 我们上学来了。

(6) غانسېرى 副动词：

① يامغۇر ياغقانسېرى كۈچىيىۋاتىدۇ. 雨越下越大。

② ئۇ ئېيتقانسېرى غەيرەتكە كەلدى. 他越唱越起劲儿。

7. 词组：

① مەن ئەھۋالنى بىلمىگەچكە مەجلىستە گەپ قىلمىدىم.
因为我不了解情况，所以没有在会上发言。

② تۈنۈگۈن يامغۇر ياغقاچقا ئېكسكۇرسىيىگە بارالمىدۇق.
昨天下雨了，所以我们没能去参观。

③ ھېلىقى كىتابنى ئالغاچ كېلىڭ. 请您顺便把那本书捎来。

④ مەن قۇمۇل، تۇرپان، غۇلجا، قەشقەر ۋە خوتەنگە بارغانمەن.
我去过哈密、吐鲁番、伊宁、喀什和和田。

⑤ سىلەر كەلگەندە بىز كۆچەت تىككىلى كەتتۇق.
你们来的时候我们种树去了。

⑥ سابىت ئىنتىزامغا ياخشى رىئايە قىلغانلىقىدىن تەقدىرلەندى.
沙比提遵守纪律好爱到了表扬。

⑦ تۈنۈگۈن چۈشتىن كېيىن مەن قىرائەتخانىدا گېزىت كۆرۈۋاتقان چاغدا تاغام شىنجاڭدىن كېلىپ قالدى.
昨天下午我在阅览室看报的时候，我叔叔从新疆来了。

⑧ ۋەتىنىمىزنى تۆت زامانىۋىلاشقان قۇدرەتلىك مەملىكەت قىلىپ قۇرۇش ئۈچۈن بىز چوقۇم تىرىشىپ ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ياخشى ئۆگىنىۋېلىشىمىز كېرەك.
为了把祖国建成四个现代化的强国，我们一定要努力学好科学文

化知识。

（六）句子的特殊成分

句子除上述几种成分外，有时还可以带有别的特殊成分——重指成分及独立成分，它们可以给句子增加各种意思。

1. **重指成分：**

在句子里，有时一个名词（及其词组）或 ش 动名词（及其词组）放在句首，句中用一个代词来重指它。这种用来重指的代词叫做重指成分。重指可以产生强调作用。重指成分与前面的词或词组之间有停顿。重指成分一般作主语。如：

① ۋەتەن-بۇ نېمىدېگەن يېقىملىق، نېمىدېگەن ئۇلۇغ نام-ھە؟

祖国——这是多么亲切、多么伟大的名字啊！

② بارلىقىمىزنى تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا بېغىشلاش —— مانا بۇ بىزنىڭ ئارزۇيىمىز.

把一切献给四化建设，这就是我们的志愿。

③ قىيىنچىلىقتىن قورقماسلىق-بۇ ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتى.

不惧怕困难，这是他的特点。

2. **独立成分：**

独立于句外，不与句中任何一种成分发生结构关系的词语叫做独立成分。

由于独立成分不与其它成分发生结构关系，因此它们的有无并不影响句子的结构。独立成分独立于句外，讲话时有语音停顿，书写时有标点作标志。独立成分按其意义和作用可分为以下几种：

（1）呼语：用来称呼人物（一般指对方）的名称，以引起注意。如：

① سائادەت، نەگە بارىسىز؟

沙阿代提，你到哪儿去？

② —— بالام، سەن قايسى ئالمىنى ئالىسەن؟

——孩子，你要哪个苹果？

www.uyghurkitap.com

— مەن ئەشۇ ئەڭ كىچىك ئالمىنى ئالىمەن.

——我要那个最小的苹果。

③ مەريەم ھەدە، بۇ يول بىلەنمۇ شەھەرگە بارغىلى بولامدۇ؟

玛丽亚姐姐，这条路也通城里吗？

④ يولداشلار، يەنە باشقا ئوخشىمىغان پىكىرلار بارمۇ؟

同志们，还有别的意见吗？

（2）感叹语：表示感叹、呼唤、应答或肯定、否定等意思。用叹词表示。如：

① پاھ، نېمىدېگەن گۈزەل يەر بۇ!　啊，这个地方多美呀！

② ۋىيەي، مېنىڭ سومكام قېنى؟　哎呀，我的书包在哪儿呢？

③ ئۇھ، يامان ھېرىپ كەتتىم.　哎呀，我累极了。

④ ھاي، قىزچاق، مەيەرگە كەلگىنە!　喂，小姑娘，到这儿来一下。

⑤ — داۋۇتنى كۆردۈڭما؟　——你看见达吾提了吗？

— ياق، كۆرمىدىم.　——没看见。

（3）插入语：指插入句中的词语，用来表示各种附加的意义。如：

① قاراڭ، ئۇكاممۇ كېلىدىغان بوپتۇ.　你瞧，我弟弟也要来了。

插入语 قاراڭ 表示引起对方注意。

② مېنىڭچە، كۆكى ياخشىراق.　依我看，蓝的好一点。

插入语 مېنىڭچە 表示对某一问题的看法。

③ شەك-شۈبھىسىز ئۇ بۇ خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ.

毫无疑问，他能胜任这项工作。

插入语 شەك-شۈبھىسىز 表示肯定强调的语气。

④ ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ بېرىشنى ئانچە خالىمايدىكەن-ھە!

换句话说，他不太愿意去。

插入语 ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا 表示承上启下。

⑤ ئاڭلىشىمچە، ئەتە يامغۇر ياغىدىكەن.　据说明天有雨。

插入语 ئاڭلىشىمچە 表示消息来源或依据。

⑥ بۇ پىكىر، ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، توغرا.

这个意见，总的来说，是对的。

插入语 ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا 表示概括、归结。

三、单句和复句

按照句子的结构，可以把句子分为单句和复句两种。

（一）单　句

1. 定义：只由一个基本结构组成的句子叫单句。

① شىنجاڭ ياخشى. 新疆好。

② باھار كەلدى. 春天来了。

③ كىرىڭ. 请进。

④ مەملىكىتىمىزنىڭ يېنىك سانائىتى تېز راۋاجلانماقتا.

我国的轻工业在迅速发展。

⑤ ھازىر كىتاب ئارىيەت ئېلىشقا بولىدۇ. 现在可以借书。

⑥ خەير-خوش! 再见！

2. 分类：

（1）按照宾语、定语、状语的有无可将单句分为扩展句和非扩展句。

A. 非扩展句：不带宾语、定语、状语的句子叫非扩展句。如：

① جۇڭگو ئىلگىرىلىمەكتە. 中国在前进。

② كۈن چىقتى. 太阳出来了。

③ ھاۋا ياخشى. 天气好。

④ قۇربان ۋە ساۋۇت قەشقەرلىك. 库尔班和沙吾提是喀什人。

B. 扩展句：带有宾语、定语或状语的句子叫扩展句。如：

① يېڭى جۇڭگو ئىلگىرىلىمەكتە. 新中国在前进。

تۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

② ئۇلار ناھايىتى تىرىشچان. 他们很努力。

③ بىز مىللەتلەر شۆيۈەنىدە ئوقۇۋاتىمىز. 我们在民族学院学习。

④ تۇردىلار مەيداندا توپ ئويناۋاتىدۇ. 吐尔地他们在操场打球。

⑤ مېۋىلىك دەرەخنىڭ بېشى تۆۋەن. 结满果子的树头低垂。

⑥ زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل باھارنىڭ قەدرىنى بىلمەس.
没经过严冬的夜莺不知道春天的可贵。

（2）按照包含的成分省略与否，可将单句分为完全句和不完全句。

A. 完全句：没有省略任何成分的句子叫完全句。如：

① قار يېغىپتۇ. 下雪了。

② بىز ۋەتەننى قىزغىن سۆيىمىز. 我们热爱祖国。

③ ھازىر كىتاب ئارىيەت ئېلىشقا بولىدۇ. 现在可以借书。

④ سابىتنىڭ ئىنىسى ئىسپورتچى ئىكەن. 沙比提的弟弟是运动员。

⑤ خەير! 再见！

B. 不完全句：省略某个或某些成分的句子叫不完全句。如：

① — سىلەرمۇ بارالامسىلەر؟ 你们也能去吗？
— بارالمايمىز. 不能去。

句中省略了主语 بىز。

② — تۈنۈگۈنكى يىغىنغا قايسىڭلار قاتناشتىڭلار؟
昨天的会你们谁参加了？
— مەريەم بىلەن مەن. 玛丽亚和我。

句中省略了谓语 قاتناشتۇق 和状语 تۈنۈگۈنكى يىغىنغا。

③ — گېزىتىمنى كۆردۈڭمۇ؟ 你看见我的报纸了吗？

句中省略了主语 سەن 和定语 مېنىڭ。

— كۆرمىدىم. 没看见。

句中省略了主语 مەن。定语 سېنىڭ 和宾语 گېزىتىڭنى。

④ پىكىرىڭلار بارمۇ؟ 你们有意见吗？

句中省略了定语 سىلەرنىڭ。

（3）按照主语的有无分为人称句，无人称句和独语句三种。

A．人称句：有主语，而且谓语随着主语的不同而有不同人称变化的句子叫做人称句（包括主语省略，但从谓语中可以看出其人称的句子）。如：

① بىز تىنچلىقنى سۆيىمىز. 我们爱好和平。

② ئۇ بىزنىڭ ئۆگىنىدىغان ياخشى ئۈلگىمىز (دۇر).

他是我们学习的好榜样。

③ ئاتلىق بېرىڭ. 您骑马去吧。

④ مەغرۇرلانماسلىقىمىز كېرەك (تۇر). 我们不应该骄傲。

⑤ سىلەر ئۇنى تونۇيسىلەرغۇ دەيمەن. 我想你们认识他吧。

注：下列谓语较特殊的句子也应归入人称句：

① يامغۇر ياغسا كېرەك. 可能要下雨。

② بىزمۇ بارساق ئىدى // ئىدۇق. 我们也去就好了。

③ هازىر بارساڭ بولىدۇ. 你应该马上去。

B．无人称句：没有主语，而且不能加上主语的句子叫做无人称句。这种句子的谓语都用第三人称。如：

① ئۇنىڭ بىلەن ئەتە كۆرۈشكىلى بولىدۇ. 明天可以见到他。

② رۇخسەتسىز كىرىشكە بولمايدۇ. 未经允许请勿入内。

③ قىيىنچىلىق ئالدىدا ئارقىغا چېكىنىش بولمايدۇ.

在困难面前不能后退。

④ بۇ مەسىلىنى مۇنداق چۈشەندۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

这个句子应该这样解释。

C．独语句：由一个名词、叹词或名词性偏正词组构成的句子，分不出主谓，叫做独语句。如：

① ئىيۇل ئېيى. 七月。

② ئايدىڭ كېچە. 月夜。

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

③ پەردە. 幕落。

④ ۋاختى: 1913-يىلى كۈز پەسلىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى.
时间：1913年秋天的某一天。

⑤ كىچىككىنە ئالمىلىق باغ. باغنىڭ ئوڭ تەرىپىدە يېرىمى كۆرۈنۈپ تۇرغان غۇنچەمنىڭ سەھراچە ئۆيى.
小小的苹果园。园子的右边露出蕴倩木家的半边农舍。

⑥ (— بۇ لۇغەت سىزنىڭكىمۇ؟) (这本词典是你的吗？)
— ھەئە. 是的。

⑦ ماقۇل. 好的。

⑧ خەير! 再见。

（二）复　　句

1．定义：

由互不包含的两个或两个以上在意义上有密切关联的单句形式组合起来就构成了复句。组成复句的各单句形式叫分句。分句之间有一定的语音停顿，书面上通常用逗号或分号隔开。各分句间的意义关系有的要用关联词语表示，有的不用关联词语表示。如：

① بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلسۇن، ھەممە ئېقىملار بەس-بەستە سايرىسۇن.
百花齐放，百家争鸣。

② شامال توختىدى، يامغۇرمۇ توختىدى. 风停了，雨也停了。

③ قىيىنچىلىق كۆپ بولسىمۇ، لېكىن بۇ ۋەزىپىنى چوقۇم ئورۇنلايمىز.
困难虽多，但我们一定要完成这项任务。

④ ھەممىمىزگە مەلۇمكى، ئاڭلاش ۋە سۆزلەشكە ئەھمىيەت بەرمىسەك، ئۇيغۇرچىنى ياخشى ئۆگىنەلمەيمىز.
我们都知道，不重视听说，我们就学不好维语。

2．分类：

按照复句中各分句间的关系，可将复句分为联合复句和主从

复句两种。

(1) 联合复句：联合复句是由两个或两个以上的分句平等地连接起来的。分句之间分不出主次，通过关联词语或意义连接起来。

联合复句中各分句的关系主要有并列、顺承、转折、选择、进层和分合等六种。

A. 并列关系：几个分句分别陈述几件有关联的事情或者说明同一事物的几个方面。并列关系常用的连词有 مۇ، ھەم، بەلكى 等。如：

① زىخمۇ كۆيمەيتۇ، كاۋاپمۇ كۆيمەيتۇ.
两全其美。

② بۇ لۇغەتنى مەن ئالدىم، ساۋۇتمۇ ئالدى.
这本词典我买了，沙吾提也买了。

③ بىز ھەم ئۆز ئىلگىرىلىشىمىزنى كۆرۈشىمىز كېرەك، ھەم ئۆز يېتەرسىزلىكىمىزنى كۆرۈشىمىز كېرەك.
我们既要看到自己的进步，也要看到自己的不足。

④ ئۇ خاتالاشمىدى، بەلكى مەن خاتالاشتىم.
他没有弄错，而是我弄错了。

⑤ ماددا روھقا ئايلىنىدۇ، روھ ماددىغا ئايلىنىدۇ.
物质变精神，精神变物质。

⑥ بىز تىنچلىققا موھتاج، بىز ئۇرۇشقا قارشى تۇرىمىز.
我们需要和平，我们反对战争。

B. 顺承关系：几个分句按顺序说出连续的事情。顺承关系常用的关联词语有 ئاۋۋال… كېيىن، ئاۋۋال… ئاندىن، ئاندىن 等。如：

① سابىت سۆزلىدى، ئاندىن مەنمۇ سۆزلىدىم.
沙比提讲了，后来我也讲了。

② ئاۋۋال ئادىل ناخشا ئېيتتى، ئاندىن ساۋۇت، گۈلباھار ئىككىسى ئۇسسۇل ئوينىدى، كېيىن سائادەت ھېكايە ئېيتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

先是阿迪力唱歌，接着沙吾提、古丽巴哈跳了舞，后来沙阿代提讲了故事。

③ ئاۋۋال گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىدى، كېيىن يامغۇر يېغىشقا باشلىدى.
先是打雷，后来就下起雨来了。

④ قار ياغدى، ئەتراپ ئاپئاق بولۇپ كەتتى.
下雪了，大地变得洁白一片。

C. 转折关系：两个分句意义上不是顺接着说下来的。后一分句表述的事实同前一分句的意思相反或相对。转折关系常用的连词有 ئەمما ،لېكىن ،بىراق 等。如：

① ئايىمنىڭ ئۆگىنىشى ناھايىتى ياخشى، لېكىن ئۇ بىر ئازمۇ مەغرۇرلانمايدۇ.
阿衣木学习很好，但她一点儿也不骄傲。

② قىيىنچىلىق كۆپ، بىراق بىزنى قورقىتالمايدۇ.
困难很多，但吓不倒我们。

③ ۋاقىت توشتى، ئەمما ئادەملەر تېخى كەپ بولمىدى.
时间到了，但人们还没有到齐。

④ ئۇ تەجرىبە جەريانىدا نۇرغۇن قېتىم مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى، لېكىن ئۇ مەيۇسلەنمىدى.
他在实验过程中遭到多次失败，但没有灰心。

D. 选择关系：几个分句分别说出几件事情，需要从中选择一件。选择关系常用的连词有 ياكى … ياكى，يا … يا。如：

① ياكى سەن بار، ياكى باھار بارسۇن، ياكى ئىككىڭلار بىللە بېرىڭلار.
或者你去，或者巴哈尔去，或者你们俩一块儿去。

② يا بىز قىيىنچىلىقنى يېڭىمىز، يا قىيىنچىلىق بىزنى يېڭىدۇ.
或者是我们战胜困难，或者是困难战胜我们。

E. 进层关系：后面分句的意思比前面分句的意思更进一层。进层关系常用的连词有 ھەتتا，بولۇپمۇ 等。如：

① ئۇنىڭ سۆزى ناھايىتى ئوچۇق ئىكەن، ھەتتا بىزمۇ تولۇق چۈشەندۇق.

他的话很清楚，连我们也全都听懂了。

② تۇرپاندىن مېۋە جىق چىقىدۇ، بولۇپمۇ ئۈزۈم بىلەن دۇنياغا مەشھۇر.

吐鲁番盛产水果，尤其以葡萄著称于全世界。

③ سادىر، مەرىيەملەر ئاڭلاش ۋە سۆزلەشتە ياخشى، بولۇپمۇ سادىر بۇ جەھەتلەردە ياخشى.

沙迪尔、玛丽亚等人在听、说方面好，尤其是沙迪尔在听说方面好。

④ تۇردى ئۆگىنىشكە ناھايىتى تىرىشىدۇ. ھەتتا تاماق يېيىش، يول مېڭىش ۋە ئۇخلاش ۋاقىتلىرىدىمۇ ئۆگەنگەن نەرسىلىرىنى ئويلاپ يۈرىدۇ.

吐尔地学习很努力，甚至于在吃饭、走路、睡觉这些时候都在想学过的东西。

F. 分合关系：一个分句用来总结一件事情，另外几个分句用来分述这件事情的几个方面。这种句子有的先总结，后分述；有的先分述，再总结。表示分合关系的复句至少包含三个分句，所以实际上是多重复句。如：

① شۇ ۋاقىتتا بىزنىڭ ئىككى ۋەزىپىمىز بار ئىدى: بىرى دۈشمەنگە قارشى كۈرەش قىلىش، يەنە بىرى ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىش ئىدى.

当时我们的任务有两个：一是对敌斗争，二是生产建设。

② ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار، چوڭى زاۋۇتتا ئىشلەيدۇ، كىچىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدۇ.

他有两个儿子，老大在工厂工作，老二在上中学。

③ ياكى يولۋاسنى ئۆلتۈرۈش، ياكى يولۋاسقا يەم بولۇش، ئىككىسىنىڭ بىرى.

或者把老虎打死，或者被老虎吃掉，两者必居其一。

④ خەلق ئاممىسىغا زىيان يەتكۈزىدىغان بارلىق قارا كۈچلەرنى پاش قىلىش، خەلق ئاممىسىنىڭ بارلىق ئىنقىلابىي كۈرەشلىرىنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

مەدھىيىلەش لازىم، بۇ — ئىنقىلابىي ئەدىبلەر ۋە سەنئەتكارلارنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى.

一切危害人民群众的黑暗势力必须暴露之，一切人民群众的革命斗争必须歌颂之，这就是革命文艺家的基本任务。

（2）主从复句：主从复句各分句之间的关系有主有从。处于次要地位，从属于另一分句的是从句。处于主要地位的是主句。主句和从句之间主要有以下几种关系：

A. 假设关系：从句提出一种假设，主句说出结果。从句的谓语可由假定式动词或带 -ىدىكەن // يدىكەن 的形式表示。如

① ئىش بولسا، ئاممىا بىلەن مەسلىھەتلىشىش كېرەك.

有事应与群众商量。

② ئەگەر تىرىشىپ ئۆگەنمىسەك // ئۆگەنمەيدىكەنمىز، ئارقىدا قالىمىز.

要是不努力学习，我们就要落后。

③ قوغۇن پىشسا، ساپىقىدا تۇرماس.

瓜熟蒂落。

④ ئەگەر قوشۇلساڭلار // قوشۇلىدىكەنسىلەر، ئەتە تاڭ ئېتىشى بىلەنلا يولغا چىقىمىز.

如果你们同意的话，我们明天一天亮就出发。

مەيلى…بولسۇن 这种类型的句子也是条件关系的主从复句，表示在任何条件下都有同样的结果，也可以说是“无条件”的“条件”。如：

① مەيلى ئاممىا بولسۇن، مەيلى كادىر بولسۇن، ھەممىسى ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزلىشى كېرەك.

不论是群众，还是干部，都应该实事求是。

② مەيلى قەيەرگە بارمايلى، كەمتەر ۋە ئېھتىياتچان بولۇش روھىنى ساقلاپ قېلىشىمىز كېرەك.

无论到哪里，我们都要保持谦虚谨慎的精神。

③ مەيلى قىيىنچىلىق قانچە چوڭ بولسۇن، بىز چوقۇم يېڭىمىز.

不管困难有多大，我们一定要克服。

④ مەيلى ئۇلار كەلسۇن، كەلمىسۇن، مەجلىس ئېچىلىۋېرىدۇ.
不管他们来不来，会仍旧是要开的。

⑤ مەيلى قانداق نەسىھەت قىلىڭ، ئۇ بەربىر ئاڭلىمايدۇ.
不管你怎么劝，他总是不听。

B. 连锁关系：从句与主句之间有一种倚变关系，即后面的主句跟着前面的从句变。从句里有表示泛指意义的疑问代词（قانچە، كىم، نېمە، قەيەر، قاچان، قانداق 等）。主句里有与它们相配合的指示代词（شۇ، شۇنداق، شۇنچە 等）。从句的谓语由假定式动词或带 ئىكەن 的形式表示。如：

① كىم بېرىشنى خالىسا// خالايدىكەن، شۇ بارسۇن. 谁愿意去谁就去。

② نېمە تېرىساڭ// تېرىيدىكەنسەن، شۇنى ئالىسەن.
种瓜得瓜，种豆得豆。

③ قەيەر ئەڭ يېقىن بولسا// بولىدىكەن، شۇ يەرگە بارايلى.
哪儿最近，我们就上哪儿去。

④ سىلەر قاچان كەتسەڭلار// كېتىدىكەنسىلەر، ئۇلارمۇ شۇ ۋاقىتتا كېتىدىكەن.
你们什么时候走，他们也什么时候走。

⑤ مەن قانداق سىزسام// سىزىدىكەنمەن، سىلەرمۇ شۇنداق سىزىڭلار.
我怎么画，你们也怎么画。

⑥ سىز قانچە جىڭ ئالغان بولسىڭىز، مەنمۇ شۇنچە جىڭ ئالدىم.
您买了多少斤，我也买了多少斤。

C. 让步关系：从句在前，表示先退一步，承认某种事实，谓语由假定式动词结合“مۇ”表示；主句在后，转过来指出与之相反的一面。如：

① قاتتىق قار ياغسىمۇ، بارىۋېرىمىز. 即使下大雪，我们也去。

② ئۇ ناھايىتى ئالدىراش بولسىمۇ، لېكىن چەت تىل ئۆگىنىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى.
他虽然很忙，但却一直坚持学习外语。

③ ئۇلار قۇربان بولغان بولسىمۇ، بىراق قەلبىمىزدە مەڭگۈ ھايات.

www.uyghurkitap.com

他们虽然牺牲了，但却永远活在我们心里。

④ ياپونىيىنىڭ مائارىپ راسخوتىنىڭ كۆپەيتىلىشىنىڭ ئومۇمىي سوممىسى تېخى بەزى تەرەققىي تاپقان سانائەت دۆلەتلىرىگە يەتمىسىمۇ، 1960-يىلدىن 1975-يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا 10 ھەسسە كۆپەيدى.

虽然日本教育经费增长总值尚不如某些发达的工业国家，但1960—1975年间已增长10倍。

注，让步从句前可加 گەرچە 意思不变。如：

① گەرچە قاتتىق قار ياغسىمۇ، …

② گەرچە ئۇ ناھايىتى ئالدىراش بولسىمۇ، …

③ گەرچە ئۇلار قۇربان بولسىمۇ، …

④ گەرچە ياپونىيىنىڭ…يەتمىسىمۇ، …

D、补充关系：主句在前，常带有 شۇنداق ،شۇ 等指示代词，谓语带有连词 كى；从句在后，补充说明主句中代词所代替的内容或主句中所缺的某一成分的内容。如：

① بىز شۇنىڭغا ئىشىنىمىزكى، سىلەر بۇ شەرەپلىك ۋە مۇشكۈل ۋەزىپىنى چوقۇم ياخشى ئورۇنلىيالايسىلەر.

我们相信，你们一定能够很好地完成这项光荣而艰巨的任务。

② پاكىت شۇنى ئىسپاتلىدىكى، كىشىلەر ئۆز-ئۆزىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىق ئىختىساسلىق ئادەم بولالايدۇ.

事实证明，自学可以成材。

③ ئۇ شۇنداق خۇشال بولدىكى، ھەتتا نېمە قىلىشىنى بىلمەي قالدى.

他高兴得不知道该做什么才好了。

④ ھەممىگە مەلۇمكى، يېزا ئىگىلىك—خەلق ئىگىلىكىمىزنىڭ ئاساسى.

大家知道，农业是我国国民经济的基础。

⑤ ناھايىتى روشەنكى، شۇ خىزمەتلەرنىڭ ئوبدان ئىشلىنىشى ئىگىلىكىمىزنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتىدا ئىنتايىن زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

很明显，做好这些工作，对于我国经济的长远发展；具有十分重要的意义。

E. 因果关系：从句说出原因，主句说出结果。根据从句的前后，可分为以下两种：

a. 从句位于主句后，用 چۈنكى، سەۋەبى 等与主句相连。如：

① ئۇنىڭ ئۆگىنىشى ناھايىتى ياخشى، چۈنكى ئۇ ناھايىتى تىرىشىدۇ.
他的学习很好，因为他很努力。

② بىز چوقۇم غەلىبە قىلىمىز، چۈنكى ھەقىقەت بىز تەرەپتە.
我们一定胜利，因为真理在我们这边。

③ ئۇلار ئېكسكۇرسىيىگە بارالمىدى، چۈنكى يامغۇر يېغىپ قالدى.
他们没能去参观，因为下雨了。

④ خىزمەتتە كىچىك ئىشلاردىن باش تارتماسلىقىمىز كېرەك، چۈنكى چوڭ ئىشلار كىچىك ئىشلاردىن قۇرۇلىدۇ.
工作中，我们不应该拒绝做小事，因为大事是由小事积成的。

b. 从句位于主句前，通过 شۇنىڭ ئۈچۈن، شۇڭلاشقا، شۇڭا 或 شۇ سەۋەبتىن 等连接词语与主句相连。如：

① قاتتىق قار ياغدى، شۇنىڭ ئۈچۈن توپ مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلمىدى.
因为下大雪了，所以没举行球赛。

② باھار خەنزۇچىنى دائىم سۆزلەپ تۇردى، شۇڭلاشقا ئۇ سۆزلەش جەھەتتىن خېلى ئالغا باستى.
巴哈尔经常讲汉语，因此他在说的方面有了相当大的进步。

③ ئۇ يېڭىدىن كەلگەن، شۇڭا نۇرغۇن ئىشتىن خەۋەرسىز.
他刚来，因此许多事情都不知道。

④ بىلىم دېڭىزىنىڭ چېكى بولمايدۇ، شۇڭا ئۆگىنىشنىڭ چېكىمۇ بولمايدۇ.
知识的海洋是无穷无尽的，因此学习也是无止境的。

F. 理由关系：从句在前，说明主句依据的理由。从句的谓语由 -تۇر 的假定式结合形动词或其它名词性品词构成。如：

① سەن ئاغرىق تۇرساڭ، ئەمگەككە قانداقمۇ بارالايسەن؟
你有病怎么能去劳动呢？

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

② پىكىرىڭلار توغرا تۇرسا، قانداقمۇ قوبۇل قىلمايمىز؟
你们的意见既然是对的，我们怎么会不接受呢？

③ بىزنىڭ ۋەتىنىمىز شۇنداق ئۇلۇغ تۇرسا، بىز قانداقمۇ ئۇنى قىزغىن سۆيمەي تۇرالايمىز ۋە كۈيلىمەي تۇرالايمىز؟
我们的祖国如此伟大，我们怎能不热爱她、歌颂她呢？

④ ئۇنىڭغا دوكلات بارلىقىنى ئۇختۇرمىغان تۇرساق، ئۇ قانداقمۇ بىلەلىسۇن؟
我们既然没有通知他有报告，那他怎么能知道呢？

⑤ سابىت دەرس ئاڭلاۋاتقان تۇرسا، بۇ يىغىنغا قانداقمۇ قاتنىشالىسۇن؟
沙比提在听课，怎么能参加这个会呢？

G. 目的关系：从句在前，说明要达到的目的；主句在后，说明达到这一目的需要采取的行动，从句的谓语由第三人称祈使式动词结合 ئۈچۈن 构成。如：

① ساپ ھاۋا كىرسۇن ئۈچۈن مەن دېرىزىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئېچىۋەتتىم.
为了让新鲜空气进来，我把窗户都打开了。

② ئاپتاپ چۈشسۇن ئۈچۈن ئۇلار ئۆگزىدىن بىر كىچىك تۈڭلۈك ئېچىپتۇ.
为了让阳光照进来，他们在房顶上开了一个小窗户。

③ ئىلىپ ئىشلىتىشكە ئاسان بولسۇن ئۈچۈن سايمان، مىخ، تۆمۈر-تەسەك قاتارلىق نەرسىلەرنى تۈرگە بۆلۈپ، شۇ جازىنىڭ ئۈستىگە تىزىپ قويدۇم.
为了使用方便，我把工具、钉子、废铁等东西分门别类地摆在了这个架子上。

(3) 多重复句：

复句中，有的分句本身又是复句，这就使整个复句有了两个层次。以此类推，复句还可以有三个或更多的层次。具有两个或两个以上层次的复句叫做多重复句，如：

(1) ① بىز خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلغۇچىلارمىز، ② شۇڭا، بىزدە ئەگەر كەمچىلىك بولىدىكەن، ③ باشقىلارنىڭ تەنقىد قىلىپ

كۆرسىتىپ بېرىشىدىن قورقمايمىز.

因为我们是为人民服务的，所以，我们如果有缺点，就不怕别人批评指出。

用图表示如下：

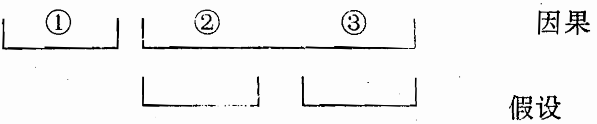

(2) ①سىلەرنىڭ نۇرغۇن ئارتۇقچىلىقىڭلار بار،②كۆرسەتكەن ناھايىتى چوڭ خىزمىتىڭلار بار، ③لېكىن شۇنى ئېسىڭلاردا چىڭ تۇتۇشۇڭلار لازىمكى، ④مەغرۇرلىنىشقا بولمايدۇ.

你们有许多长处，有很大的功劳，但是你们切记不可以骄傲。

用图表示如下：

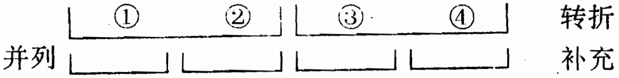

(3) ①كادىرلار ئەمگەككە قاتناشمىسا، ②ئاممىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ، ③ئاممىدىن ئايرىلىپ قالسا، ④خىزمەتنى ياخشى قىلالماي قالىدۇ.

干部不参加劳动就会脱离群众，脱离群众就做不好工作。

用图表示如下：

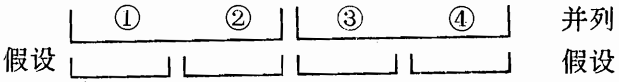

(4) ① ھەممىمىزگە مەلۇمكى، ②ئەگەر ئوكسىگېن بولمىسا، ③پەقەت ھىدروگېنلا بولسا، ④ ياكى ھىدروگېن بولمىسا، ⑤ پەقەت ئوكسىگېنلا بولسا، ⑥ سۇنى ھاسىل قىلغىلى بولمايدۇ.

我们都知道，如果没有氧，光有氢，或者没有氢，光有氧，都不能合成水。

用图表示如下：

www.uyghurkitap.com

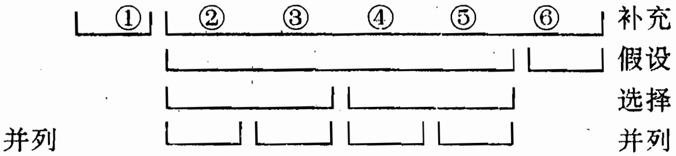

多重复句至少要包含三个分句，但包含三个或三个以上分句的复句不一定都是多重复句。下面这个复句有三个分句，但不是多重复句，因为都在一个层次上：

(1) ①بەزىلەر گىمناستىكا ئويناۋاتىدۇ، ②بەزىلەر يۈگۈرۈۋاتىدۇ، ③بەزىلەر ئويناۋاتىدۇ.

用图表示如下：

第十六章 引语和标点符号

一、引 语

引语指引用的话，即引用某人说的或某一作品里的话。

作者在引用原话时，可以附加一定的话，说明原话是谁说的或在什么情况下说的。这时应注意以下两点：

第一、附加的话里如有动词 -دە 或 -ھېسابلا 时，可以直接与引语结合；如为其它动词，则应在该动词前加上 دەپ 与引语结合。如：

① ئۇ بارمايمەن دەيدۇ.

② ئۇ بارامسەن؟ دەپ سورىدى.

③ بۇ ئۇيغۇرچىدا ھالەت دەپ ئاتىلىدۇ.

第二、有时需要将引语中的主语提到引语外面，被提出的主语要变为宾语，而且在人称上往往也有变化。如：

① ئۇ سېنى كېلىدۇ، دەيدۇ.

（引语原为《×××كېلىدۇ.》）

② مەن ئۇنى كېلىدۇ، دەيمەن.

（引语原为《سىز كېلىڭ.》）

③ ئۇ ھەدىسىنى شىنجاڭدا ئىشلەيدۇ، دەيدۇ.

（引语原为《ھەدەم شىنجاڭدا ئىشلەيدۇ.》）

在维语里引语使用的范围很广。它与作者的话有以下几种搭配情况：

第一、引语在前，作者的话在后时，引语前有破折号，引语

www.uyghurkitap.com

后有标点符号（？ // ！ // ，）。作者话的前面也有破折号。这种形式用在对话中。

作者的话与引语的搭配形式为：

[作者的话] — ？ // ！ // ， [引语] —

例句：

① — ھە بوپتۇ، كەچتىم، چاپسانراق ئېيتقىن، — دەپتۇ پادىشاھ.

— ۋاي، پادىشاھى ئالەم، ئاتام ئوغۇل تۇغدى، شۇنى سىلىگە خەۋەر قىلاي دەپ كەلگەنىدىم، — دەپتۇ بالا، داپ-دۇمباقنى تېخىمۇ قاتتىقراق داڭگىرلىتىپ تۇرۇپ.

— ھەي، ئەخمەق ئەركەك كىشىمۇ تۇغقان بارمۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— ۋاي، پادىشاھى ئالەم، قوشقارمۇ قوزىلىغان بارمىكەن؟ — دەپتۇ بالا.

② — مانا، مەن چىقاي ئەينەك تاغقا، — دەپتۇ ھاجىم باتۇرلۇق بىلەن ئاردىن چىقىپ.

③ — ھوي، ئۇ يەردە نېمە بار ئىكەن؟ ئېيتە، قېنى! — دەپ ۋارقىراپ كۆپچىلىك پەستە تۇرۇپ.

第二、引语在中间，作者的一部分话在前，后带冒号；一部分话在后，包括谓语。引语与作者后一部分话的搭配形式与（一）同。这种形式也用于对话中。其整个形式为：

: [作者话的前一部分]

[作者的话后一部分] — ！ // ？ // ， [引语] —

例句：

① ئۇ قەتئىي نىيەتلىك بىلەن:

— بۇلارنىڭ ھەممىسى ئورۇنلىنىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى.

② قىزلار ھەيران قېلىشىپتۇ-دە، ئۇنىڭدىن:

— ئۇنداق بولسا تېخى ياخشى، قېنى، كۆرۈپ باقايلى،

— دېيىشىپتۇ.

③ پادىشاھ بۇ داڭگىر-دۇڭگىرلارنى ئاڭلاپ ئىشىككە چىقىپ:

— ھاي، گادايىنىڭ بالىسى، نېمە بولدى؟— دەپ سوراپتۇ.

第三、作者的话插在引语中间时，引语的前后两部分之前都带破折号，之后都带标点符号（؟//！//،）。作者的话前有破折号，后有逗号。

作者的话与引语的搭配形式为：

، [作者的话] —؟//！//، [引语的前一部分]—

؟//！//. [引语的后一部分]—

① — دوستلار،— دەپتۇ ئۇ،— ئۇسۇل بىلمەيمەن، ئەمما ئۇچالايمەن.

② — ھەي، قانداق ئادەم بالىسى، — دەپتۇ ئۇ، — يەنە چالامسەن؟

— نېمە ئۈچۈن چالمايمەن؟— جاۋاب بېرىپتۇ ھاجىم،— مەن چالاي، سەن ئۇسۇل ئوينا.

第四、作者的话在引语前时，作者话的谓语部分多带有 مۇنداق ، مۇنۇنى··· دە- 等词。谓语后面有冒号，引语另起一行，前面有破折号。

作者的话与引语的搭配形式为：

: [作者的话]

؟//！//. [引　　语] —

例句：

① ھاجىم قويلارنى ھەيدەپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بوۋاي ئۇنىڭغا يەنە مۇنداق دەپتۇ:

— بالام، ياپلاقتىن قايتىشتا كېچىكىپ قالدىڭ. سەن قويلارنى قارا يارغا ئېلىپ بارغان ئوخشايسەن.

② ئەتىگەندە تاڭ ئەمدى يورۇغاندا ئۇ بوۋايغا مۇنداق دەپتۇ:

— جۇر، بوۋا، بىز قورۇغا چىقىپ بىر ئاز ئاپتاپ سۇنايلى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

当谓语部分不带有指示代词 مۇنداق ، مۇنۇ 和动词 -دە 时，谓语后用句号。如：

① قويلار قوتاننىڭ پاكپاكىز تازىلانغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇشۇپتۇ .
— بۇ شەرەپنى بىزگە كىم بەرگەندۇ؟ خوجايىنىمىزنىڭ كۆزى كۆرمەيدىغانلىقى بىزگە مەلۇمغۇ!

② قىز دوستلىرى كېلىپ، ئۇنى ئويناپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىشىپتۇ .
— بىر ئۇسۇل ئويناپ بەرسىڭىز، ساھىپجامال، ئۇسۇلدىكى ماھىرلىقىڭىزنى بىزگە بىر كۆرسەتسىڭىز!

③ بوۋاي ھاجىمنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ ئۇنى قۇچاقلاپتۇ ۋە سۆيۈپتۇ .
— خوش، ئېيت، بىرەر بەختسىزلىك يۈز بەردىمۇ؟ مەن ساڭا ياردەم بېرىشنىڭ ئاملىنى قىلىپ كۆرەي .

第五、在对话中，语言环境清楚时，作者的话可以省略。引语前有破折号，后有标点符号 ؟ // . 。

① (… ئەپەندىم ئەمدىلا ئاشقا قول ئۇزىتىشىغا ھاكىم يامغۇردەك سوئال ياغدۇرۇپتۇ :
— خوش، قېرىنداش، ئەل-يۇرت ئاماندۇ؟
— خۇداغا شۈكۈر، ئامان-ئېسەن! — دەپتۇ ئەپەندىم .)
— ئوغلۇم ئوبدان تۇرۇپتىمۇ؟
— ئويلىغىنىڭىزدىنمۇ ئوبدان .
— ئانامنىڭ سالامەتلىكى ياخشىدۇ؟
— ناھايىتى ياخشى، ئۆزىڭىز كۆرگەندەك .
— بىزنىڭ خوخۇر ئېتىمىز باردۇ؟
— بار، ئۆيىڭىزگە كىشى يولاتمايدۇ .
— مېنىڭ چىلان تورۇقۇم ئاماندۇ؟
— …

② (قوي پادىسى قايتىپ كەلگەندە، سەكە سوراپتۇ :
— ھەي ئۆچكەم، قوتاننى كىم سۈپۈرۈپتۇ، كۆردۈڭمۇ؟

— ھېچنېمىنى كۆرمىدىم، — دەپتۇ ئۆچكە.)
— سەنمۇ دەل-دەرەخ يوپۇرماقلىرى يېيىشكە كېتىپ قالغان
ئوخشىمامسەن-ھە؟
— ياق، مەن ئۇخلاپ قاپتىمەن. ئويغانسام، قوتان پاكپاكىز
سۈپۈرۈلۈپ قاپتۇ.

第六、在一段叙述性的文章里夹杂有成句或不成句的引语时，可以用双引号（《　》）将引语括起来。如：

① … ئۇ بالىلىرىغا: «ئادەم داۋاملىق ئىشلىشى كېرەك، سىلەر قانچە
كۆپ ياشىساڭلار، شۇنچە كۆپ ئىشلەڭلار» دەيتتى …
② لېي فېڭنىڭ 1961-يىلى 10-ئاينىڭ 17-كۈندىكى خاتىرىسىدە مۇنداق
جانلىق بىر جۈملە بار:
«تۆپتۈز تاختاينىڭ ئۈستىدە بىرەرمۇ تۆشۈك يوق، لېكىن مىخ نېمە
ئۈچۈن ئۆتىدۇ؟ بۇ بېسىم كۈچىنىڭ نەتىجىسى. بىز ئۆگىنىشتىمۇ
مۇشۇ مىخنىڭ روھىنى تەشەببۇس قىلىمىز، ئەنە شۇ مىختەك ئۆتۈشكە
ماھىر بولۇش كېرەك».

有时引语既不用引号，也不用破折号。这种引语比较自由，允许在用词上与原话稍有不同。如：

① بىز ئۇنىڭغا قايتىپ كېتىپ دەم ئېلىڭ دېسەك، ئۇ ماڭسام، بىر ئاز
ئاغرىيدۇ، ئولتۇرۇپ ئىشلىسەم، ئاغرىمايدۇ، دەيدۇ.
② ئايال تراكتورچىلار ئەنسىزلىنىپ، ئۇلار كېلىپ يەنە جېدەل چىقى-
رىشارمۇ؟ دېيىشەتتى. پاشا، ئەندىشە قىلماڭلار، ئۇلار ياخشى نىيەت
بىلەن كېلىدۇ دەپ تۇرۇشىغا يىراقتىن بىر توپ ئادەم كۆرۈندى …

二、标点符号

词与词的组合本身并不能把人们的思想完全正确地表达出来。为了完全正确地表达思想，在谈话时就要借助语气、停顿和语

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

调，在文字上则需用标点符号。

维语的标点符号如下：

（一）句号（.）：用在陈述句或祈使句后。

①ھەقىقەت يېڭىلمەس.
真理是不可战胜的。

②ئولتۇرۇپ سۆزلىشەيلى.
咱们坐下谈吧。

（二）问号（?）：用在疑问句后。

①«كېلىش» دېگەن نېمە؟
什么叫做“格”?

②ئۇلاردىن نېمىلەرنى ئۆگىنىشىمىز كېرەك؟
我们应该向他们学习些什么?

（三）感汉号（!）：用在感叹句后。

① يېڭى يىللىڭلارغا مۇبارەك بولسۇن!
新年好!

② ئۇ كىچىك بولغان بىلەن، غەيرىتى چوڭ!
别看他人小，志气可大哪!

③ سىزگە چىن قەلبىمىزدىن ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز!
衷心祝您长寿!

④ پاھ، نېمىدېگەن گۈزەل يەر بۇ!
啊，这是多美的地方啊!

（四）逗号（,）：用法如下

1. 分离不带连词的联合词组中的各个组成成分。

① سودا دۇكانلىرىنىڭ ئەينەك جازىلىرىغا جۇڭگونىڭ چاي، گۈرۈچ، يىپەك رەخت، قول سانائەت مەھسۇلاتلىرى، كىتاب، گېزىت-ژۇرناللىرى قويۇلغان.

在商店的玻璃橱窗里陈列着中国的茶叶、大米、绸缎、手工艺品以及书报杂志等。

② بۇرۇنقى زاماندا يوقسۇلچىلىقنىڭ دەردىنى كۆپ تارتقان، يۈز كۆزىنى قورۇق باسقان، ساقال بۇرۇتى ئاپئاق بىر بوۋاي بار ئىكەن.

从前，有一个饱受穷苦折磨，皱纹满面，须发雪白的老人。

③ بۇ چۆچەكلەردە ئەمگەكنىڭ ئۇلۇغلۇقى، ئەمگەكچىلەر ئاممىسىنىڭ دانىشمەنلىكى، پادىشا ۋە يۇقىرى سىنىپ تەبىقىلىرىنىڭ زالىملىقى،

ئەخمەقلىكى تەسۋىرلىنىدۇ.

这些故事描写劳动的伟大，劳动人民的聪慧以及帝王贵族的残暴和愚蠢。

2. 插入语在句首时，后面加逗号；在句子中间时，前后都加逗号；在句尾时，前面加逗号。

① مېنىڭچە، ئۇنىڭ بارمىغىنى ياخشى.

我认为，他不去的好。

② ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ يەرگە «كىتابىنى» ئەمەس، بەلكى «كىتابتىن» كېلىدۇ.

换句话说，这儿不应该用 كىتابىنى，而应该用 كىتابتىن。

③ ئۇ، سۆزسىز، ھەممە دەرسلەردىن 5 ئالىدۇ.

他，毫无疑问，每门功课都会得五分。

④ بىزنىڭ سىنىپ، ھەممىڭلارغا مەلۇم، ھەر قانداق ئىشتا بولمىسۇن، ئارقىدا قېلىپ باقمىغان.

我们班，你们都知道，不管在什么事儿上都没落后过。

⑤ توپلىمىمىز ھەرخىل يېتەرسىزلىكلەردىن خالى بولالماسلىقى مۇمكىن، ئەلۋەتتە.

当然，我们的集子可能避免不了各种各样的缺点。

3. 呼语在句首，其后加逗号；呼语在句尾，前面加逗号；呼语在句子中间，前后都加逗号。

① مەرييەم، مەيەگە كەلگىن!

玛丽亚，到这儿来！

② نېمە ھەققىدە گەپ تالىشىۋاتىسىلەر، باللار؟

你们在争论什么呢，孩子们？

③ — پويىز، قىزىم، پويىز شىنجاڭغا كەلدى-دېدى ئۇ.

他说："火车，女儿，火车到新疆来了"。

④ ھازىر، ساۋاقداشلار، دەرسنى داۋاملىق ئۆتىمىز.

现在，同学们，我们继续上课。

4. 分隔作独立成分的叹词。

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

① پاھ، نىمىدېگەن سۈزۈك، بۇ كۆلنىڭ سۈيى!
啊，这湖水多么清亮啊！

② قېنى، ئېيتىپ بېقىڭ!
喏，您唱试试看！

③ ھەتتىگىنەي، ئۈلگۈرۈپ كېلەلمەي قالدۇق.
真可惜，我们赶不回来了。

④ ھەئە، بىز ئەتە ماڭىمىز.
是的；我们明天走。

⑤ ياق، بۇ مېنىڭكى ئەمەس.
不，这不是我的。

5. 分隔某些作主语的人称代词或名词词组。

① بۇ، مەكتىپىمىزدە ماشىنىست بولۇپ ئىشلىگىلى 10 نەچچە يىل بولدى.
这人在我们学校当打字员已经十几年了。

② ئۇ، ئاران 20 نەچچە يىل ئۆمۈر كۆرگەن بولسىمۇ، لېكىن بىزگە نۇرغۇن ئۆچمەس شېئىرلىرىنى قالدۇردى.
他虽然只活了二十几岁，但却给我们留下了许多不朽的诗篇。

6. 分隔表示先后顺序的 پ 副动词词组。这种词组一般为扩展的，两个动词相距较远。

① ئۇ بۈگۈنكى دەرسىنى تەكرار قىلىپ بولۇپ، يەنە ئەتىكى دەرسىنى تەييارلاشقا باشلىدى.
他复习完今天的功课又开始预习明天的功课了。

② باھار بىردەم جىم بولۇپ، تۈنۈگۈن ئۆتكەن ئىشنى باشتىن ئاياق سۆزلەپ بەردى بىزگە.
巴哈尔沉默了一会儿就把昨天发生的事情从头到尾地讲给我们听了。

7. 分隔与谓语相距较远的某些作状语的词组。

① ئۇلار ھەممە جەھەتتە ياخشى بولغاچقا، «ئۈچتە ياخشى» ئوقۇغۇچى بولۇپ باھالاندى.
因为各方面都好，他们被评为“三好”学生。

② يامغۇر ياغقان ۋاقىتتا، ئۇ قىرائەتخانىدا گېزىت ئوقۇپ ئولتۇرغانىدى.

下雨的时候，他正在图书馆看报。

③ ئۆيدە بىكار ئولتۇرغۇچە، تالاغا چىقىپ ئايلىنىپ كېلەيلىچۇ.

咱们与其在屋里闲坐着，还不如到外面去转一转呢。

8. 分隔分句。

① بىلىم خورىماس، ئەقىل توزۇماس.

知识不会磨损，智慧不会凋谢。

② يا سېنىڭكى توغرا، يا مېنىڭكى توغرا.

或者是你的对，或者是我的对。

③ قىش كەلدى، بىراق سوغۇق تېخى چۈشكىنى يوق.

冬天来了，但还不太冷。

④ شامال چىقمىسا، دەرەخ لىڭشىمايدۇ.

无风不起浪。

⑤ بىز بىلىمىزكى، بەخت ئەمگەكتىن كېلىدۇ.

我们知道，幸福来自劳动。

⑥ ئۇ تېز ئالغا باستى، چۈنكى ئۇ ھەر جەھەتتىن ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويىدۇ.

他进步很快，因为他各方面要求自己都很严格。

（五）分号（；）：用法如下

1. 在并列的联合复句里，分句内部已用逗号时，分句间要用分号。

① ھاۋا بولمىغان بولسا، ئاۋاز بولمىغان بولاتتى؛ ھاۋا بولمىغان بولسا، ئوت بولمىغان بولاتتى؛ ھاۋا بولمىغان بولسا، ماشىنىلار بولمىغان بولاتتى، چۈنكى ماتورنى ئوت ئالدۇرۇش ئۈچۈن ھاۋا كېرەك.

没有空气，就没有声音；没有空气，就没有火；没有空气，就没有机器，因为马达启动需要空气。

② ... بۇلارنىڭ بەزىلىرى ناھايىتى تېز ئالغا باسىدۇ، ھەتتا ئىلگىرى قالاقراق بولغانلىرى ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ؛ بەزىلىرى ناھايىتى ئاستا ئالغا باسىدۇ؛ بەزىلىرى ھەتتا كۆرەشتە ئىككىلىنىپ قالىدۇ، ئىنقىلاب ئەمەلىيىتى ئۇنىڭغا ئالغا بېسىش تەسىرىنى بەرمەيدۇ-دە،

www.uyghurkitap.com

ئۇ ئىنقىلاب ئەمەلىيىتىدە ئارقىدا قالدۇ.

……有的党员进步得很快，甚至原来较落后的赶在前面去了；有的党员进步得很慢；有的党员甚至在斗争中动摇起来，革命的实践对于他没有起前进的影响，他在革命实践中落后了。

2. 在联合词组里，分隔扩展的、尤其是已有逗号的组成成分。

بىز نەنجىڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىدىن 29-جۈنگە ھەقىقىي ياردەم بېرىشىنى؛ پۈتۈن مەملىكەتتىكى خەلق ئاممىسىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكەتلىرىگە دەرھال ئەركىنلىك بېرىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى خەلق روھىنى ئۆستۈرۈشنى؛ پۈتۈن مەملىكەتتىكى قۇرۇقلۇق، دېڭىز ۋە ھاۋا ئارمىيىلىرىنى جەڭگە كىرىشكە تەييارلىنىشقا دەرھال سەپەرۋەر قىلىشنى؛ جۇڭگو زېمىنىدا يوشۇرۇنۇۋالغان ۋەتەن ساتقۇچىلارنى ۋە ياپون قاراقچىلىرىنىڭ بارلىق پايلاقچىلىرىنى دەرھال يوقىتىپ، ئارقا سەپنى مۇستەھكەملەشنى تەلەپ قىلىمىز.

我们要求南京中央政府切实援助第二十九军。并立即开放全国民众的爱国运动，发扬抗战的民气。立即动员全国陆海空军准备应战。立即肃清潜藏在中国境内的汉奸卖国贼分子和一切日寇侦探，巩固后方。

（六）冒号（：）用法如下

1. 作者的话（或全部，或部分）在引语前时，后面一般都要用冒号。

① بىز ئۇنىڭدىن؛

ئاخىرى ئۇ ئۇچقۇچى نېمە بولدى؟ —— دەپ سورىدۇق.

我们问他道：“最后那位飞行员怎么啦？”

ئۇ:

—— ئاخىرى ئۇ شەرەپلىك قۇربان بولدى! —— دەپ جاۋاب بەردى.

他回答说：“最后他光荣牺牲了！”

② ئۇ مۇنداق دەيدۇ:

— سائەت سەككىزدە ماشىنىغا چۈشۈپ، شەھەرگە بېرىپ دوكلات ئاڭلايمىز، كېچىكىپ قالماڭلار.

他这样说：“八点上车进城听报告，你们别迟到了。”

2. 在被说明、补充的词语后面用冒号。

① بۇ يەردە يېرىم پۇرولېتارىيات دېگىنىمىز تۆۋەندىكى بەش خىل كىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: (1) يېرىم ئۆز ئالدىغا تېرىقچىلىق قىلىدىغان دېھقانلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى، (2) كەمبەغەل دېھقانلار، (3) ئۇششاق قول سانائەتچىلەر، (4) دۇكان خىزمەتچىلىرى، (5) ئۇششاق ئېلىپ ساتارلار.

此处所谓半无产阶级，包含：（一）绝大部分半自耕农，（二）贫农，（三）小手工业者，（四）店员，（五）小贩等五种。

② تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىڭلار:

1. ...　　3. ...

2. ...　　4. ...

将下列句子译成维语：

1. ……　　3. ……

2. ……　　4. ……

③ ئەسكەرتىش: بەزى سۆزلەر بۇ قائىدىگە بېقىنمايدۇ.

注：有些词不服从此规则。

④ مەجلىسنىڭ كۈنتەرتىپى:

1. ...

2. ...

3. ...

会议议程：

1. ……

2. ……

3. ……

⑤ مەسىلەن: ئۇيغۇرچىدا «كېلىش» بار، لېكىن خەنزۇچىدا يوق.

如维语有“格”，但汉语没有。

3. 在书信的称呼语后用冒号。

www.uyghurkitap.com

سۆيۈملۈك يولداشلار:

…

亲爱的同志们：

……

（七）省略号（……）

1. 表示引述中的省略部分。

ئۇنىڭ خېتىدە: «… يېڭى يىل كېلىپ قالدى، يېڭى يىلىڭلارغا مۇبارەك بولسۇن! يېڭى يىلنىڭ ھارپىسىدا بىزنىڭ مەكتەپتە تۈرلۈك ئويۇنلار بولىدۇ، ۋاقتىڭلار بولسا، بىر كېلىپ ئويناپ كېتىڭلار. …» دەپ يېزىلىپتۇ.

他信上写道：“……新年快到了，祝你们新年好！新年前夕我们学校有各种活动，如果你们有时间的话请来玩一玩。……”

2. 表示话未说完。

① ئۇ بالدۇرراق كەلسەم، ئۇلار بىلەن … دەپ ئويلاپ بەك پۇشايمان قىلدى.

“早点儿来的话，我就跟他们……”想到这儿，他后悔极了。

② پىكرىڭىزنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەرگەنىدىم، ئەمما ئۇ … دېدى باھار.

巴哈尔说：“你的意见我已经告诉他了，但是他……”

3. 表示说话时断断续续或者某些词声音拖得比较长。

شۇ ئارىدا، يىراقتىن كىمنىڭدۇر تويۇقسىز ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— چىڭ … گوەن … لىيوەن … — دەريادىن قاتتىق ئۇرۇۋاتقان شامال ئاۋازنى ئاللىقاياقلارغا ئۇچۇرۇپ كېتەتتى، شۇڭا ئۇ، ئۈزۈلۈپ-ئۈزۈلۈپ ئاڭلىناتتى.

— چىڭ … گاڭ …

— شىياۋ … شى … فۇ …

— چىڭ… گاڭ …،گوەن … لىيوەن …

نۇرغۇن كىشىلەر ۋارقىراشماقتا ئىدى.

忽然远地传来一阵呼唤：

“……成——管——理——员……”
河风粗暴地刮断了声音，变成断断续续的单字：
成——岗……”
“肖——师——傅……”
“成——岗，管——理——员……”
许多喉咙齐声在喊。

4. 表示拖长声音的摹拟词时也可用省略号。

① قىزچاق خۇشاللىقىدا «پويىز!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى، خۇددى ئۇنىڭ سۆزىنى تەستىقلىغاندەك، پويىز ئاۋازى ئاڭلاندى:
«ۋۇ…ۋۇ…ۋۇ…ۋۇ…»

“火车！”姑娘高兴地叫起来了。好象要证实她的话似的，火车的声音又传来了：

“呜……呜……呜……呜……”

② ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ:
— ھا … ھا … ھا …— قا قاخلاپ كۈلۈپ كەتتۇق.

听到他的话后我们哈——哈——哈大笑起来了。

（八）破折号（——）用法如下

1. 在对话中，引语前要加破折号，作者的话在引语后或中间时前面也加破折号。

① — ھە، بوپتۇ، كەچتىم، چاپسانراق ئېيتقىن، — دەپتۇ پادىشاھ.
— ۋاي پادىشاھى ئالەم، ئاتام ئوغۇل تۇغدى، شۇنى سۆيۈنچىلەپ كەلگەنىدىم، — دەپتۇ بالا، داپ-دۇمباقنى تېخىمۇ قاتتىقراق داڭگىرلىتىپ تۇرۇپ.

“嗯，行了，我恕你无罪，快快讲吧！”国王说。

“嗳呀，国王陛下，我父亲生了一个男孩，我给您报信儿来了。”小孩说着把锣鼓敲得更加响了。

② ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

— قانداق، ئىمتىھانغا ياخشى جاۋاب بەردىڭمۇ؟— دەپ سورىدى.
— ئانچە ياخشى ئەمەس،— دەپ جاۋاب بەردىم، — بىر-ئىككى يەردە ئازراق خاتا بار.

他笑嘻嘻地问我道：“怎么样，考得好吗?”
“不怎么好”，我回答说：“一两个地方有点儿错儿。”

2. 复指成分所指的事物用破折号隔开、

ئۇرۇشتىن ئۇرۇش ئۆگىنىش — بۇ بىزنىڭ ئاساسىي ئۇسۇلىمىز.

从战争学习战争——这是我们的主要方法。

3. 注解定语用破折号隔开（被注解的词不是代词时）。

① ئۇ ئۆز يۇرتى — كورلىغا كەتتى.

他回自己的家乡——库尔勒去了。

② تۈنۈگۈن بازاردا كونا دوستۇم-سابىت بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم.

昨天在街上我碰见了一个老朋友——沙比提。

4. 谓语为名词或名词词组结合系动词 دۇر（دۇر 一般省略），主语又不是人称代词时，在主语和谓语之间可以加破折号。

① بىزنىڭ پايتەختىمىز — بېيجىڭ.
我们的首都是北京。

② ۋەتەننى قوغداش — بىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىمىزدۇر.

保卫祖国是我们的神圣任务。

（九）括号（（　））用法如下

1. 注释性的词语可放在括号里，

① بىز ئىگىلىك ئىشلىرىنى شۇ ئىشلارنىڭ ئەھلى بولغان بارلىق كىشى-لەردىن (قانداق كىشى بولۇشتىن قەتئىينەزەر) ئۆگىنىۋېلىشىمىز لازىم.

我们必须向一切内行的人（不管什么人）学经济工作。

② ئۇنىڭ دادىسى (بىر پېشقەدەم ئىشچى) ئۇنىڭغا ناھايىتى قاتتىق تەلەپ قويىدۇ.

我的父亲（一位老工人）对他要求很严。

2. 引文的出处常用括号注明，

جۇڭگو ...

جۇڭگو! ئانا يۇرتىمىز سەندۇ،
چۈنكى، بىز مىليونلىغان خەلق،
سېنىڭ ئوماق،
ساپ ھاۋاڭدا چوڭ بولغان؛
تېپىپ سىنىڭدە ھەقلىق،
ئۆزىمىزنى تونۇپ ئوڭ بولغان.
(ل. مۇتەللىپنىڭ «جۇڭگو» دېگەن شېئىرىدىن)

中国！
中国！
你就是我的故乡！
因为我们成千成万的人民，
生长在你那温暖的，
纯洁的怀抱里。
从你那里，
我们得到了庇护，
认识了自己，
明白了事理。
(摘自穆台里甫的《中国》一诗)

3. 表示次序的数字、字母等可用括号标示。

… (ئا)، (a)، (A)، (1)

(十) 双引号（《 》）

除表示文中引用的部分外，还表示书籍报刊、文章、戏剧、歌曲等的名称。

① يولداش ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دەيدۇ: «كۆكچەندانىڭ ئەزالىرى قانداقلا ۋاقىت ۋە قانداقلا جايدا بولمىسۇن، شەخسىي مەنپەئەتنى بىرىنچى ئورۇندا قويماستىن، بەلكى ئۇنى مىللەتنىڭ مەنپەئەتىگە، خەلق ئاممىسىنىڭ مەنپەئەتىگە بويسۇندۇرۇشى لازىم.»

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

毛泽东同志说:“共产党员无论何时何地都不应以个人利益放在第一位，而应以个人利益服从于民族的和人民群众的利益。”

② ئۇنىڭدا: «دۆلەتمەن بولغاندا چىرىكلەشمەيدىغان، نامراتلىقتا تەۋرەنمەيدىغان، تەھدىتلەر ئالدىدا ئىگىلمەيدىغان» ئىنقىلابىي قەتئىيلىك ۋە ئىنقىلابىي قەيسەرلىك بولىدۇ.

他有“富贵不能淫，贫贱不能移，威武不能屈”的革命坚定性和革命气节。

③ «خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلايلى»	《为人民服务》(文章名)
«شىنجاڭ گېزىتى»	《新疆日报》(报刊名)
«يىللارغا جاۋاب»	《对岁月的答复》(诗名)
«قۇتادغۇبىلىك»	《福乐智慧》(书名)
«غۇنچەم»	《蕴倩姆》(剧名)
«دۇتارىم»	《我的都塔尔》(歌名)

引语里还有引语时，引语中的引语用单引号(〈〉)表示。如:

ماۋجۇشى مۇنداق دەيدۇ: «ماركسىزمنىڭ قارىشىچە، نەزەرىيە مۇھىم، ئۇنىڭ مۇھىملىقىنى لېنىننىڭ: ‹ئىنقىلابىي نەزەرىيە بولمىسا، ئىنقىلابىي ھەرىكەتمۇ بولمايدۇ› دېگەن سۆزى تولۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ھالبۇكى، ماركسىزم نەزەرىيىنى ئۇنىڭ ھەرىكەتكە يېتەكچىلىك قىلالايدىغان ئۈچۈن ۋە پەقەت شۇنىڭ ئۈچۈنلا مۇھىم بىلىدۇ.»

毛主席说:“在马克思主义看来，理论是重要的，他的重要性充分地表现在列宁说过的一句话:‘没有革命的理论，就不会有革命的运动。’然而马克思主义看重理论，正是，也仅仅是，因为它能够指导行动。”

书名外还有书名时，外用双引号，内用单引号。如:

«‹يېزىلارنى تەكشۈرۈش› كە كىرىش سۆز ۋە ئاخىرقى سۆز»

《〈农村调查〉的序言和跋》